

НАУКОВИЙ ВІСНИК

ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОГО БОГОСЛОВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ СВ. ІВАНА ЗОЛОТОУСТОГО

«ДОБРИЙ ПАСТИР»

Богослов'я

Збірник наукових праць

Випуск 6

Науковий вісник ІФБУ «Добрий Пастир» заснований в березні 2007 р. Івано-Франківською Теологічною Академією як періодичне наукове фахове видання за профілем «богословські науки», «філософські науки», «історичні науки» та «соціологічні науки».

Видається щорічно з 2007 року.

Свідцтво Міністерства юстиції України
про державну реєстрацію засобу масової інформації
Серія ІФ № 580-53-р від 03.03.2008 р.

Адреса редакції: Івано-Франківський богословський університет
імені св. Івана Золотоустого
Україна, 76019, м. Івано-Франківськ, вул. Гарбарська, 22.

Тел. (0342) 72-47-30 – головний редактор, відповідальний секретар
E-mail: graukr@gmail.com

Редакція наукового вісника може публікувати статті й матеріали, не поділяючи позиції авторів.

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен та назв несуть автори.

Подані рукописи рецензуються і не повертаються.

Редакція залишає за собою право виправляти мову і редагувати матеріали.

Редакція не вступає у листування з авторами.

При передруку посилання на «Науковий вісник ІФБУ «Добрий Пастир» обов'язкове.

Усі права застережено ©.

Івано-Франківськ

Івано-Франківський богословський університет

2014

Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир»: Збірник наукових праць / Гол. ред. Р.А. Горбань. – Випуск 6. Богослов'я: до 130-річчя з дня народження блаженного Миколая Чарнецького. – Івано-Франківськ: Івано-Франківський богословський ун-т, 2014. – 254 с.

У збірнику вміщено наукові статті, присвячені постаті блаженного Миколая Чарнецького, ролі УГКЦ в українському національному відродженні ХІХ – першої половини ХХ ст., у період підпілля та в еміграції. Збірник підготовлений як спеціальний випуск за результатами Всеукраїнської науково-практичної конференції «Єпископ Миколай Чарнецький в релігійно-церковному і громадсько-культурному житті України» (до 130-річчя з дня народження), що відбулася в Івано-Франківську 16 грудня 2014 р.

Для фахівців із соціально-гуманітарних та богословських наук, докторантів, аспірантів і здобувачів, студентів вищих навчальних закладів, а також усіх, хто цікавиться проблемами богословських наук, зокрема історії УГКЦ.

Редакційна рада:

Кир Володимир Війтишин – доктор богословських наук, професор, Архієпископ і Митрополит Івано-Франківський УГКЦ, Великий Канцлер Івано-Франківського богословського університету імені св. Івана Золотоустого (голова редакційної ради).
прот. Річард Горбань – доктор богословських наук, професор (головний редактор).
прот. Олександр Левицький – доктор східного канонічного права, професор.
прот. Олег Каськів – доктор східного канонічного права, професор.
прот. Іван Козовик – кандидат філологічних наук, професор (відповідальний секретар).

Редакційна колегія:

Василь Костицький – доктор юридичних наук, професор.
Людмила Филипович – доктор філософських наук, професор.
Вікторія Ларіонова – доктор філософських наук, професор.
Михайло Марчук – доктор філософських наук, професор.
Володимир Возняк – доктор філософських наук, професор.
прот. Святослав Кияк – доктор філософських наук,
доктор богословських наук, професор.
Микола Сидоренко – доктор філософських наук, професор.
Володимир Шеремета, доктор богословських наук, професор.
кс. Чеслав Станіслав Бартнік (Польща) – доктор богословських наук, професор.
кс. Кжиштоф Гузьдзь (Польща) – доктор богословських наук, професор.
Кароль Кляуза (Польща) – доктор богословських наук, професор.
кс. Кжиштоф Гузовскі (Польща) – доктор богословських наук, професор.
кс. Мірослав Ковальчик (Польща) – доктор богословських наук, професор.
кс. Лешек Адамовіч (Польща) – габілітований доктор канонічного права, професор.
Дмитро Степовик – доктор богословських наук, професор.
Василь Балух – доктор історичних наук, професор.
Василь Марчук – доктор історичних наук, професор.
Ігор Пилипів – доктор історичних наук, професор.

Рекомендовано до друку Вченою радою Івано-Франківського богословського університету імені св. Івана Золотоустого (протокол № 14 від 26.11.2014 р.)

© Р. А. Горбань, 2014
© Івано-Франківський
богословський університет, 2014
© Автори статей, 2014

Науковий вісник
Івано-Франківського богословського університету
імені св. Івана Золотоустого
«Добрий Пастир»: Збірник наукових праць. – Випуск 6.
Богослов'я

видано за сприяння Івано-Франківського Архієпархіального
Управління Української Греко-Католицької Церкви
та Фонду імені Блаженного мученика Симеона Лукача

Збірник присвячено
130-річчю з дня народження
Блаженного Миколая Чарнецького

ЗМІСТ

о. Олександр Левицький

Передмова до видання 7

Секція I

Єпископ Миколай Чарнецький в релігійно-церковному та громадсько-культурному житті України

Андрій Королько

Греко-католицьке духовенство у громадському і національно-культурному житті Покуття в кінці XIX – на початку XX ст. та формування світогляду Миколая Чарнецького 10

Ігор Пилипів, Руслан Делятинський

Станиславівський період життя і служіння Миколая Чарнецького 31

Олег Єгрешій

Між орієнталізмом і окциденталізмом: владики М. Чарнецький між двома «світами» греко-католицизму міжвоєнної доби 51

Вікторія Чернописька

Місійна діяльність Миколая Чарнецького як Апостольського Візитатора на Волині у контексті розвитку Ковельської редемптористської спільноти (1931 – 1938 рр.) 65

Ольга Лупій

Служіння ієромонаха Миколая Чарнецького на Волині та його значення для місійної діяльності греко-католиків 74

с. Андрея Ольга Маслій ЗСМ

Спогади очевидців про останні роки життя Блаженного Миколая Чарнецького (1956 – 1959 рр.) 81

Ігор Клюба

Місіонерська діяльність Владики Миколая Чарнецького (1939 – 1959): богословський погляд 91

Андрій Випасняк

Публікації про блаженного Миколая Чарнецького на сторінках періодичних видань доби національної державності 97

Секція II

Роль Греко-Католицької Церкви в українському національному відродженні XIX – першої половини XX ст.

Наталія Винник

Роль Греко-Католицької Церкви в українському відродженні (XIX – першої половини XX ст.) в українській історичній думці 102

Олена Гайдукевич

Природоохоронна діяльність УГКЦ в Галичині у 1920 – 1939 рр. 108

Тетяна Горан

Суспільна діяльність Перемишльського єпископа Йосафата Коциловського у міжвоєнний період (1919 – 1939) 116

Оксана Дрогобицька

Особливості виховання у родинах сільського греко-католицького духовенства Галичини (кінець XIX ст. – 30-ті рр. XX ст.) 123

Ігор Любчик

Греко-католицьке духовенство та проблема національно-політичних орієнтацій на Лемківщині у міжвоєнний період 131

Ігор Райківський

Роль греко-католицького духовенства в розвитку українського народознавства в Галичині першої третини XIX ст. 136

Любов Сливка Шляхетське походження греко-католицького духовенства Перемишльської епархії (XIX – 30-ті рр. XX ст.)	150
---	-----

Секція III.

Греко-католицьке духовництво в підпіллі та еміграції

Іванна Гавриш Релігійне життя греко-католиків Станіславщини в часи радянського тоталітаризму (середина 40-х – 50-ті рр. XX ст.)	158
Петро Ганцюк Змагання за Бога і Україну: штрихи до портрета отця Григорія Музички (1889 – 1978)	165
о. Микола Григорук, Олег Єгрешій Фотодокументи як джерело до вивчення повсякденного життя підпільного греко-католицького духовенства	172
Іван Драбчук Отець Костянтин Левицький – активний підпільний священик УГКЦ	181
Ігор Дрогобицький Співдія редемптористів та духовенства підпільної УГКЦ зі структурами національного руху Опору у документах репресивних органів влади (березень – квітень 1950 р.)	185
Степан Кобута Суспільна легалізація УГКЦ як чинник національно-релігійного відродження у 1987 – 1991 рр.	190
Олег Малярчук Протистояння віруючих західних областей України партійно-радянським органам у 1960 – 1970-х рр.	197
о. Василь Нагорняк Діяльність отця Михайла Косила в часи підпілля	208
Олег Олексин Українська Греко-Католицька Церква в умовах антирелігійної пропаганди радянського режиму на Прикарпатті у 40–50-х рр. XX ст.	217
Лідія Федик Форми участі греко-католицького духовництва у визвольній боротьбі ОУН – УПА у 1939 – 1960 рр.	224
Світлана Флис Греко-Католицька «катакомбна» Церква на Надвірнянщині: персоналістичний аспект	234
Відомості про наших авторів	249
<u>До відома авторів</u>	
Вимоги редакції «Доброго Пастиря» до наукових статей	251

о. Олександр Левицький
*Івано-Франківський богословський університет
імені Св. Івана Золотоустого*

Передмова до видання

Історія Церкви, вірогідно, належить до одного з найскладніших за методологією наукових напрямів, адже богословське та світське трактування Церкви різняться. Світський вимір вужчий: «Церква – це релігійна організація», теологічний – ширший і глибший: «Церква – це містичне тіло Христове, Божий люд». Тож для рельєфного розкриття Церкви в історичному контексті вартує залучати напрацювання не лише світських істориків, але й богословів. Такий методологічний інструментарій цілком вартісний для відтворення біографій видатних церковних діячів, бо з'являється можливість не лише «підняти на поверхню» важливі історичні факти, але й навчитися в цих духовних осіб щоденної, практичної віри. Тож символічно, що у цьому черговому випуску наукового вісника «Добрий Пастир» представлено роботи як світських, так і церковних істориків, краєзнавців.

Уважаємо, що такий синтез дослідницьких шукань цілком прийнятний для розкриття біографії блаженного єпископа Миколая Чарнецького, уродженця Прикарпаття, який навчався і розпочав своє служіння у Станиславові як духівник семінарії та професор богословського ліцею.

На наш погляд, знаково, що перша наукова конференція у стінах відкритого 2014 р. Богословського університету імені св. Івана Золотоустого присвячена саме блаженному Миколаю Чарнецькому, який, віриться, буде ним опікуватися, як й інші його духовні патрони.

Наш Богословський університет має тривалу історичну традицію, бо є правонаступником духовної семінарії та богословського ліцею імені Св. Івана Золотоустого, заснованих 1907 р. блаженним єпископом Григорієм Хомишиним і закритих 1946 р., відновленої, 1990 р., після випробувань періоду «катакомб» духовної семінарії імені Св. Священномученика Йосафата та створеного на її базі теологічно-катехитичного духовного інституту, реорганізованого 2000 р. у теологічну академію. З історією нашої духовної Alma-mater пов'язане служіння блаженних Івана Слезюка та Симеона Лукача. Отож, опіка наших духовних патронів, одного з яких вшановуємо в рамках конференції, та невсипуща творча, наукова і виховна праця у Богословському університеті, сподіваємося, принесе добрі плоди як у формуванні молодого покоління «слуг у Винограднику Господнім», так і для всіх вірних нашої Церкви.

Сьогоднішнє видання матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди 130-річчя від дня народження блаженного Миколая Чарнецького, проведеної 16 грудня 2014 р. зусиллями Інституту історії Церкви нашого Богословського університету, відбувається у рамках чергового випуску «Наукового вісника Івано-Франківського Богословського університету «Добрий Пастир». З огляду на характер публікації матеріалів конференції в даному випуску наукового часопису

тимчасово, до наступного видання, змінено структуру: замість традиційних для попередніх його випусків підрозділів («Християнська філософія», «Східне канонічне право», «Екуменізм», «Біблієзнавство», «Історія Церкви» тощо¹) виокремлено три секції, що проведені в рамках роботи названої конференції. Отож, перший підрозділ / секцію присвячено безпосередньо особі блаженного Миколая Чарнецького, а два наступні – проблемам розвитку УГКЦ у ХІХ – першій половині ХХ ст. та в «катакомбний» час.

¹ Детальніше рубрикацію наукових статей відображено у змісті наукового часопису – див.: Науковий вісник Івано-Франківської теологічної академії «Добрий пастир»: Збірник наукових праць. – Івано-Франківськ: Видавництво ІФТА, 2007. – № 1. Теологія. – С.261-263; Науковий вісник Івано-Франківської теологічної академії УГКЦ «Добрий пастир». Теологія: Щорічний збірник наукових праць. – Івано-Франківськ: Видавництво ІФТА, 2009. – № 2. – С.5-6; Науковий вісник Івано-Франківської теологічної академії УГКЦ «Добрий пастир»: Зб. наук. праць. Теологія / Гол. ред. Р.А. Горбань. – Вип. 3. – Івано-Франківськ, 2010. – С. 5-6; Науковий вісник Івано-Франківської теологічної академії УГКЦ «Добрий пастир». Теологія: Щорічний збірник наукових праць. – Івано-Франківськ, 2011. – Вип. 4. – С. 5-6.

Секція I

*Єпископ Миколай Чарнецький в релігійно-церковному
та громадсько-культурному житті України*

УДК 94(477.83/.86): 291.61 "1880/1914"

Андрій Королько*Інститут історії, політології і міжнародних відносин
Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника***Греко-католицьке духовенство у громадському і національно-культурному житті Покуття в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. та формування світогляду Миколая Чарнецького**

У статті розглянуто церковно-релігійну і громадсько-культурну діяльність греко-католицького духовенства Покуття наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. в контексті формування громадянської позиції і духовного світобачення о. М. Чарнецького. Зокрема, показано основні напрямки роботи греко-католицьких священиків щодо піднесення громадсько-культурного та інтелектуального рівня українського громадянства краю, проаналізовано діяльність найвідоміших представників духовенства ГКЦ Покуття досліджуваного періоду. Автором стверджується, що їх праця – це суцільний ланцюг самопожертв для служіння українському народові, піднесення його національної свідомості, культурно-освітнього рівня, які також спричинили формування активної громадянської і церковно-релігійної позиції о. Миколая Чарнецького, появу у нього добрих паростків харитативної діяльності на ниві служіння Богові, українській культурі.

Ключові слова: *греко-католицьке духовенство, священик, Покуття, культурно-освітня робота, антиалкогольна пропаганда, хрести тверезості, Руський Народний дім в м. Коломиї.*

Довгий час вивчення діяльності відомих галицьких греко-католицьких священиків періоду Австрійської (Австро-Угорської) імперії залишалося закритим, не тільки для пересічних краєзнавців, але й для знаних дослідників. Накладалося своєрідне табу до розробки цієї проблематики. Науковці слідували за чітко визначеними концепціями офіційної радянської історіографії, з позиції якої вивчення діяльності греко-католицького духовенства розглядалось як прояв «буржуазного націоналізму» і здебільшого замовчувалося. Тим більше заборонялося писати наукові та історико-краєзнавчі розвідки, які б стосувалися вивчення формування світогляду, громадсько-культурної діяльності священиків.

Зі здобуттям Україною незалежності у 1991 р. активізувалися дослідження, спрямовані на повне і всебічне вивчення минулого покутського краю, одним із аспектів яких став розгляд вивчення діяльності священичих родин австрійського періоду (1772–1918). Однак цих розвідок ще недостатньо, щоб говорити про повне вивчення церковно-релігійної, культурно-просвітницької і громадсько-політичної діяльності греко-католицького духовенства досліджуваної доби. Потребує детального вивчення не тільки архівні матеріали центральних і місцевих фондосховищ України, Республіки Польщі, де містяться дані про діяльність греко-католицьких священиків в церковно-релігійних, громадсько-культурних і політичних товариствах Галичини, але й ретельний перегляд

україномовних і польськомовних часописів зазначеного періоду, де зафіксовано повсякденне життя священників, їхні здобутки не тільки на церковно-релігійному, але й громадському й культурно-просвітницькому фронті.

Священицтво було тією рушійною силою, яка в часи австрійської займанщини Галичини засвідчила себе в ролі культурно-просвітницького корпусу, через відсутність тут світської інтелігенції. Священики були громадсько-політичними діячами, письменниками, літературознавцями, музикознавцями. Вони були ініціаторами і безпосередніми засновниками театральних товариств, шкіл, читалень тощо. У цих умовах формувався світогляд молодого священника ГКЦ, уродженця с. Семаківці Городенківського повіту Миколи Чарнецького (1894–1959).

Мета статті – дослідити церковно-релігійну і громадсько-культурну діяльність греко-католицького духовенства Покуття наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. в контексті формування громадянської позиції і духовного світобачення о. М. Чарнецького. Досягнення мети передбачає вирішення таких завдань: показати основні напрямки роботи греко-католицьких священників щодо піднесення громадсько-культурного та інтелектуального рівня українського громадянства краю; проаналізувати діяльність найвідоміших представників духовенства ГКЦ Покуття досліджуваного періоду.

Значні зміни на початку 1880-х рр. відбуваються в структурі ГКЦ. На основі указу цісаря від 29 січня 1884 р., папа Лев ХІІІ, розпорядженням від 25 березня 1885 р. створив Станиславівське греко-католицьке єпископство на чолі з о. Юліаном Пелешем. До цього єпископства входило й Покуття, зокрема Городенківський, Коломийський, Снятинський, Тлумацький і Станиславівський повіти, на теренах яких згодом створено деканати¹.

Роки піднесення діяльності ГКЦ у Галичині припадають на часи керівництва нею Андрея Шептицького (1865–1944), якого у 1899 р. призначено на єпископський престол Станиславівської єпархії. Для ознайомлення зі станом єпархії владика проводив канонічні візитації своїх парохій на Покутті. З цією метою побував на Коломийщині і Снятинщині. Зокрема, був у Коломийському деканаті в с. Воскресінці, в Снятинському – селах Будилові та Олешкові, в Тисменицькому – Марківцях. Він твердо і непохитно відстоював ідею незалежності і соборності української нації. Постійно залучав до активної життєвої позиції і діяльності населення Галичини. Інтелігенцію краю і священничий корпус закликав до створення в селах будівельних груп для будівництва народних домів, читалень «Просвіти», радив створювати позичкові каси, кооперативи, відкривати школи з українською мовою навчання. У своєму зверненні до священників «О квестії соціальній» (1904) зобов'язував священників очолювати в селах новостворені організації і заклади².

¹ Єгрешій О. Релігійно-церковне життя на Покутті в історичному контексті / О. Єгрешій, Б. Гаврилів, М. Москалюк, І. Пилипів // Покуття. Історико-етнографічний нарис. – Львів: Манускрипт-Львів, 2010. – С. 270–290. – С. 275.

² Єгрешій О. Релігійно-церковне життя на Покутті ... – С. 276.

За ініціативи керівництва ГКЦ вшановувалися та увіковічувалися знакові події. Особливо це стосувалося скасування панщини у 1848 р. Для увіковічення цієї важливої дати в селах Покуття споруджувалися пам'ятні камінні хрести. Під час церемонії встановлення хрестів та освячення їх священиками в глибокі ями закопували знаряддя важкої кріпацької праці: серпи, коси, вила, граблі, ціпи та інше. Щороку 16-го травня парафіяни сіл разом з священиками влаштовували урочисті походи вулицями. Під гук барабанів та голосний спів пісень святкова колона прямувала до пам'ятного хреста. Тут священик відправляв молебень та відбувалися виступи очільників села, школи та сільських активістів. На закінчення урочистостей майдан переходив у користування молоді, яка до темної ночі влаштовувала запальні народні танці. Такий похід вулицями у с. Заваллі на Снятинщині називали Сирбин³.

Церква активно долучалася до антиалкогольної пропаганди. Греко-католицький митрополит Йосиф Сембратович у 1874 р. надіслав до усіх деканатів послання під назвою «О достоїнстві чоловіка» та «О братствах тверезості». Це було прямою вказівкою священицтву вести протиалкогольну роботу серед населення. Розуміючи важливість цього питання, священики по-справжньому зайнялися обороною своїх прихожан від страшного зла. Достойні моральної гідності приклади на своїх парафіях показували священики деканатів Покуття оо. Йосиф Кобринський, Филімон Огоновський, Йосиф Могильницький, Кароль Федоровський та інші. Останній щорічно звітував до Снятинського деканату про проведену роботу. У «Звіті про стан приходу у с. Завалю» від 17 березня 1880 р. священик писав: «До брацтва тверезости приступило мужчин 121, жінок 101...», а уже на початку 1890 р. у церковному «Звіті...» зазначалося наступне: «Парох запровадив тверезість у парохії і єсть кожний у церкві...»⁴.

Вершиною наполегливої праці священицтва у населених пунктах Покуття стало встановлення хрестів тверезості. До цього акту готувалися довго та з таким розрахунком, аби кожен, хто прийняв присягу на відмову від зловживанням «порнухою», внутрішньо налаштував себе на остаточне очищення. Саме дійство «Закладання хрестів тверезості» проводили помпезно з великою участю духовенства та прихожан у тому числі з навколишніх сіл. До воза запрягали найкращих волів, розцяцьковували їх прикрасами, надягали нову зброю, погоничами призначали молодих хлопців. Хрест обережно клали на застелений національними килимами віз та у супроводі церковної процесії везли до місця встановлення. Так, під час церковної місії у с. Карлів (Прутівка) Снятинського повіту 1875 р. було присутніх двадцять п'ять священиків та близько двадцяти тисяч прихожан з багатьох сіл повіту. 1876 р. в с. Устя на такій же місії було двадцять священиків та понад чотири тисячі прихожан. 1875 р. у с. Завалля на таку ж масову подію прийшло все село та жителі з навколишніх сіл повіту і сусідньої Буковини. Було присутніх десять священиків. На місці

³ Гунько О. Релігійно-церковне життя / О. Гунько, Я. Романюк, О. Єгрешій // Стефаниківський край Черемошу і Пруту... Снятинщина. Історико-етнографічний нарис / Керівник авторського колективу, головний редактор А. Королько. – Снятин; Івано-Франківськ; Львів: Манускрипт-Львів, 2014. – С. 540–574. – С. 545.

⁴ Там само. – С. 545–546.

встановлення хреста чотири священники зняли з воза коновку з «порнухою» та опустили її у глибоку яму. В цей час у церкві гучно заграли дзвони, пушкарі зробили гучні постріли з моздрів, а хор отців духовних та церковних школярів своїми піснеспівами додав духу. Присутні на церемонії селяни хрестилися і плакали від сорому. Таке ж свято відбувалося і у Снятині 1876 р.⁵

На жаль, у радянській час в роки розгулу войовничого атеїзму в селах і містах Галичини пам'ятні хрести на знак скасування панщини і «святої тверезості» ламалися та нещадно знищувалися. Недолугі організатори цих варварських заходів і не здогадувалися, що символічні хрести не мали нічого спільного з релігією. З настанням незалежності на Покутті такі хрести відновлювалися, урочисто освячувалися, а у травні кожного року священники закликають парафіян на урочисті Богослужіння біля цих пам'яток. Це велично і важливо, бо наша молодь має реальну можливість прилучитися до тих важливих історичних подій, свідками яких були їхні прабабусі і прадідусі. Окрім цього, пам'ятні хрести, як німі свідки подвижницької діяльності священників, мають значимість і велич, як рятівники від страшного соціального і фізичного зла, яке не викорінено і сьогодні. Вони в надії чекають повернення своєї рятівної ролі в сучасному високорозвиненому громадянському суспільстві.

Церква традиційно дбала про народну освіту. З числа священників призначалися комісари шкільних справ. Так, всесесний о. Євгеній Ступницький, парох с. Вербовець (Городенківщина), опікувався школою у с. Підвисоке Снятинського повіту; о. Симеон Павлюк, парох у П'ядиках (Коломийщина), опікувався навчальними закладами в покутських селах Хлібичин Пільний, Балинці, Борщів, Кулачківці, Хом'яківка; о. Євгеній Кисілевський, парох в Хлібичині Пільному (Коломийщина), опікувався шкільними справами в селах Тулуків, Зібранівка, Іллінці, Трійця, містечку Заболотів; о. Микола Огоновський, парох у с. Джурові (Снятинщина), опікувався школами у селах Рожнів, Рудники, Тростянець, Новоселиця, Попельники; о. Филімон Огоновський – радник єпископської консисторії, парох у Снятині, опікувався шкільними справами міста і сіл Будилів, Видинів, Завалля, Залуччя, Карлів, Княже і Устя над Прутом. Шкільний комісар о. Іоан Сінгалевич, парох у с. Белелуя (Снятинщина), здійснював нагляд за навчальним закладом цього села та сусідніх Вовчківці, Ганьківці, Задубрівці, Олешків, Русів і Стецева⁶.

Покуття споконвіку славилася численними особистостями, що активно сіяли слово Боже серед віруючих Покуття у XIX – на початку XX ст. Це були високоосвічені інтелектуали, які займалися активною громадською діяльністю, організацією шкільництва та виховним процесом. Народ делегував багатьох з них в австрійську добу до Галицького крайового сейму та австрійського парламенту.

Серед них виділяється священник у с. Стецева Снятинського повіту Кирило Гаморак, батько дружини Василя Стефаніка. який обирався послом до Галицького крайового сейму. Батько Кирила греко-католицький священник Семен Гаморак був сином ремісника-кравця з м. Тисмениці.

⁵ Там само. – С. 546.

⁶ Там само. – С. 548.

Здобув прекрасну освіту: закінчив середню школу (гімназію), навчався на філософському і теологічному факультеті Львівського університету, закінчивши їх на відмінно відповідно в 1829 і 1837 рр. Його дружина Анна Падеска передчасно померла на холеру. Тому Семен Гаморак сам виховував двох синів: Кирила і Івана. Молодший брат Кирила Гаморака мав хороші навички гри на скрипці, але теж у молодому віці помер⁷.

Семен Гаморак був дуже освіченою людиною, володів багатьма іноземними мовами: французькою, німецькою, італійською, арабською, гебрійською (єврейською), латинською, грецькою, польською. Його внучка Ганна Кирилівна Данилович, дружина відомого українського радикального діяча Северина Даниловича, згадувала цікавий епізод з повсякденного життя о. Семена Гаморака. Одного разу його як греко-католицького пароха с. Стечеви Снятинського повіту запросив місцевий польський дідич до родинного обійстя. За тогочасним звичаєм жінки багатих людей спілкувались між собою французькою мовою. Коли запросили до столу греко-католицького священика, то дружини розговорились по-французьки, оцінюючи зневажливо його вбрання. Думали, що парох-українець не знає цієї європейської мови. Коли жінки завершили спілкування між собою, о. Семен Гаморак звернувся «до тих дам поправною грецькою (французькою. – А. К.) мовою, що він годиться (згідний) з такою негативною їх оцінкою його одягу». Однак вказав, що у розмові вони зробили низку граматичних і стилістичних помилок. Жінки почервоніли з сорому, оцінюючи одяг греко-католицького священика: «...гадали, що він не розуміє французької мови, а тим часом він виявився високо вченим». Семен Гаморак дожив до глибокої старості, наприкінці життя осліп. Малих єврейських дітей навчав гебрійської мови⁸.

Кирило Гаморак народився у 1835 р. у м. Тисмениця. Початкову освіту здобув у нормальній школі м. Кіцмань на Буковині. Пізніше навчався в чернівецькій гімназії та на теологічному факультеті Львівського університету⁹. Молодий Кирило одружився з дочкою священика с. Топорівці Городенківського повіту Ольгою Стрийською. Спочатку допомагав вести богослужіння у свого батька Семена в с. Стечеві¹⁰. А в 1861 р., висвятившись на священика, отримав парафію у с. Качики на Буковині. За період тринадцятирічної душпастирської діяльності змурована велика церква, а в сусідньому присілку Глиті – невеличка дерев'яна церква. У 1872 р. отримав від австрійського монарха золотий хрест за активну діяльність на ниві церковно-релігійної і культурно-освітньої діяльності¹¹.

У 1874 р. став священиком у с. Стечева. За його сприяння у 1882 р. у селі засновано читальню, а в 1886 р. за підтримки церковного братства

⁷ Львівська національна наукова бібліотека імені В. Стефаника, відділ рукописів (далі – ЛННБ, відділ рукописів). – Плеш. 38. Гаморак Н. Спогади про родину Гамораків: Семена, Кирила, Теодора, Євгенію, Ганну, Марію, Ольгу, Олену, Віктора, Нестора, Антоніну-Ольгу. Б. д., б. м. – 22 арк.+2 чисті. 2 зошити. – Арк. 1.

⁸ Там само. – Арк. 2, 2 зв., 3.

⁹ Там само. – Арк. 4.

¹⁰ Там само. – Арк. 4 зв.

¹¹ О. Кирило Гаморак // Батьківщина. – 1889. – 2(14) грудня. – Ч. 48. – С. 585–586. – С. 585.

крамницю¹². Невідомий дописувач часопису «Батьківщина» вважає найбільшою заслугою о. Кирила Гаморака в тому, що селяни с. Стецева викупили дідичні землі поміщика Рауха на користь місцевої української громади: «не дарма то любить его нарѡдъ и шанує мовь рѡдного батька, не дарма то такъ щиро зъ пожертвованемъ працювавъ снятинській нарѡдъ надъ тымъ, щобы го vybrати своимъ заступникомъ на соймъ красвый»¹³. У 1885 і 1889 рр. обирався послом до Галицького крайового сейму¹⁴. Зокрема, головним суперником на виборах до місцевого парламенту 1889 р. був місцевий дідич С. Мойса. Згідно куріальної системи виборів сільських округ, у голосуванні взяли участь 135 виборців: за о. Кирила Гаморака проголосувало 85 чоловік, за Стефана Мойсу – 50 (за іншими даними, недійсними були голоси 38 виборців, за о. К. Гаморака проголосувало 69 жителів краю, за С. Мойсу – 28¹⁵)¹⁶.

У стінах Галицького крайового сейму неодноразово виступав на захист знедоленого українського селянства. Зокрема, у листопаді 1889 р. на 19 засіданню парламенту виступив на захист жителів с. Вербів Турківського повіту і просив розглянути їхню петицію, в якій вказувалося про неможливість виплати великого кредиту, наданого рустикальним банком за купівлю власної землі¹⁷. Через рік у листопаді підготував петицію у справі регулювання р. Прут поблизу Снятина. Повноводна річка затоплювала низку сільськогосподарських угідь та будинків місцевих мешканців. Греко-католицький священник також просив крайовий відділ парламенту зайнятись питанням обміру земель на межі Снятинщини і Буковини, адже представники буковинської кадастрової служби вписали до свого реєстру 200 моргів поля покутських угідь, таким чином відбираючи землі краю¹⁸.

Онука о. Кирила Гаморака Євгенія Данилович згадувала, що її дід був дуже гостинною людиною. Його відвідували гімназисти, члени «Покутської трійці», В. Стефанік (у майбутньому його зять) і Л. Мартович. Молоді люди мали свого захисника і прихильника в особі греко-католицького священника. Завдяки його старанням, українські письменники працювали на освітній ниві, засновували читальні «Просвіти». Новела Василя Стефаніка «Камінний хрест» була присвячена о. Кирилу Гамораку¹⁹.

Серед духовних осіб Покуття вирізняється діяльність отців батька Івана Григоровича (1795–1854) і сина Івана Івановича Озаркевича

¹² Харитон В., Тимофійчук М. Снятин над Прутом. Частина перша. Нариси історії міста та околиць від найдавніших часів до початку ХХ століття / Василь Харитон, Михайло Тимофійчук. – Снятин : Видавничо-друкарська фірма «Прут Принт», 2003. – 224 с. – С. 170.

¹³ О. Кирило Гаморакъ ... – С. 586.

¹⁴ Кого чеснымъ выборцамъ выбирать на посла // Батьківщина. – 1889. – 17(29) червця. – Ч. 24. – С. 314–315. – С. 315.

¹⁵ Згадка про выборы // Батьківщина. – 1889. – 3(15) падолиста. – Ч. 44. – С. 317–318. – С. 318.

¹⁶ Выборы // Батьківщина. – 1889. – 23 червця (5 липня). – Ч. 25. – С. 535–537. – С. 536.

¹⁷ Бесѣда пос. К. Гаморака, выголошена на 19. засѣданю сойму въ справѣ петиціи громады Вербова о знесенє радъ повѣтовыхъ // Батьківщина. – 1889. – 24 листопада (6 грудня). – Ч. 46 і 47. – С. 562–566.

¹⁸ Бесѣда пос. К. Гаморака, выголошена въ соймѣ в справѣ регуляціи рѣки Пруть // Батьківщина. – 1890. – 30 падолиста (12 грудня). – Ч. 49. – С. 609–610.

¹⁹ ЛННБ, відділ рукописів. – Плеш. 38. Гаморак Н. Спогади про родину Гамораків ... – Арк. 4 зв., 5.

(1826–1903)²⁰. Іскрою, що підпалює ватру, Іван Франко назвав першу народну театральну виставу в Коломиї «Дівка на виданню, або На милованне нема силовання», яку переробив Іван Озаркевич-старший 1848 р. за п'єсою «Наталка Полтавка» І. Котляревського²¹. Чому жителі краю не виставили п'єсу І. Котляревського в оригіналі? Ростислав Пилипчук стверджує, що Іван Озаркевич і його оточення розуміли, що українському глядачеві в Галичині недостатньо поінформованому ще тоді щодо єдності всього українського народу, єдності його мови, незважаючи на різницю між її діалектами, важливо було показати не полтавських українців, яких не знали тоді й самі виконавці, а покутських русинів²². І. Озаркевич також приладив до коломиїської сцени «Москаля-чарівника» («Жовнір-чарівник») І. Котляревського, «Сватання на Гончарівці» («Сватання, або ж Жених навіжений») Г. Квітки-Основ'яненка, комедіо-оперу «Весіле, або Над цигана Шмагайла нема розумнішого» (переробка української опери Стецька Шерепері (Степана Писаревського), а також п'єсу невідомого автора «Що не pomoже наука, то pomoже батіг»²³.

Його син о. Іван Озаркевич протягом 1848–1852 рр. уряджував господарськими і громадськими справами парафії у с. Белелуя Снятинського повіту, а з 1852 до 1884 р. був священиком цієї греко-католицької громади Покуття. Також вів церковно-релігійні справи у парафіях сіл Снятинського деканату: Белелуя, Красноставці, Устя, Тулова, Карлів і Видинів²⁴. З 1860 р. обіймав посаду снятинського декана ГКЦ. Був на перших ролях господарського і культурно-просвітницького життя українців та інших громад національних спільнот Снятинського повіту, оскільки виконував обов'язки комісара з сервітутових (земельних) і шкільних справ. Протягом 1868–1884 рр. обіймав посаду віце-маршалка (заступника голови повітової ради) у м. Снятині та довший час був членом окружної шкільної ради, делегованим зі Снятинського повіту. У громадах

²⁰ Королько А. Церковно-релігійна і громадсько-політична діяльність о. Івана Озаркевича / Андрій Королько // Греко-католицьке духовенство у суспільно-політичному та національно-культурному житті українців. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Історичні постаті Греко-католицької церкви та їх роль у культурно-просвітницькому й національному відродженні» (м. Коломия, 18 жовтня 2013 р.) / Правопис, стилістика, літературне редагування – авторські. Наукові редактори Я. Ткачук і А. Королько. – Коломия : Вік, 2013. – 216 с. – С. 92–99; його ж. Культурно-просвітницька і громадсько-політична діяльність о. Івана Озаркевича (1826–1903) в контексті національного відродження / Андрій Королько // Питання історії України. Збірник наукових праць кафедри історії України Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. – Чернівці : Технодрук, 2013. – Т. 16. – С. 37–44.

²¹ Королько А. Під владою Австро-Угорської імперії (1772–1914) / А. Королько, О. Добржанський, О. Жерноклеєв, І. Райківський // Покуття. Історико-етнографічний нарис. – Львів : Манускрипт-Львів, 2010. – С. 102–130. – С. 111.

²² Пилипчук Р. Український аматорський театр у Коломиї (1848–1850) / Ростислав Пилипчук // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Випуск 9: Ювілейний збірник на пошану Феодосія Стебля / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2001. – С. 238–254. – С. 238–239.

²³ Затварська Р. Корифеї галицьких театрів / Романна Затварська. – Коломия : Видавничо-поліграфічне товариство «Вік», 1997. – 88 с. – С. 3; Пилипчук Р. Український аматорський театр у Коломиї ... – С. 240, 242, 245.

²⁴ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАЛ України). – Ф. 130 Руський народний інститут «Народний Дім», м. Львів. 1848–1939 рр. – Оп. 1. – Спр. 414 Матеріали про пожертвування грошових сум мешканцями Снятинського деканату на потреби Народного дому, II міську церкву тощо (листи, списки, доповідні записки). 1850–1884 рр. – Арк. 81.

с. Белелуя і Красноставці Снятинського повіту регулярно обирався громадським радником²⁵.

Отець Іван Озаркевич опікувався парафіями ГКЦ та підтримував навчальні заклади Снятинщини. За його старанням у 1866 р. збудовано дерев'яну церкву св. Михаїла у с. Красноставці, розмальовано церкву в с. Белелуя; відкрито школи в Белелуї 1852 р., Красноставцях 1867 р. На всю Снятинщину пропагував здоровий спосіб життя.

На думку краєзнавця Петра Арсенича, громадська активність привела його в Галицький крайовий сейм, послом якого обирався двічі – 1867 і 1870 рр. Як маршалок Снятинського повіту і посол крайового сейму, домігся від уряду виділення 400 з. р. для потреб Снятинського повіту та заснування позичкової каси. Його старанням було прокладено 5-кілометрову дорогу від Снятина до вокзалу в с. Залуччя над р. Черемош та збудовано міст через р. Прут.

Греко-католицький священик докладав зусилля на фінансування будівництва нового приміщення товариства «Руський Народний дім» і т.зв. другої міської греко-католицької церкви у м. Львові. Був діяльним членом громадсько-культурних товариств «Галицько-руська матиця» і «Общества ім. М. Качковського», які після поразки національних змагань західних українців періоду «весни народів» 1848–1849 рр. опинилися в руках діячів москвофільського табору. Друкувався в часописах «Временник», «Голос народний», «Посланник», виданнях Товариства ім. Михайла Качковського. Отець Іван Озаркевич зарекомендував себе непоганим письменником і поетом²⁶.

Греко-католицького священика тричі (у 1873, 1879, 1885 рр.) з того ж самого округу обирали послом до австрійського парламенту. О. Іван Озаркевич був у складі української депутації до австрійського імператора Франца Йосифа у Відні 13 грудня 1895 р., складеної зі 150 селян, 25 міщан, 24 священиків та 22 представників світської інтелігенції²⁷. Однак до аудієнції з цісарем було допущено лише кілька осіб під керівництвом Івана Озаркевича, який доповів про зловживання й безчинства галицької адміністрації²⁸.

Останні роки життя греко-католицький священик проживав у м. Болехові Долинського повіту, відійшов від політичного життя, займався будівництвом нового місцевого храму. Справу піднесення національного розвою українства Східної Галичини продовжили його діти: письменниця і фундаторка жіночого руху Наталія Кобринська, лікар Євген, адвокат Лонгин та священик Володимир Озаркевичі²⁹.

Важливу роль у культурно-просвітницькому та церковно-релігійному житті Покуття відіграв о. Теофіл Кобринський (1848–1882). У 1870 р.

²⁵ О. Івань Озаркевич // Батьківщина. – 1890. – 3(15) серпня. – Ч. 32. – С. 402–403. – С. 402.

²⁶ Арсенич П. Родина Озаркевичів / Петро Арсенич. – Снятин : Прут Принт, 2010. – 64 с. – С. 26–27.

²⁷ Українська загальна енциклопедія. Книга знання в 3-ох томах / Ред. І. Раковський. – Львів ; Станіславів ; Коломия : 1935. – Т. 2. – С. 907.

²⁸ Арсенич П. Родина Озаркевичів ... – С. 25–26.

²⁹ Королько А. У період Австро-Угорщини (1772–1914) / А. Королько, Л. Романюк // Стефаниківський край Черемошу і Пруту... Снятинщина. Історико-етнографічний нарис / Керівник авторського колективу, головний редактор А. Королько. – Снятин ; Івано-Франківськ ; Львів : Манускрипт-Львів, 2014. – С. 124–160. – С. 137–139.

греко-католицький священник розпочав будівництво Михайлівського собору у Снятині. За відсутності коштів на будівництво він організував заготівлю будівельного матеріалу – цегли з старих зруйнованих касарень, у яких квартирувалося австрійське військо. Його дітище відкрите для богослужіння у вересні 1887 р., уже після його смерті. Новозбудовану церкву освятив і благословив станіславівський єпископ Юліан Пелеш. При церкві діяло братство тверезості, вона була наділена відпустом, а також існували Апостольство молитви і Товариство Іоана Милостивого.

Отець Теофіл був настоятелем церкви Св. Вознесіння у м. Снятині, організував церковний хор. Греко-католицький священник став ініціатором організації української міщанської читальні (1881). Згодом на її базі створено місцеві осередки «Руської Бесіди» (1889), музичне товариство «Боян» (1901), читальня і філія товариства «Просвіта» (1909). У 1872 р. одружився з донькою о. Івана Озаркевича Наталією, пізніше відомою письменницею, зачинателем українського жіночого руху Східної Галичини. Після несподіваної застуди і річної недуги о. Теофіл Кобринський 14 березня 1882 р. помер.³⁰

Особистість о. Йосафата Кобринського (1818–1901) заслуговує чи не найбільшої уваги серед великої плеяди греко-католицьких священників Покуття кінця ХІХ – початку ХХ ст.³¹

Йосафат Кобринський народився в м. Коломиї 28 вересня (за старим стилем) 1818 р. Його батько Микола був учителем головної окружної школи міста³². Сім'я Кобринських була великою, складалася з п'ятьох синів і дочки³³.

Освіту здобув у коломийській початковій школі, станіславівській гімназії, львівській духовній і віденській генеральній духовній семінарії³⁴. Одружився на Теклі, дочці о. Волянського, пароха в с. Тюдів Косівського повіту. 20 січня (за старим стилем) 1843 р. Йосафат Кобринський був висвячений на священника. Свою священницьку діяльність він розпочав як «заведатель» в с. Рибне Косівського повіту, де працював з 4 лютого до 20 серпня 1844 р. З кінця серпня 1844 р. до 1 серпня 1848 р. був «сотрудником» у передмісті Косова в с. Москалівка³⁵.

³⁰ Там само. – С. 139.

³¹ Ткачук Я. Культурно-просвітницька діяльність отця Йосафата Кобринського / Ярослава Ткачук, Леся Пискор // Греко-католицьке духовенство у суспільно-політичному та національно-культурному житті українців. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Історичні постаті Греко-католицької церкви та їх роль у культурно-просвітницькому й національному відродженні» (м. Коломия, 18 жовтня 2013 р.) / Правопис, стилістика, літературне редагування – авторські. Наукові редактори Я. Ткачук і А. Королько. – Коломия : Вік, 2013. – 216 с. – С. 186–196.

³² Бълоус М.И. Йосафатъ Кобринський его житъе и дѣла / Михайло Білоус. – Коломия : Зъ типографіи Михаила Бълоуса, 1901. – 21 с. – С. 5.

³³ ЛННБ України, відділ рукописів. – Ф. 167 Іван Левицький. – Оп. 2. – Спр. 1476. п. 49. Кобринський Йосафат Миколайович. Вирізки і виписки з книг і період. Видань, портрет, біографія. 1889, 1893. Львів. НТШ 493/140. – 21 арк. – Арк. 7; Полек В. Буквар Й. Кобринського / Володимир Полек // Радянський педагог. – 1988. – 15 листопада.

³⁴ Бълоус М.И. Йосафатъ Кобринський ... – С. 6.

³⁵ Державний архів Івано-Франківської області. – Ф. 504 Метрика кліру Станіславської єпархії за 1887–1941 рр. – Оп. 1. – Спр. 330 «б». – 198 арк. – Арк. 174; ЛННБ України, відділ рукописів. – Ф. 167. – Оп. 2. – Спр. 1476. п. 49. – Арк. 7 зв.; Марущак А. О. Йосафатъ Кобринський / А. Марущак // Календаръ Общества им. М. Качковскаго на 1893 г. – Львовъ, 1892. – С. 81–83. – С. 82; Ткачук Я. Культурно-просвітницька діяльність отця Йосафата ... – С. 190.

Отець Й. Кобринський поєднував душпастирські обов'язки та просвітницьку діяльність: розказував своїм парафіянам про шкідливість пияцтва, заохочував до школи, вказуючи на те, що «без школи поступ неможливий, поширював кращі способи господарювання, особливо садівництва»³⁶. У 1848 р. видав першу господарську книжечку «Гнѡй, душа въ господарствѣ»³⁷.

У роки революції «весни народів» 1848–1849 рр. у Коломиї було створено Окружну Руську Раду (1848 р.) на чолі з директором головної окружної школи Миколою Верещинським. Йосафат Кобринський увійшов до її складу. Він неодноразово порушував питання про запровадження української мови на богословському факультеті Львівського університету: закликав духовенство, інтелігенцію Галичини підписати прохання, яке надіслав до Головної Руської Ради у Львові. Про це свідчить лист на ім'я драматурга й автора першої в Галичині збірки поезій народною мовою о. Рудольфа Моха: «Знаючи Вашу певність, сподіваємось, що підпишете залучену петицію за введення руської викладової мови на богословському факультеті університету і подбаєте, щоб підписали її інші». Цей лист підписали М. Верещинський, А. Решетилевич, Й. Кобринський³⁸.

У часі загального піднесення громадського й культурного життя, викликаного революційними подіями 1848 р., у Львові 19 жовтня було скликано «Собор руських вчених»³⁹. Й. Кобринський брав участь у роботі цього з'їзду, увійшов до секції історії та географії, а також шкільної й господарської, де йому доручили бути секретарем⁴⁰. Секція господарства визнала за потрібне підготувати й видати підручник про землеробство. Турботи про його підготовку взяв на себе о. Й. Кобринський. Він також брав участь і в роботі секції старослов'янської літератури, де обстоював потребу використання для навчання граматики старослов'янської мови Ганки⁴¹.

Отець Й. Кобринський був членом-засновником «Галицько-руської матиці» – культурно-освітнього товариства, створеного у Львові. Греко-католицький священик причетний до організації в Коломиї «Руської читальні» (1848), метою якої було збирання відомостей про вітчизну, її славних синів, поширення рідної мови в літературі, побуті, школі, театрі⁴².

Греко-католицький священик перебував у числі тих людей, які допомагали о. І. Озаркевичу поставити на коломийській сцені вистави «Наталка Полтавка» та «Москаль Чарівник». У листі до Рудольфа Моха від

³⁶ Знавецъ. О. Осафат Кобринський [некролог] / Знавецъ // Громадський Голос. Орган русько-української радикальної партії. – 1901. – 25 цвітня. – Ч. 18. – С. 138–142. – С. 138.

³⁷ ЛННБ України, відділ рукописів. – Ф. 167. – Оп. 2. – Спр. 1476. п. 49. – Арк. 7 зв.; Марущакъ А. О. Йосафатъ Кобринскій / А. Марущакъ // Календарь Общества им. М. Качковского на 1893 г. – Львовъ, 1892. – С. 81–83. – С. 82; Бѣлоус М.И. Йосафатъ Кобринскій ... – С. 8; Полек В. Буквар Й. Кобринского / Володимир Полек // Радянський педагог. – 1988. – 15 листопада.

³⁸ Ткачук Я. Культурно-просвітницька діяльність отця Йосафата ... – С. 190.

³⁹ Историческій очеркъ основанія Галицко-русской Матицѣ и справозданье первого собору ученыхъ русскихъ и любителей народного просвѣщенія / составлено Яковомъ Головацкимъ. – Во Львовѣ, 1850. – 65 с. – С. XXXVII.

⁴⁰ Там само. – С. XXXIV–XXXVI, LXXXII, XСМІІІ, CVI і VII (в додатку).

⁴¹ Там само. – С. CVI; ЛННБ України, відділ рукописів. – Ф. 167. – Оп. 2. – Спр. 1476. п. 49. – Арк. 9.

⁴² Ткачук Я. Культурно-просвітницька діяльність отця Йосафата ... – С. 190.

12 жовтня (за старим стилем) він писав: «... в Коломиї уже три рази отиграло тамтошне товариство акторів под предводительством Ляйтнера руский театр. Два рази представляли: «Наталка Полтавка», а раз «Жовняр чаровник» («Москаль чаровник» – сочиненія Котляревського) набито було народа, як на празник св. Івана Хрестителя»⁴³. Про ставлення о. Йосафата Кобринського до театральної справи можемо судити хоча б з його листа до Якова Головацького від 27 травня за старим стилем 1848 р., в котрому просить його надіслати свої твори, обіцяючи переробити їх для сцени. Зокрема він писав: «С театру іду і зо мною кількасот русинів самих веселих. Не набувбисся на руском дивалі (від чеського слова «дівадло», що означає «театр». – *А.К.*) Чудо не ігра. То інше діло чути рідное слово, видіти народное дійствие»⁴⁴.

З 1 серпня 1848 р. до 5 листопада 1851 р. о. Й. Кобринський обіймав посаду «заведателя» в с. Мишин Пістинського деканату, а з 5 листопада 1851 р. (за старим стилем) отримав посаду пароха цього ж села, де правив до кінця свого життя. Як зауважив О. Марущак, «була то така парафія, що на неї ніхто не лакомився»⁴⁵. В одному з листів о. Й. Кобринський так охарактеризував тодішній стан села: «Люди живуть бідно, в селі мізерна інтелігенція».

У с. Мишині о. Й. Кобринський із запалом взявся за громадські справи. Опікувався закупівлею та розподілом землі. За його почином громади Мишина, Ковалівки, Спаса закупили з державної власності ґрунт та ліс, а викорчувавши його, розподілили між бідними безземельними селянами⁴⁶. Зблизившись з простим народом, він залишався йому вірним упродовж свого життя. Девізом о. Йосафата стали слова: «Все для блага обездоленої, забитої, забутої батьківщини, нічого для себе»⁴⁷. Він вважав, що головним для відродження рідного народу є його економічна незалежність. Тому закликав підносити рівень сільського господарства. У своїх брошурах та газетних статтях закликав народ звернути увагу на раціональне та цілеспрямоване ведення господарства, добре обробляти землю, щоб одержувати високі врожаї. Написав книжку з ілюстраціями господарсько-економічного змісту «Сільське господарство», однак через нестачу грошей її так і не було надруковано⁴⁸.

Отець Й. Кобринський і сам був добрим господарем, садівником. Селяни зверталися до нього за порадами, як вирощувати сади, займатися бджільництвом. У Мишині він запровадив так звані «опроводи», на котрі після кожного похорону сходилися люди і вели мову про громадські потреби: «Потім пішли місії духовні, про тверезість, громадський шпихлір (зерносховище. – *А.К.*) і звільнення від визискування жидів»⁴⁹.

⁴³ Возняк М. Из корреспонденції Р. Моха / Михайло Возняк // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – 1908. – Т. 81., кн. 1. – С. 151–171. – С. 169.

⁴⁴ Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835–49. Видав р. Кирило Студинський. – Львів : Накладом Наукового Товариства ім. Шевченка, 1909. – СХХХVIII, 463 с. – С. 259.

⁴⁵ ЛННБ України, відділ рукописів. – Ф. 167. – Оп. 2. – Спр. 1476. п. 49. – Арк. 7 зв.; Марущак А. О. Йосафат Кобринський ... – С. 82.

⁴⁶ Знавец. О. Осафат Кобринський ... – С. 138; Б'лоус М.И. Йосафат Кобринський ... – С. 10–11.

⁴⁷ Изъ Коломыи. (Похорони бл. п. Йосафата Кобринського) // Галичанинъ. – 1901. – 27 марта (9 апрѣля). – Ч. 69. – С. 2.

⁴⁸ Знавец. О. Осафат Кобринський ... – С. 139; Б'лоус М.И. Йосафат Кобринський ... – С. 8.

⁴⁹ Марущак А. О. Йосафат Кобринський ... – С. 82.

о. Й. Кобринський започаткував в Коломиї в день «латинського відпусту» 3(15) серпня деканальний собор греко-католицьких священиків й українського населення Покуття⁵⁰. Греко-католицький священик докладав багато зусиль, щоб селяни жили краще, не раз доводив, що коли б «... руські люди малися краще матеріально, то менше були б податливі, менше було б слабодухів, відступників, бо ж з освіченими й багатими мають рахуватися»⁵¹.

Отець Й. Кобринський є ініціатором спорудження 1866 р. Мишинської школи вартістю п'ять тисяч австрійських корон; згодом він учителював у цій школі та був єдиним вчителем, який усі записи в класних журналах вів українською мовою. Так само робив і з церковною документацією, за що часто одержував догани від вищого духовенства⁵².

Колишні учні о. Й. Кобринського стверджували, що їх священик, «обходячи кожну хату в селі після водохрещення, власноручно записував дітей шкільного віку до школи». Однак тодішні матеріальні умови були такі, що більшість дітей після трьох-чотирьох років навчання змушена була залишати школу, тож повний курс навчання в школі (6–7 років), закінчували лише окремі учні⁵³.

Греко-католицький священик вважав, що ще однією важливою умовою для відродження українського народу, розвитку рідного краю виховання здорової, відданої народній справі, інтелігенції. Тому й відстоював необхідність поширювати освіту. У 1862 р. (за іншими даними, у 1860 р.⁵⁴) спільно з отцем Лукою Данкевичем, Теодором Білоусом, О. Кульчицьким заклали в Коломиї першу в Галичині бурсу для бідної шкільної молоді. За власні кошти для цього закладу о. Й. Кобринський закупив столи, ліжка. Зробити це йому було нелегко, бо був обтяжений великою сім'єю (мав дев'ятеро дітей)⁵⁵. За кожної нагоди допомагав учням, збирав для них пожертви, звертаючись за допомогою до заможних галичан. У 1860-х рр. він возив до Коломиї спечений у Мишині хліб, який рятував від злиденності знедолених учнів. При цьому о. Й. Кобринський говорив: «щоб їли мало, а багато вчилися, то будуть з них люди»⁵⁶.

У 1892 р. о. Й. Кобринський після смерті відомого коломийського громадсько-культурного діяча Т. Білоуса радив: відкрити бурсу (гуртожиток) для 40 дівчат у його будинку; давати їм щомісячно на харчування 6 золотих ринських; прийняти на роботу вдову-господиню зі священичої родини, яка б займалася вихованням учнів за 12 золотих ринських місячної плати, та катехита, який би також виконував функції адміністратора навчального закладу, і отримував щорічно 300 золотих

⁵⁰ ЛННБ України, відділ рукописів. – Ф. 167. – Оп. 2. – Спр. 1476. п. 49. – Арк. 7 зв.

⁵¹ Марущак А. О. Юсафат Кобринській ... – С. 82.

⁵² Сорич М. Історія Мишина / Микола Сорич. – Коломия, 2000. – 192 с. – С. 70; Ткачук Я. Культурно-просвітницька діяльність отця Йосафата ... – С. 191.

⁵³ Ткачук Я. Культурно-просвітницька діяльність отця Йосафата... – С. 191.

⁵⁴ Б'лоус М.И. Юсафат Кобринській ... – С. 10.

⁵⁵ ЛННБ України, відділ рукописів. – Ф. 167. – Оп. 2. – Спр. 1476. п. 49. – Арк. 8; Знавець. О. Осафат Кобринській ... – С. 140; Марущак А. О. Юсафат Кобринській ... – С. 83; Б'лоус М. И. Юсафат Кобринській ... – С. 10.

⁵⁶ Б'лоус М.И. Юсафат Кобринській ... – С. 10; Ткачук Я. Культурно-просвітницька діяльність отця Йосафата ... – С. 191.

ринських; влаштувати для кожного класу вихованців кухню; покривати всі витрати з чиншів будинку Т. Білоуса⁵⁷.

У 1897 р. о. Йосафат Кобринський на сторінках часопису «Галичанин» вказував про необхідність встановити п'ять стипендій імені цесаря Франца Йосифа по одній тисячі золотих ринських для синів народних учителів на Покутті («від Снятина по Городенку, а від Дністра по Чорногору») в бурсі «Народного дому» – по одній для учнів Коломийського, Косівського, Снятинського, Городенківського і Надвірнянського шкільних округів. Греко-католицький священник наголошував, що знає важкий стан учительських дітей, бо сам виріс в біді, будучи сином педагога, а тому приходиться на допомогу цьому стану, бо в інших державах сини інтелектуальної верстви суспільства неодноразово займали високі посади, резюмуючи: «Чи потрібно, щоб сьогодні учительські діти гуси пасли?». Так не повинно бути, а тому молодому поколінню потрібно допомагати: «Став не буде без греблі, а гребля не виросте без насипу, а той насип потрібно нам піднімати не з багатства нашого, а з бідності нашої, на подобу євангельської вдови, яка кинула в «скорбонку» дві останні лепти». Ці стипендії мали б видаватися з січня 1898 р. У свою чергу, він для утримання хлопців у бурсі надав власну щорічну допомогу в розмірі 400 золотих ринських⁵⁸.

Отець Й. Кобринський вів активну громадську діяльність, був членом багатьох товариств. Він разом з М. Білоусом, М. Сабатом, Ю. Дворянином, І. Коблянським, І. Тушковським та Ю. Нижанківським заснували в 1874 р. у Коломії перший осередок Товариства імені Михайла Качковського⁵⁹. За багаторічну працю в цьому товаристві 18 вересня 1894 р. йому було присвоєно звання почесного члена. Зокрема, у привітанні о. Й. Кобринському зазначалося: «Цариною вашої багатолітньої праці є головним чином Покуття, де ви з юнацьким запалом захищаєте розумові й матеріальні інтереси народу, обстоюєте за всякої нагоди права Галицької Русі, вступаєтеся зі всією силою свого світлого розуму і рвінням патріотичної душі»⁶⁰. Він брав участь у роботі культурно-освітнього товариства «Галицько-руська матиця»⁶¹. Разом з І. Наумовичем видавав коломийський часопис «Русская Рада».

Греко-католицький священник причетний до організації господарсько-промислової виставки, що була відкрита в Коломії 1880 р. Йому вдалося викупити земельну ділянку для проведення цього величного етнографічного заходу⁶². Петро Арсенич стверджував, що наукове

⁵⁷ ЦДІАЛ України. – Ф. 130. – Оп. 1. – Спр. 268. Листування з Галицьким намісництвом у Львові, Ільницьким П. в Коломії та Кобринським Й. в Мишині про заснування в Коломії приюту для дівчат з прибутків від фонду пожертвування Білоуса Ф. 1892–1928 рр. – 24 арк. – Арк. 1, 1 зв., 2, 3, 3 зв.

⁵⁸ ЛННБ України, відділ рукописів. – Ф. 167. – Оп. 2. – Спр. 1476. п. 49. – Арк. 4, 4 зв.

⁵⁹ ЦДІАЛ України. – Ф. 146. Галицьке намісництво м. Львів. – Оп. 58. – Спр. 868. Прошення основателів общества им. Михаила Качковского об утверждении или изменении прилагаемых уставов и решения по этому вопросу. 1874–1877 гг. – 36 арк. – Арк. 1–14.

⁶⁰ Архів Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського. – Ф. 2 Йосафат Кобринський. – Спр. 1 Диплом Й. Кобринського про прийняття його почесним членом товариства імені М. Качковського. Львів, 1894 р. – 1 арк.

⁶¹ ЛННБ України, відділ рукописів. – Ф. 167. – Оп. 2. – Спр. 1476. п. 49. – Арк. 10, 10 зв.

⁶² Там само. – Арк. 8; Марущак А. О. Йосафат Кобринський ... – С. 83.

керівництво виставкою здійснював відомий польський етнограф, фольклорист і музикознавець Оскар Кольберг⁶³.

У щоденному житті, о. Йосафат Кобринський був надзвичайно розумною, веселою людиною, справжнім аскетом: ошадним, метким, здоровим і витривалим з незламним і кришталево чистим характером. Жив надзвичайно скромно, навіть на старості літ відмовлявся від будь-яких зручностей, ходив у старому потертому вбранні. Улюбленим його висловлюванням було: «Народ дає, в народ нехай іде»⁶⁴.

Отця Й. Кобринського по всій окрузі знали як, патріота і зразкового священика, який мав заслужену повагу. Про це свідчить відзначення півстолітнього ювілею його священичої праці. Церемонія відбулась в м. Коломиї в четвер, 9(22) листопада 1893 р. у кімнаті товариства «Родина». У ній взяли участь представники всіх українських громадсько-політичних сил: д-р. Т. Окуневський, о. Січинський, М. Павлик, речник чернівецького часопису «Буковина»⁶⁵.

Усе свідоме життя о. Йосафата Кобринського було сповнене турботами і працею на громадській ниві. Він відгукувався на всі справи, пов'язані з економічним і духовним піднесенням народу. Особливо помітним є внесок о. Й. Кобринського у справу побудови «Народного дому» в Коломиї. Його заповітною мрією було побудувати такий дім, де б могли розміститися українські товариства Коломиї, а, головне, бурса для бідної української молоді, яка виховувалась би в народному дусі, мала змогу відвідувати школи промислів, практикуватися ремеслу. За задумом о. Й. Кобринського тут же мали міститися бібліотека та музей⁶⁶.

Побудова «Народного дому» в Коломиї, як і в інших західноукраїнських містах, зумовлювалась посиленням утисків українського населення іноземними поневолювачами, боротьбою народу за збереження своєї мови, національної культури. У місті діяли різні громадські товариства: філія «Просвіти», товариство ім. Михайла Качковського, братство ім. Святого Архистратига Михаїла, літературно-драматичне товариство ім. Квітки-Основ'яненка, які проводили велику громадську роботу, але не мали «своєї хати»⁶⁷.

Ідея побудувати «Народний дім» з театральним залом, у якому могли б працювати всі українські товариства, зародилася в кінці 1860-х рр. Найпершими її висунули члени товариства ім. Квітки-Основ'яненка, зокрема коломийські просвітяни о. Лука Данкевич і директор школи

⁶³ Арсенич П. З історії музеїв Галичини / Петро Арсенич // Писанка. – Верховина, 1994. – Ч. 4–5. – С. 34–35.

⁶⁴ Знавець. О. Осафат Кобринський ... – С. 142.

⁶⁵ Дописи «Дѣла». Мелхиседекъ О. Зъ Коломыѣ. (Ще про концертъ въ честь М. Шашкевича. – Ювілей о. Іос. Кобринського зъ Мышина. – Завязанье русского товариства жѣночого въ Коломыи и вѣдновленье товариства аматорско-драматичного. – «Бібліотека для молодежи» проф. Насальского). // Дѣло. – 1893. – 3(15) падолиста. – Ч. 247. – С. 2; Новинки. 50-лѣтие священства // Галичанинъ. – 1893. – 19(31) жолтня. – Ч. 234. – С. 3; Дописи. Изъ Коломыи (50-лѣтній юбилей священства о. Іосафата Кобринского, приходника въ Мишинѣ) // Галичанинъ. – 1901. – 31 жолтня (12 листопада). – Ч. 244. – С. 2; Ткачук Я. Культурно-просвітницька діяльність отця Йосафата... – С. 192.

⁶⁶ Бѣлоус М. Іосафатъ Кобринській ... – С. 11.

⁶⁷ Архів Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського. – Ф. 1 Руський Народний дім в м. Коломиї. – Оп. 1. – Спр. 1 Книга протоколів загальних зборів Інститута «Рускій Народный Домъ въ Коломыи». Рукопис. – 24 арк. – Арк. 2.

Теодор Білоус⁶⁸. Першим закликав збирати кошти на закупівлю землі під будівництво Руського Народного Дому о. Йосафат Кобринський⁶⁹. Вдруге така ідея будівництва культурно-освітнього закладу визріла в 1878 р. на засіданні Товариства ім. Михайла Качковського в Коломиї. Її спричинило витіснення українства представниками іншомовних етнічних спільнот з середмістя Коломиї. За задумом її членів у новозбудованому приміщенні мали поміститися: на першому поверсі – читальня, крамниця, два театральні зали, на другому – дві хлоп'ячі (для бідних учнів і ремісників) та одна дівоча бурса⁷⁰. На засіданні Товариства ім. Михайла Качковського 26 лютого 1880 р. було вирішено закупити ґрунт, саме ту ділянку, на котрій з 16 до 30 вересня того ж року влаштовано господарсько-промислову виставку⁷¹. Ця ділянка належала спадкоємцям місцевого культурно-просвітнього діяча Добрянського та знаходилася в середмісті Коломиї. Вона являла собою чотирикутник з чотирма фронтами, з яких два головні виходили до вулиць Т. Костюшка і Т. Шевченка. З цією метою було створено комітет з представників філії «Просвіти», товариства ім. М. Качковського, літературно-драматичного товариства і братства св. Михайла, який збирав кошти для закупівлі землі під забудову⁷². На думку невідомого дописувача часопису «Діло», прізвище якого ховається під криптонімом «А. Р.», найбільше серед цих товариств приклав зусилля літературно-драматичний гурток, який, завдяки організації і проведенню святкових заходів і вечорів, залучив велику кількість представників культурно-просвітницької громадськості міста для збору коштів на закупівлю землі під будівництво приміщення Руського Народного Дому. Серед фундаторів заснування Народного Дому були суддя Решетилевич, о. Кобилянський, о. М. Левицький, проф. Грушкевич, отець-катехит М. Лепкий, дир. Г. Кульчицький, А. Блонський. Останні троє у другій половині 1890-х рр. курували будівництвом приміщення культурно-просвітницької інституції. Серед найбільших жертводавців був о. Йосафат Кобринський, «котрий не одну тисячку зложивъ на тую інституцію», а також міська каса ощадності, Демб'їцький (пожертвував одну тисячу золотих ринських), міська і повітова рада м. Коломиї (виділили по чотири тисячі золотих ринських)⁷³. У проєкті це приміщення мало стати «заборолом нашої руськості (українськості. – А. К.)», де мали б знаходитись усі місцеві українські культурно-просвітницькі і освітні товариства, функціонувати бурса для двохсот хлопчиків – майбутніх фахівців різних ремісничих професій⁷⁴.

⁶⁸ Там само. – Арк. 2; Гадки про «Дѣмъ Народный» въ Коломыи // Русская Рада. Газета для народа. – 1881. – 6 лютого. – Ч. 3. – С. 19–20. – С. 19.

⁶⁹ Знавець. О. Осафат Кобринський ... – С. 141.

⁷⁰ Гадки про «Дѣмъ Народный» въ Коломыи // Русская Рада. Газета для народа. – 1881. – 18 сѣчня. – Ч. 2. – С. 11–12.

⁷¹ Знавець. О. Осафат Кобринський ... – С. 141; Гадки про «Дѣмъ Народный» въ Коломыи // Русская Рада. Газета для народа. – 1881. – 6 лютого. – Ч. 3. – С. 20.

⁷² Гадки про «Дѣмъ Народный» въ Коломыи // Русская Рада. Газета для народа. – 1881. – 18 сѣчня. – Ч. 2. – С. 11–12. – С. 12.

⁷³ А. Р. Рускій Народный Дѣмъ въ Коломыи (Письмо зъ Коломыѣ) / А. Р. // Дѣло. – 1899. – 5(17) марта. – Ч. 51. – С. 1–2.

⁷⁴ Там само. – С. 2.

Остаточно за землю комітет розрахувався у 1889 р. Саме в цей час розпочалася велика робота, спрямована на збирання коштів для будівництва «Народного дому». Це була дійсно всенародна будова. Керувало справами будівництва товариство «Руський Народний дім» в Коломиї, зокрема його «Совіт», створений 1887 р.⁷⁵.

Коли вирішилося питання про будівництво «Народного дому», сімдесятидвохрічний о. Йосафат Кобринський, активно включився в цю справу, виконуючи заповіт відомого громадсько-культурного діяча Т. Білоуса⁷⁶. Він став рушійною силою цього будівництва, яке стало завершальною справою всього його життя: «Своїми типічними кониками і дрантивим возиком їздив по всіх закутках коломийського повіта mezi священники, учителі і селян, а всюди проповідав, як правдивий, новочасний Петро з Амієну, користність сего великого народного діла, а на праздниках і всіх урочистих, церковних нагодах збирав і найдрібніші датки на сей народний жертвенник – розсилав рік річно по всіх зарядах громадських, учителях і священниках, власним коштом по кілька сот з жаром і серцем написаних кореспонденток і листів, а всюди заохочував і всюди інакше відповідно до характеру й переконання особи!»⁷⁷.

У 1889 р., ще коли будівництво «Народного дому» не розпочалося, він передав через Михайла Білоуса квитанцію до громадської каси Коломийського повіту на суму 500 золотих ринських для закупівлі вапна, а другу квитанцію на цю ж суму пообіцяв надати, коли почнеться спорудження будови⁷⁸. На початку 1892 р. о. Й. Кобринський пожертвував 1 000, а також зібрав з родини 700 золотих ринських⁷⁹.

На початку 1890-х рр. о. Й. Кобринський з власних заощаджень передав на будівництво майже 7 850 золотих ринських (за іншими даними – 12 тисяч золотих ринських⁸⁰). За таку титанічну працю рішенням управи «Руського Народного Дому в Коломиї» у 1891 р. його прийняли почесним членом цього товариства⁸¹.

Зауважимо, що напередодні будівництва центральний комітет Галицького намісництва у м. Львові рішенням від 9 січня 1895 р. дозволив членам «Руського Народного дому» в м. Коломиї до кінця квітня збирати по всій Галичині кошти на спорудження культурно-освітнього закладу. Задля цього було підготовлено спеціальні купонні книжечки для збирання добровільних датків з населення. Члени керівного осередку будівництва «Народного дому» настирливо зверталися до краян посприяти цій жертвній справі: «Про потребу «Народного дому» в Коломиї годі вже

⁷⁵ Архів Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 2.

⁷⁶ ЛННБ України, відділ рукописів. – Ф. 167. – Оп. 2. – Спр. 1476. п. 49. – Арк. 8; Марущак А. О. Йосафат Кобринський ... – С. 83.

⁷⁷ Знавець. О. Осафат Кобринський ... – С. 141–142.

⁷⁸ ЛННБ України, відділ рукописів. – Ф. 167. – Оп. 2. – Спр. 1476. п. 49. – Арк. 2; Всячина и новинки. Намъ пишутъ ... // Батьківщина. – 1889. – 24 марта (5 квітня). – Ч. 12. – С. 155–156. – С. 155.

⁷⁹ Всячина и новинки. На «Народный Дѣмъ» въ Коломыи жертвувавъ о. Йосафатъ Кобринський ... // Батьківщина. – 1892. – 24 сѣчня (5 лютого). – Ч. 4. – С. 24; ЛННБ України, відділ рукописів. – Ф. 167. – Оп. 2. – Спр. 1476. п. 49. – Арк. 6.

⁸⁰ Знавець. О. Осафат Кобринський ... – С. 142.

⁸¹ Архів Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 9.

пригадувати, бо це достатньо відчуває цілий загал руський (український) Покуття... Лише три місяці дозволено нам збирати прилюдно пожертви. У цей короткий час маємо показати, скільки від нас життєдайності і розуміння своєї справи народної...»⁸².

Отець Й. Кобринський проводив копітку роботи з пошуку грошей на будівництво «Народного дому». Михайло Білоус зауважив, що він ходив по домішках українських, польських і єврейських мешканців, часто не знайомих йому людей, вмовляв усіх про потребу побудови національно-культурної інституції. Разом збирав і пожертви на цю справу. Багато людей не вірили у здійснення цього задуму, а багато сміялися, вважаючи його напівбожевільним «мішігіним». Не раз він сам висловлювався: «Я мішігіний і ти мішігіний тому, що беремося до тієї великої справи. – Але те його не лякало і не знеохочувало. Він невтомно ходив, говорив і писав усюди й до всіх знайомих і незнайомих з такою наполегливістю, що деякі замикали перед ним двері»⁸³. З його ініціативи виготовлено і розвішано в церквах та громадських місцях «скорбонки», у які люди кидали добровільні датки на побудову закладу⁸⁴. На святах, церковних урочистостях, за будь-якої нагоди він збирав навіть найдрібніші кошти; при хрещенні дітей у своїй парафії, самовільно наклав на всіх кумів і тих, хто тримав дитину до хресту 2–3-крейцеровий податок на побудову «Народного дому»⁸⁵.

Частина людей закидала йому, що будинок «Руського Народного дому» в м. Коломия може опинитись у руках народівців або радикалів, а отже діяльність цієї культурно-просвітницької інституції матиме політичне забарвлення. У відповідь таким «доброзичливцям» о. Й. Кобринський так саркастично відповідав: «Нехай буде народовець, Барвінчук, радикал і чорт знає хто в заряді, а Ви давайте, лише щиро і без жадного застереження, крейцарі на руске народне діло! В ділах лежить любов до народа, а не в фразах і політичних, хитких переконаннях!»⁸⁶

Греко-католицький священик багато зробив для збирання необхідного будівельного матеріалу, особливо каміння. Використовуючи метод народної будови, їздив навколишніми селами й агітував, аби селяни звозили каміння, котре є на громадських полях. Домігся, що кільканадцять мишинських підвід поїхали до с. Лючі, визбирали каміння на громадській толоці й привезли до Коломиї. Крім цього, доручив мишинським селянам, щоб з річки Лючка, котра протікає через село, добули великі камені на фундамент під «Народний дім». Два такі громіздкі валуни разом з дрібним камінням з с. Лючі мишинські селяни завезли на 12 підводах 10 вересня 1892 р. до міста. Під будівництво «Народного дому» жителі сіл Мишин, Спас, Ковалівка привезли ще 44 вози каменю, а 40 латів твердого лупаного каменю доставили люди з Рунгурів⁸⁷. Того ж року жителі с. Текуча підготували більше 100 «метрів» каменю на фундамент приміщення і

⁸² Новинки и всячина. Выдѣль института «Рускій Народный Дѣмъ» въ Коломыи оголошує ... // Батьківщина. – 1895. – 1(13) лютого. – Ч. 5. – С. 39.

⁸³ Бѣлоус М. Юсафатъ Кобринській ... – С. 11–12.

⁸⁴ Там само. – С. 18–19.

⁸⁵ Ткачук Я. Культурно-просвітницька діяльність отця Юсафата ... – С. 193.

⁸⁶ Знавець. О. Осафат Кобринській ... – С. 142.

⁸⁷ Бѣлоус М. Юсафатъ Кобринській ... – С. 14–16.

хотіли дати 60 возів для перевезення цього матеріалу в Коломию. о. Й. Кобринський обіцяв доставити до міста 200 возів каміння з с. Верхній і Нижній Вербіж⁸⁸. Жителі сіл Воскресінці і обох Вербіжів Коломийського повіту безкоштовно на початку 1899 р. підвезли пісок на будівництво будинку Руського Народного Дому⁸⁹.

Отець Й. Кобринський добився перевезення частини добірного каменю з с. Шешори для впорядкування будівництва фундаменту Руського Народного Дому. Кілька днів перебував із селянами і робітниками у містечку Печеніжин для того, щоб прослідкувати, як буде розібрана цегла місцевої броварні, що мала піти під будівництво культурно-просвітницької інституції м. Коломия: «... сидів сам у Печеніжині і враз з робітниками, власним коштом наймленими, днував і ночував цілими тижнями при холоді і сухім хлібі і воді під робітничим шатром і провадив особисто се розбиране і вивіз матеріалу»⁹⁰.

Зібравши трохи потрібного будівельного матеріалу, о. Йосафат Кобринський вимагав від будівельної комісії негайно розпочати будову. За його старанням Рада товариства «Народний дім» клопоталася про передачу пустуючої броварні в Печеніжині: з її мурів можна було добути декілька тисяч доброї цегли для будівлі та каміння для фундаментів. Зрозумівши, що ніхто з членів будівельної комісії та Ради не може зайнятися розбором і перевезенням дарованого каменю, о. Й. Кобринський сам поїхав до Печеніжина. Він доручив зробити зі старих дощок піддашся і сидів там майже чотири тижні, доки броварню не було розібрано, а увесь матеріал не перевезли до Коломиї. Як тільки придбали будівельні матеріали, о. Й. Кобринський почав вимагати від будівничої комісії розпочинати роботу, «... бо люди не вірять, що буде будуватися велика «бурса» і не хочуть жертвувати ні грошей, ні матеріалів»⁹¹.

Однак, грошей на будову було недостатньо, тому будівнича комісія йому відмовила, але о. Й. Кобринський не вгамувався: «Одного дня вдосвіта зі своїми парафіянами прийшов на місце будови і рискалем (лопатою) почав сам виміряти рови під фундамент, маючи намір почати копати, але Рада не дозволила йому це робити без інженера. о. Й. Кобринський образився, озлобився на Раду і на всіх її членів, плакав як дитина, що йому не дають розпочати будову, що хочуть дорогоцінну площу продати... Того разу якось вдалося його заспокоїти, і він далі продовжував збирати кошти, писати відозви в часописи...»⁹².

Греко-католицький священник брав участь у пошуку архітекторів та інженерів, які б виготовили проект будинку та кошториси. Особисто їздив до Львова, де звернувся до архітектора Івана Левинського та міського радника Гавришкевича. Вони, втім, відмовили йому взятися за цю справу, бо не вірили, що коломийське громадянство зможе збудувати Народний дім без відповідних коштів. Витрати передбачалися досить великі – 300 тисяч

⁸⁸ ЛННБ України, відділ рукописів. – Ф. 167. – Оп. 2. – Спр. 1476. п. 49. – Арк. 6.

⁸⁹ Рухъ въ рускихъ товариствахъ. Справозданє секретарске управляющою совѣта института «Рускій Народный Дѣмъ» въ Коломиѣ // Дѣло. – 1899. – 17(29) марта. – Ч. 61. – С. 3.

⁹⁰ Зनावець. О. Осафат Кобринський ... – С. 142.

⁹¹ Бълоус М. Юсафатъ Кобринській ... – С. 17–18.

⁹² Там само. – С. 16–17.

золотих ринських⁹³. У квітні 1895 р. він доповідав, що на земельній ділянці, вартістю 20 тис. золотих ринських, підготовлено все для того, щоб почати будівельні роботи: знаходилися гашене вапно (вартістю 1 000 зол. ринс.) і 430 штук дерев'яних брусів (500 зол. ринс.); за інженерні роботи оплачено 1 000 зол. ринс.; укладена угода з працівниками суміжної каси щадничої для відступу частини землі під будівництво; тощо⁹⁴. Отцю Й.Кобринському вдалося домовитися з провідними коломиїськими будівничими Луцієм Беккером (1856–1921) та Діонізієм Кшичковським, які за 1 000 золотих ринських погодилися протягом чотирьох місяців зробити головні плани та кошторис⁹⁵. Він особисто приїхав до Коломиї виплатити 600 золотих ринських обом інженерам⁹⁶.

Будівництво «Народного дому» під керівництвом архітектора Рихлика розпочате в 1896 р. просувалося з великими труднощами. Спорудження частини приміщення від вулиці Т. Костюшка та з бічними крилами до вулиці Т. Шевченка і каси ощадності вартувало 30 тисяч золотих ринських⁹⁷. Щоденно працювало 40 робітників. Будівля національно-культурної інституції мала складатися з двох поверхів і двох наріжних веж, покритих цинковою бляхою. На кінець 1898 р. мав бути споруджений перший поверх будинку⁹⁸.

Однак коштів не вистачало, і члени Ради товариства «Руського Народного дому» у м. Коломиї хотіли навіть припинити зведення споруди. Станом на початок 1899 р., на будівництво будинку не вистачало ще 40 тисяч золотих ринських (за іншими даними, архітектор на засіданні комітету «Руського Народного дому» 6 лютого 1899 р. запропонував кошторис добудови приміщення у сумі 46 тисяч золотих ринських⁹⁹). Керівна рада «Руського Народного дому» підготувала відозву і заклик до Державної ради у м. Відень, до Галицького крайового сейму, а також сусідніх повітових рад (Городенківський, Косівський, Снятинський, Печеніжинський, Надвірнянський, Товмацький, Станиславівський, Заліщицький і Буцацький повіти), сільських громад, фінансових інституцій, Ставропігійського інституту, Народного Дому у Львові з проханням допомогти завершити будівництво «великої бурси» на Покутті. Однак керівник Народного дому у Львові о. Й. Делькевич відмовив у наданні коштів на будівництво культурно-просвітницької інституції у м. Коломиї, оскільки у статуті цього товариства не вказувалося про фінансове утримання навчальних бурс. А львівський часопис «Галичанин» відмовив друкувати оголошення про прохання надання допомоги у будівництві

⁹³ Там само. – С. 12–13.

⁹⁴ Новинки и всячина. Справа будовы «Народного Дому» въ Коломыи поступає напередъ // Батьківщина. – 1895. – 1(13) мая. – Ч. 9. – С. 70–71.

⁹⁵ Новинки и всячина. Выдѣлъ института «Рускій Народный Дѣмъ» въ Коломыи оголошує ... // Батьківщина. – 1895. – 1(13) лютого. – Ч. 5. – С. 39.

⁹⁶ Архів Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 20; Б'єлоус М. Юсафатъ Кобрынській ... – С. 13.

⁹⁷ А. Р. Рускій Народный Дѣмъ въ Коломыи ... – С. 1.

⁹⁸ Рухъ політичний, просвѣтний и економічний руского народу. Въ коломиїскѣмъ повѣтѣ // Свобода. Письмо політичне, просвѣтне и господарске для народу. – 1898. – 22 жовтня (3 падолиста). – Ч. 43. – С. 342.

⁹⁹ Рухъ въ рускихъ товариствахъ. Справозданє секретарске управляющою совѣта института «Рускій Народный Дѣмъ» въ Коломыи // Дѣло. – 1899. – 17(29) марта. – Ч. 61. – С. 3.

Руського Народного Дому та виказ про жертводавців у цій справі¹⁰⁰. З цього приводу коломийський часопис «Руська Рада» 1 грудня 1898 р. писав, що таке рішення Народного Дому у Львові справило гнітюче враження на просвітянську громадськість Коломиї¹⁰¹.

Отець Й. Кобринський був готовий взяти справу будівництва під своє керівництво, знову давав на «Народний дім» власні кошти: пенсію, гроші від продажу худоби, залишивши для себе лише одну корову. З 1898 р. він віддавав щомісяця на будівництво 400 корон зі своєї пенсії з усіма відсотками, які мав у ощадній касі. Окрім того, передав для будівництва 60 дубових стовбурів, 500 центнерів вапна та інші будівельні матеріали. Загалом на будову «Народного дому» греко-католицький священник витратив 12 тисяч золотих ринських¹⁰².

«Народний дім» будували впродовж шести років. Остаточно роботи закінчили лише 1906 р. Отець Йосафат Кобринський заспокоївся тільки тоді, коли споруду вже вимурували і накрили. На жаль, не дожив до офіційного відкриття «Народного Дому», яке відбулося в 1902 р.

За спогадами співробітника о. Йосафата Кобринського о. Дмитраша, який у 1896–1897 рр. працював «сотрудником» мишинської парафії, ідея життя отця Йосафата зосереджувалася навколо будови «бурси», як він називав «Народний дім». Його мрією було спорудити бурсу на 200 селянських хлопців, тож для цієї потреби він щомісяця давав 200 злр. австрійських, а крім цього купував по 100 поштових карток. Картки-кореспондентки з проханням пожертви на будову розсилав усім священикам, де лиш знав, що буде свято чи весілля. Збирати кошти посилав він і самого о. Дмитраша¹⁰³. Про його відданість ідеї побудови «Народного дому» згадує о. Дмитраш: «Раз прихожу [...], а він лежить на голих дошках на ліжку. Питаю його, чому так? Він відповідає, що худоба не мала, що їсти, тож не хотів розпочинати стіжка, призначеного на «бурсу», тому казав слугі вибрати соломку з сінника і дати худобі їсти. Сам же спав на голих дошках, але признався, що вже не годен, бо кости болять»¹⁰⁴.

Помер о. Йосафат Кобринський 18 березня 1901 р. на 83-ому році життя, пропрацювавши священиком 56 років¹⁰⁵. Похорон відбувся за участю майже чотирьох тисяч місцевих селян і людей із сусідніх сіл і містечок. 27 священиків і до ста представників інтелігенції прийшли провести його в останню путь¹⁰⁶.

Глибоко сумувала громадськість Покуття, особливо люди, які його добре знали. Товариство «Руський Народний дім», усі його члени низько

¹⁰⁰ Там само.

¹⁰¹ А. Р. Рускій Народный Дѡмъ ... – С. 2; Рухъ въ рускихъ товариствахъ. Справоздане секретарське ... – С. 3.

¹⁰² Зनावець. О. Осафат Кобринський ... – С. 142.

¹⁰³ Архів Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського. – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 2 Отець Дмитраш. Спомини про засновника Народного Дому о. Йосафата Кобринського. Волчківці 22.IX. 1927 р. Машинопис. – 2 арк. – Арк. 2.

¹⁰⁴ Там само.

¹⁰⁵ Посмертныи вѣсти. Йосафатъ Кобринскій // Галичанинъ. – 1901. – 16(29) марта. – Ч. 60. – С. 4; ЛННБ України, відділ рукописів. – Ф. 167. – Оп. 2. – Спр. 1476. п. 49. – Арк. 12, 12 зв.

¹⁰⁶ Зनावець. О. Осафат Кобринський ... – С. 142; Бълоус М. Йосафатъ Кобринскій ... – С. 20–21; Благодареніе // Галичанинъ. – 1901. – 24 марта (6 апрѣля). – Ч. 67. – С. 4; Новинки. Похорони бл. п. Йосафата Кобринского ... // Галичанинъ. – 1901. – 25 марта (7 апрѣля). – Ч. 68. – С. 3; ЛННБ України, відділ рукописів. – Ф. 167. – Оп. 2. – Спр. 1476. п. 49. – Арк. 13.

схиляли свої голови перед ним, бо вклад о. Йосафата Кобринського у справу спорудження Народного дому неоцінений. У похороні взяли участь голова Товариства отець М. Лепкий, члени Ради священник о. О. Русин, Л. Кузьма, О. Кульчицький, О. Пачацький. Прощальні промови виголосили о. І. Харжевський з с. Сопів Коломийського повіту, учитель місцевої народної школи Гомик, д-р О. Кульчицький (від імені «Руського Народного дому» в м. Коломиї), депутат австрійського парламенту Т. Окуневський, громадський діяч В. Дудикевич¹⁰⁷. Михайло Білоус – побратим Йосафата Кобринського, знаний видавець, активний діяч товариства «Руський Народний дім» у Коломиї – в книжці «Йосафат Кобринський. Єго житє і діла», що вийшла в Коломиї в 1901 р., написав: «Се був рідкий mezi русинами чоловік, подібних йому в Коломийщині нема»¹⁰⁸.

Отже, діяльність греко-католицького духовенства Покуття мала важливе значення для успішного розгортання українського національного відродження Галичини досліджуваного періоду. Його праця – це суцільний ланцюг самопожертв для служіння українському народові, піднесення його національної свідомості, культурно-освітнього рівня. Незважаючи на непосильну працю, непереборні перешкоди, священники до останньої хвилини свого плідного життя не переставали трудитися для користі українського громадянства. Праця і діяння митрополита Андрея Шептицького, отців Нестора і Кирила Гамораків, батька і сина Івана Озаркевичів, Теофіла і Йосафата Кобринських та інших духовних осіб сприяли формуванню активної громадянської і церковно-релігійної позиції о. Миколая Чарнецького, появи у нього добрих паростків харитативної діяльності на ниві служіння Богові, українській культурі.

Korolko Andrew

Greek Catholic clergy in public and national cultural life Pokuttya in the late XIX – early XX century. and the formation of ideology Nicholas Charnetsky

In the article the church and religious, social and cultural activities of the Greek Catholic clergy Pokuttya late XIX - early XX century. in the context of citizenship and spiritual outlook on. M. Charnetsky. In particular, we show the main activities of the Greek Catholic priests on the rise of social, cultural and intellectual level of Ukrainian citizenship edge analysis activities most famous members of the clergy GCC Pokuttya study period. The author argues that their work - a continuous chain of sacrifice to serve the Ukrainian nation, raising its national identity, cultural and educational level, which also led to the formation of an active civic and ecclesiastical and religious positions about. Nicholas Charnetsky, good appearance he shoots charitable activities in the field of service to God, Ukrainian culture.

Keywords: *Greek Catholic clergy, priest, Pokuttya cultural and educational activities, anti-alcohol propaganda crosses sobriety, Ruthenian People's House in the city. Coloma.*

¹⁰⁷ Дописи. Н. Г. Изъ Коломыи (Похорони бл. п. Йосафата Кобринского) / Н. Г. // Галичанинъ. – 1901. – 27 марта (9 апрѣля). – Ч. 69. – С. 2–3; Дописи. Похорони бл. п. Йосафата Кобринского ... // Дѣло. – 1901. – 16(29) марта. – Ч. 61. – С. 3; ЛННБ України, відділ рукописів. – Ф. 167. – Оп. 2. – Спр. 1476. п. 49. – Арк. 14, 14 зв., 15, 15 зв., 20.

¹⁰⁸ Бѣлоус М. Йосафатъ Кобринскій ... – С. 19.

УДК 94 (477.83/.86)

Ігор Пилипів

*Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту
Тернопільського національного економічного університету*

Руслан Делятинський

*Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту
Тернопільського національного економічного університету,
Інститут історії Церкви Івано-Франківського
богословського університету імені Св. Івана Золотоустого*

Станиславівський період життя і служіння Миколая Чарнецького

У статті проаналізовано дитячі, юнацькі та молоді роки життя і діяльності Миколая Чарнецького, коротко охарактеризовано його родинне походження і виховання, навчання в 6-класній школі в Тлумачі. Особливий акцент зроблено на три «станиславівські періоди» (1896–1904, 1910–1919, 1920–1922 роки), під час яких він, зокрема, навчався в Станиславівській гімназії, діяв як професор богословського ліцею і духівник семінарії та, врешті, як чернець-місіонер у заснованому в місті осередку монастиря Чину Отців Редemptористів.

***Ключові слова:** родина, школа, гімназія, богословський ліцей, духовна семінарія, духівник, професор семінарії, Чин Найсвятішого Ізбавителя, місіонер, редemptорист.*

Актуальність проблеми обумовлюється, зокрема, відзначенням 130-літнього ювілею владики Миколая Чарнецького (проголошеного блаженним Папою Іваном Павлом II у 2001 р.), що спонукає звернути особливу увагу на дослідження його життєвого шляху. В сучасній історіографії його особа найбільше асоціюється із Чином Найсвятішого Ізбавителя (або Отців Редemptористів) та унійною акцією на Волині у 1920–1930-х роках.

Отож, цілком природно, що нещодавно, 12 грудня 2014 р., Львівська Провінція Чину Найсвятішого Ізбавителя в Україні організувала та провела ювілейну конференцію «Шлях до святості: життя і діяльність Блаженного Миколая Чарнецького»¹, учасником якої був також автор цих рядків². З огляду на це, змушений зауважити, що значна частина положень даної статті буде повторювати результати попереднього дослідження цієї проблеми.

Водночас підкреслимо, в сучасній історіографії наразі маловідомою залишається ціла «станиславівська епоха» в житті Миколая Чарнецького,

¹ Детальніше див.: Шлях до святості: життя і діяльність Блаженного Миколая Чарнецького: Матеріали наукової конференції (Львів, 12 грудня 2014 р.). – Львів: Скриня, 2014. – 252 с.; «Шлях до святості» (дата публікації: 09.11.2014) // Львівська Провінція Чину Найсвятішого Ізбавителя в Україні: [електронний ресурс] – режим доступу: <http://www.cssr.lviv.ua/news/?article=1422> [зчитано: 13.12.2014].

² Делятинський Р. Життя і служіння Миколая Чарнецького в Станиславові (1910-1922 рр.) // Шлях до святості – життя і діяльність блаженного Миколая Чарнецького: матеріали наукової конференції / Упорядник о. Р.Піх. – Львів: Скриня, 2014. – 252 с. – С.14-43.

що включає три періоди його біографії (1896–1904, 1910–1919, 1920–1922 роки).

Історіографія проблеми. Особистість блаженного, звичайно, вже викликала науковий інтерес дослідників його життя. Так, спершу серед українських діаспорних істориків о. А. Г. Великого ЧСВВ³, Г. Лужницького⁴, о. Ю. Федоріва⁵, котрі у своїх фундаментальних працях з історії Церкви в Україні згадували передусім про його діяльність як Апостольського візитатора для греко-католиків на Волині, Поліссі та Підляшші. Окремі факти з біографії Миколая Чарнецького містяться в контексті характеристики професорсько-викладацького складу Львівської Богословської академії у збірнику матеріалів «Світильник істини»⁶. Одні із перших коротких біографічних нарисів про владу Миколая Чарнецького опублікували в історико-мемуарних збірниках М.Г.Марунчак⁷, о. А. Пекар ЧСВВ⁸, а також автори «Енциклопедії українознавства»⁹. Короткий нарис опублікував у своїх мемуарах В. Макар, член ОУН, який в юнацькі роки виховувався в бурсі св. Миколая в Станиславові, де частим «гостем» був Миколай Чарнецький¹⁰.

Невдовзі більш ґрунтовний біографічний нарис «Николай Чарнецький ЧНІ, Єпископ-Ісповідник» видав один із співслужителів блаженного в Чині Редемптористів – о. Стефан-Йосиф Бахталовський¹¹. Ґрунтуючись переважно на усних спогадах декількох сучасників, власних інтерв'ю та деяких тогочасних публікаціях, він детально висвітлює у першому розділі книги ранній період життя Миколая Чарнецького аж до його вступу до Чину, а в наступних розділах характеризує період його формації та праці вже як редемпториста¹². Детальний біографічний нарис про владу Миколая Чарнецького «Апостол з'єдинення наших часів» написав також у формі власних спогадів, без покликань на додаткові джерела, о. Р.Бахталовський ЧНІ, рідний брат попереднього біографа блаженного¹³. Попри мемуарно-публіцистичний характер цих видань, що

³ Великий А.Г. З літопису християнської України: Церковно-історичні радіолекції з Ватикану. – Т.ІХ: XX ст. – Рим, 1977. – 275 с.

⁴ Лужницький Г. о. д-р. Українська Церква між Сходом і Заходом: нарис історії Української Церкви. – 2-е вид., виправлене. – Львів: Свічадо, 2008. – 640 с.

⁵ Федорів Ю., о. д-р. Історія церкви в Україні. – Торонто, 1967. – 362 с.

⁶ Світильник істини: Джерела до історії Української Католицької Богословської Академії у Львові 1928-1929-1944. Частина перша / Матеріали зібрав і опрацював д-р П.Синиця. – Торонто – Чикаго: Накладом студентів Богословської Академії, 1973. – С.162, 170, 174, 175, 198, 271, 272, 286-289, 490, 551-554, 560, 562, 563, 566, 569, 573, 576, 580-584, 587-591.

⁷ Марунчак М.Г. Ісповідник Кир Миколай Чарнецький // Городенщина: історично-мемуарний збірник / Зредагував М.Г.Марунчак. – Нью-Йорк – Торонто – Вінніпег, 1978. – С.623-624.

⁸ Пекар А., о. ЧСВВ. Великий праведник – владика Микола Чарнецький, ЧНІЗб (1884-1959) // Альманах Станиславівської Землі: Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. Том II / Редактор-упорядник М.Климишин. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто: Комісія регіональних дослідів і публікацій НТШ, 1985. – С.379.

⁹ Чарнецький Миколай (1884–1959) // Енциклопедія українознавства. Словникова частина : в 11 т. / Гол. ред. В.Кубійович. – Париж – Нью-Йорк, 1984. – Т.10. – С.3694-3695.

¹⁰ Макар В. Пройдений шлях: Спомини. Т.1. Від Бистриці до Бугу (1911–1929). – Торонто: Гомін України, 1983. – 456 с. – С.71.

¹¹ [Бахталовський] о. Стефан Йосиф ЧНІ. Николай Чарнецький ЧНІ, Єпископ-Ісповідник. – Йорктон, Саскачеван, Канада: Друкарня Голосу Спасителя, 1980. – XXXII + 281 с.

¹² [Бахталовський] о. С.-Й. Николай Чарнецький... – С.1-29.

¹³ Бахталовський о. Роман ЧНІ. Апостол з'єдинення наших часів: Спогади. – Львів: Добра книжка, 2001. – 224 с.

спричинив деякі «погрішності» у висвітленні окремих фактів (це, власне, може бути навіть предметом окремої джерелознавчої розвідки), автори цих нарисів достатньо детально описали, зокрема, «станиславівський» період життя Миколая Чарнецького.

В незалежній Україні з'явилися нові передумови для об'єктивного дослідження історії УГКЦ. У рамках науково-дослідної програми «Образ сили духу: жива історія підпільного життя УГКЦ (1946–1989)» Інституту історії Церкви Українського Католицького університету, розпочалося вивчення не тільки періоду «підпілля» УГКЦ, але й дотичного міжвоєнного часу¹⁴. Ці матеріали згодом були використані для беатифікаційного процесу мучеників УГКЦ, проголошених блаженними Папою Іваном Павлом II у червні 2001 р.¹⁵. Серед них був і Миколай Чарнецький. Власне, завдяки такій активній науково-дослідній праці з'явилися перші узагальнюючі дослідження про блаженного у формі науково-популярних й енциклопедичних статей-нарисів, популярних брошур тощо¹⁶. Втім, слід зауважити, попри наявність значної джерельної бази та історіографії, в окремих сучасних публікаціях ще продовжують траплятися помилкові твердження щодо фактів біографії Миколая Чарнецького, зокрема, щодо його навчання нібито в духовній семінарії в Станиславові у 1904–1909 рр.¹⁷; відсутні дані про його перебування в монастирі Отців Редemptористів у Станиславові у 1920–1922 рр.¹⁸. Значним внеском у вивчення його біографії стала вище згадана наукова конференція «Шлях до святості...»

¹⁴ Див.: о. Гудзяк Б. Інститут історії Церкви Львівської Богословської Академії // Ковчег: Науковий збірник із церковної історії. – Львів, 2000. – Ч.2. – С.5-9.

¹⁵ Див.: Церква мучеників / Упорядник О.Турій. – 2-е вид., виправлене. – Львів: Свічадо, 2007. – 56 с.; Блаженні Священномученики Редemptористи Львівської Провінції Чину Найсвятішого Ізбавителя. – 3-є видання. – Львів: Видавничий відділ Отців Редemptористів «Місія Христа», 2006. – 55 с.; Редemptористи: фільм у 2-х серіях. Автор сценарію і режисер А.Цимбал / УГКЦ. Львівська Провінція ЧНІ. – ТВ «Алилуя», 2006. – 160 хв.

¹⁶ Головин Б. Мученики та ісповідники Української церкви ХХ століття: Нариси. Статті. Дослідження. – Тернопіль: Просвіта, 2000. – 244 с.; Цар І. Наш український Чудотворець Блаженний Владика Миколай Чарнецький. – 3-є вид., змін і допов. – Львів: Стрім, 2002. – 84 с.; Блаженний священномученик Миколай Чарнецький (1884-1959) // Редemptористи 90 літ в Україні / Упорядник о. Я.Приріз. – Львів: Видавничий відділ Отців Редemptористів «Місія Христа», 2003. – 276 с. – С.77-88; Бубній М., ерм. ЧНІ. Редemptористи візантійсько-українського обряду у Львівській митрополії УГКЦ в 1913 – 1939 роках (Магістерська праця написана для семінару з Історії Церкви під керівництвом о. д-ра Едварда Ноцуна ЧНІ) / Переклад з польської с. Клари-Надії Кобелях Згромадження св. Вінкентія. – Львів: Монастир Св. Альфонса, 2003. – XI + 203 + фотоальбом 40 с.; Блаженний Священномученик Миколай Чарнецький (1884-1959) // Редemptористи Львівської Провінції: [електронний ресурс] – режим доступу: <http://www.cssr.lviv.ua/saints/mykolay-charnetskyu/> [10.07. 2014]; Блаженний Священномученик Миколай Чарнецький (1884-1959) // Храм Блаженного Миколая Чарнецького УГКЦ: [електронний ресурс] – режим дступу: <http://charnetskyj.org.ua/mykolaj-charnetskyj> [10.07. 2014]; Лабінська Катерина. Український чудотворець Миколай Чернецький [13 липня 2010, 14:47 | Події та люди] // Релігійно-інформаційна служба України: [електронний ресурс] – режим дступу: http://risu.org.ua/ua/index/exclusive/events_people/36456/ [10.07. 2014]; Миколай (Чарнецький) // Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії: [електронний ресурс] – режим дступу: [http://uk.wikipedia.org/wiki/Миколай_\(Чарнецький\)](http://uk.wikipedia.org/wiki/Миколай_(Чарнецький)) [10.07. 2014];

¹⁷ Див. і порівн.: Цар І. Наш український Чудотворець... – С.4-5. Його твердження ґрунтуються на основі: Пекар А. Великий праведник – владика Микола Чернецький... – С.379; Марунчак М. Г. Ісповідник Кир Миколай Чернецький... – С.623-624; Макар В. Пройдений шлях... – С.72. Спростування цих фактів – див.: [Бахталовський] о. С.-Й. Миколай Чарнецький... – С.8; Бахталовський Р. Апостол з'єднання... – С.11.

¹⁸ Див.: Марунчак М.Г. Ісповідник Кир Миколай Чернецький... – С.623-624; Пекар А. Великий праведник – владика Микола Чернецький... – С.379; Макар В. Пройдений шлях... – С.72.

(12 грудня 2014 р.), матеріали якої допомагають дещо деталізувати та «упорядкувати» окремі фрагменти життєвого шляху блаженного¹⁹. Водночас, підкреслимо, досі так і не опубліковано ґрунтовної монографії, присвяченої життю і діяльності блаженного Миколая Чарнецького.

Метою даної статті є вивчення окремої сторінки біографії блаженного Миколая Чарнецького, а саме – його «станіславівської» епохи, що включає три періоди: навчання у державній вищій гімназії з польською мовою навчання (1896–1904 рр.), служіння на посаді професора богословського лицю ім. Св. Івана Золотоустого і духівника духовної семінарії (1910–1919 рр.) та, врешті, служіння на посаді «міністра» (заступника ігумена) монастиря-філії Чину Найсвятішого Ізбавителя (1920–1922 рр.).

Для об'єктивного висвітлення проблеми автор дещо розширив джерельну базу дослідження, до якої, крім вище згаданих публікацій мемуарного характеру (отців Стефана-Йосифа та Романа Бахталовських ЧНІ), додано матеріали окремих архівних справ²⁰, періодики²¹, статистичних збірників²². В цілому, виявлені джерела на підставі їх критичного аналізу, а також використання інших методів дослідження, зокрема, біографічного, просопографічного та мікроісторичного аналізу²³, стануть достатньо доброю основою для об'єктивного висвітлення окреслених періодів біографії блаженного Миколая Чарнецького.

¹⁹ Див.: Шлях до святості: життя і діяльність Блаженного Миколая Чарнецького: Матеріали наукової конференції (Львів, 12 грудня 2014 р.). – Львів: Скриня, 2014. – 252 с.

²⁰ Див.: ДАІФО. – Ф.292, оп.1, спр.126 (Журнал оцінок учнів 1-8 класів за 1-2 півріччя 1896/97 навчального року). – 332 арк.; ДАІФО. – Ф.292, оп.1, спр.149 (Журнал оцінок учнів 1-8 класів за 1-2 півріччя 1896/97 навчального року). – 469 арк.; ДАІФО. – Ф.2, оп.1, спр.933 (15.04.1929 – 12.06. 1930 рр. Списки викладачів Станіславської духовної семінарії). – 7 арк.; ДАІФО. – Ф.68, оп.2, спр.64 (16.09.1924 – 6.06.1928 рр. Листування з повітовими управліннями державної поліції про встановлення діяльності монахів-редемптористів – членів бельгійського релігійного ордену). – 37 арк.; ДАІФО. – Ф.504, оп.1, спр.330д (1887 – 1941 рр., м. Станіславів. Метрика кліру Станіславської єпархії за 1887 – 1941 рр. Том 5). – арк.139; ДАІФО. – Ф.504, оп.1, спр.756а (10.03. 1909 – 20.03. 1912 рр. Протоколи засідань Єпископської Консисторії). – 138 арк. – 138 арк.

²¹ Див., наприклад: Вісник Станіславської єпархії. – Станіславів, 1909, ч. X-XI, с.143.

²² Див.: Schematismus universi cleri graeco-catholicae Dioecesis Stanislavopolitensis pro Anno Domini 1906. – Stanislavopolis, 1906. – 133 s.; Schematismus universi cleri graeco-catholicae Dioecesis Stanislavopolitensis pro Anno Domini 1908. – Stanislavopolis, 1908. – 92 s.; Schematismus universi cleri graeco-catholicae Dioecesis Stanislavopolitensis pro Anno Domini 1912. – Stanislavopolis, 1912. – 93 s.; Шематизм всего клира греко-католицкой Епархии Станиславской на рік Божий 1906. Річник XXI. – Станіславів, 1906. – 307 с.; Шематизм всего клира греко-католицкой Епархии Станиславской на рік Божий 1909. Річник XXIV. – Станіславів, 1909. – 235 с.; Шематизм всего клира греко-католицкой Епархии Станиславской на рік Божий 1911. Річник XXVI. – Станіславів, 1911. – 335 с.; Шематизм всего клира греко-католицкой Епархии Станиславской на рік Божий 1913. Річник XXVIII. – Станіславів, 1913. – 337 с.; Шематизм всего клира греко-католицкой Епархии Станиславской на рік Божий 1925. Річник XXX. – Станіславів, 1925. – 325 с.; Шематизм всего клира греко-католицкой Епархии Станиславской на рік Божий 1927. Річник XXXI. – Станіславів, 1927. – 162 с.; Шематизм всего клира греко-католицкой Епархии Станиславской на рік Божий 1929. Річник XXXII. – Станіславів, 1929. – 186 с.; Шематизм всего клира греко-католицкой Епархии Станиславской на рік Божий 1931. Річник XXXIV. – Станіславів, 1931. – 193 с.; Шематизм всего клира греко-католицкой Епархии Станиславской на рік Божий 1935. Річник XXXV (?). – Станіславів, 1935. – 213 с.; Шематизм всего клира греко-католицкой Епархии Станиславской на рік Божий 1938. Річник XXXVI (?). – Станіславів, 1938. – 216 с.; Блажейовський Д. Історичний шематизм Станіславської (Івано-Франківської) єпархії від її заснування до початку Другої світової війни (1885-1938): англійською мовою. – Львів: Місіонер, 2002. – 450 с.

²³ Характеристику цих методів – див.: Яковенко Н. Вступ до історії. – К.: Критика, 2007. – С.247-251.

Миколай Чарнецький народився 14 грудня 1884 р. у селі Семаківці Городенківського повіту, в убогій селянській родині Параски (з Притоцьких) і Олекси Чарнецьких, що були у наймах та під опікою родини місцевого пароха о. Йосифа Каратницького (1826–1904)²⁴. Власне, саме ця священнича родина, як влучно підкреслює сучасна дослідниця О. Пушак, відіграла особливу роль у вихованні, становленні особистості й світогляду та виборі життєвого шляху юного Миколи Чарнецького²⁵. Його мати Параска, «всиновлена» дружиною пароха у трирічному віці, навіть після одруження з Олексою залишалася служницею в домі Каратницьких, завдяки чому Микола та вісім його братів і сестер проводили «на плебанії» дуже багато часу. Дружина священника подбала про те, щоб Миколу прийняли на навчання у 6-класну школу в Глумачі, де юним учнем заопікувався інший родич, племінник Каратницьких – о. Порфирій Ступницький (1847–1926)²⁶, місцевий парох і декан. Згодом, коли в Каратницьких у молодому віці помер їхній єдиний син – о. Омелян (1850–1899), парох Загвіздя і Станиславівський декан²⁷, то «пані їмость» старалася вплинути на юного Миколу Чарнецького так, щоб він погодився стати в найближчому майбутньому священником²⁸.

Після закінчення школи в Глумачі Микола Чарнецький у 1896 р. вступив до вищої гімназії з польською мовою навчання у Станиславові й, за сприяння згаданого о. Омеляна Каратницького, поселився в бурсі св. Миколая, настоятелем якої був о. Михайло Семенів (1848–1923)²⁹, катехит гімназії для учнів греко-католиків³⁰. Так розпочався перший «станиславівський» період життя Миколая Чарнецького.

Під час навчання в Станиславівській гімназії у 1896–1904 рр. він відзначився позитивними результатами в навчанні практично з усіх предметів, що засвідчено в «журналі успішності класу»³¹. Високі оцінки,

²⁴ Марунчак М.Г. Ісповідник Кир Миколай Чернецький... – С. 623-624; [Бахталовський] о. С.-Й. Миколай Чарнецький... – С.2; Пекар А. Великий праведник – владика Микола Чернецький... – С. 379; Бахталовський Р. Апостол з'єднання... – С. 8; ДАІФО. – Ф.292, оп.1, спр.126 (Журнал оцінок учнів 1-8 класів за 1-2 півріччя 1896/97 навчального року). – 332 арк. – арк.8. Детальніше коротку біографічну довідку про о. Йосифа Каратницького – див.: Блажейовський Д. Історичний шематизм Станиславівської (Івано-Франківської) єпархії від її заснування до початку Другої світової війни (1885-1938): англійською мовою. – Львів: Місіонер, 2002. – С. 309.

²⁵ Див.: Пушак О. Родина, дитячі роки та шкільна освіта владика Миколая Чарнецького // Шлях до святості – життя і діяльність блаженного Миколая Чарнецького: матеріали наукової конференції / Упорядник о. Р.Піх. – Львів: Скриня, 2014. – 252 с. – С. 7-10.

²⁶ Детальніше коротку біографічну довідку – див.: Блажейовський Д. Історичний шематизм Станиславівської (Івано-Франківської) єпархії від її заснування до початку Другої світової війни (1885-1938): англійською мовою. – Львів: Місіонер, 2002. – С. 369.

²⁷ Детальніше коротку біографічну довідку – див.: Блажейовський Д. Історичний шематизм Станиславівської (Івано-Франківської) єпархії від її заснування до початку Другої світової війни (1885-1938): англійською мовою. – Львів: Місіонер, 2002. – С. 309.

²⁸ Пушак О. Родина, дитячі роки та шкільна освіта владика Миколая Чарнецького // Шлях до святості... – Львів. 2014. – С. 7-10.

²⁹ Детальніше коротку біографічну довідку – див.: Блажейовський Д. Історичний шематизм Станиславівської (Івано-Франківської) єпархії від її заснування до початку Другої світової війни (1885-1938): англійською мовою. – Львів: Місіонер, 2002. – С. 361.

³⁰ [Бахталовський] о. С.-Й. Миколай Чарнецький... – С. 3-4; Бахталовський Р. Апостол з'єднання... – С. 9-10.

³¹ Детальніше див.: ДАІФО. – Ф.292, оп.1, спр.126 (Журнал оцінок учнів 1-8 класів за 1-2 півріччя 1896/97 навчального року). – 332 арк. – арк.8; ДАІФО. – Ф.292, оп.1, спр.149 (Журнал оцінок учнів 1-8 класів за 1-2 півріччя 1896/97 навчального року). – 469 арк. – арк.455;

які отримував Микола Чарнецький з багатьох предметів, на думку О. Пушак, свідчать про те, що він здобув добру і ґрунтовну базову освіту, а також те, що мав особливий інтерес до окремих предметів, зокрема релігії³². Він також здобув ґрунтовне релігійне виховання, зокрема, під впливом катехита о. М. Семеніва й тогочасного молодого співробітника катедри о. Григорія Хомишина (1867–1945), від яких навчився особливої пошани до церковних Богослужінь й інших обрядів та набожності до свого покровителя св. Миколая³³. У сфері суспільно-політичних поглядів юного Миколи Чарнецького, можемо припустити, імовірно, під впливом катехита гімназії о. М. Семенова, який відверто висловлював свої політичні переконання, могли сформуватися певні «москвофільські симпатії», про що знаходимо побічні свідчення його біографа о. Р.Бахталовського³⁴. Однак, в цілому, на час навчання в гімназії в Станиславові у світогляді Миколи Чарнецького, на нашу думку, переважали релігійні установки і цінності, тоді як суспільно-політичні погляди мали, скоріш за все, другорядне значення. Цю тенденцію підтверджує його майбутній вибір – рішення стати священником.

Певний вплив на формування особистості Миколи Чарнецького могли справити його гімназійні товариші. Так, одним із найкращих товаришів у гімназії та бурсі, очевидно, був Василь Баран (1880–1945?), пізніше також доктор богослов'я та професор духовної семінарії в Станиславові³⁵. Серед інших відомих учнів гімназії, що могли товаришувати з Миколою Чарнецьким, були Іван Лятишевський (1879–1957)³⁶, згодом – доктор богослов'я, професор духовної семінарії і єпископ-помічник в Станиславові, Степан Витвицький (1884–1965)³⁷, згодом – державний секретар закордонних справ ЗУНР, член УНДО і майбутній президент УНР «в екзилі», та Дмитро Вітовський (1887–1919), пізніше – полковник легіону УСС, начальний комендант УГА і державний секретар військових справ ЗУНР³⁸.

Після складання випускного іспиту («матури») в гімназії влітку 1904 р. Миколай Чарнецький вирішив вступити на богословські студії. Оскільки на той час в Станиславові духовної семінарії ще не було засновано, і кандидати духовного стану мусили вступати до генеральної семінарії у Львові або папської руської колегії в Римі³⁹, тоді четвертий

³² Пушак О. Родина, дитячі роки та шкільна освіта владики Миколая Чарнецького // Шлях до святості... – Львів. 2014. – С.13.

³³ Бахталовський Р. Апостол з'єднання... – С.9-11.

³⁴ Бахталовський Р. Апостол з'єднання... – С.10, 17, 27-28.

³⁵ Порівн.: Бахталовський Р. Апостол з'єднання... – С.10; ДАІФО. – Ф.504, оп.1, спр.330а (1887 – 1941 рр., м. Станиславів. Метрика кліру Станиславівської єпархії за 1887 – 1941 рр. Том 1). – арк.42; Блажейовський Д. Історичний шематизм Станиславівської (Івано-Франківської) єпархії... – С.269.

³⁶ Детальніше коротку біографічну довідку – див.: Блажейовський Д. Історичний шематизм Станиславівської (Івано-Франківської) єпархії від її заснування до початку Другої світової війни (1885-1938): англійською мовою. – Львів: Місіонер, 2002. – С.328.

³⁷ Детальніше коротку біографічну довідку – див.: Мельничук Б. Витвицький Степан Порфирівич // Тернопільський енциклопедичний словник: в 4-х т. / ред. кол.: Г.Яворський та ін. – Тернопіль: Збруч, 2004-2010. – Т.1: А-Й. – 2004. – С.263.

³⁸ Див.: Пушак О. Родина, дитячі роки та шкільна освіта владики Миколая Чарнецького // Шлях до святості... – Львів. 2014. – С.11.

³⁹ Детальніше див.: Делятинський Р. Станиславівська греко-католицька духовна семінарія у 1907 – 1918 рр.: становлення і розвиток // Spheres of Culture. Volume 8. – Lublin, 2014. – S.308-317.

Станиславівський єпископ Григорій Хомишин (хіротонізований та інтронізований 16 червня 1904 р.⁴⁰), прихильно сприйнявши прохання Миколая Чарнецького, направив його на богословські студії до Риму⁴¹. Восени 1904 р. він прибув до Риму, де поселився в папській руській колегії при церкві св. Мучеників Сергія і Вакха й розпочав філософсько-богословські студії в університеті Конгрегації поширення віри. Його наставниками в Римі свого часу були ректори колегії о. Адріан Давида ЧСВВ та о. Лазар Березовський ЧСВВ, духівники о. Лука Іванців ЧСВВ та о. Павло Демчук ЧСВВ⁴². Серед його товаришів під час студій в Римі були Омелян Ковч, Стефан Оробець, згодом також Стефан-Йосиф Бахталовський, Юліан Гранковський та Семен Круцько⁴³. Після завершення студій в Римі 1909 р. Миколай Чарнецький повернувся до Станиславова.

Після відповідних реколекцій молодий богослов був підготовлений до прийняття свячень. Так, 18 і 21 вересня 1909 р. у Станиславові єпископ Григорій Хомишин уділив Миколаю Чарнецькому субдияконат і дияконат⁴⁴, тобто нижчі ступені перед ієрейськими свяченнями. Щодо часу його рукоположення на священика, слід зауважити, виявлено суперечливі відомості. Так, загальноприйнятою в історіографії датою ієрейських свячень Миколая Чарнецького, що ґрунтується, очевидно, на даних офіційного «Шематизму...»⁴⁵, вважають 2 жовтня 1909 р.⁴⁶; лише біограф блаженного о. Р.Бахталовський ЧНІ вказує дату ієрейських свячень 3 жовтня 1909 р.⁴⁷; тим часом в офіційному виданні «Вістник Станиславської єпархії» зафіксовано ще іншу дату – 31 жовтня 1909 р. в Циганах Скальського деканату, Борщівського повіту⁴⁸. Серед його «товаришів в ординарії», тобто свяченнях, біограф о. Р. Бахталовський згадує о. Чеховського та о. Дрогомирецького⁴⁹; тим часом, за даними офіційного «Вістника...», одночасно із М. Чарнецьким ієрейські свячення від єпископа Г. Хомишина отримали, крім згаданого Стефана Чеховського,

⁴⁰ Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. – С.20.

⁴¹ [Бахталовський] о. С.-Й. Миколай Чарнецький... – С.8; Бахталовський Р. Апостол з'єднання... – С.11.

⁴² Див. і порівн.: [Бахталовський] о. С.-Й. Миколай Чарнецький... – С.8; Бахталовський Р. Апостол з'єднання... – С.11-12; Макар В. Пройдений шлях... – С.72; Schematismus universi cleri graeco-catholicae Dioecesis Stanislavopolitensis pro Anno Domini 1908. – Stanislavopolis, 1908. – 92 s. – S.78; Шематизм... Єпархії Станиславівської на рік Божий 1909. – С.198.

⁴³ Див. і порівн.: Шематизм... Єпархії Станиславівської на рік Божий 1906. – С.257; Schematismus... Dioecesis Stanislavopolitensis pro Anno Domini 1906. – S.115; Schematismus... Dioecesis Stanislavopolitensis pro Anno Domini 1908. – S.78; Шематизм... Єпархії Станиславівської на рік Божий 1909. – С.198.

⁴⁴ Вістник Станиславівської єпархії. – Станиславів, 1909, ч. X-XI, с.143.

⁴⁵ Порівн.: Блажейовський Д. Історичний шематизм Станиславівської (Івано-Франківської) єпархії... – С.279; Шематизм... Єпархії Станиславівської на рік Божий 1909. – С.187 (список рукоположених за 1908 р., без вказівки дати – число і місяць); Шематизм... Єпархії Станиславівської на рік Божий 1911. – С.286 (список рукоположених за 1910 р., без вказівки дати – число і місяць). Оригінального видання «Шематизму...» за 1910 р., в якому повинен міститися список рукоположених за 1909 р., не виявлено.

⁴⁶ Див. і порівн.: [Бахталовський] о. С.-Й. Миколай Чарнецький... – С.13; Марунчак М. Г. Ісповідник Кир Миколай Чернецький... – С.623-624; Макар В. Пройдений шлях... – С.72; Цар І. Наш український Чудотворець... – С.4-5.

⁴⁷ Див.: Бахталовський Р. Апостол з'єднання... – С.15.

⁴⁸ Вістник Станиславівської єпархії. – Станиславів, 1909, ч. X-XI, с.143.

⁴⁹ Бахталовський Р. Апостол з'єднання... – С.15.

також богослови Микола Луцький, Яків Тарнавський, Стефан Яськевич; тоді як згаданий Богдан Драгомирецький отримав рукоположення раніше, 10 жовтня в Станиславові⁵⁰. Отже, дата ієрейських свячень Миколая Чарнецького потребує певного уточнення та підтвердження на основі інших джерел, основним з яких може стати офіційна грамота свячень від єпископа.

Свою першу після свячень Літургію (приміцію) неопресвітер Миколай Чарнецький відслужив у рідному селі Семаківці⁵¹. Після цього він, за згодою єпископа Г.Хомишина, повернувся до Риму, щоб завершити богословські студії й захистити докторат з богослов'я⁵². Захист докторської праці з богослов'я відбувся 16 листопада 1909 р. в Римі в університеті Урбаніанум, що належав до Конгрегації поширення віри⁵³.

Восени 1910 р. молодий доктор богослов'я о. Миколай Чарнецький отримав від єпископа Г.Хомишина призначення на духівника духовної семінарії та професора фундаментальної догматики і філософії в богословському ліцеї ім. Св. Івана Золотоустого в Станиславові⁵⁴. Власне, з цього моменту починається другий «станиславівський» період життя Миколая Чарнецького, що внаслідок його «духовної еволюції» завершується вступом до монастиря Чину Редemptористів влітку 1919 р. Його «перші кроки» духівника і професора духовної семінарії досить складно відстежити, оскільки, як справедливо зазначає біограф, «сьогодні не маємо такого свідка, котрий міг би надати якийсь корисний матеріал»⁵⁵, а виявлені джерела не завжди є достатньо інформативними; проте, застосовуючи методи біографічного та «мікро-історичного» аналізу⁵⁶, спробуємо показати роль о. М.Чарнецького в духовній семінарії у контексті процесів становлення Станиславівської духовної семінарії й «обрядових реформ» єпископа Г.Хомишина.

Призначення духівником і професором семінарії молодого доктора богослов'я о. Миколая Чарнецького слід розглядати, на нашу думку, в контексті реформ єпископа Г.Хомишина. Характерно, що деякі сучасники навіть порівнювали Станиславівського «єпископа-реформатора» із Папою Григорієм VII⁵⁷. Очевидно, владика Г.Хомишин докладав значних зусиль для формування нового покоління духовенства, ідеалом якого вважав священника-целібата-місіонера, котрий має бути здатним протидіяти секуляризації, поширювати «християнсько-католицьку віру» з метою

⁵⁰ Вісник Станиславівської єпархії. – Станиславів, 1909, ч. X-XI, с.143.

⁵¹ [Бахталовський] о. С.-Й. Николай Чарнецький... – С.13.

⁵² Див.: [Бахталовський] о. С.-Й. Николай Чарнецький... – С.13; Марунчак М.Г. Ісповідник Кир Миколай Чернецький... – С.623-624; Пекар А. Великий праведник – владика Микола Чернецький... – С.379; Бахталовський Р. Апостол з'єднання... – С.14.

⁵³ Блажейовський Д. Історичний шематизм Станиславівської (Івано-Франківської) єпархії... – С.279.

⁵⁴ Див.: Шематизм... Єпархії Станиславівської на рік Божий 1911. – С.294; Schematismus... Dioecesis Stanislavopolitensis pro Anno Domini 1912. – S.76; Шематизм... Єпархії Станиславівської на рік Божий 1913. – С.295; Макар В. Пройдений шлях... – С.72; [Бахталовський] о. С.-Й. Николай Чарнецький... – С.14; Бахталовський Р. Апостол з'єднання... – С.15.

⁵⁵ Бахталовський Р. Апостол з'єднання... – С.15-16.

⁵⁶ Детальніше див.: Яковенко Н. Вступ до історії. – К.: Критика, 2007. – С.229-256.

⁵⁷ Бахталовський Р. Апостол з'єднання... – С.24.

«укріплення царства Божого в життю нашого народу»⁵⁸. Для цього в 1907 р. владика заснував семінарію, сформував склад її настоятелів і професорів та розпочав навчання перших богословів. Першим ректором семінарії був призначений о. Єремія Ломницький ЧСВВ, професорами семінарії – доктори богослов'я отці Амвросій Редкевич, Йосиф Коциловський, Василь Баран, Іван Лятишевський, Тит Галущинський та ін.⁵⁹. Ці «кадрові» призначення владика Г. Хомишина переконливо засвідчують його прагнення подбати про формування нового покоління священників-місіонерів.

Уже з перших днів своєї діяльності в духовній семінарії в Станиславові о. д-р Миколай Чарнецький розпочинає активну працю над формуванням кандидатів духовного стану. Нагадаємо, що його попередниками на посаді духівника семінарії з часу її заснування були о. д-р Т.Галущинський (1909 – 1908), який вступив до Чину Отців Василіян, і товариш з часу студій в Римі о. д-р В. Баран (1908 – 1910)⁶⁰, а на посаді професора фундаментальної догматики і філософії – о. д-р Й. Коциловський⁶¹. У ролі професора о. М.Чарнецький відзначився простотою та глибиною викладання вказаних предметів, що, замість «систематизації конструкцій», «ретельного нанизання силогізмів» і «вибудовування богословського трактату», ґрунтувалося на глибокій вірі, певному «імпресіонізмі» та житті «під візією Христової правди в міру того, як вона інтуїтивно у нього вириває»; водночас він був достатньо вимогливим щодо засвоєння знань студентами, прагнучи їх навчити обґрунтування власного знання⁶².

Однак саме на посаді духівника, за влучним визначенням одного з біографів, о. М.Чарнецький «найкраще почувався» і «творив найбільше добра», оскільки, зокрема, відіграв особливу роль у формуванні першого випуску священників-целібатів 1911 р., що, «на думку Єпископа і його оточення, було великим успіхом»⁶³. Цікаво, що критика свячень нових священників у стані целібату, розгорнута націонал-демократами та москвофілами на сторінках часописів «Діло» і «Галичанин», стосувалася переважно єпископа Г.Хомишина і ректора духовної семінарії о. Є. Ломницького ЧСВВ⁶⁴, тим часом особа духівника о. М. Чарнецького залишилась зовсім «непоміченою». Це пов'язано передусім з тим, що для згаданих критиків целібату роль духівника, очевидно, була не настільки важливою, як роль самого єпископа та ректора семінарії. Зрештою, як визнає біограф, сам «отець Миколай, шанований Єпископом за свою скромність і святість, стояв осторонь. Він не надавався до голосних справ.

⁵⁸ Послання пастирське Григорія Хомишина Єпископа Станиславівського до Духовенства і вірних своєї Єпархії «О дусі віри». – Станиславів, 1913. – С.33-35.

⁵⁹ Детальніше див.: Делятинський Р. Станиславівська греко-католицька духовна семінарія у 1907 – 1918 рр.... – С.311-313. Порівн.: Бахталовський Р. Апостол з'єднання... – С.15.

⁶⁰ Порівн.: Бахталовський Р. Апостол з'єднання... – С.15; [Бахталовський] о. С.-Й. Миколай Чарнецький... – С.14.

⁶¹ Див.: Делятинський Р. Станиславівська греко-католицька духовна семінарія у 1907 – 1918 рр.... – С.312.

⁶² Див. і порівн.: Бахталовський Р. Апостол з'єднання... – С.15-16, 22; [Бахталовський] о. С.-Й. Миколай Чарнецький... – С.14-15.

⁶³ Бахталовський Р. Апостол з'єднання... – С.16.

⁶⁴ Див.: Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин: портрет... – С.28-30.

Був тихим порадиником»⁶⁵. Проте саме духівник семінарії, слід підкреслити, справляв безпосередній вплив на духовну формацію кандидатів духовного стану. Звичайно, визначити роль о. М. Чарнецького в духовній формації цих декількох із загальної кількості кандидатів духовного стану, що вибрали стан целібату, доволі складно, оскільки їх формування відбувалося упродовж чотирьох років навчання в семінарії під впливом різних осіб та чинників. Проте, слід підкреслити, тільки духівник семінарії після серії реколекцій надавав рекомендацію до іерейських свячень, і цей обов'язок о. М. Чарнецький виконував належним чином. Він, як зазначає біограф, «усією душею був за священиками, відданими цілковито Богові», і, хоча безпосередньо не говорив про безшлюбність у своїх проповідях, «задавав лише напрям духовного життя майбутнього священика», не дозволяючи «прийняти священичий сан негідній або морально непевній особі», врешті, надавав свободу вибору під впливом «діяння ласки Святого Духа»⁶⁶.

Характеризуючи працю духівника семінарії в Станиславові, біограф зазначає, що о. Миколай Чарнецький «здобув собі скоро любов і довір'я всіх своєю лагідністю, любов'ю і покорою. Завжди був готовий другим служити. Тому до нього приходили всі питомці в своїх турботах, він всіх повчав, потішав, перестерігав... Їх духовна формація лежала йому глибоко на серці і він все робив, щоб дати їм солідну основу тієї святости життя, якою священик повинен визначатися»⁶⁷. Для духовної формації студентів-богословів духівник о. М. Чарнецький, подаючи власний приклад священичого служіння, використовував різноманітні засоби, зокрема, сумлінно виконував «рубрики» в щоденних Богослужіннях у каплиці семінарії (і навіть «на вакаціях» вдома), читав щодня часослов, проводив щотижневі «асектичні конференції», запровадив серед семінаристів практику духовних вправ розважання, поширював набожні культу Пресвятого Серця Христового та Пресвятої Євхаристії (з адорацією Найсвятіших Тайн), заснував гурток Апостольства Молитви для поширення набожності до Христа-Чоловіколюбця⁶⁸.

Водночас о. Миколай, потребуючи духовної допомоги, як стверджує біограф, «шукав духовного проводу в місцевих Отців Єзуїтів», а вплив їх духовності стає помітним у поданні семінаристам «схеми розважання»⁶⁹. Важливим у плані духовних пошуків о. Миколая стало його паломництво до Люрду, завдяки якому поступово розвинув серед семінаристів побожність до Непорочної Діви у «школі Св. Духа Людовіка Грінйона де Монтфорта»⁷⁰. Отже, своєю щоденною працею духівник семінарії справляв визначальний вплив на формування нового покоління майбутніх священиків. Позитивно оцінюючи таку працю, єпископ Г. Хомишин 17 січня 1912 р. надав о. М. Чарнецькому почесну відзнаку –

⁶⁵ Бахталовський Р. Апостол з'єднання... – С.15-16.

⁶⁶ Бахталовський Р. Апостол з'єднання... – С.26.

⁶⁷ [Бахталовський] о. С.-Й. Миколай Чарнецький... – С.15.

⁶⁸ Див.: [Бахталовський] о. С.-Й. Миколай Чарнецький... – С.14, 15-16; Бахталовський Р. Апостол з'єднання... – С.20-22.

⁶⁹ Бахталовський Р. Апостол з'єднання... – С.19-20.

⁷⁰ Бахталовський Р. Апостол з'єднання... – С.16. Детальніше див.: Правдиве поклоніння Пресвятій Богородиці: Св. Людовік Марія Грінйон де Монтфорт // Офіційний форум УГКЦ: [електронний ресурс] – режим доступу: <http://forum.ugcc.org.ua/viewtopic.php?t=882> [15.09. 2014].

«пелеринну-рукавці»⁷¹. При цьому, слід зауважити, в офіційній «Метриці кліру Станиславівської єпархії» було зроблено запис про призначення 24 січня 1912 р. о. Миколая «совітником Єпископської Консисторії в Станиславові»⁷²; проте ретельний аналіз «Шематизму...» та протоколів засідань консисторії не підтверджують факту призначення на таку посаду⁷³. Очевидно, о. М. Чарнецький за свою працю в духовній семінарії отримав лише почесні відзнаки.

У справі «обрядової реформи», що поступово запроваджував єпископ Г.Хомишин з метою «створення й удосконалення нового обряду, який би відокремив нашу Церкву від Сходу»⁷⁴, о. М. Чарнецький зайняв особливу позицію: з одного боку, він сприяв введенню нових релігійних практик (Апостольство Молитви, культу Пресвятої Євхаристії тощо), а з іншого – продовжував духовні пошуки, прагнучи до аскетичного життя. У цей час, на нашу думку, відбувалась певна «духовна еволюція» о. Миколая, під час якої, зокрема, під впливом здобутої в Римі богословської освіти, він прихильно сприймав нові форми «набожності», залишався відкритим до змін, можливо, недостатньо сприймаючи критику «візантійської культури». У цьому контексті дещо суперечливим виглядає твердження біографа о. Р. Бахталовського, що зміни владикою Григорієм Хомишином у літургійній та обрядовій практиці о. Миколаю Чарнецькому були «не до вподоби, бо він був вихований в любові до свого обряду», проте, зважаючи на авторитет єпископа, «з глибокого послуху мовчав», так само пізніше, «в Чині Редемптористів знову мовчав, бо від керівництва Чину в Римі вийшов наказ «виконувати літургійні приписи в кожній дієцезії і не втручатися в обрядову полеміку»...», а вже, коли став єпископом на Волині, «з великою пошаною та любов'ю прийняв чистий візантійський обряд»⁷⁵. Характеризуючи його діяльність на Волині в контексті обрядових дискусій між «окциденталістами» та орієнталістами у міжвоєнний період, сучасний дослідник О.Єгрешій зазначає, що Миколай Чарнецький, хоча й сформувався як священик значною мірою завдяки Станиславівському єпископові, проте, «як показуватиме майбутнє, «людиною Хомишина» ... так і не став», оскільки, «безсумнівно, ... виразно тяжів до орієнтальної течії в греко-католицизмі», «залишився вірним чистоті свого обряду й займав виразну (як є можна було вимагати зокрема від монаха-редемпториста) націоцентричну позицію»⁷⁶. Погоджуючись частково з цією тезою, підкреслимо, що більш очевидною, на нашу думку, є значна «духовна еволюція» о. Миколая Чарнецького щодо «обрядових справ»

⁷¹ ДАІФО. – Ф.504, оп.1, спр.756а (10.03. 1909 – 20.03. 1912 рр. Протоколи засідань Єпископської Консисторії). – 138 арк. – арк.98-98зв.

⁷² ДАІФО. – Ф.504, оп.1, спр.330д (1887 – 1941 рр., м. Станиславів. Метрика кліру Станиславівської єпархії за 1887 – 1941 рр. Том 5). – арк.139.

⁷³ Шематизм... Єпархії Станиславівської на рік Божий 1913. – С.ХІХ; ДАІФО. – Ф.504, оп.1, спр.756а (10.03. 1909 – 20.03. 1912 рр. Протоколи засідань Єпископської Консисторії). – 138 арк. – арк.95-98зв., 99-110.

⁷⁴ Бахталовський Р. Апостол з'єднання... – С.24-25.

⁷⁵ Бахталовський Р. Апостол з'єднання... – С.27.

⁷⁶ Див.: Єгрешій О. Єпископ Миколай Чарнецький в обрядових дискусіях Греко-Католицької Церкви першої половини ХХ століття: спроба історичного аналізу // Шлях до святості: життя і діяльність Блаженного Миколая Чарнецького: Матеріали наукової конференції (Львів, 12 грудня 2014 р.). – Львів: Скриня, 2014. – С.115, 119.

упродовж всього його життя, в якій «станиславівський» період займає особливе місце.

У липні 1914 р. розпочалась Перша світова війна, в ході якої армія Російської імперії захопила Галичину. За увесь період світової війни російська окупація Станиславова відбувалася тричі: вперше – з 3 вересня 1914 р. до 20 лютого 1915 р., вдруге – з 4 березня до 8 червня 1915 р., а втретє – з 11 серпня 1916 р. до 24 липня 1917 р.⁷⁷. Греко-католицьке духовенство стало жертвою політичних репресій з боку обох воюючих держав. Так, напередодні та в перші дні війни австрійська адміністрація в Галичині провела арешти за підозрою в москвофільських симпатіях, внаслідок яких було ув'язнено, зокрема, одного із вихователів о. Миколая Чарнецького – о. М.Семенова⁷⁸. Невдовзі, з вересня 1914 р., російська окупаційна адміністрація також провела масові арешти й депортації, але вже за підозрою в «австрофільстві» та «мазепинстві», жертвою яких стали, зокрема, митрополит Андрей Шептицький та понад 300 священників, і лише єпископ Григорій Хомишин випадково уникнув арешту⁷⁹. У січні 1915 р. російська жандармерія в Станиславові арештувала ректора духовної семінарії о. Є. Ломницького ЧСВВ і архипресвітера капітули о. І.Гордієвського⁸⁰. Духовна семінарія була закрита, а частина її студентів продовжила навчання у тимчасовій семінарії в Кромержіжі⁸¹.

Репресії австрійської та російської адміністрацій оминули о. Миколая Чарнецького, очевидно, лише тому, що як духівник був «непоказною особою». Але цей період, як підкреслює біограф, став для нього «часом еволюції, як для багатьох людей його віку»⁸². Зрозуміло, що в умовах воєнного часу о. М.Чарнецький пройшов певну «еволюцію поглядів», однак наявні джерела та свідчення біографів не дозволяють остаточно розв'язати питання, чи це привело до «викорінення» якихось, можливо, сформованих до війни під впливом настоятеля бурси о. М. Семенова, «москвофільських симпатій» о. Миколая. Характерним в цьому плані є одне свідчення біографа о. Р. Бахталовського про те, що о. Миколай, побачивши під час «царської інвазії» випадки «відступництва від католицької віри священників-русифілів», зрозумів, що «має трудитись для українського народу», зберігаючи весь час відносно обряду доволі прокатолицькі переконання»⁸³.

Після закриття духовної семінарії в 1914 р. о. Миколай переселився зі своєї келії до єпископської палати, яку не покидав до кінця війни, й мусив шукати іншого поля для праці. Спершу він став проповідником та сповідником у катедральній церкві в Станиславові, де його «слухачами»,

⁷⁷ Адамович С. Станиславів у часи лихоліть Великої війни (1914 – 1918 рр.). – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2013. – С.11.

⁷⁸ Адамович С. Станиславів у часи лихоліть Великої війни... – С.6.

⁷⁹ Див.: Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин: портрет... – С.32; Андрухів І., Лисенко О., Пилипів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть: історико-релігійний аспект. – Івано-Франківськ; Надвірна: Надвірнянська друкарня, 2010. – С.137; ЦДІАУЛ. – Ф.146. – Оп. 8. – Спр.1919 (Список політично неблагонадійних греко-католицьких священників, 1915 р.). – арк.2-19.

⁸⁰ Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність. Документи і матеріали (1899–1944). – Т.ІІ: Церква і суспільне питання. Кн.2: Листування. – Львів: Місіонер, 1999. – С.639-640.

⁸¹ Кашак І., о. д-р. Виховання Українського Греко-Католицького Священника (1882 – 1946) / Переклад з англ. О.Шпунт. – Львів: Свічадо, 2007. – С.89.

⁸² Бахталовський Р. Апостол з'єднання... – С.17.

⁸³ Бахталовський Р. Апостол з'єднання... – С.27-28.

замість кандидатів духовного стану, стали широкі маси вірних⁸⁴. Водночас, зважаючи на тимчасову відсутність у воєнний час багатьох душпастирів, частина яких були арештовані, покликані на службу військових капеланів чи покинули парохії на лінії фронту, о. М. Чарнецький став відвідувати навколишні села поблизу Станиславова з душпастирською опікою⁸⁵.

В умовах частого переміщення лінії фронту місцеве населення переховувалося у «копанках», що внаслідок складних, несприятливих санітарних умов спричинило спалах епідемії іспанки і тифу. У цей час, як згадують його біографи, о. Миколай, відвідуючи хворих, також сильно занедужав на тиф, але невдовзі – завдяки Божій ласці, ревній молитві рідної сестри Анни, тоді Сестри Чину Служебниць Пречистої Діви Марії, та сильному організмові – поступово одужав⁸⁶.

Характеризуючи цей складний період життя о. М. Чарнецького, цікаво з'ясувати, де саме він надавав душпастирську опіку віруючим. Так, із 19 парохій Станиславівського деканату у воєнний період більший або менший час були «вакантними» аж шість – у селах Загвіздя, Крехівці, Пасічна, Посіч, Угринів Долішній, Хомяків⁸⁷. Очевидно, на сьогодні складно встановити конкретні парохії, де міг перебувати о. Миколай Чарнецький, проте «перехресний» порівняльний аналіз тимчасових «вакансій» дозволить припустити імовірність його служіння в тій чи іншій місцевості. Так, у селі Загвіздя після смерті у червні 1914 р. о. Олексія Навроцького короткий час адміністратором парохії став о. Тарас-Теофіл Турчманович, а наступним парохом – о. Теодор Процишин⁸⁸. У Крехівцях поблизу Станиславова адміністратора парохії о. Івана Чорнобривого, який перейшов до с. Чорний Потік Надвірнянського деканату, у серпні 1915 р. змінив парох о. Іван Ісаїв⁸⁹. У Пасічній після смерті довголітнього пароха о. Михайла Яцикевича (25 лютого 1914 р.) адміністратором парохії став о. Микола Бориславський⁹⁰. У Посічі, де парохом був старенький о. Володимир Редкевич (1857–1925), свого часу співслужили

⁸⁴ Бахталовський Р. Апостол з'єднання... – С.17.

⁸⁵ [Бахталовський] о. С.-Й. Миколай Чарнецький... – С.16-17.

⁸⁶ Див. і порівн.: [Бахталовський] о. С.-Й. Миколай Чарнецький... – С.16-17; Бахталовський Р. Апостол з'єднання... – С.30; Макар В. Пройдений шлях... – С.72.

⁸⁷ Порівн.: Шематизм... Епархії Станиславівської на рік Божий 1913. – С.201-212; Блажейовський Д. Історичний шематизм Станиславівської (Івано-Франківської) епархії... – С.91, 117, 159, 161-162, 174-175, 231, 248, 253.

⁸⁸ Див.: ДАІФО. – Ф.504, оп.1, спр.195а (1887 – 1941 рр., м. Станиславів. Метрика кліру Станиславівської епархії за 1887 – 1941 рр. Том 4). – арк.30, 107; ДАІФО. – Ф.504, оп.1, спр.330д (1887 – 1941 рр., м. Станиславів. Метрика кліру Станиславівської епархії за 1887 – 1941 рр. Том 5). – арк.83; Блажейовський Д. Історичний шематизм Станиславівської (Івано-Франківської) епархії... – С.343, 353, 375.

⁸⁹ Див.: ДАІФО. – Ф.504, оп.1, спр.330д (1887 – 1941 рр., м. Станиславів. Метрика кліру Станиславівської епархії за 1887 – 1941 рр. Том 5). – арк.153; ДАІФО. – Ф.504, оп.1, спр.330б (1887 – 1941 рр., м. Станиславів. Метрика кліру Станиславівської епархії за 1887 – 1941 рр. Том 2). – арк.128; Блажейовський Д. Історичний шематизм Станиславівської (Івано-Франківської) епархії... – С.280, 304.

⁹⁰ Див.: ДАІФО. – Ф.504, оп.1, спр.330д (1887 – 1941 рр., м. Станиславів. Метрика кліру Станиславівської епархії за 1887 – 1941 рр. Том 5). – арк.196; ДАІФО. – Ф.504, оп.1, спр.330а (1887 – 1941 рр., м. Станиславів. Метрика кліру Станиславівської епархії за 1887 – 1941 рр. Том 1). – арк.75, 133; Блажейовський Д. Історичний шематизм Станиславівської (Івано-Франківської) епархії... – С.161-162, 276, 305.

о. Т.-Т. Турчманович та о. Іван Устияновський⁹¹, в Угринові Долішньому, де парохом з грудня 1913 р. до вересня 1919 р. був о. Михайло Снігурович, деякий час (у серпні 1915 – вересні 1917) адміністратором був згадуваний о. Т.-Т.Турчманович⁹². У Хом'якові, де парохом до квітня 1916 р. був о. Дмитро Лисий, який перейшов на парохію в Грушці Товмацького деканату, виникла вакансія, яку, за офіційним даними, лише в листопаді 1923 р. зайняв о. Андрій Федик⁹³. Отже, в усіх вище згаданих парохіях Станиславівського деканату, зважаючи на умови воєнного часу, о. М. Чарнецький також деякий час міг здійснювати душпастирське служіння.

Перша російська окупація Станиславова закінчилась у червні 1915 р., внаслідок чого виникли сприятливі умови для відкриття духовної семінарії. У липні 1915 р. студенти та викладачі Станиславівської духовної семінарії повернулись з Кромерижа до Станиславова⁹⁴. Однак тоді, з огляду на скрутне матеріальне становище і відсутність дотацій, владики Г. Хомишин тільки оголосив про можливість відновлення навчання за більш сприятливих обставин⁹⁵. Лише на початку 1916 р. відновлено навчання у Станиславівській духовній семінарії⁹⁶. В цей час о. Миколай Чарнецький повертається до своєї звичної праці духівника та професора духовної семінарії, традиційно викладаючи семінаристам фундаментальну догматику, філософію, а також «українсько-руську письменність»⁹⁷. У травні 1916 р. о. Миколай провів на основі книжки св. Людовіка Грін'йона де Монтфорта «Трактат про досконале набожество до Пресвятої Діви Марії» серію проповідей про «пожертвування Ісусові через Марію»⁹⁸. У той же час він, разом з іншими настоятелями духовної семінарії – отцями А.Бойчуком, Т.Паливодою та ін., духовно опікувався «захоронковою каплицею» по вулиці Казимирівській, де часто проводив Богослужіння, проповідував і сповідав, завдяки чому учнівська молодь, за свідченнями В.Макара, отримала «тверді основи релігійного і національного виховання»⁹⁹.

Вже влітку 1916 р. внаслідок «Брусилівського прориву» Галичина знову була окупована російськими військами. Напередодні «Зелених свят»,

⁹¹ Див.: ДАІФО. – Ф.504, оп.1, спр.195а (1887 – 1941 рр., м. Станиславів. Метрика кліру Станиславівської єпархії за 1887 – 1941 рр. Том 4). – арк.131; ДАІФО. – Ф.504, оп.1, спр.330д (1887 – 1941 рр., м. Станиславів. Метрика кліру Станиславівської єпархії за 1887 – 1941 рр. Том 5). – арк.83, 102; Блажейовський Д. Історичний шематизм Станиславівської (Івано-Франківської) єпархії... – С.354, 375, 377.

⁹² Див.: ДАІФО. – Ф.504, оп.1, спр.330д (1887 – 1941 рр., м. Станиславів. Метрика кліру Станиславівської єпархії за 1887 – 1941 рр. Том 5). – арк.5, 83; Блажейовський Д. Історичний шематизм Станиславівської (Івано-Франківської) єпархії... – С.365, 375.

⁹³ Див.: ДАІФО. – Ф.504, оп.1, спр.330в (1887 – 1941 рр., м. Станиславів. Метрика кліру Станиславівської єпархії за 1887 – 1941 рр. Том 3). – арк.150; ДАІФО. – Ф.504, оп.1, спр.330д (1887 – 1941 рр., м. Станиславів. Метрика кліру Станиславівської єпархії за 1887 – 1941 рр. Том 5). – арк.110; Блажейовський Д. Історичний шематизм Станиславівської (Івано-Франківської) єпархії... – С.289, 333.

⁹⁴ Гузіль М. Виховання українського галицького духовенства в першому році світової війни // Альманах українських богословів. – Львів, 1923. – С.137

⁹⁵ Вісник Станиславівської Єпархії. – Станиславів, 1915. – Ч.5. – С.90-93.

⁹⁶ Бахталовський Р. Апостол з'єднання... – С.20.

⁹⁷ Бахталовський Р. Апостол з'єднання... – С.27-28.

⁹⁸ Бахталовський Р. Апостол з'єднання... – С.22-23.

⁹⁹ Макара В. Пройдений шлях... – С.69-70.

10 червня 1916 р. до семінарії надійшла звістка про наступ російської армії, тому семінаристи мусили скоро виїхати до своїх родин. Взимку 1916-1917 рр. лінія фронту проходила на околиці Станиславова, лише в липні 1917 р. Галичина повернулася під владу австрійської адміністрації. Увесь цей період о. Миколай Чарнецький залишався в Станиславові, знову надаючи душпастирську опіку потребуючим¹⁰⁰.

Восени 1917 р. єпископ Г.Хомишин окремою відозвою до духовенства і вірних Станиславівської єпархії оголосив про відновлення Станиславівської духовної семінарії¹⁰¹. З цього часу о. М.Чарнецький знову продовжив «з питомою собі ревністю» виконувати своє служіння духівника та професора духовної семінарії¹⁰². Але тепер, мабуть, внаслідок «духовної еволюції» воєнного часу, о. Миколай продовжує свої духовні пошуки в напрямку чернечого ідеалу. Реконструюючи «історію покликання» о. М.Чарнецького, його біограф о. Р.Бахталовський зазначає, що о. Миколай, схильний до аскетичного способу життя, спершу довго роздумував над вибором відповідного чернечого Чину – Василиян, Студитів чи Редемптористів*, врешті, прийнявши рішення на користь останнього¹⁰³. Очевидно, значний вплив на його вибір справив візит до духовної семінарії в Станиславові на початку 1918 р. двох отців Редемптористів – ігумена монастиря в Уневі о. Йосифа Схрейверса й о. Йосифа Бали, колишнього студента семінарії та першого секретаря єпископа для українців католиків в Канаді Микити Будки¹⁰⁴. Власне, цей візит отців Редемптористів до Станиславова, як підкреслюють біографи й дослідники, дав свої позитивні плоди: у вересні 1918 р. до Чину вступив о. Стефан Бахталовський, в грудні того ж року – о. Григорій Шишкович, в січні 1919 р. – о. Роман Бахталовський, в серпні того ж року – о. Володимир Породко¹⁰⁵. Роль о. Миколая як духівника семінарії у формуванні цих покликань до Чину була достатньо вагомою, навіть вирішальною. Нарешті, о. Миколай також вирішує обрати чернечий стан, покидаючи працю в духовній семінарії в Станиславові. Так завершується його «другий станиславівський» період життя і служіння.

У серпні 1919 р. о. Миколай Чарнецький з метою вступу до Чину Редемптористів приїхав до їхнього тимчасового монастиря, що розташувався у давній митрополічій палаті в Уневі¹⁰⁶. У цей час до

¹⁰⁰ Бахталовський Р. Апостол з'єднання... – С.23.

¹⁰¹ Вісник Станиславівської Єпархії, Станиславів, 1917, ч.1, с.2; Григорій, Єпископ. Відозва в справі отворення духовного семинара в Станиславові від 21 січня 1918 р., 4 с.

¹⁰² [Бахталовський] о. С.-Й. Миколай Чарнецький... – С.17.

* Подібна «історія покликання» з роздумами щодо Чинів Василиян, Студитів і Редемптористів була в о. Степана Йосифа Бахталовського, про що свідчить його рідний брат о. Роман – детальніше див.: Бахталовський Р. Апостол з'єднання... – С.38-39.

¹⁰³ Бахталовський Р. Апостол з'єднання... – С.28-29.

¹⁰⁴ Див.: [Бахталовський] о. С.-Й. Миколай Чарнецький... – С.17-18; Бахталовський Р. Апостол з'єднання... – С.34-35. Дані про студента Йосифа Балу в Станиславівській духовній семінарії – див.: Шематизм... Єпархії Станиславівської на рік Божий 1909. – С.195.

¹⁰⁵ Див.: [Бахталовський] о. С.-Й. Миколай Чарнецький... – С.18-19; Бахталовський Р. Апостол з'єднання... – С.39-40; Бубній М., ерм. ЧНІ. Редемптористи візантійсько-українського обряду у Львівській митрополії УГКЦ в 1913 – 1939 роках... – С.92-93. Довідка із «Метрики кліру...»: о. Шишкович Григорій Адольф – див.: ДАІФО. – Ф.504, оп.1, спр.330д (1887 – 1941 рр., м. Станиславів. Метрика кліру Станиславівської єпархії за 1887 – 1941 рр. Том 5). – арк.166.

¹⁰⁶ Див.: [Бахталовський] о. С.-Й. Миколай Чарнецький... – С.22; Бахталовський Р. Апостол з'єднання... – С.41; Макар В. Пройдений шлях... – С.72.

громади Редemptористів в Уневі належали ігумен о. Йосиф Схрейверс, магістр новиків о. Гектор Кінцінгер, о. Яків Янсенс, о. Йосиф Бала, новик Іван Бала та брат Богдан Дальонуа¹⁰⁷. Уже 1 вересня 1919 р. о. М.Чарнецький разом з усіма іншими Редemptористами переселився до нового монастиря в Збоїськах біля Львова, заснованого ще в жовтні 1918 р. за сприяння митрополита А.Шептицького¹⁰⁸. Власне тут, у Збоїськах, о. Миколай одразу ж пройшов 15-денні реколекції з метою приготування до облечин¹⁰⁹. Обряд облечин о. М.Чарнецького в чернечу рясу провів 15 жовтня* 1919 р. ігумен монастиря о. Й.Схрейверс, а проповідь з цієї нагоди виголосив о. Г.Шишкович¹¹⁰.

Після облечин о. М.Чарнецький розпочав новіціят, метою якого було більше пізнання харизми згромадження Редemptористів та формування кандидата-новика на місіонера. У той час, як свідчить біограф, до новіціяту Отців Редemptористів зголошувалося багато кандидатів¹¹¹. Такий наплив до монастиря, імовірно, був частково пов'язаний із складною суспільно-політичною ситуацією в Східній Галичині, інкорпорованій до складу Польщі, адже значна частина української молоді, розчарованої поразкою, вела активні духовні пошуки, зокрема, і в напрямі чернечого ідеалу, хоча згодом не всі новики витримували випробувань. Сам о. Миколай, переживши духовну еволюцію, дещо вирізнявся серед новиків монастиря, навіть більше – доктор теології, колишній професор і духівник духовної семінарії, як підкреслює біограф, «всіх їх будував і бадьорив на душі своїм прикладом... Він точно й радо сповняв усі обов'язки, вправи і праці новіціяту, навіть такі, що їх не мав обов'язку сповняти. Все те виконував зовсім природно, без найменшого сліду самохвальби. Нічим не вирізнявся від других, хіба більшою ревністю і покорою. З новиками жив по-дружньому, як звичайний братчик»¹¹².

Поступово новик о. Миколай «входить в життя новіціяту», розпорядок якого наближений до чернечого: «раз у тиждень – день усамітнення, щодня спільний часослов, читаний, а не співаний, три розважання, Хресна дорога, лекція магістра, покута й оскарження провин»; значну частину дня присвячено фізичній праці – ремонту будинку монастиря після війни, будівництву монастирської каплички та наведенню порядку в ній, допомозі братчикам в домашній праці, заготовці дров тощо. З метою пізнання «духу Чину» о. Миколай вивчає правило та читає в оригіналі італійською твори засновника Чину о. Десюрмона, у молитовній практиці схильний до афективної молитви. Невдовзі він, зважаючи на виїзд на місії отців з монастиря, стає також сповідником і проповідником для вірних з навколишніх парафій, які відвідують Богослужіння в

¹⁰⁷ Бахталовський Р. Апостол з'єднання... – С.36-37; [Бахталовський] о. С.-Й. Миколай Чарнецький... – С.25.

¹⁰⁸ [Бахталовський] о. С.-Й. Миколай Чарнецький... – С.22; Бахталовський Р. Апостол з'єднання... – С.39-40, 47.

¹⁰⁹ Бахталовський Р. Апостол з'єднання... – С.47, 49.

* за іншими даними, 10 жовтня 1919 р. – див.: Марунчак М.Г. Ісповідник Кир Миколай Чарнецький... – С.623-624.

¹¹⁰ [Бахталовський] о. С.-Й. Миколай Чарнецький... – С.23.

¹¹¹ [Бахталовський] о. С.-Й. Миколай Чарнецький... – С.22-23.

¹¹² [Бахталовський] о. С.-Й. Миколай Чарнецький... – С.24.

монастирській каплиці¹¹³. Навчання в новіціяті о. Миколая Чарнецького тривало один рік і, хоча за правилами Чину передбачено «другий новіціят», під час якого редемпторист вивчає «теорію побудови місії» та розробляє цикл місійних проповідей, йому довелося згодом вчитися «на полі бою»¹¹⁴, тобто вже під час проведення місій й щоденного служіння.

Після закінчення новіціяту о. Миколай Чарнецький 16 жовтня 1920 р. у монастирській каплиці в Збоїськах склав довічні чернечі обіти на руки ігумена о. Й.Схрейверса¹¹⁵. Очевидно, тепер о. Миколай, зважаючи на його докторат з теології та відсутність у монастирі викладача богослов'я, міг би стати професором новіціяту, однак, як зауважує біограф, настоятелі вважали, що новий отець-редемпторист «ще замало осягнув дух свого Чину», а тому направили його до нового дому згромадження в Станиславові¹¹⁶. Так редемпторист о. Миколай Чарнецький у віці 36 років повернувся до міста Станиславова, в якому провів половину свого життя (тобто 18 років, а саме у 1896–1904, 1909–1919 роках)¹¹⁷, і з цього моменту починається «третій станиславівський період» його життя та служіння.

У Станиславові за сприяння єпископа Г.Хомишина, який старався залучити молодий Чин Редемптористів для місійної праці на терені єпархії, ігумен о. Й.Схрейверс в січні 1920 р. оголосив про заснування нового дому згромадження¹¹⁸. Спершу отці Редемптористи (о. Й.Схрейверс, о. Трчка та о. Г.Шишкович), за дозволом владики поселилися в кількох кімнатах духовної семінарії, їхньою «домашньою» каплицею стала каплиця семінарії, а для душпастирської обслуги Г.Хомишин надав їм церкву св. Йосифа в передмісті «на Гірці»¹¹⁹. За таких обставин прибув до Станиславова й о. Миколай Чарнецький. Характерно, що біографи не вказують точної дати його приїзду до Станиславова, лише зазначають, що це відбулося після закінчення новіціяту та складання обітів¹²⁰; на цій підставі можемо приблизно датувати цю подію жовтнем – листопадом 1920 року. Очевидно, основною метою його перебування в Станиславові було формування місіонера-апостола Чину Редемптористів. З цією метою настоятелі Чину призначили його сповідником та проповідником в церкві св. Йосифа «на Гірці». Водночас, як стверджує біограф, на прохання єпископа Г.Хомишина, дещо роздратованого поверненням колишнього найкращого духівника семінарії, настоятелі Чину мусили дозволити о. Миколаю стати професором догматичного богослов'я та духівником семінарії. Тоді о. Миколай знову провів серію духовних реколекцій для студентів-богословів, а в січні 1921 р. – підготовчі реколекції перед

¹¹³ [Бахталовський] о. С.-Й. Миколай Чарнецький... – С.25; Бахталовський Р. Апостол з'єднання... – С.50-52.

¹¹⁴ Бахталовський Р. Апостол з'єднання... – С.59-60.

¹¹⁵ [Бахталовський] о. С.-Й. Миколай Чарнецький... – С.25; Марунчак М.Г. Ісповідник Кир Миколай Чернецький... – С.623-624; Пекар А. Великий праведник – владику Микола Чернецький... – С.379.

¹¹⁶ Бахталовський Р. Апостол з'єднання... – С.60.

¹¹⁷ Бахталовський Р. Апостол з'єднання... – С.61.

¹¹⁸ Вуянко М. Монастирі Івано-Франківська (Станиславова). Перша половина ХХ ст. – Івано-Франківськ: Нова Зоря. – С.117.

¹¹⁹ Бахталовський Р. Апостол з'єднання... – С.60-61.

¹²⁰ [Бахталовський] о. С.-Й. Миколай Чарнецький... – С.25; Бахталовський Р. Апостол з'єднання... – С.61.

ординацією (рукоположенням) на священників двох редемптористів¹²¹. Влітку 1921 р. о. Й.Схрейверс придбав на вулиці Панській новий будинок для монастиря, з якого було зручніше обслуговувати церкву св. Йосифа. У новому монастирі о. М.Чарнецький додатково виконував обов'язки «міністра», тобто заступника ігумена, будучи матеріально відповідальною особою. Однак через надмірне милосердя до вбогих, якого допускався на основі правил Чину (Устав, п.1066), о. Миколая невдовзі усунули з цієї посади¹²². Разом з тим, його місійна праця як редемпториста в Станиславові увінчалась значним успіхом. Але на початку 1922 р. настоятелі Чину Редемптористів вирішили провести зміни: о. Г.Кінцінгер перейшов до Станиславова, а о. Й.Схрейверс повернувся до Львова, забравши з собою о. Миколая Чарнецького¹²³. Таким чином, з цього часу закінчується «третій станиславівський період» життя і служіння о. Миколая.

Авторитет о. М.Чарнецького як доктора богослов'я, очевидно, вирішили позитивно використати в Станиславові, залишаючи його аж до 1938 р. в офіційних списках професорів богословського лицю ім. св. Івана Золотоустого при духовній семінарії (як професора фундаментальної догматики та філософії), що відображено в «Шематизмі Станиславівської єпархії»¹²⁴. Так само його прізвище фігурує в офіційному списку викладачів духовної семінарії в Станиславові, підготовленому Станиславівським воєводою до проекту державного бюджету Польщі на 1930–1932 рр.¹²⁵. Проте біограф о. Р.Бахталовський, застерігаючи «майбутніх біографів нашого героя» від можливих помилок, пояснює наявність прізвища о. М.Чарнецького в списках викладачів духовної семінарії тим, що деякі «дійсні викладачі Станиславівської семінарії не мали необхідних університетських дипломів, аби отримувати урядову зарплату»¹²⁶.

Завершуючи нарис служіння о. Миколая Чарнецького в Станиславові, зазначимо, що на початку 1922 р. він був призначений соцієм (помічником магістра) новіціату Отців Редемптористів у монастирях в Збоїськах та Голоску біля Львова, а згодом також професором ювенату (малої семінарії) Отців Редемптористів у Збоїськах¹²⁷. У 1924 р. о. Миколай разом з іншими Отцями Редемптористами активно проводить місії у містах і селах Галичини¹²⁸, що навіть викликає підозру в «антидержавній діяльності» з боку польської поліції, яка встановила за ними

¹²¹ Бахталовський Р. Апостол з'єднання... – С.61-62; [Бахталовський] о. С.-Й. Николай Чарнецький... – С.25.

¹²² Бахталовський Р. Апостол з'єднання... – С.63.

¹²³ Бахталовський Р. Апостол з'єднання... – С.64.

¹²⁴ Див.: Шематизм... Єпархії Станиславівської на рік Божий 1925. – С.279; Шематизм... Єпархії Станиславівської на рік Божий 1927. – С.138; Шематизм... Єпархії Станиславівської на рік Божий 1929. – С.162; Шематизм... Єпархії Станиславівської на рік Божий 1931. – С.131; Шематизм... Єпархії Станиславівської на рік Божий 1935. – С.20; Шематизм... Єпархії Станиславівської на рік Божий 1938. – С.17. Порівн.: Альманах Станиславівської Землі: Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини / Редактор-упорядник Б.Кравців. – Нью-Йорк – Торонто – Мюнхен: Комісія регіональних дослідів і публікацій НТШ, 1975. – С.93.

¹²⁵ ДАІФО. – Ф.2, оп.2, спр.933 (15.04. 1929 – 12.06. 1930 рр. Списки викладачів Станиславівської духовної семінарії). – арк.1, 4, 6, 7.

¹²⁶ Бахталовський Р. Апостол з'єднання... – С.61-62.

¹²⁷ Детальніше див.: [Бахталовський] о. С.-Й. Николай Чарнецький... – С.26-27; Бахталовський Р. Апостол з'єднання... – С.64, 67-68.

¹²⁸ [Бахталовський] о. С.-Й. Николай Чарнецький... – С.27.

спостереження¹²⁹. В одному з донесень повітової команди поліції в Станиславові зазначалося, що «останню таку місію відбули о. Бахталовський і о. Чарнецький (підкреслення моє. – авт.), імовірно, з метою відвідання місця, де проживав Йосафат Кунцевич. Територіями згаданих місій є околиці на Поліссю, Підляшшю і Волині...»¹³⁰. У листі команди державної поліції у Львові до повітової команди поліції в Станиславові підкреслювалося, що «найбільше на місії виїжджають Редемптористи зі Станиславова, адже вони виключно над цим і працюють»¹³¹. Отже, місійна праця о. Миколая в Станиславові дала добрі плоди, а його духовний зв'язок не переривався і пізніше. У 1926 р. о. М.Чарнецький призначений ігуменом монастиря Отців Редемптористів у Костополі на Волині, а 16 січня 1931 р. Папа Пій XI номінував його «Апостольським Візитатором слов'ян візантійського обряду у Польщі»¹³². Характерно, що головним святителем під час єпископської хіротонії о. д-ра М.Чарнецького 8 лютого 1931 р. в Римі був Станиславівський владика Григорій Хомишин¹³³.

Життєвий шлях блаженного Миколая Чарнецького, більш відомого в історіографії як редемпториста та Апостольського візитатора на Волині, починається на Городенківщині й надалі тривалий час – близько 20 років – пов'язаний із Станиславовом. Отож, можемо говорити про «станиславівську епоху» в житті та служінні блаженного, в якій умовно виокремлюються три «станиславівські» періоди: перший – це час навчання в гімназії (1896–1904 рр.), другий – це час його праці в духовній семінарії (1910–1919 рр.), третій – це час місіонерської праці як редемпториста в духовній семінарії та на парохії св. Йосифа «на Гірці» (1920–1922 рр.). Особливий інтерес, звичайно, становить період його діяльності як духівника та професора духовної семінарії в Станиславові, упродовж якого він «духовно еволюціонував» від ідей, сформованих під впливом реформ єпископа Г.Хомишина, до ідеалу чернечого життя та місійного служіння в Чині Отців Редемптористів.

Проблеми для вивчення на перспективу. Наше дослідження «станиславівської епохи» життя блаженного Миколая Чарнецького, звичайно, не позбавлене «білих плям», тобто невирішених проблем, що у перспективі можуть бути розв'язані іншими істориками на підставі нововиявлених джерел. Так, потребує уточнення дата і місце ієрейських свячень Миколая Чарнецького (2, 3 чи 31 жовтня, в Станиславові або Циганах Борщівського повіту). Незрозумілим є запис в офіційній «Метриці кліру» про призначення о. Миколая у 1912 р. почесним радником єпископської

¹²⁹ ДАІФО. – Ф.68, оп.2, спр.64, (16.09.1924 – 6.06.1928 рр. Листування з повітовими управліннями державної поліції про встановлення діяльності монахів-редемптористів – членів бельгійського релігійного ордену). – арк.1, 10.

¹³⁰ ДАІФО. – Ф.68, оп.2, спр.64, (16.09.1924 – 6.06.1928 рр. Листування з повітовими управліннями державної поліції про встановлення діяльності монахів-редемптористів – членів бельгійського релігійного ордену). – арк.1.

¹³¹ ДАІФО. – Ф.68, оп.2, спр.64, (16.09.1924 – 6.06.1928 рр. Листування з повітовими управліннями державної поліції про встановлення діяльності монахів-редемптористів – членів бельгійського релігійного ордену). – арк.11.

¹³² Пекар А. Великий праведник – владика Микола Чернецький... – С.379; Марунчак М. Г. Ісповідник Кир Миколай Чернецький... – С.623-624; Макар В. Пройдений шлях... – С.72.

¹³³ Макар В. Пройдений шлях... – С.73.

консисторії в Станиславові. Цікаво було б з'ясувати, чи під час навчання М. Чарнецького в Станиславівській гімназії під впливом настоятеля бурси о. М. Семенова, відомого москвофільськими настроями, сформувалися якісь «москвофільські симпатії», які «розвіялися» упродовж війни. Варто деталізувати місцевості, в яких під час Першої світової війни о. Миколай надавав душпастирську опіку віруючим. Врешті, потребує додаткових аргументів відповідь на питання, чому прізвище о. М. Чарнецького після його виїзду 1922 р. зі Станиславова продовжує фігурувати аж до 1938 р. в офіційних списках викладачів духовної семінарії. Крім цих уточнень «деталей біографії» блаженного, також окремої реконструкції потребує процес його «духовної еволюції», що завершився вибором Чину Редemptористів.

Ihor Pylypiv, Ruslan Deliatynsky.

The life and serving of Nicholas Charnetsky in Stanyslaviv (1910–1922)

The article analyzes the activities of Charnetsky Nicholas in his "Stanislaviv period" (1910–1922), including his work as a professor and spiritual father of the seminary, pastor in some localities of Stanislaviv Diocese and a missionary of Redemptorists Order.

Keywords: *theological seminary in Stanislav, professor and spiritual father of the seminary, Redemptorists Order, missionary.*

УДК 94 (477) 092

Олег Єгрешій

*Інститут історії, політології та міжнародних відносин
Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника,
Інститут історії Церкви Івано-Франківського
богословського університету імені Св. Івана Золотоустого*

Між орієнталізмом і окциденталізмом: владика М. Чарнецький між двома «світами» греко-католицизму міжвоєнної доби

Автор наукової статті намагається з'ясувати місце єпископа Миколая Чарнецького в умовах обрядової дискусії в Греко-католицькій Церкві міжвоєнної доби. Єпископ М. Чарнецький був орієнталістом.

Ключові слова: *Єпископ Миколай Чарнецький, орієнталізм, окциденталізм, митрополит А. Шептицький, єпископ Г. Хомишин, Станіславів, Волинь.*

Історична біографістика як напрям історичних досліджень тільки на першій, «побіжний» погляд може видаватися порівняно легкою при опрацюванні. Насправді ж, аби випукло зрозуміти історичну людину, необхідно глибоко проаналізувати епоху, в умовах якої розвивалося її життя, адже людина формується в умовах певної «часової кон'юнктури», ментальності, етосу окремо взятої епохи. Ці сентенції, певна річ, є засадничими для історичної біографістики.

Особа блаженного владика Миколая Чарнецького і відома, і невідома водночас. «На слуху» М. Чарнецький як чудотворець, молільник, душпастир. Між тим, його суспільно-політичні погляди, місце владика в умовах Другої Речі Посполитої залишаються свого роду «за лашунками». Уважаємо, що одним із найактуальніших питань є питання місця Миколая Чарнецького в час обрядової дискусії в Галичині 1920–1930-х рр. Адже будучи вихідцем і вихованцем Станіславівської єпархії, де виразними в умовах єпископства Г. Хомишина були окцидентальні (прозахідні) погляди, так би мовити «пік» релігійно-церковної діяльності М. Чарнецького припадає на працю на Волині, зі своїм культурно-ментальним переважно орієнтальним (просхідним) світом, історією, традиціями. Актуально з'ясувати позицію блаженного Миколая Чарнецького у час обрядово-ідеологічних дискусій міжвоєнної доби.

Історичний період Першої світової війни (1914–1918 рр.) прийнято уважати «цивілізаційним зламом». Не випадково, що, хронологічною межею між модерном і постмодерном виступає саме цей відрізок, з його кардинальними цивілізаційними змінами. Взамін абсолютних монархій, імперій, «на масовому рівні» утверджувалися республіки, на політичних картах з'являлися нові національні держави, в яких все частіше усталювалися демократичні режими, з'являлися національні парламенти, різноманітні свободи, права. На «цивілізаційному рівні» таких новацій в умовах ХІХ століття не спостерігалось.

Водночас, для жрецького прошарку (Церкви) це був період «подвійних викликів». Адже історично на різних континентах Церква

(до епохальних змін Першої світової війни) була дуже тісно пов'язаною з монархією (варто згадати відомий постулат – «Вся влада від Бога»). Церква (і Православна, і Римо-католицька, і Греко-католицька) до зазначеного «цивілізаційного зламу» була по суті своєрідним суспільним монополістом, відігравала домінуючу роль в суспільно-політичному, громадсько-культурному житті народів. Духовенство упродовж XIX ст. було ініціатором творення низки просвітницьких установ, громадських організацій, часто йшло «в авангарді» політичного руху бездержавних народів. На зламі XX ст. ситуація почала змінюватися у бік «деклерикалізації», проводирями національних рухів стали світські політичні діячі, партії. Програми окремих з них часом не гребували й антиклерикальними секуляризаційними гаслами.

Відтак Церква опинилася в нових суспільно-політичних реаліях, постали нові цивілізаційні виклики, відповіді на які слід було давати неминуче. За означених обставин цими викликами постали ліберальні, соціалістичні, а, нерідко, і націоналістичні ідеї, які вважалися модерністськими, «бунтарськими», такими, що посягають на усталений тисячоліттями суспільний порядок, соціальну ієрархію, у якій жрецтво (Церква) завжди відігравало провідну роль, знаходилося на домінуючих позиціях. Адже історично (і державно-політично, і суспільно) цивілізація була побудована, свого роду, «по вертикалі».

Необхідно зазначити, що спроба українського народу здобути незалежність і побудувати демократичну державу впродовж 1917 – 1921 рр. завершилася невдачею. Після падіння ЗУНР українсько-польське протиборство у Галичині внаслідок невирішеності українського питання і шовіністичної політики польських урядів набуло особливої гостроти. До того ж, на схід від польського кордону постав Радянський Союз – держава з партійно-тоталітарним ладом, яка не визнавала примату релігійних цінностей у суспільстві.

Сукупність вищенаведених факторів, безумовно, відобразилася на діяльності вищого духовенства ГКЦ, що мало помітний вплив на суспільно-політичне і культурно-просвітницьке життя Західної України кінця XIX – першої половини XX ст. Великі зміни в соціальній структурі галицько-українського руху змінили статус духовенства, яке попервах було майже виключно провідником національного відродження, а на зламі століть поступилося цією роллю світській інтелігенції, яка нерідко обстоювала антиклерикальні настрої. Завдяки старанням галицького митрополита Андрея Шептицького, Церква замість старої ролі національного провідника почала виступати в новій іпостасі – як духовний і моральний авторитет українського суспільства¹.

Разом з тим, за означених цивілізаційних і суспільно-політичних реалій в Греко-католицькій Церкві поступово почали викристалізовуватися дві позиції. Більшість духовенства поділяла думку митрополита А.Шептицького – максимально «адаптуватися» до нових цивілізаційних суспільно-політичних реалій, органічно влитися в контекст нової доби, підтримувати світські національно-патріотичні інституції.

¹ Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006.

Станиславівський єпископ Г. Хомишин репрезентував більш консервативне ультрамонтанське крило, яке з огляду на певні секуляризаційні тенденції в суспільному середовищі, зростання у світських організаціях антицерковних настроїв прагнуло мінімізувати співпрацю з ними. У цих умовах єпископ ще в австрійський період виступив з ідеєю створення клерикального культурно-просвітницького товариства, намагався запровадити celibat для духовенства Станиславівської єпархії. Показовою в цьому плані була співпраця Г. Хомишина зі створеною 1911 р. Християнсько-суспільною партією, яка ставила за мету підвищити роль Греко-католицької Церкви в умовах знецінення християнських норм та ідеалів.

Важливе значення для формування окцидентальних релігійних переконань станиславівського владики (виступав за зближення Греко-католицької Церкви з Римо-католицькою) мало його навчання у Відні протягом 1893 – 1899 рр. на богословських студіях “Августінеум”, де ієрарх ближче ознайомився зі специфікою роботи римо-католицьких священників, вивчив ціннісну орієнтацію Західної Церкви. Внаслідок поширення у Галичині москвофільських впливів, з їхньою проросійською, а отже, антикатолицькою орієнтацією окцидентальні релігійні погляди владики «політизувалися»².

Спроба запровадження Г. Хомишином 1916 р. григоріанського календаря замість юліанського мала суспільно-політичний підтекст. Єпископ намагався з релігійного боку наблизити галицьких українців до західноєвропейських культурних цінностей і водночас віддалити від російських впливів. Незважаючи на часткову підтримку австрійської влади і польської адміністрації, проект Г. Хомишина не був сприйнятий галицько-українським суспільством. У період загострення українсько-польського протистояння на початку ХХ ст. прозахідні релігійні погляди владики створили Г. Хомишину репутацію пропольського діяча.

Водночас, наприкінці Першої світової війни, в умовах розпаду Австро-Угорської імперії і створення в Центрально-Східній Європі нових національних держав в Галичині значно загострилася етнополітична ситуація. Греко-католицька Церква підтримала проголошення Західно-Української Народної Республіки, державотворчі процеси в краї, засудила антиукраїнську спрямованість політики уряду відновленої польської держави. Однак, польські урядові кола прагнули використати окцидентальну релігійну орієнтацію Г. Хомишина, його опозиційне становище в українському суспільстві Галичини. Вони намагалися протиставити станиславівського владику митрополитові Андрею Шептицькому, який мав великий авторитет серед галицьких українців, а отже ослабити роль ГКЦ в національно-визвольному русі.

Між тим, збройне протистояння в Східній Галичині яке набуло виразного релігійного забарвлення в зв'язку з приналежністю ворогуючих сторін до різних церков та обрядів, викликало серйозне занепокоєння Римської курії. У роки понтифікату Бенедикта XV (кардинала Джакомо делла К'еза) упродовж 1914 – 1922 рр. характерною була активізація східного напрямку діяльності Римської курії, про яку свідчили ряд заходів тієї хронологічної пори – заснування Конгрегації для Східних Церков,

² Там само.

Папського Східного Інституту тощо. У нових зовнішньополітичних умовах присутність Апостольської Столиці в центральній-східній частині Європи виражала необхідність запевнити для Католицької Церкви нові та зміцнити вже здобуті позиції. Звісно ж, що східний напрямок зовнішньополітичної діяльності Римського престолу зазнав суттєвих змін, зумовлених розпадом двох імперій – Російської і Австрійської. Основною метою східного напрямку діяльності Апостольської Столиці в роки понтифікату папи Бенедикта XV було повернення православного населення колишньої Російської імперії (передусім Волині) до єдності з Римським престолом. У Римі поклали надію на місійну діяльність на просторах колишньої імперії Романових польського католицького та українського греко-католицького духовенства. З огляду на це збройний конфлікт у Східній Галичині між українцями і поляками був небажаним для Апостольського Престолу.

Утім, на думку львівської дослідниці Ліліани Гентош, станом на 1917 р. Римська столиця ще не мала якогось конкретного плану дій, але вже існували дві концепції щодо довготермінової місійної діяльності на території українських і білоруських земель Російської імперії. Перша концепція – могильовського єпископа Едварда фон Роппа. Вона знайшла підтримку передусім серед польського єпископату й отримала назву біритуалістичної. Суть її в тому, що територія Волині, Холмщини, Підляшшя (колишніх земель Російської імперії) повинна була стати полем для активної діяльності місіонерів двох обрядів – латинського і грецького, але усі місіонери мусили б підкорятися латинській церковній ієрархії. Згодом ця концепція зазнала модифікації, усунувши з поля діяльності місіонерів греко-католиків.

Другу концепцію сповідував митрополит А.Шептицький, який беручи за основу Брестську унію, вважав, що навернення вірян колишньої Російської імперії до єдності з Римським престолом можливе тільки за умови збереження східного, грецького обряду³. Така вихідна умова, на думку митрополита, дозволила б повернути до Католицької Церкви кращих представників Російської православної Церкви і широкі маси російського, українського, білоруського населення. Упродовж 1920 – 1921 рр. і українська, і польська сторони намагалися переконати Ватикан у винятковій слушності власної концепції, бо пріоритет місійної діяльності в Росії обіцяв підтримку Апостольського Престолу і в питаннях політичного характеру.

Зрештою, Апостольська Столиця так і не прийняла чіткого рішення щодо концептуальних засад місійної діяльності на території колишньої Російської імперії. Невизначеність позиції Апостольського Престолу щодо поширення католицизму пов'язувалася складністю політичної ситуації в

³ Гентош Л. Апостольська столиця і питання державно-правового статусу Галичини 1918–1923 рр. – Львів, 1997; Гентош Л. Дипломатичні контакти Української Народної Республіки з Апостольською столицею в 1919 – 1921 рр. у контексті східної політики Римської курії // Україна модерна. – 1999–2000. - № 4-5. – С. 163–187.; Цвенгрош Г. Апостольський престол і митрополит А. Шептицький. – Львів, 1991; Цвенгрош Г. Рим і Україна. Апостольський престол і митрополит Шептицький у 1918–1919 рр. // Дзвін. – 1992, – № 5-6. С. 107-113; Хома І. Апостольський Престіл і Україна 1919–1922 рр. – Рим. 1987; Красівський О. За Українську державу і Церкву. – Львів, 1995.

самій Росії і в Україні. Вибір на користь греко-католицької концепції означав би відкриту підтримку Греко-католицької Церкви, і ролі в національному русі українців. Тобто по суті це означало і підтримку державницьких прагнень українців, що своєю чергою викликало б затятий опір польського католицького кліру та різке загострення стосунків з польською державою.

Тим часом, від імені папи Бенедикта XV апостольський візитатор звернувся у грудні 1918 р. до греко-католицьких і римо-католицьких ієрархів Східної Галичини з офіційним листом в якому закликав їх припинити кровопролиття. Однак лист не привів до практичних наслідків. Церковні органи у Ватикані впродовж 1919 р. отримували численні повідомлення про ситуацію в Східній Галичині, про злочини та зловживання проти цивільного населення. Інформації подібного змісту надходили як з боку українського так і з боку польського. Вивчаючи подібні офіційні та неофіційні документи, листи, повідомлення в Римській курії дійшли висновку, що злочинів і зловживань проти українців вчинено значно більше, аніж проти поляків. Апостольський престол по суті визнав польську військову адміністрацію відповідальною за численні зловживання проти українців, за масові арешти серед українського населення, в тому числі і серед греко-католицьких священиків. Так, митрополит А. Шептицький був цілком ізольований у своїй резиденції, під постійним наглядом перебував і перемишльський єпископ Йосафат Коциловський. Сотні греко-католицьких священиків зазнавали переслідувань, тільки у львівських в'язницях їх було 612. У 1919 р. із Станіславівського воєводства було вивезено 24 священиків, вбито священиків: Подляшецького, Нижанківського, Заторського⁴.

Апостольський нунцій у Варшаві від імені Римського престолу неодноразово звертався до лідера польської держави Ю. Пілсудського щодо злочинів польської адміністрації, передусім проти греко-католицьких священиків.

Геополітичні зміни в регіоні (рішення Ради країн Антанти про передачу території Східної Галичини Польщі, 1923 р), створення Радянського Союзу (1922 р.) не могли не позначитися і на конфесійній ситуації. На Волині, що також стала частиною Другої Речі Посполитої, за участю польської влади активно тривав процес покатоличення православного українського населення, привернення волинських українців до Римо-католицької Церкви, змінюючи їх обряд (тобто утілювання плану могильовського єпископа фон Роппа). Нерідко відбувалися насильницькі експропріації православних храмів римо-католиками (так звана ревіндикація церков), що викликало протест як митрополита А. Шептицького, так і значної частини греко-католиків-орієнталістів (прихильників збереження східного обряду в католицизмі).

Відзначимо, що рішення єпископа Г. Хомишина запровадити цілібат для духовенства Станіславівської єпархії в 1920 р. мало не лише суто

⁴ Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.) – Івано-Франківськ, 1993. – 200 с.; Кугутяк М. Галицькі українці в боротьбі за державну незалежність у 1920–1923 рр. // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – 1997. – № 1. – С. 45-57.

релігійно-церковний зміст (максимально зосередити священнослужителів на душпастирстві), а й суспільно-політичне підґрунтя. Запроваджуючи целібат – атрибут західної, Римо-католицької Церкви, єпископ намагався з релігійного боку віддалити галицьких українців від комуністичних атеїстичних впливів, що продукувалися Радянським Союзом, якимось чином європеїзувати галицьке суспільство. Утім, зусилля владики не знайшли підтримки в більшості духовенства та української громадськості Галичини. Прийняття целібату в період особливого загострення українсько-польського протистояння, на думку галицьких українців, могло ще більше ускладнити етнополітичну ситуацію в краї. Безкомпромісна позиція Г.Хомишина в питанні целібату пояснювалася підтримкою Апостольського Престолу в особі папського делегата Яна Дженоккі.

З ініціативи станіславівського владики в 1923 р. було створене товариство Безженних священників ім. Святого священномученика Йосафата. Перед новою установою стояло завдання поширювати католицькі ідеї серед українського населення, утримувати будинки сиріт, притулки для престарілих та немічних. У 1925 р. обрядова дискусія досягла апогею, оскільки рішення запровадити целібат прийняв єпископ перемишльський Йосафат Коциловський.

Українське населення Галичини, значна частина духовенства критично сприйняли позицію владик, що підтримали целібат. Виразником антицелібатного курсу серед священників стало товариство Святого апостола Павла, що в 1922 р. надіслало до Риму скаргу на єпископа Г. Хомишина, підписану 957 особами. Протягом 1926–1927 рр. представники найбільш впливової у Галичині партії – Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО) – готували матеріали з метою компрометації Г. Хомишина та Й. Коциловського. Націонал-демократи виступили з осудом їхньої пасивної позиції у підписанні конкордату 1925 р., піддали критиці латинізаційні нововведення. Зібрані матеріали ундовці мали намір направити у міжнародні інстанції, надіслати до Ватикану.

Архівні документи підтверджують, що Апостольський престол, польська адміністрація в Галичині підтримали ініціативу Г. Хомишина запровадити целібат. Унаслідок обрядової дискусії в середовищі УГКЦ виділилося дві релігійні течії. Орієнтальна, до якої належала більшість духовенства на чолі з митрополитом А.Шептицьким, виступала за збереження традицій Східної церкви. Окцидентальна течія, ідеологом якої був Г. Хомишин, перебувала на платформі зближення Греко-Католицької Церкви з Римо-Католицькою. Перемишльський владики Й. Коциловський тяжів саме до окциденталістів⁵.

Такий затяжний цивілізаційний зріз уміщено нами задля глибшого усвідомлення місця в обрядових дискусіях Миколая Чарнецького, що з волі обставин мав відношення як до «станіславівського табору» (вислів відомого галицького журналіста Осипа Назарука), так і до «львівського» в особі митрополита Андрея Шептицького.

⁵ Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006.

Адже доля Миколая Чарнецького тісно пов'язана зі Станиславівщиною (Івано-Франківщиною). Він народився 1884 р. в с. Семаківці нині Коломийського району Івано-Франківської області. Початкову освіту Миколай здобув у м. Тлумачі, а згодом завдяки сприянню священника Каратницького вступив до гімназії св. Миколая у Станиславові. Після закінчення цього навчального закладу М. Чарнецький виявив бажання вступити до духовної семінарії. Оскільки в Станиславові на той час (йшов 1904 р.) духовного навчального закладу ще не було (духовна семінарія була створена лише 1907 р.), новообраний станиславівський владика Г.Хомишин вирішив направити М. Чарнецького до Риму на філософсько-богословські студії⁶. Саме єпископ Григорій Хомишин у 1909 р. рукоположив двадцятип'ятирічного М. Чарнецького на священника.

Розставлені нами акценти не є випадковими, бо вказують на тісну співпрацю між двома відомими ієрархами. Очевидно, що єпископ Г.Хомишин відіграв помітну роль у становленні М. Чарнецького як священнослужителя. (До слова, між двома ієрархами існувала істотна різниця у віці – 17 років). Певна річ, що реноме католика-окциденталіста Г.Хомишин здобув дещо пізніше, у 1920-х рр., але як показуватиме майбутнє «людиною Г. Хомишина» Миколай Чарнецький так і не став. Безсумнівно, що М. Чарнецький виразно тяжів до орієнтальної течії в греко-католицизмі, про що мова нижче. Бажання самозреченого служіння Господові й спонукало отця Чарнецького вступити до монастиря Отців Редемптористів. У 1919 р. М. Чарнецький склав свої перші монаші обіти.

Вже аргіогі праця отців-редемптористів (католицького ордену східного обряду) на Волині видавалася архіскладною. Греко-католики знаходилися наче між «двома вогнями». З одного боку – римо-католицький клір, що як показують архівні матеріали у своїй місіонерській діяльності тісно контактував з польськими властями. Офіційна Варшава усвідомлювала, що у своїй шовіністичній політиці на українських землях дуже дієвим може бути опертя на своєрідний «адмінресурс» Римо-католицької церкви. З іншого боку, фактор православної церкви на Волині, яка за майже 130 років російського підпорядкування міцно утвердилася в регіоні і зазвичай ідентифікувалася з російською національною ідеєю. Тож, у розумінні поляка римо-католика, греко-католик-редемпторист зазвичай уявлявся таким собі українським націоналістом в релігійному вимірі цього словосполучення (не варто забувати про складні контроверсійні українсько-польські стосунки як у Галичині, так і на Волині міжвоєнної доби). Водночас у сприйнятті православного українця засокальського кордону уніат, нерідко, – «польський поплічник», що має намір посягнути на чистоту «православної віри». Звісно, що така опінія формувалася переважно проросійсько налаштованими священнослужителями (батюшками).

Таким чином, Церква у цій боротьбі (в силу високого рівня релігійності людей того часу) не могла «абстрагуватися» від тенденцій

⁶ Балущька Л. Блаженний Миколай Чарнецький. Чудо-зцілення // Дзвін з Фатіми. – 2007. – № 4 (33). – Липень-серпень. – Унійна Традиція Української Греко-Католицької Церкви: [електронний ресурс] – режим доступу: http://www.saintjosphat.org/dzvin_z_fatimy/2007/33/article/blazhennyu-mykolay-charnetskyu.

історичної епохи. Власне заручниками тієї складної і етнополітичної і етноконфесійної ситуації виявилися отці-редемптористи, перед якими стояло воістину подвижницьке двоєдине завдання: з одного боку, прилучати до апостольської католицької Церкви православних українців (нести високу справу унії), а з іншого (що також надзвичайно важливо) – утверджувати національну ідею. І якщо в Галичині ці завдання виконувати в силу зрозумілих причин було простіше, то на Волині ця справа ставала в дійсності подвигом, високим служінням.

У другій половині 1920-х років у отців-редемптористів, зокрема М. Чарнецького, з'являється нове поле для місійної праці – Волинь, де необхідно було об'єднувати Церкву. Колись на Волині, як уже зазначалося вище, успішно розвивалася Католицька Церква східного обряду, тут проживали мільйони українських греко-католиків. Але після трьох поділів Польщі (відповідно 1772, 1792, 1795 рр.) ця територія відійшла Росії, а отже відбувалося насильне насадження російського православ'я спочатку імператрицею Катериною II, а далі імператором Олександром II. Розпочавши свою місійну справу, отці-редемптористи, як уже зазначалося, потрапили між двох сил: російську Православну церкву і польську Римо-католицьку. Отці розгорнули чималу апостольську працю, душею якої був отець Миколай Чарнецький⁷.

Прагнучи працювати задля єдності християн і навернення духовно опущених людей, у 1926 р. отці-редемптористи Львівської провінції відкривають у місті Ковелі на Волині свій місійний осередок. Як ревного місіонера, туди було направлено і о. М. Чарнецького. Невдовзі він здобув велику пошану серед місцевих людей, навіть серед православного духовенства. Своєю ерудованістю, а поряд з цим, простотою, духом східних отців, вабив до себе людей, а через себе – до Христа та Вселенської Церкви. Відкривши монастир і церкву в Ковелі, о. Миколай докладає всіх зусиль, щоб дотримуватися чистоти східного обряду в Літургії. Апостольська праця, душею якої був о. Миколай, приносить плоди (загалом у 1927 р. до з'єднання зголосилося 5 тис. осіб).

Попри те, ця праця проходила в дуже непростих і етнополітичних і етноконфесійних умовах. В силу того, що території Галичини і Волині перебували у складі Другої Речі посполитої, фактор Римо-католицької Церкви був чи не визначальним, а польські урядові структури намагалися використати етнополітичну ситуацію на свій лад задля колонізації українського населення. Поляки за вдалим визначенням отця Романа Бахталовського, «дивилися на східну церкву як на православну, а греко-католиків уважали етапом до «чистого католицизму».

Специфіка полягала в тім, що канонічна церковна влада на Волині належала католицькому єпископові з Луцька – Генриху Шельонжеку, який у способі навернення православного українського населення був біритуалістом, але не приховував, що уся місія навернення мусить проходити під патронатом римо-католицьких ієрархів. Греко-католицького

⁷ Балущька Л. Блаженний Миколай Чарнецький. Чудо-зцілення // Дзвін з Фатіми. – 2007. – № 4 (33). – Липень-серпень. – Унійна Традиція Української Греко-Католицької Церкви: [електронний ресурс] – режим доступу: http://www.saintjosaphat.org/dzvin_z_fatimy/2007/33/article/blazhennyu-mykolay-charnetskyu.

єпископа-ординарія на Волині у тих умовах не було. Тож отці-редемптористи мусили підпорядковуватися саме латинському єпископові. Місіонери на Волині в уяві Г.Шельонжека мусили мати своєрідну західну виправку, тож вибір редемптористського ордену, який очолював (був протоігуменом Чину) бельгієць о. Йосиф Схрейверс узагалі не дивував. Польські вищі ієрархи мали надію що бельгійський очільник ордену не перейматиметься національними питаннями в регіоні, а отже делікатне етнополітичне питання вдасться обійти. Відтак греко-католицькі отці не будуть робити «української політики» і не поширюватимуть український націоналізм!⁸. Більше того, за інформацією отця Степана Йосифа Бахталовського ЧНІ, що є автором книги про М. Чарнецького, Г. Шельонжек прагнув аби на Волинь було направлено греко-католицьких священників саме зі Станиславівської єпархії⁹. Звісно ж це мотивувалося фактором єпископа Г. Хомишина, який як уже зазначалося на середину 1920-х рр. здобув міцне реноме ієрарха-окциденталіста пропольської орієнтації.

Кандидатура о. М. Чарнецького в силу цих причин появилася не випадково. Однак тісні контакти М. Чарнецького з єпископом Г. Хомишином (робота о.Миколая в Станиславівській духовній семінарії, направлення його Г. Хомишином на навчання до Риму, висвячення на священника, врешті хіротонія на єпископа яку також учинив Г. Хомишин 1931 р.) як показало майбутнє, аж ніяк не свідчило про окцидентальний напрям діяльності М. Чарнецького. М. Чарнецький залишився вірним чистоті свого обряду і займав виразну (як це можна було вимагати зокрема від монаха-редемпториста) «націоцентричну» позицію.

Відзначимо, що визначальним етапом у громадській діяльності окциденталістів стала друга половина 1920-х років, коли їхні погляди почали наповнюватися не лише релігійним змістом, а й набувати суспільно-політичного та культурно-просвітницького підґрунтя.

Певний вплив радянофільських ідей на українські світські культурно-просвітницькі установи, неприйняття провідною галицькоукраїнською партією – Українським національно-демократичним об'єднанням (УНДО) – окцидентальних релігійних та ультрамонтанських переконань спонукали Г. Хомишина до створення альтернативного клерикального культурно-просвітницького товариства під назвою «Скала» та окремої Української католицької народної партії, програма якої визначалася автономією Галичини в складі Польщі.

Митрополит А. Шептицький не підтримав ідеї створення клерикальної партії, більшість греко-католицького духовенства і надалі брала активну участь у роботі світських культурно-просвітницьких організацій. Станиславівський єпископ, як уже відзначалося, спричинився до виділення в середовищі Греко-католицької Церкви окремої окцидентальної ідеологічної течії.

На наш погляд, автономістські погляди станиславівського єпископа

⁸ Бахталовський о. Роман, ЧНІ Апостол зєдинення наших часів. Спогади. – Львів: Добра книжка, 2001. – С.92-93.

⁹ [Бахталовський] о. Стефан Йосиф ЧНІ. Николай Чарнецький ЧНІ Єпископ-ісповідник. – Видавництво отців Найсвятішого Ізбавителя. Друкарня Голосу Спасителя. – Йоркстон, Саск, Канада, 1980.

були викликані історичною традицією лояльного ставлення Церкви до влади. «Австролялізм» Г. Хомишина свого роду трансформувався у «польськолялізм». Тому вибір владики не слід трактувати як зрадницький, виключно пристосовницький. Крім того, як законотворчий громадянин, він не мав наміру порушувати умов конкордату 1925 р. Митрополит А. Шептицький був виразником «прогресивнішої», адаптованішої до епохи позиції – активніше співпрацював зі світськими громадськими установами, партіями, незважаючи на їх нерідко секуляризаційну модерну (для тієї доби) ідеологію, максимально йшов на зближення з ними¹⁰.

Утім, єпископ Г.Шельонжек у місії редемптористів на Волині дещо помилювався. Отець Й.Схрейверс, як показало майбутнє, не втручався у національні питання, сконцентрувавшись виключно на релігійно-церковних, а редемптористам-українцям (особливо о. М. Чарнецькому) у роз'яснювально-методичній роботі всеціло довіряв.

Спочатку місцем осідку отців-редемптористів був Костопіль, що на сучасній Рівненщині, а з 1927 р. – м. Ковель. На перших порах в Костополі замешкало три отці – о. Григорій Шишкевич, о. Ришард Костенюк (бельгієць) і Миколай Чарнецький. Отець Миколай не лише самовіддано виконував душпастирські функції, а й займався активною громадською працею. Він давав пожертву православним «на вбогих нашої Парафії», допомагав переселенцям з Галичини адаптуватися до нових умов проживання на Волині¹¹.

Але найголовніше те, що о. Миколай намагався зарадити полонізації волинських українців. Так, згаданий нами вище римо-католицький єпископ луцький Генрих Шельонжек видав наказ про те, щоб редемптористи всі метрики церковних функцій – хрещення, похорони, вінчання віддавали до запису латинської парохії, на території якої вони відбулися. Втім отці-редемптористи усвідомлюючи, що західний обряд гарантував хрещеній дитині у ньому виховання на польський лад, відмовлялися. Отець Йосиф Схрейверс, який дізнався про відповідні ініціативи польського єпископа відзначив, що «виступає проти того, щоб хто-небудь кидав оскарження на чесність і святість нашої апостольської праці»¹². Отець Роман Бахталовський у своїй книзі пригадує випадок з православним отцем Кондратом Лавренчуком, що вирішив перейти на католицизм східного обряду і наразився на протидію єпископа Г.Шельонжека. Він відмовився прийняти священника мотивуючи це тим, що той мовляв, «український націоналіст»¹³. Чимало православних українців переходили на католицизм через високий особистий приклад о. М. Чарнецького, його громадянську позицію.

У квітні 1930 р. з ініціативи римо-католицького єпископа Жигмонта Лозінського на Волині відбулася конференція з питань унійної праці, де було виголошено сім рефератів. Врешті, зійшлися на тому, що для успішної реалізації унійної ідеї варто вживати східнослов'янський обряд.¹⁴ Але через

¹⁰ Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006.

¹¹ Бахталовський о. Роман, ЧНІ Апостол зєдинення наших часів... – С.100-101.

¹² Там само. – С. 107.

¹³ Там само. – С. 124.

¹⁴ Там само. – С. 136-137.

відсутність греко-католицьких священників було прийнято рішення збільшити кількість польських священників східного обряду – «польських біритуалістів». З одного боку, єпископ Г. Шельонжек не давав права на юридичне перебування редемптористів на Волині, і намагався всіляко гальмувати і душпастирську і громадську роботу греко-католицьких священників. Однак, з іншого боку, польська духовна влада не могла повністю зігнорувати вимоги Апостольської столиці щодо унійної праці. Польський клір прагнув балансувати між двома діями – «і справу унії продовжувати і забезпечувати «польську рацію стану»» (іншими словами, допомагати польській владі при колонізації українського населення). В силу цих обставин, і було ініційовано творення «польських візантійців»: отців Лещинського, Симона, Дяковського та ін. Отець Р. Бахталовський згадує, що нерідко доводилося висвячувати одружених латинників-поляків, що видавалося зі зрозумілих причин «карикатурою»¹⁵. Траплялися кричущі випадки порушення не лише канонічних засад, а й моральних. Наприклад, у с. Жабче Луцького повіту згаданий нами вище польський священник-біритуаліст о. Лещинський, який отримав парафію від єпископа Г.Шельонжека за потурання польських урядових кіл та поліції прагнув силоміць захопити Церкву у православних. Складну ситуацію вдалося врегулювати лише з приходом греко-католицьких священників – отців-редемптористів, яким православне українське населення довіряло значно більше аніж польському кліру. Про схожі випадки пише і отець Стефан Йосиф ЧНІ у своїй книзі «Николай Чарнецький ЧНІ. Єпископ-ісповідник». Так, у волинському селі Дубечно віряни вимагали справжнього греко-католицького священника, українця, а не поляка-біритуаліста; а в с. Красно трапився ще більш кричущий випадок, – на допомогу російському батюшці у протистоянні з українцями, що вирішили перейти на католицизм східного обряду, прийшла польська поліція (!)¹⁶. Інцидент можна пояснити лише так – задля призупинення поширення української національної ідеї, яку несли отці-редемптористи, польський клір за підтримки урядових структур ішов навіть на ситуативне зближення з Російською православною Церквою.

Нормалізації ситуації могла посприяти поява окремої Греко-католицької єпархії. У цьому випадку отці унезалежнювалися б організаційно від латинського єпископа і могли б відносно самостійно приймати рішення і здійснювати душпастирську та громадську роботу. Однак у Конкордаті між Римом та польським урядом від 1925 р. містився дуже несприятливий для греко-католицької сторони пункт: «Коли б виникла потреба створення нового єпископства, це буде здійснено при спільній згоді Апостольської Столиці й польського уряду». Українські греко-католики неодноразово домагалися створення такого єпископства, але всі пропозиції Риму ініціювати створення нового єпископства на землях за Сокалем розбивалися об непоступливу позицію польських урядових структур¹⁷.

Однак Апостольський престол прагнув розв'язати проблему в інший спосіб, котрий міг би за певних умов задовольнити обидві сторони. Так, на

¹⁵ Там само. – С. 141.

¹⁶ [Бахталовський] о. Стефан Йосиф ЧНІ. Николай Чарнецький ЧНІ... – С. 45.

¹⁷ Бахталовський о. Роман, ЧНІ Апостол єдинення наших часів... – С. 148.

початку 1931 р. М.Чарнецького було номіновано єпископом у Лебедосі (нині – територія Туреччини), а також призначено Апостольським візитатором (посланцем) східного обряду в межах Польщі за винятком Галицької Провінції. Утім, польська влада (як світська, так і духовна) прохолодно зустріла це призначення. Нового владику не прийняв на аудієнції міністр освіти і віросповідання Другої Речі Посполитої (як це, зазвичай, відбувалося). «Знаю такого священика, але не знаю такого єпископа»: – так в короткій дефініційній формі можна охарактеризувати позицію польського міністра¹⁸. Критичні слова на адресу владики пролунали і з уст посла до польського парламенту Станіслава Мацкевича. Часто польська влада цензурувала українські часописи, які вміщували інформацію про новопосталого українського єпископа.

Натомість владику М. Чарнецького підтримав митрополит А. Шептицький. У квітні 1931 р. він видав пастирський лист, в якому дуже схвально сприйняв звістку про призначення М. Чарнецького єпископом. Митрополит Андрей назвав М. Чарнецького «обрядовцем найліпшого зразка». Крім того, митрополит визнав, що М. Чарнецький «умів у всіх обрядах пристосуватися до потреб народу, для якого мав працювати»¹⁹. До того ж у Пастирському листі митрополит Андрей із приємністю зауважив, що в Римі визнали за доцільне зберігати східний обряд поза кордонами Галичини. Це, на думку митрополита, і є заслугою якраз отців-редемптористів, яким вдавалося за важких етноконфесійних обставин зберігати ідентичність східної культури.

Водночас, митрополит Андрей розкритикував окциденталів, зауваживши, що «західники» є колодою в унійній праці й помічниками закоренілого польського шовінізму. «Неправильно протиставляти віру обрядові, – пише А. Шептицький, – обряд є визнанням віри, й очевидно, без віри немає вартості, але й віра без визнання обряду – без того наважливішого діла віри, яким є торжественне її визнання – мертва, без значення»²⁰. Митрополит підсумовує в листі, що належить свій обряд не тільки цінувати й любити, але й, відповідно, плекати.

Свої міркування щодо обряду висловив і єпископ Григорій Хомишин у пастирському листі «Про візантійство», що вийшов друком у Станіславові, 1931 року. У цьому пастирському листі а також у кількох попередніх («О Післанництві українського народу в Католицькій церкві», «О Подвигах за добрі і святі справи») владику сформулював свою концепцію.

Відзначаючи особливу роль Греко-католицької Церкви, владику пояснював, що після розколу Католицької Церкви 1054 р. її східна, візантійська „гілка” стала повністю залежною від світської влади, створився цезаропапізм. Українці прийняли віру саме з Візантії, тому були “відчужені від правдивої Католицької Церкви”. Коли припинила своє існування Візантійська держава, її “релігійний дух” не загинув, а, перекинувшись до Росії, спричинив духовний розпад цілого регіону. Не користуючись авторитетом, запевняв станіславівський єпископ, російська Церква

¹⁸ [Бахталовський] о. Стефан Йосиф ЧНІ. Николай Чарнецький ЧНІ... – С. 72.

¹⁹ Бахталовський о. Роман, ЧНІ Апостол єдинення наших часів... – С. 157.

²⁰ Там само. – С. 160.

втратила вплив на вірних, стала залежною від царату. Цей орієнтальний (східний) “візантизм”, на думку Г. Хомишина, приніс багато лиха українцям у релігійному і політичному житті, оскільки “вони обертаються як сателіти в округ темного молоха російського”²¹. За його словами, між українцями і росіянами є різниця в мові, культурі, психіці: українці тяжіють більше до Заходу, ніж до Сходу. “Візантійство”, східні церковні традиції є помостом до русифікації українського народу²². Східний обряд, твердить Г. Хомишин, був російським. Звідси, потреба переорієнтації Греко-католицької Церкви на Захід, наближення її канонів до Римо-католицької Церкви.

Поява послань обох галицьких владик ще більше увиразнила обрядову дискусію в Галичині. Поступово в Греко-католицькій Церкві викристалізувалися дві течії – орієнтальна і окцидентальна, які поступово набували не лише релігійно-церковного але й в силу непростой етнополітичної ситуації в Галичині, суспільно-політичного змісту.

Між тим, владика М. Чарнецький за свідченням о. Романа Бахталовського намагався не ангажувати себе в обрядовій полеміці, «дотримуватися послуху». До того ж, керівництво Чину в особі Й. Схрейверса радило «виконувати літургійні приписи в кожній дієцезії і не втручатися в обрядову полеміку».

Водночас сам о. Р. Бахталовський у названій нами книзі не приховує свого проорієнталістського напрямку. Отець Бахталовський з повагою ставиться до єпископа Г. Хомишина, цінує громадську ініціативність та душпастирську ревність владики, називає його «великим Владикою» (велика літера – отця Бахталовського. – **О. Є.**). Не приховує, що для єпископа Г. Хомишина захист інтересів українського католицизму став «метою життя», а василіяни були союзниками Г. Хомишина. Але, як зазначає о. Р. Бахталовський, «у тому стремлінні владика заходив іноді задалеко і занижував усю візантійську культуру й вартість обрядових традицій взагалі, всупереч з прийнятими в Церкві поняттями». Владика, за словами о. Р. Бахталовського, вніс зміни у Літургію, що перевищували його компетенцію²³. Р.Бахталовський переконаний, що М. Чарнецький не підтримував прозахідних релігійних переконань єпископа Г. Хомишина адже був вихований у любові до свого обряду²⁴.

Ставши єпископом на Волині, М. Чарнецький з великою пошаною прийняв візантійський обряд і зберігав усі його приписи, що демонструє і практичне життя владики. Владика їздив по парафіях Волині, Підляшшя, Холмщини, Полісся, Західної Білорусії, відвідував монастирі. Всюди стикався з підтримкою, зустрічав схвальні відгуки.

Водночас траплялися й серйозні труднощі, особливо пов'язані з будівництвом нових греко-католицьких храмів на території Волині. З Варшави надійшла таємна інструкція, яка забороняла давати дозвіл на спорудження греко-католицьких храмів. Тож на початку 1930-х рр. громади

²¹ Посланіє пастирське Григорія Хомишина єпископа Станіславівського до Духовенства і світської інтелігенції о Подвигах за добрі і святі справи. – Станіславів, 1916. – 32 с.

²² Пастирський лист Григорія Хомишина до клира єпархії Станіславівської про візантійство. – Станіславів, 1931. – 40 с.

²³ Бахталовський о. Роман, ЧНІ Апостол зєдинення наших часів... – С. 27.

²⁴ Там само. – С. 27-28

вірян змушені були будували храми у вигляді простих хат-каплиць. Однак нерідко польська поліція і урядовці опломбовували такі будинки. Схожі випадки мали місце, зокрема, на Сарнинщині (с. Тутовичі), колонії Гнійне тощо²⁵.

Звісно, щоб виразно зрозуміти історичну людину з її ідеологією, поглядами, життєвою установкою потрібно випукло проаналізувати історичну добу з її особливостями, тяжіннями, характером в умовах якої і розгорталася діяльність тої чи іншої особи. (До того ж це твердження є аксіомним для історичної біографістики). Життя і діяльність Миколая Чарнецького припали на період вагомих цивілізаційних змін, час коли Церква поступово втрачала завойовані століттями позиції впливу на суспільно-політичне життя; час непростой етнополітичної ситуації, загострення українсько-польських стосунків тощо. В силу вказаних факторів і релігійно-церковна, і громадська діяльність отців-редемптористів, зокрема Миколая Чарнецького, набувала особливого значення і особливої ваги. Перед редемптористами стояло по суті потрійне завдання: по-перше, ширити Слово Господнє в умовах важких післявоєнних років, певної секуляризації волинськоукраїнського суспільства; по-друге, виконувати настанови Римської курії щодо навернення (вірніше новонавернення) українського православного населення в лоно католицизму; і по-третє, утверджувати національну ідею в складних умовах колонізації. Той факт, що Миколай Чарнецький опинився серед духовних осіб, яким було доручено утверджувати ці завдання, вже говорить про відповідні якості цього священнослужителя. Покликаючись на фактичний історичний матеріал, сміємо констатувати, що Миколаю Чарнецькому вдалося виконати цю високу триєдину місію достойно, і владика зберігся у пам'яті не лише як ревний священнослужитель, відданий своєму обряду, а й як виразний патріот України.

Характерно, на наш погляд, й інше: не варто, «притягуючи окремі факти», формувати з владики Миколая Чарнецького активного громадсько-політичного діяча. Адже фактів про відзначене вище – обмаль. Очевидно, що для Миколая Чарнецького пріоритетами були, власне, місіонерство, сповідництво, молільництво, тобто духовна допомога людині.

Oleg Egreshiy

Between orientalism and occidentalism: bishop M.Charnetskiy between two "worlds" of greekocatholicism intersoldiery twenty-four

The author of the scientific article tries to find out the place of bishop Mikolay Charnetskiy in the conditions of ceremonial discussion in Greco-catholic Church of intersoldiery twenty-four hours. A bishop M. Charnetskiy war the orientalist.

Keywords: *Bishop Mikolay Charnetskiy, orientalism, occidentalism, metropolitan A.Sheptyckiy, bishop G.Homyshyn, Stanyslaviv, Volyn.*

²⁵ Там само. – С. 297-304.

УДК 94 (477)

Вікторія Чернописька
*Зарудянська школа I-III ст.
Зборівського району Тернопільської області*

Місійна діяльність Миколая Чарнецького як Апостольського Візитатора на Волині у контексті розвитку Ковельської редемптористської спільноти (1931 – 1938 рр.)

У статті проаналізовано вплив місійної діяльності Миколая Чарнецького та отців редемптористів на становлення і поширення католицизму східного обряду на Волині у 1926 – 1938 рр., з'ясовано особливості призначення М. Чарнецького Апостольським візитатором на Волині, Підляшші і Поліссі.

Ключові слова: *Миколай Чарнецький, Апостольський Візитатор, редемптористи, Волинь, нова унія, місійна діяльність.*

Історія розвитку «нової унії» у східних воєводствах Польщі є прикладом пошуку моделі синтетичної взаємодії між східним та західним світом, католицизмом і православ'ям, державою і Церквою. Головним промотором поширення уніоністичних ідей на Волині був єпископ Миколай Чарнецький, який провадив активну діяльність, що носила пасторальний, екуменічний та соціальний характер, а відтак монастир у Ковелі став консолідуючим центром греко-католиків Волині.

Після входження на Апостольський Престол Папи Пія XI (Акілле Ратті) у Ватикані продовжили пошук нових форм православно-католицького діалогу. Не в останню чергу нові ватиканські орієнтири місіонерської діяльності пов'язувалися з визнанням католицької Польщі як держави. Розрахунок римських очільників полягав у тому, що з боку польського уряду вони зустрінуть повну підтримку в своїх уніоністичних починаннях на православних територіях, які входили до Російської імперії і, таким чином, буде створена «серйозна база для подальшої роботи в Росії»¹. Другим фактором виникнення проекту «нової унії» було те, що уніоністичні проекти архієпископа Едуарда Роппа та митрополита Андрея Шептицького поступово втрачали свою актуальність.

Теоретичною опорою новоунійного руху в Польщі була тимчасова таємна інструкція «*Zelum amplitudinis*» видана 10 грудня 1923 р. конгрегацією «*Pro Ecclesia Orientale*». Згідно з дорученням Папи Пія XI, 21 січня 1924 р. єпископ Підляський Г. Пшездецький отримав декрет та повноваження на її апробацію у межах своєї дієцезії, і на основі цього 19 липня поточного року видав розгорнуту інструкцію про ведення унійної роботи в Польщі. Навесні 1925 р. аналогічні повноваження отримали Люблінський, Луцький, Віленський та Пинський єпископи². Таким чином,

¹ Бистрицька Е. Східна політика Ватикану в контексті відносин Святого Престолу з Росією та СРСР (1878 – 1964 рр.): Монографія. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. – С. 285.

² Скакун Р. «Нова унія» у східних воєводствах Польщі (1923 – 1939 рр.) / Р. Скакун // Ковчег. Науковий збірник із церковної історії / [за ред. о. Бориса Гудзяка, Ігоря Сковчиляса, Олега Турія]. – Львів: «Місіонер», 2007. – Т. 5. – С.206.

ватиканські уніоністи та римо-католицькі ієрархи пропонували суспільству альтернативу – католицизм без латинізації, підпорядкування Святому Престолу без утрати канонічної рівноправності й традиційного східного обряду.

Від теоретичного обґрунтування нової унії в східних воєводствах Польщі потрібно було переходити до практичних кроків у її реалізації. У проекті «духовного підкорення» східних воєводств Польщі значна роль відводилася чернецтву, тому провадити підготовку до цього процесу Римська курія доручила чернечому Товариству Ісуса (Єзуїтському ордену), якому в 1923 р. надала дозвіл відкрити «східну гілку», та редемптористам. Пізніше до цього процесу були залучені монахи Студійського Уставу та інші католицькі чини, які відкрили свої східні вітки (бенедиктинці, капуцини, Товариство прихильниць Серця Ісусового, Згромадження сестер-місіонерок – Дітей Марії) . Саме чернече духовенство, на думку римських очільників, могло повернути першість у поширенні католицизму на Схід, від чого воно ніколи і не відмовлялося, оскільки місійна праця була одним із пріоритетних напрямків їх діяльності.

З метою більш успішного розвитку «нової унії» поставало нагальне питання про іменування окремого єпископа для новоуніятів у східних воєводствах Польщі, зокрема ця проблема набирає особливої актуальності у 1930-х рр., а відтак порушується на Першому унійному конгресі в Пінську. Причинами цього виступали: по-перше, малоефективність діяльності римо-католицьких єпископів щодо поширення ідей католицизму східного обряду; по-друге, православне населення з підозрою ставилося до католицьких єпископів-поляків, і відтак не бажали бути під їх юрисдикцією. Іншою вагомою причиною було й те, що у 1930 р. Ватикан почав розглядати «нову унію» в Польщі не в контексті попередньо-підготовчого етапу до широкої акції у Росії, а як самостійне завдання східної політики Римської курії.

Відтак для ефективної координації усіх унійних починань, формування ієрархії та кліру, 16 січня 1931 р. Папа Пій XI призначив, за поданням Папського нунція у Варшаві Франциска Мармаджі та особистим клопотанням Митрополита Андрея Шептицького, Апостольським візитатором у східних воєводствах Польщі редемпториста о. Миколая Чарнецького³. Його призначення російський католицький вісник «Кітеж» прокоментував так: «Чужий до політичних незгод, о. Чарнецький просякнутий наднаціональним духом Вселенської церкви і ретельним виконанням настанов Святого Престолу про збереження греко-слов'янського обряду»⁴.

Очевидно, що останнім поштовхом до проголошення Папою акту призначення М. Чарнецького візитатором Волині, Підляшшя і Полісся став надісланий у жовтні 1930 р. меморіал єпископату Греко-католицької церкви за підписами митрополита А. Шептицького, єпископів Г. Хомишина, М. Будки, Й. Коциловського, Г. Лакоти та І. Лятишевського до Римської курії. У якому вказувалися конкретні факти переслідувань віруючих, назви місцевостей, імена осіб, які постраждали під час акцій пацифікації

³ Бистрицька Е. Східна політика Ватикану ..., с. 286.

⁴ Изъ печати. – Воскресное чтение. – 1931. – № 19. – С.90.

«східних кресів» та зазначалися дані про неправомірну ревіндикацію храмових споруд. У листопаді того ж року меморіал було розглянуто на засіданні Конгрегації для східних церков, про що сповістив А. Шептицького її секретар кардинал Сінчеро⁵.

Про особисту стурбованість Папи подіями у Польщі та надісланою інформацією Мішеля д'Ербініні повідомив, що «папа не залишить кільканадцять тисяч без єпископа їхнього обряду і з огляду на труднощі, які створюються скоро його призначить»⁶. Отже, враховуючи складне становище греко-католиків у східних воєводствах Польщі, Папа вбачав певне його вирішення у проголошенні для них окремого Апостольського візитатора.

З метою посилення авторитету та поваги М. Чарнецького серед польського католицького духовенства і місцевого населення, а також підкреслити певні привілеї, ієрм. Миколай одразу 8 лютого того року був зведений у сан титулярного єпископа Лебедос. Чин архієрейської хіротонії здійснив у лютому того ж року його перший духовний наставник, Станиславівський єпископ Григорій Хомишин, апостольський візитатор російських греко-католиків у Європі, Петрас Франциск Бучіс та італо-албанський єпископ, Джованні Меле у церкві Святого Альфонса у Римі⁷. Для усунення підозри польського уряду щодо політичних мотивацій хіротонії Миколая Чарнецького, завчасно було узгоджено, що головним святителем не буде митрополит Андрей. З цього приводу Миколай Чарнецький написав до Митрополита: «Прошу з далека о ласкаве благословення на тяжкий шлях, годі було випроситись. Боюсь, але надіюсь на Божу поміч. Благослови Владико! Шкода і жаль мені, що Ексцеленція не положать на мене свою святительську руку»⁸.

Призначений апостольським візитатором східного обряду, М. Чарнецький не підпорядковувався митрополитові А. Шептицькому, а безпосередньо був під юрисдикцією комісії «Pro Russia», що займалася питаннями католиків латинського, східного і вірменського обрядів на території СРСР. Для збереження усіх тонкощів Римської дипломатії, М. Чарнецькому вручили ватиканський паспорт, що засвідчував його особу, як офіційного дипломатичного представника Апостольської Столиці у Польщі⁹. Також наявність паспорта дозволяла єпископу вільно пересуватися Західною Європою та безперешкодно займатися унійною діяльністю на території Польської держави.

Кандидатура єпископа Миколая мало задовольняла польські католицькі кола, але перешкодити цьому не було можливості, оскільки єпископська номінація відповідала канонічному праву Церкви. Варто зауважити, що призначення М. Чарнецького стало приводом для різких заяв низки впливових польських політичних діячів¹⁰. Зокрема, 20 лютого того ж

⁵ Бистрицька Е. Східна політика Ватикану ..., с. 288.

⁶ Скаун Р. «Нова унія» у східних воєводствах..., с. 223.

⁷ Бахталовський С.Й. Миколай Чарнецький ЧНІ. Єпископ-Ісповідник / С. Й. Бахталовський. – Йорктон: Друкарня Голосу Спасителя, 1980. – с. 64.

⁸ Чарнецький Миколай // режим доступу: <https://www.facebook.com/BlessedCharnetskyMykolay?fref=ts>

⁹ Бахталовський Р. Апостол з'єднання наших часів / Р. Бахталовський. – Львів: Добра книжка, 2001. – с. 150.

¹⁰ Скаун Р. «Нова унія» у східних воєводствах..., с. 228.

року це було основним робочим питанням на засіданні комісії закордонних справ польського сейму, на якому депутати одноголосно виступили проти такого рішення. На адресу Ватикану лунали звинувачення, що, підтримуючи унію, у курії насамперед дбають про інтереси своєї політики в Росії, адже поширення східного обряду «шкодить самому католицизму» та «польськості на кресах». Польська дипломатія також зазначала, що Апостольський Престол порушив конкордат 1925 р., у якому декларувалася постанова про вплив держави на призначення єпископів¹¹. Однак формального порушення конкордату не було, оскільки М. Чарнецький не належав до польського єпископату і не мав у Польщі звичайної юрисдикції, а виступав як офіційний представник Римського Престолу.

Незважаючи на певний політичний протест, тогочасна преса загалом позитивно висловила щодо особистості М. Чарнецького. Польська Каталицька Агенція повідомляла: «Від часу заснування Польської держави – найбільш лояльний громадянин... Він будить в усіх, глибоку честь і найбільше пошанування за своє світле життя, свою безмежну посвяту, за віддання себе бідним і малим, за свої прихильні і братерські почування»¹². Як не парадоксально, але солідарною з такими висловлюваннями була і православна періодика. Журнал «За соборність» зазначав: «Чарнецький вельми освічена людина ... типовий православний чернець. Вирізняється тактом, даром вимови, силою доказування, що опирається на солідну науку. Той поліський апостол успів зав'язати відносини з цілим рядом священників, має прихильників серед селян»¹³. Отже, своєю попередньою місійною діяльністю на Волині, новопризначений візитатор зумів здобути прихильність і довіру значної частини громади. ореол святості, який оточував М. Чарнецького, сприяв зростанню його персонального авторитету серед суспільства.

Призначення М. Чарнецького єпископом-візитатором Волині, Підляшшя і Полісся викликало певний резонанс і у Греко-католицькій Церкві Східної Галичини, проявляла зацікавлення у розвитку унійного руху, без участі польських місіонерів на цих етнічних українських землях. Невдовзі після інтронізації, митрополит А. Шептицький звернувся з Пастирським листом до духовенства Галицької провінції, відзначаючи: «Призначення візитатора, як не менше вибір особи, якій Святійший Отець довірив важливий уряд, вважаємо за новий і великий доказ прихильності Христового Намісника до нас ... Справа св. Унії буде через Апостольський Престол так поставлена і розв'язана, як цього вимагає дійсне добро нашої Церкви та нашого народу»¹⁴. Отже, митрополит Андрей дотримувався думки, що Волинь, Підляшшя і Полісся – це місійне поле греко-католиків Східної Галичини, відтак призначення візитатором М. Чарнецького створить для галицьких місіонерів передумови для активізації унійного руху і Греко-католицька Церква вийде на якісно новий рівень розвитку.

На початку квітня 1931 р. єпископ М. Чарнецький повернувся до Ковеля. Очевидно, щоб заручитися підтримкою під час свого повернення на

¹¹ Бахталовський Р. Апостол з'єднання..., с. 150.

¹² Там само. – с.151.

¹³ Там само. – с. 152.

¹⁴ Митрополит Андрей Шептицький: життя і діяльність: документи і матеріали 1899 – 1944 / [гол. ред. А. Кравчук]. – Львів: Свічадо, 1995. – Т.1.: Церква і церковна єдність. – с. 220.

Волинь він відвідав впливових римо-католицьких очільників: кардиналів О. Каковського та А. Гльонду, нунція Ф. Мармаджі, який супроводжував єпископа Миколая у зустрічах із польською владою. Під час свого перебування у Варшаві він провів конференцію для польських католицьких єпископів східних дієцезій, з якими, згідно з отриманими повноваженнями, мав співпрацювати¹⁵. Отже, у загальному польські католицькі ієрархи підтримали призначення єпископа М. Чарнецького, однак, як покаже час, вони дистанціюватимуться від його унійних ініціатив.

Приступаючи до нелегкої праці візитатора, владика добре усвідомлював усю складність, поставлених перед ним завдань, тому одразу приступив до їх виконання. 12 квітня 1931 р., на Великдень, М. Чарнецький у супроводі ігумена о. Р. Гекіре, о. Р. Бахталовського та диякона Авіма здійснив свою першу візитацію у с. Дубечно Ковельського повіту¹⁶. Зауважимо, що це була найбільша католицька громада східного обряду на Волині, яка налічувала близько 3000 осіб¹⁷. Упродовж наступних місяців з метою моральної та матеріальної підтримки, з'ясування обставин життєдіяльності католицьких громад східного обряду, налагодження відносин з вірними та духовенством, єпископ Миколай здійснював регулярні офіційні поїздки на парафії Волині, Полісся, Підляшшя, Холмщини (відвідав понад 40 парафій)¹⁸. Аналіз усіх візитацій М. Чарнецького свідчить, наскільки добросовісно та пильно він ставився до них, і як гостинно та радісно зустрічали його люди. Зазвичай після таких відвідин «ново уніатські» парафії поповнювалися новими вірними з числа як православних, так і римо-католиків.

Влітку 1931 р. єпископ М. Чарнецький звітував перед Папою про результати візитацій і стан справ у середовищі католицьких громад східного обряду в Польщі, відзначаючи позитивну динаміку їх розвитку¹⁹. До аргументів, на користь поживавлення унійної діяльності, можна віднести зростання чисельності парафіян-католиків східного обряду, постійні зусилля громади з приводу відкриття власної церкви, відновлення діяльності Папської семінарії у Дубно.

Поживавлення діяльності редемптористської спільноти у 1931 р. пов'язане не тільки з інтронізацією єпископа М. Чарнецького, але і з низкою інших важливих подій. Зокрема, 15 вересня, після декількох років наполегливих клопотань отців та за особистим втручанням комісії «Pro Russia», юридично, відповідно до конкордату 1925 р., затверджено Луцьким єпископом П. Шельонжеком монастир у Ковелі²⁰. Невдовзі було вирішено проблему з церквою, військове керівництво Польщі передало отцям Редемптористам гарнізонну дерев'яну церкву св. Юрія в оренду на 30 років, а після завершення терміну, отримували право на її успадкування²¹. Підставою для вирішення цього питання було те, що

¹⁵ Бахталовський Р. Апостол з'єднання ..., с. 152.

¹⁶ Там само. – с. 152.

¹⁷ Скакун Р. «Нова унія» у східних воєводствах ..., с. 245.

¹⁸ Бахталовський С.Й. Николай Чарнецький ..., с. 74.

¹⁹ Бахталовський Р. Апостол з'єднання ..., с. 170.

²⁰ Бубній М. Редемптористи візантійсько-українського обряду у Львівській митрополії УГКЦ в 1913 – 1939 рр. – Львів: Монастир Св. Альфонса, 2003. – с. 54.

²¹ Бахталовський Р. Апостол з'єднання..., с. 178.

відсоток військових православного віросповідання був незначним, а церква знаходилася за 6 км від військової частини, тож керівництву було не вигідно її утримувати²².

Важливою сферою релігійного поступу редемптористів була організація повноцінного монастиря, що мав би стати центром формування релігійної єдності серед католиків і православних. Тому через рік, поряд із церквою, під керівництвом ігумена Гекіре, побудовано, згідно зі стандартним планом чину, двоповерховий монастир²³. Зауважимо, що Апостольська Столиця підтримала ініціативу редемптористів, і виділила на будівництво 6000 італійських лір, що було значною сумою у тогочасних економічних реаліях. З метою надати монастиреві завершеної форми, на початку 1933 р. новозбудовану обитель освячено єпископом М. Чарнецьким і відтоді вона також виконувала функції єпископської резиденції, а церква Св. Юрія – катедри²⁴.

Пріоритетним напрямком діяльності редемптористів з того часу була організація повноцінної парафії з дотриманням східної обрядовості. Незважаючи на те, що розвиток парафіяльного життя відбувався у цілком православному середовищі, редемптористам вдалося досягти значних результатів. У 1930-х рр. парафія редемптористів уже нараховувала близько 500 осіб різних національностей: поляків, росіян, німців, українців²⁵, що викликало негативну реакцію православної ієрархії.

З метою максимального обмеження переходу, керівництво Православної церкви оприлюднило список «відступників» і закликала мирян ігнорувати їх і на побутовому рівні, і у ділових відносинах. Показовим був наступний приклад. Коли до парафії отців-редемптористів перейшов відомий архітектор-будівничий церков Л. Домбровський, до парафій Волинської єпархії було розіслано листа, у якому містилася рекомендація «... не давати Л. Домбровському ніяких підрядів по будівлі або ремонту православних церков»²⁶. Зауважимо, що і офіційна православна преса – «Воскресное Чтение», «За соборність» – висвітлювали унійну діяльність редемптористів, як стратегічну інтригу на шляху до повної латинізації²⁷. Таке гостре засудження православними новоуніятів, ставало здебільшого основною причиною повернення вірних до православ'я.

Попри постійні провокації з боку Православної церкви, Ковельська парафія не зменшилася у своїй кількості, вірні зуміли встояти на християнських засадах і зберегти вірність Католицькій церкві східного обряду²⁸. На підставі таких успіхів місіонерської діяльності редемптористів, у 1936 р. в доповідній записці Міністерству віровизнань Польщі,

²² Бубній М. Редемптористи ..., с. 55.

²³ Бахталовський Р. Апостол з'єднання ..., с. 179.

²⁴ Бубній М. Редемптористи ..., с. 57.

²⁵ Скаун Р. «Нова унія» у східних воєводствах ..., с. 244.

²⁶ Стоколос Н. Неоунія як експеримент східної політики Ватикану в Польщі (1923 – 1939 рр.) / Н. Стоколос // Український історичний журнал. – 1999. – Ч. 4 (427). – С. 84.

²⁷ Изъ съезда униатского епископата в Риме. – Воскресное Чтение. – 1929. – № 46. – обкладинка.

²⁸ Державний архів Волинської області, м. Луцьк (далі – Держархів Волинської області), ф. 46, оп. 9, спр. 1853, Арк. 81.

волинський воєвода стверджував, що «найбільшим осередком унійної пропаганди є монастир оо. Редемптористів»²⁹.

Не могли залишитися байдужими редемптористи і до українського питання у школі ім. президента Мосніцького. Незважаючи на етнорелігійний склад учнів, навчання релігії велося польською мовою, що породжувало незадоволення серед українських батьків. Позиція редемптористів була рішучою і конкретною: вони скликали збори греко-католицьких родин, на яких підняли питання про викладання Закону Божого українською мовою. Спільна заява батьків про створення умов для навчання рідною мовою була представлена керівництву школи, яке одразу її задовольнило³⁰. Отже, підтримуючи вимоги батьків, отці вирішили проблему викладання української мови, і цим долучилися до національного розвитку молодого покоління.

У листопаді 1931 р. М. Чарнецький вдруге звітував перед ватиканськими очільниками про обсяг виконаної ним роботи. Згідно з даними польського Міністерства внутрішніх справ, він «особливо наголошував на великому значенні національного моменту. Не слід фаворизувати російського елемента й надавати йому великої ваги в унійній акції. Уся праця повинна розвиватися в двох напрямках: на Волині – по лінії українській, а на Віленщині та північних окраїнах – по лінії білоруській»³¹. Отже, М. Чарнецький розробив власний проект унійної діяльності у Польщі, в якому поєднувалася релігійна та громадсько-культурна діяльність з урахуванням національних особливостей. Очевидно, він не був підтриманий у римських колах, проте його логічним підсумком стало у подальшому утворення окремих екзархатів для Волині і Білорусії.

Важлива роль для формування нових підходів і методів поширення католицизму східного обряду відводилася щорічним, починаючи з квітня 1930 р., конференціям католицького духовенства, які проводились у Пінську на зразок Велеградських конгресів. Оскільки конференції відбувалися на території Польщі, то відповідно делегати всебічно розглядали питання про запровадження неоунії у східних воєводствах, намагалися виробити практичний план вирішення проблеми³². М. Чарнецький брав участь практично в усіх унійних конференціях, активно виступав у обговоренні та висував свої погляди на проблеми³³. Однак в остаточному підсумку делегати не змогли виробити уніфікованого погляду на шляхи навернення православних християн до Католицької церкви, оскільки ними були висловлені цілком протилежні думки щодо характеру роботи.

Зазначимо, що преса досить критично, і навіть образливо, писала про перебіг та зміст Пінських конференцій, формуючи негативне ставлення до них православного соціуму. Відтак, це і стало основним аргументом

²⁹ Там само. – Арк. 60.

³⁰ Бахталовський Р. Апостол з'єднання ..., с. 181.

³¹ Скаун Р. «Нова унія» у східних ..., с. 230.

³² Світильник істини: Джерела до історії Української Католицької Богословської Академії у Львові, 1928 – 1944 / [Упоряд., гол. ред. П. Сениця]. В 3 т. – Торонто – Чикаго, 1973. – Т. 1. – с. 555.

³³ Там само. – с. 563.

М. Чарнецького у 1937 р. при відмові брати участь в наступних унійних конференціях³⁴.

Одним із вагомих аспектів діяльності єпископа М. Чарнецького як візитатора стало запровадження практики духовних з'їздів волинського духовенства у Ковелі, які сприяли консолідації духовних сил та формували серед них відповідну східну культуру та духовність³⁵. Єпископ Миколай також брав участь у Євхаристійних конгресах, що проводилися для налагодження взаємин між католиками західного та східного обрядів³⁶. Був постійним учасником конференцій у Римі, які організував М. д'Ербіні для російських католиків з метою збереження їх потенціалу, розвитку позитивного досвіду, подолання канонічних суперечностей у католицько-православному діалозі³⁷. Отже, єпископ М. Чарнецький чимало зусиль докладав до єкуменічної акції на Волині, вирішення канонічного існування та рівноправності католицьких громад східного обряду, оскільки вважав своїм духовним завданням наблизити проголошення окремої церковної одиниці для вірних греко-католиків Волині.

Утім, незважаючи на усі негаразди, М. Чарнецький відіграв провідну роль у становленні Греко-католицької Церкви на Волині, прийнявши на себе обов'язки візитатора, виявив непересічну мужність, самовідданість, а його проста, невимушена вдача і репутація, святого ченця, привернула до Церкви багатьох прихожан. Саме за період його душпастирства на Волині відбулося формування й кількісне наповнення греко-католицької громади, офіційно відкрито монастир отців Редemptористів у Ковелі, проводилася активна місіонерська діяльність серед православного населення.

Таким чином, місійна діяльність єпископа М. Чарнецького та отців Редemptористів відбувалася у вкрай несприятливих історичних умовах та ускладнювалася впливом низки чинників, як внутрішнього так і зовнішнього походження. Розвиток «нової унії», передусім, суттєво гальмувала підпорядкованість греко-католицьких громад польській католицькій ієрархії, яка не змогла поступитися міркуваннями вузьконаціонального характеру та власним місіонерським амбіціям.

Юрисдикція римо-католицьких єпископів над греко-католиками сприймалася православними як стратегічна інтрига кліру на шляху до повної латинізації. Окрім того, відсутність на офіційному канонічному рівні самостійної адміністративно-релігійної одиниці та єпископа-ординарія для греко-католиків ще більше загострювала становище «нової унії» у східних воєводствах Польщі. Адже, неоунія залишалася передусім політичним проектом, доцільність якого розглядалася у контексті тих перспектив, котрі могло принести Ватикану поширення стратегічного впливу на терени Росії.

³⁴ Тамо само. – с. 556.

³⁵ Kronika. – Życie katolickie. – 1930. – № 34. – S. 7.

³⁶ Українці на Міжнародному Євхаристійному конгресі в Будапешті. – Діло. – 4 червня 1938 р. – С. 2.

³⁷ Бистрицька Е. Східна політика Ватикану ..., с. 300.

Victoriya Chornopyska

Missionary activity Nicholas Charnetsky AS Apostolic in Volyn in the context of the Kovel Redemptorist community (1931 – 1938 years)

The article analyzes the impact of missionary of Nicholas Charnetsky Redemptorist Fathers and the formation and spread of Eastern Rite Catholicism in Volyn in 1926 - 1938 gg. The features of appointment M. Charnetsky Apostolic visitator Volyn, Podlasie and Polesie.

Keywords: *Nicholas Charnetsky, Apostolic Visitator, Redemptorists, Volyn, the new union, missionary activities.*

УДК 929:2-3

Ольга Лупій

*Львівський національний університет імені І.Франка
Історичний факультет***Служіння ієромонаха Миколая Чарнецького на Волині
та його значення для місійної діяльності греко-католиків**

У статті розглядається місіонерська діяльність о. Миколая Чарнецького на Волині у 1926–1930 рр., його праця для переселенців з Галичини та задля приєднання православних до Католицької церкви.

Ключові слова: *Волинь, колоністи, уніати, православні, Греко-католицька Церква, Римо-католицька Церква, редемптористи, обряд.*

Питання служіння греко-католиків на Волині у міжвоєнний період гостро поставало не лише на рівні спілкування Церков, але й на державному рівні. Новоутворена Друга Річ Посполита всіляко перешкоджала переходу греко-католицького духовенства через Сокальський кордон, адже воно несло українську національну ідею і будило національний дух у волинян. Винятком стали лише отці-редемптористи, проте вони перебували під юрисдикцією латинського луцького єпископа Адольфа Шельонжека.

Тема греко-католицьких місій на Волині загалом і редемптористів зокрема мало досліджена в українській історичній науці. Цьому питанню присвятили свої праці о. Михайло Бубній¹, який коротко описує діяльність місіонерів за Сокальським кордоном та о. Стефан-Йосиф Бахталовський², котрий в життєписі владики Миколая Чарнецького детальніше торкається служіння на Волині. Основним джерелом для вивчення цього періоду життя о. М. Чарнецького є, найперше, документи (хроніки) монастирів в Костополі та Ковелі, а також листування місіонера зі співбратами і, звичайно, спогади о. Романа Бахталовського³ є неоціненним джерелом для пізнання та розуміння тогочасних реалій та місійної діяльності на «східних кресах».

Отець Миколай Чарнецький після десяти років священства вступив до монастиря отців редемптористів та став прикладом для наслідування у своїй покорі, послуху та дотриманні всіх монаших правил для молодших за нього співбратів. Така чернеча відданість та глибокі богословські знання стали в нагоді у праці на Волинських землях, які до того часу (вже майже півстоліття) були закриті для греко-католицьких священників з Галичини.

У середині 20-х років ХХ ст. на етнічно українських землях Волині, Холмщини, Підляшшя та Полісся, які увійшли до складу новоутвореної Польської держави, розпочалося створення так званої Неоунійної церкви або, як її ще називали, Церкви візантійсько-слов'янського обряду.

¹ Бубній М. ЧНІ. Редемптористи візантійсько-українського обряду у Львівській митрополії УГКЦ в 1913-1939 роках. – Львів, 2003. – XI + 203 + 40 (фотоальбом).

² Бахталовський о. Й. С., ЧНІ. Миколай Чарнецький Ч.Н.І.: єпископ-ісповідник. Йорктон, 1980. – 281 с.

³ Бахталовський о. Р. Апостол з'єдинення наших часів. Спогади. – Львів: «Добра книжка», 2001. – 224 с.

Ця «акція», яку благословив Ватикан та яку мало втілювати в життя римо-католицьке духовенство, була спрямована на те, аби привести до єдності з Католицькою церквою переважно православне населення північно-східних «кресів»⁴.

Проблема нового обряду постала тоді, коли латинські ієрархи, які опікувалися ним, зрозуміли нестачу духовенства, яке б працювало для поширення унії. Римо-католицькі біритуалісти не могли забезпечити належної пастирської опіки тим вірним, які хотіли приєднатися до Католицької церкви у візантійському обряді, адже були виховані у західному і не могли до кінця оцінити та прийняти східного. Вирішенням питання могло б стати запрошення греко-католицьких священників з Галичини, для яких цей обряд був рідним і які були пов'язані з населенням цих земель давньою унією, яку зруйнував російський царат у середині – другій половині ХІХ ст. Проте, польська держава, як і Римо-католицька Церква в Польщі, не хотіли бачити на північно-східних кресах священників з Галичини, оскільки ті, як вважалося, були носіями українських національних ідей, чим могли «заразити» й населення Волині.

Проблема нестачі духовенства зростала, тому Луцький єпископ Адольф Шельонжек вирішив залучити до унійної діяльності на теренах своєї дієцезії священників-бельгійців з новоствореної східної гілки Чину Найсвятішого Ізбавителя зі Львова, які не були носіями українських націоналістичних ідей.

Але 3 квітня 1926 р. на Волинь з благословення отців-настоятелів поїхав не бельгієць, а українець о. Миколай Чарнецький; «скромний монах з молитвою на вустах приступив на перший, вимріяний і вимолений пост»⁵. Він мав дати реколекції для чотирьох священників та одного диякона, які прийшли з різних монастирів та бажали перейти з православ'я до Католицької Церкви. Спершу отець розповідав їм про Католицьку церкву, аби побороти їхні упередження з якими вони жили багато років. Після цього неодноразовими були випадки, коли до монастиря редемптористів у Збоїських приходили православні священники та монахи, які хотіли приєднатися до Католицької церкви у східному обряді⁶. Так, 1 травня 1926 р. ці священники склали визнання віри. Опісля просили, аби єпископ подбав про монастир, в якому вони б могли жити. Проте, через деякий час, троє з них повернулися в лоно Православної церкви, лише найстарший Гамалиїл та диякон Рафаїл залишилися в Католицькій церкві⁷.

Проте це не були перші відвідини Волині. Ще у 1924 р., як згадує о. Р. Бахталовський, вони з о. Миколаєм вирушили на землі святого Йосафата Кунцевича, аби побачити, яке становище Церкви на тих теренах і які настрої людей щодо унії. Вони зустрічалися і з духовенством, і з вірними. В останніх бачили щире бажання повернутися до віри батьків.

⁴ Rzemieniuk F. Kościół Katolicki obrządku bizantyjsko-słowiańskiego (neounia). – Lublin, 1999. – 370 s.

⁵ Бахталовський о. Р. Апостол з'єдинення... – с. 88.

⁶ Там само. – с. 89-90.

⁷ Relation des premiers travaux, tentes par le R.P. Czarnecy pour le retour des Orthodoxes dans le diocese de S. Excellence Monseigneur Szelażek, évêque de Luck, en Wolhynie // Katholiek Documentatie en Onderzoekscentrum in Leuven : Archief Noord-Belgische Provincie van de Congregatie van de Allerheiligste Verlosser (Redemptoristen) (Дати: KADOS, ANBPCAV), 4. 10. 1. 1.

Але в латинського духовенства не було такого ж щирого наміру створити вірним комфортні для їх ментальності та традицій умови. Один із римо-католицьких архієреїв казав, що на планах відновлення унії «треба поставити хрестик»⁸.

Постійна праця о. Миколая задля церковної єдності на Волині розпочалася майже через два роки і передбачала не лише провід новоприєднаного духовенства, а й місійну діяльність на парафіях. Вже з перших місяців він відвідував різні села, де проповідував, спілкувався з людьми, вивчав їх ставлення до унії та можливість приєднання до Католицької Церкви в східному обряді. У квітні 1926 р. відвідав Колодно, де парафіяльним священиком був о. Шиманський, який хотів перейти на унію. Після Літургії люди підходили до о. Миколая і згадували, що вони, або їхні предки, були уніатами. Також говорили про те, що не проти перейти до Католицької церкви, повернутися до віри своїх батьків, аби лише зберігся східний обряд⁹. Схожа ситуація була і в с. Маціїв, де редemptорист служив Літургію та проповідував українською й польською мовами, аби донести останню до ширшого кола слухачів. Там також ще жевріла пам'ять про давню унію. Місіонер відвідав Берестечко, де на запрошення місцевого римо-католицького священика, який був прихильником поширення унії серед православних, перебував кілька днів. Він служив Служби Божі в римо-католицькому храмі. Співали хори з православної церкви Берестечка та інших навколишніх сіл, а присутніми були від семисот до півтори тисячі православних, для яких він виголошував проповідь українською мовою, а також католики та греко-католики з Галичини¹⁰. Варто зазначити, що у такій активній діяльності о. Миколая всіляко підтримував єпископ Шельонжек, який заохочував їхати в різні села і провадити там роботу. З тих перших відвідин парафій за Сокальським кордоном о. Миколай робив висновок, що «праця Редemptористів буде плодovита на Волині. Ця проба вистачально це покажує. Це станеться особливо, коли будуть могли давати місії і коли заложать сталий дім»¹¹.

Сьомого серпня о. Миколай Чарнецький поїхав до Костополя, де відслужив Літургію в римо-католицькому костелі. Парох о. Варпеховський був прихильний до унії та місіонера і запросив його наступної неділі відслужити ще одну урочисту Літургію в східному обряді та виголосити проповідь українською мовою. Аби не допустити присутності великої кількості православних на анонсованому богослужінні, православний єпископ Антоній з Кременця відбув саме у цю неділю візитацію в Костополі. Проте, як згадується в звітах з перших праць на Волині, не гідна поведінка православного духовенства, яке прибуло разом з єпископом, ще більше розчарувала вірних Православної церкви¹². О. Варпеховський розповів також про те, що в околицях Костополя проживає велика кількість переселенців з Галичини, які переїхали сюди у пошуках кращого життя. Проте, ці люди не мають належного духовного проводу. Частина з них

⁸ Бахталовський о. Р. Апостол з'єдинення... с. 82-86

⁹ KADOS, ANBPСAV, 4. 10. 1. 1.

¹⁰ Там само

¹¹ Relation des premiers travaux...// KADOS, ANBPСAV, 4. 10. 1. 1.

¹² Там само

почала ходити до православних церков, оскільки не було греко-католицьких, а частина взагалі не мала жодної духовної опіки протягом років, а то й десятків років, бо не бажала приєднуватися ні до православних, ані до римо-католиків. Саме тому о. Миколай вирішив, що саме це невелике містечко і стане осідком отців-редемптористів.

Це були лише перші спроби місійної діяльності в перші півроку перебування на Волині, але вони були чи не найважливішими, оскільки заклали фундамент для заснування тут монастиря редемптористів, а також для того, аби поширилося між людьми позитивне ставлення про унійних священників, які несли слово Боже українською, рідною мовою, якої вони від православних чи латинських священників ніколи не чули.

Після цієї піврічної «розвідки» до о. М. Чарнецького приєдналися інші редемптористи, які заснували в Костополі монастир. Тут вони винайняли невеликий будинок, в якому облаштували каплицю, куди на молитву приходили люди. Кількість вірних постійно зростала, і отці-місіонери побачили необхідність у створенні окремої парафії для новоприєднаних і переселенців греко-католиків¹³. З цієї причини 4 січня 1927 р. о. Миколай їде до Луцька, аби отримати від єпископа Шельонжека дозвіл на створення парафії. Проте останній був категорично проти такого кроку і сказав, аби всі греко-католики, які поселилися в околиці протягом останніх двох років, а також всі новоприєднані підпорядковувалися латинському парохіві, а місіонери передали всі метричні книги до костелу. Коли ж ієромонах намагався пояснити, що це неможливо, бо вірні сприймуть це як спосіб латинізації й колонізації, архієрей не бажав чути жодних аргументів¹⁴. Навпаки, вважав, що такі незгідні священники мають покинути терени його єпархії. Навіть просив станіславівського єпископа Григорія Хомишина прислати місіонерів з його єпархії. Проте, останній відповів, що не має змоги допомогти, бо «в таких обставинах навіть ангелам було б не можливо працювати»¹⁵. Не маючи змоги знайти більш лояльних священників для поширення унії в своїй єпархії Адольф Щельонжек дозволяє залишитися редемптористам, але вимагає покинути Костопіль і знайти собі інше місце для осідку.

Новим місцем праці став Ковель – місто з найкращим залізничним сполученням. Тут отці заснували новий монастир. Проте, основною працею були виїзні місії. Як згадує о. Р. Бахталовський, «найбільше доріг витоптав о. Миколай при звичайних працях волинського місіонера: організування й обслуга колоній, приєднання нових парафій»¹⁶. Тут найперше розпочали працю серед переселенців з Галичини. Першим завданням місіонера було відшукати своїх вірних, а потім поновити в них католицьку свідомість і організувати громаду, відокремлену від православної парафії. Успіх тут залежав не лише від священника, а найперше від самих людей та їх походження. Найважче працювалося з вихідцями з русофільських сіл. Одним з таких була колонія коло с. Жджари, яка вже частково приєдналася до Православної церкви. У квітні 1928 р. о. Чарнецький поїхав туди, аби

¹³ Chronica localia collegia ad B. M. V. Septem Dolorum in Kowel. Запис за 1927 р. // KADOS, ANBPСAV, 4. 10. 6.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Бахталовський о. Р. Апостол з'єдинення ... с. 115

надати людям духовну опіку. Там відслужив Літургію в помешканні селян, проте, ніхто не прийшов. Наступного дня служив у гаю, проте й там не було людей. Ще одна спроба також не дала результатів, тому місіонер залишив цю колонію¹⁷.

Інше село, Бубнів, де поселилися вихідці з Бродівщини, було дуже прихильним до місіонера. Там люди разом із будівництвом осель взялися зводити й капличку. Священик жив у домі убогого селянина, але відчував невимовну радість, бачачи таке щире бажання людей жити у вірі¹⁸.

Ще одне село, у якому поселилися галицькі колоністи, – Гнійне. Тут о. Миколай замешкував у сільського вчителя, де коло його дому служив богослужіння, хрестив дітей, сповідав...

Праця місіонерів була не простою не лише через великі фізичні навантаження. Інколи траплялися випадки, які загрожували життю священика. Давнє греко-католицьке село Костомолоти, також було дещо особливим. Туди редемпторист приїхав, щоб допомогти, коли дізнався, що православні відібрали храм. Проте на подвір'ї його зустрів священик, який недавно бажав приєднатися до Католицької церкви і якому о. Чарнецький давав реколекції в Луцьку. Тепер він стояв озброєний сокирою проти свого духовного наставника, якому нічого іншого не залишалося, як відступити¹⁹.

Випадок який стався в с. Дубечно, також особливий. У цьому селі, яке було православним, вірні не могли порозумітися зі священиком, тому приїхали до Ковеля і просили, аби редемптористи прийняли провід їхньої парафії. Отець Костенобль, який був настоятелем, делегував для цієї справи о. Миколая Чарнецького та о. Григорія Шишковича. Вони відслужили Літургію, на яку прийшло багато селян і ціла парафія висловила бажання перейти на унію. Проте, виник конфлікт, оскільки православними ієрархами було направлено в Дубечно двоє монахів, які мали б «рятувати православ'я», вони, а також місцевий священик, перебували у парафіяльному домі, на подвір'ї якого зібралось багато людей, незадоволених їхнім перебуванням у селі. Вночі натовпу вдалося увірватися в парафіяльний будинок, де перебували православні священики. О. Чарнецький всіляко захищав прибулих, аби люди не вчинили над ними фізичної розправи. Він вмовляв людей дозволити колишньому парохіві пожити в парафіяльному домі до того часу, доки не отримає нової парафії²⁰.

Це лише маленькі історії з кількох сіл. Але життя місіонера за Сокальським кордоном складалося з постійних подорожей в різні кінці волинської землі. Часто ці подорожі були виснажливими, адже доводилося діставатися до поселень не лише залізницею, а й возами, незважаючи на погоду, несучи з собою все необхідне для того, аби відслужити Службу Божу. Траплялося, що місіонери, йдучи від села до села більше місяця не були в монастирі.

Проте, о. Миколай Чарнецький не полишав зусиль для якнайкращого розвитку місійної унійної праці. Зокрема, у Володимирі він зустрічався з доктором Ружицьким – представником Православної церкви, якого також

¹⁷ Бахталовський о. Р. Апостол з'єдинення... с. 116-117.

¹⁸ Там само. с. 119-120.

¹⁹ Там само. с. 123-124.

²⁰ Бахталовський о. Р., ЧНІ. Апостол з'єдинення наших часів..., с. 126-127.

цікавили спроби церковної єдності на його батьківщині, але у такому вигляді, який існував в Галичині, коли б уніати мали свого єпископа, а не у тому, в якому її намагалася досягнути Римо-католицька церква в Польщі²¹.

Окрім місійної діяльності серед галицьких колоністів та православних ієромонах, на запрошення того ж таки єпископа Шельонжека, викладав у семінарії в Дубно. Цей навчальний заклад заснував луцький ординарій, аби підготувати священників для унійної праці. Там, в основному, навчалися римо-католики, які приймали східний обряд. О. Чарнецький читав там лекції з літургики в східному обряді та душпастирства²².

В листі до митрополита Андрея редемпторист турбувався і тим, що не вистачає священників, які б постійно перебували на парафіях, які місіонерам вдалося закласти. Так, наводить приклад с. Антонівки, де люди активно взялися за спорудження каплиці, але те, що нема священника їх хвилює, а редемптористи, які дістаються до села за 200 км, не мають змоги допомогти і постійно підтримувати вірних²³.

У тому ж листі писав про те, що є вихідці з Волині, які б хотіли вчитися в Духовній семінарії у Львові, аби потім повернутися для праці серед свого народу. Зокрема, дає найкращі рекомендації Миколі Калашняку, колишньому студентові семінарії в Кременці, якого митрополит направив до редемптористів, аби ті краще пізнали його²⁴.

У квітні 1930 року о. Миколай брав участь у Першому унійному конгресі в Польщі. Саме тоді о. Ян Урбан вперше на офіційному рівні порушив питання необхідності єпископа східного обряду на північно-східних кресах²⁵.

Також у листах до о. С. Бахталовського місіонер з Волині наголошував, що праця важка: «працюємо поки що головно над нашими переселенцями з Галичини... і студіюємо способи праці в майбутньому». Без єпископа східного обряду поширення унії серед православних неможливе. «Дотеперішня метода скрахувала»²⁶.

Окрім пасторальної та місійної діяльності, о. Миколай Чарнецький закладав основу для розвитку Греко-католицької церкви на північно-східних землях II Речі Посполитої. Він ділився з митрополитом Андрієм думками про необхідні заходи для поширення унії на цих землях. Зокрема, у листі, написаному у 1928 р. о. Чарнецький звертав увагу на потребу єпископа східного обряду для греко-католиків Волині, Холмщини, Полісся та Білої Русі, незалежного ні від латинського єпископату, ні від греко-католицького в Галичині, оскільки лише така формула не суперечила б конкордату 1925 р. Осідком мало б стати місто Холм, яке було давньою кафедрою українських архиєреїв. На Волині, Білій Русі та Поліссі ієрарх мав би мати своїх довірених осіб, які б від його імені опікувалися тими

²¹ Бахталовський о. Й. С., ЧНІ. Миколай Чарнецький... с. 53.

²² Там само. с. 55, 59

²³ Лист Миколая Чарнецького до Андрея Шептицького. // Центральний Державний історичний архів у Львові (далі - ЦДІА у Львові), ф. 201, оп. 4в, спр. 1326, арк. 4.

²⁴ Там само.

²⁵ Chronica ... in Kowel. Запис за 1930 р.

²⁶ Лист о. М. Чарнецького до о. С. Бахталовського від 14. 11. 1930 р. // Архів Львівської Провінції Згромадження Найсвятішого Ізбавителя. Ф. 6, оп. 1а, спр. 2. т. 1.

територіями. Важливим кроком для розвитку унійної церкви мало стати відкриття семінарії, яка б готувала священників для роботи на згаданих теренах та мала стати місцем, де проходили б студії православні душпастирі, які хотіли повернути до єдності. Ще одним пунктом діяльності греко-католиків мало б стати питання про повернення уніатських церков, відібраних православними чи латинниками, а також монастирів, серед яких монастирі в Загоріві та Почаєві. Вважав за доцільне повернення всіх земельних володінь, які мала церква до того, як її знищив російських царат. Необхідним кроком мало стати відкриття Сокальського кордону для греко-католицьких священників з Галичини, які б на початках опікувалися тисячами уніатів-переселенців. Також, на думку о. Миколая, найкращим рішенням на той момент було б призначення Конгрегацією для Східних Церков екзарха. І відповідною кандидатурою вважав когось із єзуїтів східного обряду, які зарекомендували себе як щирі працівники для церковної єдності²⁷.

Значення діяльності о. Миколая Чарнецького за Сокальським кордоном важко переоцінити. Він був першим греко-католиком, який розпочав там легальну діяльність та створив у людей позитивний образ уніатського священника, який є освіченим, говорить українською мовою, живе таким самим простим життям, як і ті селяни, до яких приходив. Вважаємо, що місійна діяльність редемпториста була успішною, адже, найперше, духовну опіку отримували ті люди, які цього потребували. Але, на жаль, ця праця не отримала продовження чи розвитку, адже цього не бажали як Польська держава, так і Римо-католицька церква в Польщі. А більшовицька окупація стерла слід греко-католиків на Волині.

Olga Lupiy

The service of fr. Mykolay Charneckyy in Volyn' and its importance for greek-catholic missions

The article deals with the missionary activities of fr. Mykolay Charneckyy in Volyn' in 1926-1930: his work for Galychyna immigrants and for joining the orthodox to Catholic Church.

Keywords: *Volyn', immigrants, uniates, orthodox, Greek-Catholic Church, Roman-Catholic Church, Redemptorists, rite.*

²⁷ Лист Миколая Чарнецького до Андрія Шептицького // ЦДІА у Львові, ф. 201, оп. 1т, спр. 111, арк. 191-193.

УДК 262.14:262.12 (477.86)

с. **Андрея Ольга Маслій ЗСМ**
Згромадження Сестер Мироносиць
Інститут історії, політології і міжнародних відносин
Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника

Спогади очевидців про останні роки життя Блаженного Миколая Чарнецького (1956 – 1959 рр.).

У статті розглянуто діяльність єпископа М. Чарнецького після його звільнення з радянських таборів у 1956 р. Автор проаналізувала основні форми та напрямки праці владики М. Чарнецького у справі розбудови таємних структур переслідуваної УГКЦ.

Ключові слова: єпископ, М. Чарнецький, УГКЦ, підпілля.

Смерть Й. Сталіна у березні 1953 р. і початок «хрущовської відлиги» породили нові надії й дали початок новому етапу УГКЦ – катакомбному. Основними промоторами церковного життя в підпіллі були єпископи, священники, монахи, монахині і миряни, які повернулися додому з таборів та заслання. Переживши фізичні й моральні тортури, вони побачили вже іншу Західну Україну – застрашену терором та одурманену комуністично-атеїстичною ідеологією. Однак всупереч усім труднощам і перешкодам, які штучно створювалися радянською владою, ці люди стали невеличкими «острівцями», навколо яких почалося поступове відновлення церковної структури УГКЦ¹. Десталінізація стала початком порятунку для УГКЦ, адже хрущовський режим розпочав боротися, за влучним висловом дослідника церковної історії з Тернопільщини Я. Стоцького, «з релігією в людині, а не з людиною в релігії»².

З єпископів, які здійснювали своє архіпастирське служіння ще до 1946 р. і яким вдалося пережити тяжкі роки заслання, повернутися в Галичину змогли лише владики Іван Лятишевський (до Станіслава, 1955 р.) та Миколай Чарнецький (до Львова, 1956 р.)³. Усі інші ієрархи УГКЦ, які були арештовані в квітні 1945 р., померли або під час ув'язнення в тюрмі, або на засланні. У таборах далекого Сибіру залишався живим предстоятель УГКЦ Йосиф Сліпий, на якого, однак, не поширювалася амністія радянської влади після смерті Й. Сталіна. Митрополит Й. Сліпий був звільнений лише на початку 1963 р. після 18 років таборів і спецпоселень⁴.

Звільнення церковних ієрархів було надзвичайно важливим у підпільній діяльності УГКЦ. Першочерговим обов'язком єпископів після їхнього повернення стала організація таємних семінарій, рукоположення нових священників, опіка над монашими згромадженнями та координація душпастирської діяльності духовенства.

¹ Доброер О. Католицька Церква в Україні / Олександр Доброер. – К.: Кайрос, 2001. – С. 69.

² Стоцький Я. Українська Греко-Католицька Церква і релігійне становище Тернопільщини (1946-1989 рр.) / Ярослав. Стоцький. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2003. – С.221.

³ Доброер О. Католицька Церква в Україні / Олександр Доброер. – К.: Кайрос, 2001. – С.69-70.

⁴ До світла Воскресіння крізь терни катакомб. Підпільна діяльність та легалізація Української Греко-Католицької Церкви. – [вид. 2-ге, випр. і доп.]. – Львів : Вид-во Українського Католицького ун-ту, 2014. – С.20.

Митрополит Й. Сліпий, перебуваючи в ув'язненні, через листування продовжував дбати про переслідувану Церкву. Відомо, що митрополит Йосиф листувався із сестрами Згромадження св. Вінкентія⁵. Так, у листі від 12 січня 1955 р. до с. Євфимії Меланії Куциної митрополит із с. Маклаково Красноярського краю писав: «Коли верне преосвященний Іван, або Миколай, то відпадуть деякі труднощі»⁶.

Владика М. Чарнецький, згідно з достовірними джерелами, між 1945 – 1956 рр., тобто від часу свого арешту в квітні 1945 р. і до початку 1956 р., переніс близько 600 годин тортур і жив у 30 різних таборах і тюрмах. Перебуваючи в ув'язненні, він декілька разів зустрічався у таборах Мордовії та Воркути з митрополитом Й. Сліпим як з товаришем по засланні⁷.

Отець Іван Сокол, який бачив єпископа М. Чарнецького в 1956 р., згадував: «Владика був у такому важкому стані, що медики вже вважали його безнадійним. Начальство, переконавшись, що єпископ з хвилини на хвилину може померти, вирішило відправити його до Львова, щоб зняти з себе вину, відповідальність за його смерть»⁸.

Перебуваючи в далекому Сибіру, владика М. Чарнецький листувався зі своїм співбратом в монашестві Михайлом Стецем Чину Найсвятішого Ізбавителя (листи від 10 січня, 14 травня, 17 червня 1956 р.)⁹. Неодноразово єпископ просив брата Михайла про ліки (згідно з медичним обстеженням від 11 січня 1950 р., діагноз: артеріо-кардіосклероз), і саме йому в 1956 р. владика написав про своє звільнення: «Я вже актірований (звільнений. – А. О.М.)... Маю можливість їхати додому... Ніхто мені не присилає вивозу»¹⁰. Брат М. Стець на той час проживав у Золочеві, де знайшов працю після вигнання з Унівського монастиря. Помешкання винаймав в однієї жінки, порадившись із нею, відписав єпископу: «У мене є кімната, я дуже радо Вас прийму. Є господиня і будемо Вас обслуговувати, приїжджайте»¹¹.

19 липня 1956 р. владика М. Чарнецький був звільнений із зняттям судимості, у кінці липня того ж року він повернувся до Львова¹². Редемптористи о. Павло Дмуховський та о. Богдан Репетило зустріли єпископа на залізничному вокзалі. Сестри Милосердя св. Вінкентія с. Онисима Римик і с. Миколая Пандрак, що були свідками його повернення, згадують: «Наші священники привели його з вокзалу до нас на вул. Куйбишева 12 (сучасна вул. І. Огієнка), де в одному помешканні жило двадцять сестер. Як увійшов, запалала хвиля мовчання. Страшно було дивитися: худесенький, шкіра і кості. Коли сестри побачили владика такого

⁵ Там само, С. 65.

⁶ Могила К. Згромадження сестер милосердя святого Вікентія в період 1939-1963 рр. Магістерська робота / Клавдія Могила. – Український Католицький Університет. – Львів, 2008. – С. 40.

⁷ Маттеї Д. Україна – земля мучеників / Джампаоло Маттеї; [пер. з італ. о. О. Лісовського]. – Жовква: Місіонер, 2014. – С. 18.

⁸ Там само. – С. 18.

⁹ «Шлях до святості» - життя і діяльність блаженного Миколая Чарнецького. Матеріали наукової конференції. Упорядник Піх. Р. – Львів: Скриня, 2014. – С. 247.

¹⁰ Інтерв'ю з братом Михайлом Стецем, від 7. 05. 2002 р., м. Тернопіль. Інтерв'юер: О. Личковський // АПЦ, П-1-1-181, С. 20.

¹¹ Там само, С. 12.

¹² «Шлях до святості» - життя і діяльність блаженного Миколая Чарнецького. Матеріали наукової конференції. Упорядник Р.Піх. – Львів: Скриня, 2014. – С. 247.

виснаженого, дуже худого, з палицею, вони розплакалися. По хвилині мовчанки владика звернувся до них: «Діти дорогі, не плачте, а радше ходімо до каплички і разом заспіваймо «Тебе, Бога, хвалимо»¹³.

Протоігумен редемптористів о. Филімон Курчаба заопікувався єпископом М. Чарнецьким, знайшовши йому помешкання у м. Львові по вул. Вечірній, 7 (навпроти Львівської психіатричної лікарні по вул. Кульпарківській)¹⁴. Невдовзі здоров'я владика Миколая покращилося, потурбувалися про це сестри милосердя св. Вінкентія, які працювали в третій міській лікарні Львова. Згадував про це також єпископ Василь Величковський: «Через якийсь час він чудодійно одужав і поселився з одним із братів монахів у відокремленій кімнаті по вул. Вечірній, як у келії. Молився і читав»¹⁵.

Незважаючи на те, що видима структура УГКЦ була зруйнована радянською владою з ліквідацією Церкви, владика М. Чарнецький розпочав її відновлювати в нових умовах та з великою конспірацією. Пріоритетами діяльності владика Миколая після його повернення до Львова стали створення підпільної семінарії, рукоположення нових священників та дбання про розвиток чернечих спільнот.

Надзвичайно гострою проблемою того часу було забезпечення вірних душпастирською опікою, яку неможливо було здійснити через брак священників. Першочерговими завданнями керівництва підпільної УГКЦ стали добір, навчання і висвячення кандидатів до священства. Єпископ М. Чарнецький десь на початку 1957 р. ініціював створення підпільної семінарії. Владика Ф. Курчаба про це пригадував: «Преосвященний Миколай нам порадив знайти підручники і розпочати навчання»¹⁶. З цією метою отці редемптористи придбали будинок в с. Зимна Вода біля Львова, щоб навчати семінаристів¹⁷.

Першими студентами цієї підпільної семінарії були колишні семінаристи та монахи, які уникнули репресій або ж повернулися із заслання. Вони вже мали початкову богословську освіту. Приймав до підпільної семінарії єпископ М. Чарнецький, який одночасно був викладачем, навчав семінаристів літургії і морального богослов'я¹⁸.

За неповні три роки своєї праці владика М. Чарнецький висвятив понад 50 священників¹⁹. Про це, зокрема, дізнаємося з спогадів владика Ф. Курчаби, який писав, що, «повернувшись до Львова, єпископ Миколай перебував під наглядом КДБ (Комітет Державної Безпеки)». Неодноразово представники влади погрожували йому: «Ти старик, що, хочеш ще другий раз на Сибір? Ти вже півсотні священників висвятив»²⁰. Згідно з даними

¹³ Маттеї Д. Україна – земля мучеників... – С. 19.

¹⁴ Інтерв'ю з владикою Филімоном Курчабою, від 5. 04. 1994 р., м. Львів. Інтерв'юер: А. Григоренко // АПЦ, П-1-1-142, С. 11.

¹⁵ Маттеї Д. Україна – земля мучеників... – С. 19.

¹⁶ Інтерв'ю з владикою Филімоном Курчабою, від 5. 04. 1994 р., м. Львів. Інтерв'юер: А. Григоренко // АПЦ, П-1-1-142, С. 12.

¹⁷ Інтерв'ю з владикою Филімоном Курчабою, від 2. 06. 1993 р., с. Великосілки. Інтерв'юер: С. Смолюк // АПЦ, П-1-1-142, С. 27.

¹⁸ Там само. – С. 27.

¹⁹ Доброер О. Католицька Церква в Україні / Олександр Доброер. – К.: Кайрос, 2001. – С. 77-78.

²⁰ Інтерв'ю з владикою Филімоном Курчабою, від 2. 06. 1993 р., с. Великосілки. Інтерв'юер: С. Смолюк // АПЦ, П-1-1-142, С. 28.

інших дослідників, владика Чарнецький приготував більше десяти кандидатів до священства і їх рукоположив²¹. Серед студентів семінарії були відомі в майбутньому діячі підпілля, як-от єпископ Павло Василик (свячення 18 листопада 1956 р.)²², священники Василь Вороновський, Михайло Винницький (дияконат і священничі свячення 8 листопада 1956 р.)²³, Микола Волосянко (дияконат і священничі свячення 7-8 жовтня 1957 р.)²⁴, Євстахій Смаль (дияконат і священничі свячення 27 липня 1957 р.), Михайло Косило (дияконат і священничі свячення 13 червня 1958 р.)²⁵ та ін.

Преосвященний Миколай використав ще одну можливість розв'язання проблеми браку духовенства. Після смерті Й. Сталіна чимало греко-католицьких священників, які перейшли на православ'я, почали шукати контактів з єпископами, прагнучи відновити свою належність до УГКЦ. Незважаючи на можливі труднощі, владика М. Чарнецький у 1956 р. прийняв сміливе і водночас важливе рішення: православні священники могли знову таємно повернутися під його юрисдикцію через накладання епітимії. Крім того, їм навіть було дозволено далі служити греко-католицькій пастві в храмах, які офіційно вважалися православними. Владика приймав переважно старших священників, яких добре знав²⁶. Про це згадував о. В. Вороновський: «Владика Чарнецький розказував, що багато священників, котрі підписали православ'я, приходили до нього сповідатися, щоб він клятву зняв. Казав, що приблизно десь до 280, до 300 священників, котрі підписали православ'я в 1946 р., каялися і йшли до нього до сповіді»²⁷. У такий спосіб підпільна ієрархія продемонструвала свою гнучкість, готовність пристосуватися до складних радянських обставин, щоб забезпечити душпастирською опікою вірних.

Спеціальної і систематичної координації роботи душпастирів у підпіллі не було. Єпископи могли тільки дораджувати священникам, куди їхати і що робити. Так, владика П. Василик згадував: «Юрисдикцію священнодіяти я отримав від владика М. Чарнецького на весь Радянський Союз»²⁸. У такий спосіб «парафією» священника, по суті, стала не тільки Західна Україна, але й усі місця, де знаходилися свідомі греко-католики, що підтримували підпільну діяльність УГКЦ.

Преосвященний М. Чарнецький скерував своє архієрейське служіння і до чернецтва. Після повернення до Львова співпрацював з сестрами милосердя св. Вінкентія, які ним опікувалися аж до смерті. Також доручив

²¹ Маттеї Д. Україна – земля мучеників... – С. 19.

²² Інтерв'ю з владикою Павлом Василюком, від 22. 10. 1996 р., м. Коломия. Інтерв'юер: Л. Купчик // АПЦ, П-1-1-455, С. 2.

²³ Інтерв'ю з с. Аполонією Анною Винницькою ЧСВВ, від 2. 01. 1998 р., м. Львів, Зимна Вода. Інтерв'юер: Л. Проців // АПЦ, П-1-1-645, С. 2.

²⁴ Інтерв'ю з о. Миколою Волосянко, від 14. 06. 1993 р., м. Львів. Інтерв'юер: С. Смолук // АПЦ, П-1-1-151, С. 2.

²⁵ «Шлях до святості» - життя і діяльність блаженного Миколая Чарнецького. Матеріали наукової конференції. Упорядник Піх. Р. – Львів: Скриня, 2014. – С. 248.

²⁶ Доброер О. Католицька Церква в Україні / Олександр Доброер. – К.: Кайрос, 2001. – С. 70.

²⁷ Інтерв'ю з о. Василем Вороновським, від 3. 01. 1994 р., м. Львів. Інтерв'юер: Т. Будзінський // АПЦ, П-1-1-903, С. 11.

²⁸ Інтерв'ю з владикою Павлом Василюком, від 22. 10. 1996 р., м. Коломия. Інтерв'юер: Л. Купчик // АПЦ, П-1-1-455, С. 16.

о. В. Величковському централізувати монастирі сестер Василянок²⁹. Василянські монастирі від початку свого існування були самостійними спільнотами, кожна з яких управлялася ігуменею, а також були в підпорядкуванні місцевого єпископа. Об'єднання монастирів Чину святого Василя Великого під однією Генеральною Управою на чолі з архимандринею за кордоном було здійснено в 1951 р. В Україні за роки комуністичного панування централізація монастирів проходила дуже повільно і складно³⁰. Саме з ініціативи владики М. Чарнецького відбулося об'єднання монастирів сестер Василянок під керівництвом однієї протоігумені.

Мати Юлія Зелена ЧСВВ у своїх споминах згадувала про те, що владики М. Чарнецький разом з о. В. Величковським переклав українською мовою нові Конституції для сестер ЧСВВ, які спільнота отримала з Риму: «У 1958 р. ми отримали нові правила, написані по-латині. Отець Величковський, побачивши їх, сказав: «Позвольте, я собі їх візьму. З преосвященним Чарнецьким перекладу українською»... То перший раз ми мали по-українськи»³¹.

Упродовж 1947 – 1956 рр. монастирі не приймали до своїх спільнот нових членів і сестри не складали вічних обітів, чекаючи на благословення єпископа. З поверненням ієрархів ситуація в монастирях змінилася. Так, с. Василя Николайчук ЧСВВ свідчила, що в 1957 р. була прийнята на кандидатуру за дозволом і благословенням саме владики М. Чарнецького³². Крім того, преосвященний Миколай благословляв на складання вічних обітів сестер з інших чернечих спільнот. Сестра Єремія Телев'як зі Згромадження Сестер Службениць Непорочної Діви Марії згадувала, що «дозвіл на обіти їй дав владики М. Чарнецький»³³. З благословення єпископа М. Чарнецького вічні обіти склали також сестри василянки у Войнилові 1 січня 1958 р.³⁴. На жаль, точно невідомо, скількох сестер благословив владики Миколай на чернече життя, але знаємо, що це не були поодинокі випадки.

За сприяння владики М. Чарнецького 21 квітня 1957 р. в УГКЦ було створене нове жіноче згромадження. Засновником чернечої спільноти ставо. Петро Більо, який звернувся до преосвященного Миколая з наміром створити спільноту Сестер Теодозіянок. Владика, як згадують очевидці, зрадив цьому бажанню, але зауважив, що давно прагне, щоб у релігійному житті України постало Згромадження Пресвятої Євхаристії³⁵. Так з благословення єпископа М. Чарнецького було створено нову чернечу спільноту в УГКЦ – Згромадження Сестер Пресвятої Євхаристії³⁶.

²⁹ Сало С. с, ЧСВВ. Провінція Пресвятої Тройці Сестер Чину Святого Василя Великого: нариси з історії / Серафима Сало.– Жовква : Місіонер, 2012. –Т.1. – С. 309

³⁰ Там само, С. 308.

³¹ Там само, С. 309.

³² Сало С. с, ЧСВВ. Провінція Пресвятої Тройці... – С. 308.

³³ Кіс О. Слугині Світла / Ольга Кіс. – Жовква : Місіонер, 2012. – С. 24.

³⁴ Сало С. с, ЧСВВ. Провінція Пресвятої Тройці Сестер Чину Святого Василя Великого: нариси з історії / Серафима Сало.– Жовква : Місіонер, 2012. –Т.1. – С. 218.

³⁵ Монастирі Української Греко-Католицької Церкви. – Львів: Свідчадо, 2006. – С.104.

³⁶ Інтерв'ю з с. Рафаїлою Ольгою Кулиняк Згромадження Сестер Пресвятої Євхаристії, від 12.03.1994 р., м. Івано-Франківськ. Інтерв'юер: Н. Павликівська // АПЦ, П-1-1-353, С. 7.

Таким чином, блаженний Миколай Чарнецький після свого повернення зі сталінських таборів влітку 1956 р. розпочав розбудову підпільної УГКЦ, конкретизувавши стратегію її подальшого розвитку. Єпископ Миколай, попри свою фізичну слабкість, протягом трьох років ревіталізував релігійне життя греко-католиків шляхом створення таємних семінарій, монастирів, доклав чимало зусиль для формування підпільних парохій, збільшення кількості богослужінь і чисельності віруючих. Усі ці заходи владики М.Чарнецького, як пізніше і його наступників, забезпечили збереження Церкви в складних умовах радянського часу, з характерною для комуністичної ідеології боротьбою з релігією, активним пропагуванням атеїзму.

Andriya Olga Masliy

Remembrances of eyewitnesses about the last years of life of Beatific Nicolay Charneckiy (1956 – 1959)

In the article activity of bishop Nicolay Charneckiy is considered after his liberation from soviet camps in 1956. Author analysed basic forms and directions of labour of ruler Nicolay Charneckiy on business of building secret structures of pursued UGKC.

Keywords: *bishop, M. Charneckiy, UGKC, underground.*

Додатки:

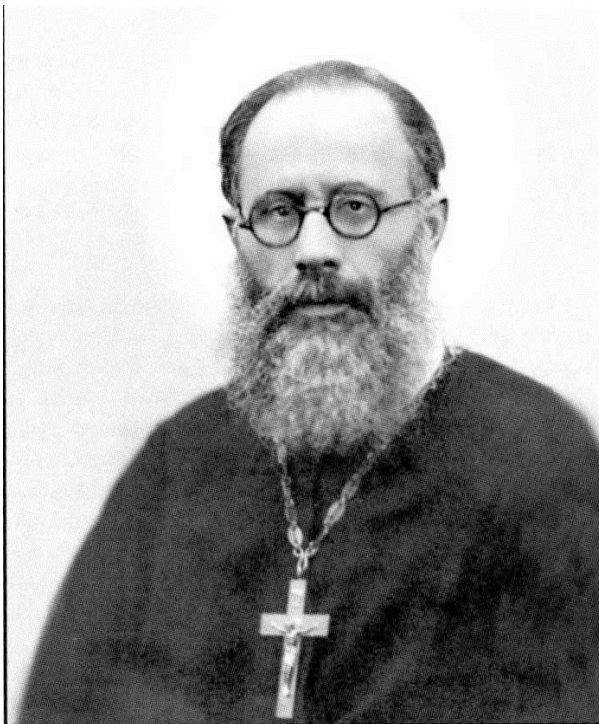

Фото № 1:

Єпископ Миколай Чарнецький – Апостольський візитатор

Фото № 2: Владика Миколай Чарнецький в останні роки ув'язнення

Фото № 3: Брат Михайло Стець ЧНІ

Фото № 4: Отець Богдан Репетило, ЧНІ (1913-1967)

Фото № 5:

Сестра Марія Пандрак, Згромадження Сестер Милосердя св. Вінкентія

Фото № 6: Остання місце проживання владика Миколая Чарнецького (м. Львів, вул. Вечірня, 7)

Фото № 7: Єпископ Филімон Курчаба (1913 – 1995).

Фото № 8: Владика Павло Василик (1926 – 2004)

Фото № 9: Мати-ігуменя Юлія Зелена (1905 – 1996)

Фото № 10:
Сестра Василя Николайчук, ЧСВВ. Вступила до монастиря 1957 р.

Фото № 11:
Сестра Єремія Телев'як ЗССНДМ (1922-2012)

Фото № 12: Отець Петро Більо, засновник Згромадження
Сестер Пресвятої Євхаристії

Фото № 13: Надмогильна дошка, Львів, початок 1960-х років.

УДК 929:2-3

Ігор Клюба

*Івано-Франківський богословський університет
імені Св. Івана Золотоустого*

**Місіонерська діяльність
Владика Миколая Чарнецького (1939 – 1959):
богословський погляд**

У даній статті автор з богословських позицій розглядає останнє двадцятиліття життєвого шляху блаженного єпископа Миколая Чарнецького (193 – 1959 рр.).

Ключові слова: *єпископ Миколай Чарнецький, блаженний, мученик.*

Сьогодні Блаженний Кир Миколай Чарнецький – це наш український чудотворець, взірцевий аскет, невтомний трудівник на Христовій ниві. Правдомовний і справедливий, простий і щирий навіть перед обличчям лукавого і підступного ворога, смиренний і богобоязливий у ставленні до Бога. Його не зламали ні тортури допитів, ні суворість життя у таборах. Вміння милосердно, по-Христовому прощати своїм кривдникам – таким є світло його зорі в небозводі Божого Царства. Та, щоб краще зрозуміти місіонерський портрет і нескорений дух Кир Миколая, варто детальніше поглянути на його служіння в часі важких випробувань останнього двадцятиліття його життя, а саме період 1939–1959 років.

Очевидно, реконструкція його життя і діяльність з позицій історичної науки мають значну цінність. Однак нашим завданням у даній статті буде, скоріш за все, пошук богословського бачення служіння Миколая Чарнецького у вказаний час, щоб на його прикладі показати дію Божого Провидіння в історії українського народу та Української Греко-Католицької Церкви. Для цього вдаємося до споминів митрополита Йосифа Сліпого та братів о. Романа та о. Стефана-Йосифа Бахталовських, а також черпаємо інформацію з інших джерел.

Після приєднання у вересні 1939 р. західноукраїнських земель до СРСР Українська Греко-Католицька Церква відразу відчула особливе ставлення нової влади до релігії та церковних інституцій. Цього ж року вигнали Отців Редemptористів з Волині, а разом з ними й Кир Миколая. Тому він був змушений оселитися у Львові, в монастирі на вулиці Зибликевича (тепер Івана Франка). Більше владика вже не мав змоги повернутися на Волинь, більше ніколи не судилося йому побачити свій престольний храм у Ковелі. Протягом наступних десятиліть справа всього його життя (церковної єдності) була знищена більшовицьким режимом. Духовенство було обкладене надмірними податками, церковні землі конфісковані, зв'язок з Ватиканом через «залізну завісу» втрапився. Будь-які відомості доходили до Апостольської Столиці лише за допомогою таємних кур'єрів. У листопаді 1939 р. митрополит Андрей Шептицький у листі звернувся до папи Римського Пія XII, зокрема, з проханням надати йому дозвіл на призначення свого наступника. Приблизно тоді ж глава Вселенської Церкви надав спеціальні канонічні повноваження усім

католицьким ієрархам, що опинилися на теренах, опанованих комуністичною владою. Кожен єпископ отримав право на таємне призначення своїх наступників. Отже, Львівський митрополит 22 грудня 1939 р. у каплиці при своїй резиденції, не розголошуючи цієї події, за присутності владики Миколая і ще дуже вузького кола довірених осіб, висвятив на єпископа ректора Львівської духовної академії Йосифа Сліпого, водночас призначивши його своїм помічником із правом наступництва.

У місіонерській праці Кир Миколая не можна було помітити якоїсь різниці у спілкуванні з чоловіком чи жінкою, але при зустрічі з останніми зберігав сувору скромність очей. Його всюди запрошували, і йому, як єпископові-місіонареві, не пасувало відмовитися. У той час він давав реколекції у Сестер Василянок у Львові, в Підмихайлівцях, у Сестер Йосафіток у Цеблові та, мабуть, ще в багатьох інших жіночих монастирях, всюди залишаючи слід Христових чеснот. Служіння заради утвердження Божого Царства на землі є пріоритетним завданням душпастиря. У своїх реколекційних проповідях часто акцентує на потребі неабиякої ревності та активності священика, вкрай необхідних у тодішніх нестабільних часах. Він зазначає, що Бог і сучасний менталітет ставлять великі вимоги до священика. Теперішні часи вимагають велетнів духа, як св. Йосафат, Веніамин Рутський, правдивих апостолів, готових на труди, терпіння, а то й на смерть.

Після відновлення діяльності Львівської Богословської Академії в 1941 році Кир Миколай став одним з її професорів: він викладав деякі філософські дисципліни, психологію та моральне богослов'я. Завдяки його внутрішньому спокою, студенти вважали владику за святого. Як вони самі стверджували, Кир Чарнецький був для них найкращим взірцем монаха й людини взагалі. Єпископ виховував молодих студентів у дусі дитинного довір'я до Божого Провидіння та опіки. Своїм власним життям, своєю надією на Божу силу та допомогу владику подавав їм живе свідчення істинного християнського життя. Отець Степан Вівчарук, що на той час ще був студентом Кир Миколая, згадує: «Це було під час бомбардування Львова: ми були в класі, і раптом сирена повідомила про нанесення повітряного удару на місто. Але Кир Миколай спокійно продовжував свою лекцію і впевненим тоном звернувся до нас: «Можливо, ви хочете сховатися до підземелля? Ви можете йти. Але не бійтеся, ми є в Божих руках».

Коли радянські війська вдруге зайняли Галичину в 1944 р., почалась довга і важка Хресна Дорога Преосвященного владики Чарнецького. 11 квітня 1945 року, близько 23:00 Миколая Чарнецького заарештували. Його тримали у в'язниці НКВД на вул. Лонцького і жахливо над ним знущалися: будили серед ночі, допитували, били... Згодом Преосвященного перевели до Києва, де його тримали цілий рік, аж поки справу розглянули в суді. Нарешті оголосили вирок: як «агентові Ватикану» – 10 років у зоні посиленого режиму. Спочатку владику Чарнецького разом з Митрополитом Сліпим відіслали до сибірського містечка Маріїнська Кемеровської області, а пізніше його часто переводили з однієї зони до іншої. Перебуваючи на засланні, владику продовжували підтримувати в християнській любові та

вірі як мирян, так і духовенство, що уникали арештів чи заслання, або ж перебували в неволі. Особливо примітною в цьому відношенні була постава митрополита Йосифа Сліпого, який серйозно обдумував і творчо переосмислював проблеми виживання Церкви у нових драматичних умовах.

За час свого ув'язнення (від арешту у Львові в квітні 1945 року до звільнення в 1956 році) єпископ Чарнецький відбув 600 годин допитів і катувань, побував у 30-ти різних в'язницях і таборах примусової праці. У своїх спогадах митрополит Йосиф згадує: «У часі допитів водили мене на очні ставки з єпископом Чарнецьким, який впрост заявив, що він в совісті чується зобов'язаний, щоби виявити про екзархів, свячення і про адміністраторів та ще якісь справи. Він все виговорював, і тому його трактували досить легко». Та, незважаючи на фізичні й душевні страждання, владика завжди виконував свою місію спасіння душ, знаходив слово потіхи для співв'язнів, духовно підтримував їх, кожного знав на ім'я. Там його називали «батьком» і надзвичайно любили. Він ніколи не сидів на місці. «Владика був такою вартісною людиною, без якої важко було жити. Він кожного знав по імені і дорожив ним. Не дивно, що єпископа Чарнецького завжди облягали всі нещасні, бо тільки в нього знаходили слова розради і потіхи». Розуміючи відкритість Кир Миколая, митрополит неодноразово висловлював певний жаль за чесність під час слідства і визнавав, що той є «свята людина, але не до життя і не до проводу, зокрема в таких умовах». Не дивно, що до єпископа Чарнецького завжди горнулися нещасні, бо тільки в нього знаходили розраду. Напевно саме через це архієрею довелося побувати у такій великій кількості різних тюрем та таборів. Кир Йосиф визнавав за єпископом Миколаєм його душпастирську ревність, адже навіть у нелюдських умовах ГУЛАГу він «сповідав багато і, як хтось сказав там, зробив з лягра монастир». Мучеництво владик, їх достойна поведінка і вірність своїй Церкві стали живим, надихаючим прикладом для духовенства і вірних, та навіть для цілого українського суспільства – «сам факт існування підпільних єпископів... мав великий вплив на довкілля».

Останні роки свого ув'язнення Кир Миколай провів у тюремному шпиталі в Мордовії. У 1956 р. стан здоров'я владика настільки погіршився, що лікарі навіть не давали надії на життя, йому вже навіть пошили одяг, у якому ховали в'язнів. Табірне керівництво вважало його за безнадійно хворого, тому вирішило відіслати владика до Львова, щоб ніхто не зміг звинуватити радянську владу у смерті єпископа. Того ж року владика Миколай Чарнецький повернувся до Львова. Редемптористи о. П. Дмуховський, о. Б. Репетило та інші поїхали на залізничний вокзал зустрічати свого Єпископа. Сестри Милосердя св. Вінкентія с. Онисима Римик та с. Миколая Пандрак, що були свідками його повернення, згадують: «Наші священники привели його з вокзалу до нас на вул. Огієнка — там мешкало біля двадцяти сестер. Як увійшов, запала хвиля мовчання. Страшно було дивитися: худесенький, шкіра і кості. Коли сестри побачили Владика такого виснаженого, дуже худого, з палицею, вони розплакалися. По хвилині мовчанки Владика звернувся до них:

«Дорогі діти, не плачте, а радше ходімо до каплички і разом заспіваймо «Тебе Бога хвалимо»...».

Владика тричі хворів на гепатит (жовтяницю), мав багато інших недуг, а тому відразу мусив лягти до лікарні. Всі думали, що Кир Миколай вже багато не проживе, але Господь продовжив його життя, адже цей духовний батько був таким потрібним Українській Церкві. Через деякий час владика видужав, що здавалося чудом. Опісля він замешкав з бр. Климентієм ЧНІ на вулиці Вечірній, 7, де за владикою Чарнецьким дбайливо доглядали співбрати та Сестри Милосердя. Тут Кир Миколай продовжував свій апостолят молитви та терпіння. У самотній кімнаті, як у келії, молився та читав. Ті, хто відвідував його, розповідали, що часом бачили владика в стані духовного захоплення. Навіть коли був тяжко хворий, Преосвященний Миколай залишався вірним своїй місії Доброго Пастиря: духовно підтримував своїх співбратів, готував кандидатів до священства, висвятив понад десять священників.

Незважаючи на те, що багато греко-католицьких священників повернулося з заслання, проблема забезпечення вірних душпастирською опікою була надзвичайно гострою. Тому одними з першочергових завдань керівництва підпільної УГКЦ став підбір, навчання і висвячення кандидатів духовного стану. Був і ще один спосіб вирішення проблеми браку духовенства. Після смерті Сталіна, чимало греко-католицьких священників, які за тих чи інших обставин змушені були перейти на православ'я, почали шукати контактів з єпископами, прагнучи відновити свою приналежність до УГКЦ. Попри можливі труднощі, владика Чарнецький у 1956 р. прийняв досить сміливе і водночас важливе рішення: православні священники могли знову повернутися під його юрисдикцію після відбуття належної покути. Крім того їм навіть було дозволено далі служити греко-католицькій пастві в храмах, які офіційно вважалися православними. Переважно владика надавав право відкликати перехід на православ'я, тобто давати єпископські відпусти, старшим священникам, яких добре знав та мав до них довіру. За свідченням о. Ізидора Бутковського, який спершу погодився перейти на православ'я, але дуже швидко, через бойкотування сім'ї, подав заяву до єпархіального управління РПЦ про свою відмову. За це він, зрозуміло, був відразу ж заарештований і засланий до Сибіру. Після повернення о. Бутковський зустрівся з владикою Лятишевським, який пояснив йому, як варто було вчинити, щоб уникнути арешту: як хтось є під юрисдикцією православного, а хоче бути католиком, то він має прийти до католицького єпископа і попросити, щоби він був католицьким священником. Вам не треба було відпускатися у того православного, лише зголоситися у нашого: «Прийми мене під свою юрисдикцію».

Цей феномен священників, які верталися в лоно УГКЦ, не роблячи відкритого відречення від православ'я, є одним із характерних образів складної мозаїки, якою було підпільне церковне життя. І тому не можна його оцінювати за чорно-білими критеріями. Для збереження віри та забезпечення подальшого існування Церкви у катакомбах необхідними були як твердість і стійкість, так і постійна готовність до змін, певна гнучкість. Вирішення проблеми браку священників шляхом прийняття

офіційно діючих православних священників показує, що підпільна ієрархія була готова пристосовуватися до складних радянських обставин.

Проблема поповнення рядів греко-католицького духовенства була пов'язана з необхідністю забезпечення спадкоємності церковної ієрархії. У Станиславській єпархії, за свідченням владики Софрона Дмитерка, на час повернення владики Лятишевського із заслання, повноваження ординарія вже виконував єпископ Іван Слезюк, висвячений Г. Хомишиним таємно ще у 1945 р. Владика Лятишевський погодився з таким станом справ, бо знав про його таємну хіротонію і, «як щось треба було, то звертався навіть до нього». Натомість Б. Боцюрків зазначає, що отця Івана Слезюка як свого наступника висвятив саме владика Лятишевський перед своєю смертю (27 листопада 1957 р.). Можемо припустити, що 1957 р. Лятишевський міг просто підтвердити єпископський сан Слезюка. Це припущення до певної міри пояснює той факт, що майже не відомо випадків висвячення нових священників владикою Лятишевським та якихось його активних дій, хоча останнє скоріше залежало від віку та хворобливості єпископа. У Львівській єпархії ситуація була дещо інакшою. Владика Миколай Чарнецький хоч і був набагато активнішим та й довше прожив від Івана Лятишевського, проте він нікого не висвятив на свого наступника.

Значним привілеєм для Чарнецького є можливість належати до Католицької Церкви, яка протягом довгої своєї історії довела своє Божественне походження – встояла перед гоніннями, перемогла ересі та розколи, мужньо захищала святість людського життя. Він завжди усім своїм серцем співчував рідному народові, ділив із ним хвилини радості та журби, а одночасно, своєю невтомною працею та своїм жертвоним служінням намагався наблизити той час, коли Україна, врешті, звільниться від загарбника, а Українська Церква стане духовною провідницею до Божого Царства для мільйонів його співвітчизників.

І все ж чудесне покращення стану здоров'я владики не було тривалим, бо вже 2 квітня 1959 року Преосвященний відійшов по вічну нагороду до свого Господа. Його останніми словами було тепле звернення до Матері Божої Неустанної Помочі, до якої завжди мав велике синівське довір'я. Похорон владики Чарнецького відбувся 4 квітня 1959 року. Опис похорону, що зберігся в архіві Йорктонської Провінції ЧНІ, закінчується такими словами: «Ми думаємо, що прийде день, коли він буде канонізований, бо він був справді святим єпископом».

Отже, владика розумів, що всі ми в Божих руках, і терпіння, які довелося пережити нашому народові та УГКЦ знаходять своє місце у Божому Провидінні. Завдяки цьому сьогодні ми маємо неоціненний скарб – святих і блаженних, серед них – блаженного Миколая Чарнецького.

Список використаної літератури:

1. Бахталовський о. Роман ЧНІ. Апостол з'єднання наших часів: Спогади. – Львів: Добра книжка, 2001. – 224 с.
2. [Бахталовський] о. Стефан Йосиф ЧНІ. Миколай Чарнецький ЧНІ, Єпископ-Ісповідник. – Йорктон, Саскачеван, Канада: Друкарня Голосу Спасителя, 1980. – XXXII + 281 с.

3. Блаженні Священномученики Редемптористи Львівської Провінції Чину Найсвятішого Избавителя. – 3-є видання. – Львів: Видавничий відділ Отців Редемптористів «Місія Христа», 2006. – 55 с.
4. Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква та Радянська держава (1939 – 1950) / Переклад з англ. Н.Кочан, за ред. О.Турия. – Львів: Вид-во УКУ, 2005. – XX+268 с.
5. Княжинський Антон, доктор. Спогад про єпископа Миколу Чарнецького // Мартирологія Українських Церков: у 4-х томах. – Т.2: Українська Католицька Церква / Упоряд. О.Зінкевич і о. Т.Р.Лончина. – Торонто – Балтимор: Українське вид-во “Смолоскип” ім. В.Симоненка, 1985. – С.439-441.
6. Сліпий Йосиф. Спомини / ред. І. Дацько, М. Горяча. – Львів – Рим: Вид-во УКУ, 2014. – 608 с.+ 40 іл.
7. Церква мучеників / Упорядник О.Турій. – 2-е вид., виправлене. – Львів: Свічадо, 2007. – 56 с.
8. Редемптористи: фільм у 2-х серіях. Автор сценарію і режисер А.Цимбал / УГКЦ. Львівська Провінція ЧНІ. – ТВ «Алилуя», 2006. – 160 хв.

Igor Klyuba

**Missionary work of Bishop Nicholas Charnetsky (1939–1959):
theological view**

In this article the author of theological positions considering the last two decades of life's journey blessed Bishop Nicholas Charnetsky (1939 – 1959 years.).

Keywords: *Bishop Nicholas Charnetsky, happy, martyr.*

УДК 262.12:371.671

Андрій Випасняк

Івано-Франківський державний коледж технологій і бізнесу

Публікації про блаженного Миколая Чарнецького на сторінках періодичних видань доби національної державності

У статті автор дає короткий огляд церковно-релігійної преси та книг Галичини, де містяться статті та інформація про блаженного єпископа Миколая Чарнецького.

Ключові слова: *єпископ Миколай Чарнецький, преса, незалежність, Україна, Галичина.*

Миколай Чарнецький належить до грона святих українського народу, які жили в неспокійному і трагічному ХХ ст. Офіційне церковне визнання отримав від папи Івана Павла II, який під час відвідин України в червні 2001 року, проголосив його блаженним разом із 27 іншими новомучениками, які віддали своє життя за хрестову віру і Церкву.

Народився Миколай Чарнецький 14 грудня 1884 р. на Покутті в с. Семаківці, Городенківського району, Івано-Франківської області (тоді – Станіславівське воєводство). М. Чарнецький народився у сім'ї селянина Олександра та Параскеви, які жили й працювали при парафії о. Йосифа Каратницького, який опікувався їх багатодітною родиною. Дитиною Миколай ріс у лагідній духовній атмосфері та був найстаршим у сім'ї, де окрім нього, було ще восьмеро дітей.

У липні 1999 р. у «Коломийському віснику» вийшла друком публікація про Владика Миколая Чарнецького під назвою «Він висвячував на єпископа Йосифа Сліпого», автором якої був В. Нагірний. У даній статті автор відзначив, що в 1999 р. збігається кілька «круглих» дат, зокрема: 2 жовтня 1909 р. Чарнецький як питомець духовної семінарії ім. Івана Златоустого був рукоположений на священника кир Григорієм Хомишиним і скерований на вищі студії до Риму (виповнилося 90 років); 1939 р. Владика Чарнецький і митрополит Шептицький висвятили на єпископа Йосифа Сліпого (виповнилося 60 років). У статті також повідомляється, що служниця о. Каратницького підбрала на сани на засніженій польовій дорозі несподівану знахідку – виявилось, що то дитина. А 14 грудня 1884 р. фірман Олекса і служниця Параска Чарнецькі охрестили хлопчика Миколаєм.

Початкову освіту і середні класи закінчив у с. Товмач і вступив до гімназії св. Миколая у Станіславові. Його гімназійний товариш о. Атанасій Тимків згадує його пильність і доброту: «Відзначався взірцевою поведінкою, згідний з усіма, нікому не робив прикrostі, мовчаливий, пильний у виконанні своїх обов'язків, точний і покірний, правдомовний, нікому не завидував. У його присутності не можна було зле говорити про других, навіть жартома, або прозивати, бо він все ставав в їх обороні. Мав бистрий ум і сильну пам'ять. Скромне носив убрання і був задоволений тим, що має». М. Чарнецький сповідував аскетичне життя, спав тільки на

бомбетлі, а загартовані дух і тіло дозволили вижити під час Першої світової війни, коли лютував тиф.

У додатку до шляхетності характеру виявляв і глибоке релігійне життя, яке заохочувало товаришів та спонукало до наслідування. Згаданий товариш далі так характеризує його: «Передовсім відзначався побожністю: багато молився, часто ходив до св. Сповіді і св. Причастя. Часто перед сніданням раненько приходив з церкви до бурси, щоб опісля по сніданню з бурсаками піти до гімназії. Багато читав релігійних книжок. Я ніколи не бачив його розгніваного – завжди був лагідний в словах та поведінці. Тож не дивно, що ми, товариші, його шанували і любили. Та не лише товариші, але також професори... Можна сказати, що він був окрасою бурси».

У юнацькому віці заявив про бажання присвятити себе Богові як священник та вступив до духовної семінарії у Станиславові. За підтримки владики Григорія Хомишина, 1903 р., Миколай вступив до Української Колегії в Римі на студії філософії і богослов'я. Під час візиту до України, 2 жовтня 1909 р., його рукоположено Кир Григорієм Хомишином на священника. Згодом він повертається після висвячень до Риму, аби продовжити навчання, – у Римі здобуває ступінь доктора богослов'я.

У період незалежності України, після виходу УГКЦ із підпілля розпочалася духовна активізація суспільства і нації. У видавничій сфері це також мало свої прояви та тенденції, що стосувалися видань церковно-релігійної літератури різної спеціалізації: Святе Письмо, кахетизми, історія УГКЦ, визначних персоналій – ієрархів УГКЦ (митрополит Андрей Шептицький, єпископ Григорій Хомишин, митрополит Йосиф Сліпий та ін.).

Що стосується постаті нашого українського Чудотворця Блаженного Владика Миколая Чарнецького, то на території Галичини загалом, і на Прикарпатті, зокрема, публікації про нього знаходимо в таких друкованих виданнях: церковно-релігійній газеті «Нова Зоря», обласній суспільно-політичній газеті «Галичина», «Коломийському віснику» та ін. Окремо слід згадати про літературно-краєзнавчий і мистецький альманах «Ямгорів» (м. Городенка), де було опубліковано статтю про Блаженного Миколая Чарнецького, автором якої є о. Василь Скрипка – Чернелицький декан, історик за першою освітою.

У 2000 р. у Львові вийшла друком, підготовлена В. Громиком і А. Сковчиасом, церковно-релігійна книжечка-молитовник під назвою «Цілющі ліки від Владика Миколая Чарнецького», яка була присвячена 2000-літтю від дня народження Христа.

У 2002 р. у Львові вийшла друком ще одна церковно-релігійна книжечка-молитовник зі свідченнями християн, які зцілились через молитву до Блаженного Чарнецького на його могилі, та завдяки ласкам святого через прикладання землі з його гробу, і власній глибокій вірі. Назва даного видання – «Наш український Чудотворець Блаженний Владика Миколай Чарнецький», автор книги – о. Ігор Цар.

Найбільше публікацій про Блаженного Миколая Чарнецького вийшло друком у церковно-релігійній газеті «Нова Зоря» на зламі ХХ і ХХІ ст. Так, у 1999 р. у «Новій Зорі» опубліковано статтю під назвою

«Український Микола Угодник», що була присвячена 115-й річниці від дня народження Владики Миколая Чарнецького. Автор статті, М. Рудковський, робить екскурс у минуле, та подає короткий репортаж із візиту до могили цього українського святомученика.

У серпні 2003 р. у газеті «Нова Зоря» світ побачила публікація про Блаженного Чарнецького під назвою «Будьмо гідні Блаженного» авторства священника Василя Скрипки. Автор розкрив ситуацію щодо процесу побудови храму імені Чарнецького в с. Семаківці та спротиву православних священників і громади цій будові.

Десятій річниці проголошення Святейшим Отцем Іваном Павлом II Блаженними Новомучеників Української Греко-Католицької Церкви, було присвячено статтю у «Новій Зорі» під назвою «На батьківщині Миколая Чарнецького». Автором статті знову ж виступив згаданий нами вище о. В. Скрипка. Двома роками поспіль у газеті «Нова Зоря» вийшла друком публікація: «Чи постане храм на батьківщині мученика?», автор якої, Л. Стражник, з'ясувала наявність перепони щодо побудови храму на честь Блаженного мученика Миколая Чарнецького у його рідному с. Семаківці. Ситуація не була простою, бо в селі є дві парафії (конфесії) – православна та греко-католицька, а тому тривали різні протистояння аж до судового втручання на рівні Києва. Серйозна проблема щодо виділення земельної ділянки для побудови храму УГКЦ, що затягується владою села, не сприяє паломництву. Як висновок – очевидно, що амбіції усіх сторін повинні бути приборкані перед верховенством Божого слова, Божої правди, бо всі постанемо перед Судом Божим.

До слова, в газеті Івано-Франківської обласної ради «Галичина» – в 2002 р., було надруковано статтю під назвою «Блаженний Святий Миколай Чарнецький із Семаківців» авторства М. Болотенюка. Автор подавав віхи життя, згадував більшовицькі репресії, дар Чудотворця Блаженного Миколая Чарнецького та з сумом констатував про складність побудови храму в рідному селі єпископа.

Свої слова о. Миколай скріплював прикладом власного життя. Його побожність промовляла голосніше, ніж усі настанови до розважання, що їх він давав семінаристам кожного вечора. Тож не дивно, що всі вважали його за «Божого чоловіка». Дух молитви та аскези о. Миколая створював у семінарії атмосферу надприродного життя. Ось як про нього писав один з відвідувачів семінарії о. Йосафат Жан ЧСВВ: «Я змінив мій латинський обряд на візантійський у 1911 році. Після своєї першої Святої Літургії у візантійському обряді я поїхав у Станіславів. Там я привітав ректора семінарії з гарним заведеним порядком у семінарії та із надзвичайно високою духовністю поміж семінаристів. Ректор відповів, що мені слід привітати з цим отця-духівника семінарії, преп. Миколая Чарнецького. І він додав: «Це справжній і чудовий аскет». Я пішов до кімнати преподобного о. Чарнецького і запитав його, якими засобами йому вдалося запровадити своїх семінаристів на такий чудовий шлях. «Набожністю до Найсвятішого Серця, – відповів М. Чарнецький. Наш Господь обіцяв благословити всі починання Його відданих слуг». Як згадує о. Атанасій Тимків, о. Чарнецький відзначався глибокою євхаристійною побожністю,

«прекрасно і довго робив благодарення по Службі Божій, відбував адораційні години, жив Пресвятою Євхаристією».

Список використаної літератури:

1. Болотенюк М. Блаженний святий Миколай Чарнецький із Семаківців // Галичина. – 2002. – 24 грудня.
2. Нагірний В. Він висвячував на єпископа Йосифа Сліпого: [Владика Микола Чарнецький] // Коломийський вісник. – 1999. – 20 липня.
3. Рудковський М. Український Микола Угодник: [115 років від дня народж. Владика Миколая Чарнецького (14.12.1884 р., с. Семаківці Городенківського р-ну – 2.04.1959)] // Нова Зоря. – 1999. – 8 грудня.
4. Скрипка В. Блаженний Миколай Чернецький – опікун Покутської землі / В. Скрипка // Ямгорів. – 2013. – № 22/23. – С. 117–125.
5. Скрипка В. Будьмо гідні імені Блаженного: [Про Блаженного священномученика Миколая Чернецького та зневагу до його пам'яті односельців: [с. Семаківці, Городенківського р-ну] // Нова Зоря. – 2013. – 27 серпня.
6. Скрипка В. На батьківщині Миколая Чарнецького: [єпископа УГКЦ родом із с. Семаківці Городенк. р-ну] / о. В. Скрипка // Нова Зоря. – 2011. – 29 липня. (№15–16) – С. 12.
7. Стражник Л. Чи постане храм на Батьківщині мученика? // Нова Зоря. – 2003. – 31 липня.
8. о. Цар І. Наш український Чудотворець Блаженний Владика Миколай Чарнецький / І. Цар; ред. М. Козакевич. – Вид. 3-тє змінєне і доп. – Л.: Стрім, 2002. – 84 с.
9. Цілющі ліки від Владика Миколая Чарнецького : присвяч. 2000-літтю від дня народж. Христа / освт. і упорядник В. Громик; складання А. Сковчиляс. – Нове вид. – Л.: Покрова, 2000. – 63 с.

Andrew Vypasnyak

Publications of the blessed Bishop Nicholas Charnetsky in periodicals days of national statehood

The article gives a brief overview of the Church and religious press and books Galicia, which contains articles and information, memories, memories of Bishop Nicholas Charnetsky since independence Ukraine

Keywords: *Bishop Charnetsky, press, independence, Ukraine, Galicia.*

Секція II.

Роль Греко-Католицької Церкви в українському
національному відродженні XIX – першої половини XX ст.

УДК 930.1+329(477.83/86)''18/19''

*Наталія Винник**Львівський державний університет внутрішніх справ*

**Роль Греко-Католицької Церкви в українському
відродженні (XIX – першої половини XX ст.)
в українській історичній думці**

Стаття присвячена Греко-католицькій Церкві Східної Галичини кінця XIX – початку XX ст. в українській історіографії. В ній узагальнено досвід сучасних істориків стосовно даної теми; з'ясовано основні напрями сучасної історіографії щодо цієї проблематики.

Ключові слова: *Греко-католицька Церква, історіографія.*

Релігійне становище в Україні, що характеризується постійним нагнітанням міжконфесійного протистояння з боку окремих політичних сил та зовнішньополітичних чинників, і зумовлює актуальність дослідження даної проблеми. Особливо актуальним воно виглядає на фоні сучасного протистояння на рівні державному та одночасно початку діалогу щодо зближення церков на рівні суто людському. Важливим фактором цього процесу є аналіз праць з даної тематики у сучасній вітчизняній історіографії, яка у вивченні цього питання має ряд особливостей. Першою з них є те, що більшість праць присвячені історії суспільно-політичного, культурно-просвітницького та релігійного життя XIX – початку XX ст. і в цьому контексті висвітлюється діяльність Греко-Католицької церкви. Другою є окреме висвітлення ролі Греко-католицької Церкви у міжвоєнний та післявоєнний період. Третьою є зацікавленість окремими особистостями – яскравими представниками свого часу і, одночасно, провідними церковними діячами, оскільки біоісторіографія останнім часом стає все більш популярною серед сучасних науковців.

Аналізуючи у загальному ступінь наукової розробленості досліджуваної тематики, слід відзначити, що домінуючим у вітчизняній історіографії є вивчення відносин державних та церковних інституцій, тобто більшою мірою процесів, пов'язаних зі скликанням та проведенням Львівського псевдособору 1946-го року, ролі в ньому окремих представників ГКЦ і подальших масових репресій, що здійснювалися під приводом так званого «навернення до православ'я» та висвітлення екуменічної й соціальної сфери діяльності греко-католицького духовенства, спрямованого на цілісне існування ГКЦ як структури, що перебувала на нелегальному становищі.

Водночас трохи осторонь залишається проблематика дослідження ролі, яку виконували в процесі діяльності «катакомбної церкви» її прості віряни, що в багатьох випадках показували героїчні зразки самопожертви заради рідної віри, ставлячи під загрозу репресій існування не тільки своє, а й цілих родин.

Помітне місце вивчення проблеми відносин «держава – церква» займає у роботах таких відомих науковців як Б. Гудзяк, М. Гуменний, В. Марчук, О. Лисенко та ряду інших¹.

Упродовж останніх років завдяки подоланню різних штампів, упереджень, надання вільного доступу до джерел відбувається процес переосмислення уявлення про релігію в загальному і про Греко-Католицьку церкву зокрема.

З'явилося чимало індивідуальних і колективних наукових праць, дисертацій, у яких досліджуються історія і особливість українських християнських церков та їхній зв'язок із українським відродженням ХІХ – початку ХХ ст. Серед них можна виділити праці І. Андрухів, В. Єленського, В. Марчука, О. Недавньої, О. Реєнта, О. Лисенка та ін².

В останні роки з'явилися окремі монографічні праці присвячені безпосередньо ГКЦ. Серед них варто відзначити працю В.Пашенка, в якій автор, крім аналізу політики КПРС стосовно репресованої УГКЦ розкриває методи і роль силових структур у підриві катакомбної діяльності УГКЦ. У монографії наведено окремі документальні свідчення з життя «невоз'єднаних» греко-католиків Прикарпаття³.

У 1989 р. вийшла колективна праця науковців Інституту суспільних наук АН УРСР «Історичні передумови возз'єднання українських земель» (Львів), автори якої вперше подали правдиву інформацію про участь греко-католицьких священників у національно-культурному житті Галичини за часів Австро-Угорщини та Польщі⁴.

У працях прикарпатських науковців і краєзнавців висвітлюються окремі аспекти та проблеми з історії релігійного життя Станіславської (Івано-Франківської) греко-католицької єпархії. Серед них можемо відмітити публікації І. Андрухів, І. Пилипіва, Р. Делятинського, В. Полека⁵.

¹ Гудзяк Борис. Образ сили духу: Дослідження живої історії підпільного життя Української Греко-Католицької Церкви 1946-1989 // Другий міжнародний конгрес українців. Доповіді і повідомлення. Історія. – Ч. II. – С. 125-129; Гуменний Мирослав. Вірність Української Греко-Католицької Церкви традиціям Київської Церкви - стабілізуючий фактор у церковно-релігійному житті України // Київська Церква. – 2000. – № 2. – С. 85-88; Марчук В.В. Греко-католицька церква в умовах німецького та радянського тоталітаризму (1941-1946) // Галичина. – 2000. – № 4. – С. 66–72.; Лисенко О. Церковне життя в Україні. 1943–1946 рр. – К, 1998. – 413 с.

² Андрухів І.О. Політика радянської влади у сфері релігії та конфесійне життя на Прикарпатті в 40-80-х роках ХХ століття. Історико-правовий аналіз. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2006. – 432 с.; Єленський В.Є. Релігійно-суспільні зміни в процесі посткомуністичних трансформацій: Україна в центрально-східноєвропейському контексті: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філос. наук: (09.00.11)/І-т філософії ім.Г.С.Сковороди НАН України. – К., 2003. – 31 с.; Марчук В.В. Церква, духовність, нація. Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст. – Івано-Франківськ: Плай, 2004. – 464 с.; Недавня О.В. Греко-католицизм в контексті духовного самовизначення українців між християнським Сходом і Заходом. – К.: Гнозис, 2000. – 218 с.; Реєнт О. П., Лисенко О. Є. Українська національна ідея і християнство. – К: Богданна, 1997.

³ Пашенко В. Греко-католики в Україні (від 40-х років ХХ століття до наших днів). – Полтава: Потава, 2002. – 615 с.

⁴ Історичні передумови возз'єднання українських земель /Відп. ред. Ф.Стеблій. – К.: Наук. думка, 1989.

⁵ Андрухів І. Галицька Голгофа. Ліквідація ГКЦ на Станіславщині в 1945 – 1961 рр. – Івано-Франківськ: Нова зоря, 1997. – 84 с.; Пилипів І. Державотворча політика греко-католицької церкви у суспільно-політичному житті Західної України 20-30 років ХХ ст. // Українське державотворення: уроки, проблеми, перспективи. – Львів, 2001. – С. 90 – 95.; Андрухів І. Лисенко О., Пилипів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть:

Тематика відносин «держава – церква» на західноукраїнських землях у повоєнне десятиріччя є досить актуальною. Дослідники відзначають неможливість існування в одній структурі держави та Церкви, оскільки вони взаємно дискредитують одна одну. Вищевказану проблематику висвітлює у своїй монографії і відомий київський дослідник Олександр Лисенко. Він уперше у вітчизняній історіографії узагальнює проблему відносин між церковними і державними структурами в УРСР після визволення її території від гітлерівців. Дослідник на новому археографічному матеріалі ще раз доводить: процес ліквідації УГКЦ шляхом її злиття з Російською православною церквою був організований не знизу, а згори державними органами; останні здійснювали свої задуми руками РПЦ та її ієрархів. Неканонічність собору УГКЦ 1946 року, на думку О.Лисенка, полягає ще й у тому, що там головували нововисвячені єпископи іншої Церкви – РПЦ. Обґрунтованим є й авторський висновок, що за умов Польської держави й німецької окупації УГКЦ змогла хоча б частково адаптуватися, тому спроба налагодити мирне співіснування з радянською владою в обох випадках супроводжувалася трагічними наслідками⁶.

Ілюстрацією відносин «держава–влада» є також праця канадського історика Богдана Боцюрківа «Українська Греко-Католицька Церква і Радянська влада (1939–1950)», яка вийшла 2005 р. українською мовою, та українських науковців О. Сурмач та В. Сергійчука⁷.

Репресіям проти греко-католицької інтелігенції чимало уваги присвячено у монографії Тамари Марусик. Авторка досить змістовно висвітлила передумови, хід та наслідки Львівського собору 1946 року, в роботі якого активну участь брали працівники НКДБ, та розкрила складний період переходу греко-католицького духовенства до умов підпільної діяльності⁸.

Також тематиці Львівського собору та його наслідкам присвячені ряд праць Н.Концур-Карабінович⁹.

Сучасний етап української історичної науки характеризується посиленням інтересу фахівців до одного напрямків історіографічних

історико-релігійний аспект. Наукова монографія. – Надвірна: ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2010. – 500 с.; Делятинський Р. Історія Станіславської єпархії (1885 – 1900 рр.). Івано-Франківськ: Нова зоря, 2001. – 96 с.; Полек В. Нарис історії Івано-Франківської греко-католицької єпархії // Шематизм Івано-Франківської Української Греко-Католицької Церкви станом на 10 листопада 1995 року Божого. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1995. – С.99-156.

⁶ Лисенко О. Церковне життя в Україні. 1943-1946 рр. – Київ, 1998. – 413 с.

⁷ Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939- 1950) / переклад з англійської Наталії Кочан, за редакцією Олега Турія. Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2005. – 268 с.; Сурмач О. І. Греко-Католицька Церква в період німецького окупаційного режиму в Україні (1941 - 1944 рр.): Автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2001. – 17 с.; Сергійчук В. Нескорена церква. Подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу. - К.: Дніпро, 2001. – 484 с.

⁸ Марусик Т. Західноукраїнська гуманітарна інтелігенція: реалії життя та діяльності (40–50-ті рр. XX ст.). - Чернівці, 2002. – 463 с.

⁹ Концур-Карабінович Н. Львівський собор 1946 р. в антиунійній політиці радянського тоталітарного режиму: Автореф. дис. канд. іст. наук / Н. М. Концур-Карабінович. – Івано-Франківськ: Б.в., 2010. – 20 с.; Концур-Карабінович Н. М. Греко-католицька церква. Початок підпілля (Львівський собор 1946 р.в антиунійній політиці): Монографія. – Івано-Франківськ: Нова зоря, 2011. – 216 с.

досліджень – біоісторіографії. Комплексне дослідження світогляду громадсько-політичних діячів, їх політичної спадщини, не тільки наповнює конкретним змістом наші уявлення про розвиток подій минулого, а й дозволяє посилити вивчення багатьох аспектів щоденного життя тогочасного суспільства: від проблемного – до кадрового та організаційного. Сюди цілком справедливо можна віднести дослідження життя і діяльності провідних діячів церкви, її митрополитів. Серед найбільш вивчених постатей є звичайно Митрополит Андрей Шептицький. Митрополит Андрей Шептицький – одна з найвпливовіших, найколеритніших постатей історії західноукраїнських земель першої половини ХХ ст. Саме він сфокусував у собі всю велич і трагедію Української Греко-католицької Церкви.

Величезна кількість праць, присвячених півстолітній церковно-релігійній та національно-політичній діяльності митрополита А.Шептицького дозволяє говорити про оформлення в українській суспільній думці та історіографії окремого шептицькознавчого напрямку. Різні за характером і рівнем спроби його аналізу засвідчують науковий ступінь вивчення цієї проблеми. Зважаючи на чималу кількість такого роду історіографічних праць й оглядів, зупинимося на головних із них, що стосуються й теми нашого дослідження. Йому присвячено ряд дисертаційних та інших досліджень. Серед них можемо відмітити наступних авторів С. Гнота, Г. Гладку, Я. Заборовського, П. Кам'янського, І. Чорновола, Я.Біласа та інших¹⁰.

Релігійну та ідейну толерантність у цих питаннях виявляють польські історики, а також представники молодшої генерації російських науковців. Спостерігаємо явище, коли сучасні українські дослідники, ігноруючи здобутки останніх, активніше використовують напрацювання своїх польських колег. Між тим, постать митрополита А. Шептицького давно вийшла за межі національних історіографій, що спонукає ширше використовувати їхні здобутки, які мають слугувати джерелом для творчого взаємозбагачення та давати підстави для здорових наукових дискусій.

Крім того, значну увагу привертають праці присвячені і іншим видатним постатям Греко-Католицької Церкви, наприклад, Григорію Хомишину. Так прикарпатський науковець О.Єгрешій дав характеристику єпископу як релігійно-церковному і громадсько-політичному діячеві¹¹.

Новим полем апробації прогресивних ідей, методологічних підходів, дослідницького інструментарію стали конференції та круглі столи.

¹⁰ Гнот С. Митрополит А. Шептицький і розвиток національної культури Галичини в міжвоєнний період // Історія релігій в Україні. Праці XII міжнародної наукової конференції (Львів, 20-24 травня 2002 року). - Книга 1. - Львів: Логос, 2002. - С. 113-117; Гладка Г.Л. Суспільно-політична діяльність митрополита Андрея Шептицького (1899 – 1939) : Автореф. дис ... канд. іст. наук. – Чернівці, 2000. – 18 с.; Заборовський Я. Митрополит Андрей Шептицький: нарис про життя і служіння Церкві та народові (1865 – 1944 рр.) – Івано-Франківськ, 1995. – 64 с.; Чорновол І. Митрополит Андрей Шептицький у спогадах Олександра Барвінського // Київська церква. – 2001. – №2–3. – С287 – 293.; Білас Я. І. Митрополит Андрей Шептицький і проблеми національно-визвольного руху українців: Дис... канд. іст. наук: 09.00.11 / Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України (Відділення релігієзнавства). / Я Білас. – К., 2003. – 18 с.

¹¹ Єгрешій , Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. – 168 с.; Павлишин О. З історії впровадження григоріанського календаря в церковне життя українців: календарна реформа єпископа Григорія Хомишина // Україна модерна. – 2002. - № 7. – С. 68.

У першій половині 90-х рр. щороку проходили круглі столи на тему "Історія релігій в Україні" у Львові, тези повідомлень яких містять багато цікавих матеріалів, поставлених проблем та спроб їх розв'язання. Визнаний фахівець у цій галузі професор А. Колодний у ході проведення II круглого столу зупинився на методологічних засадах наукового відтворення історії релігії в Україні, виділивши його рівні: 1) історія всіх тих релігій та конфесій, які виникли або поширюються серед корінного і некорінного населення; 2) історія релігій власне українського народу, які виникли на національному ґрунті, і тих, які, прийшовши в Україну від інших етносів, здобули національне визнання; 3) історія народних вірувань як основа релігійної духовності українців¹².

Вагомий внесок у дослідження історії релігій та конфесійного життя було зроблено на міжнародних конференціях: «Держава і церква: уроки минулого і проблеми сьогодення» і Першій Міжнародній науковій конференції «Духовна вісь України: Галичина – Наддніпрянщина – Донеччина», які започаткували вивчення важливих проблем з історії України, в тому числі й релігійно-конфесійних відносин¹³.

Продовженням традиції наукових конференцій стала Міжнародна конференція, присвячена 60-річчю від дня смерті Митрополита Андрея Шептицького, яка пройшла 2 листопада 2004 року у Києві¹⁴.

Обмежені рамки статті не дозволяють докладно зупинитися на історіографії інших проблем окресленого періоду, зокрема його унійної акції, зв'язків із Апостольською столицею, питанні внутрішніх відносин в УГКЦ, а також темі українського патріархату, що активно вивчаються в руслі консервативного напрямку історико-політичної думки. Усе це може бути предметом окремого дослідження. Варто зазначити, що як українська, так і російська історіографія ігнорують (чи дуже погано використовують) наукові здобутки одна одної, хоча їхні напрацювання із цієї теми дають можливість для взаємозбагачення та привід для наукових дискусій.

Отже, підсумовуючи вищесказане, слід зазначити, що сучасна вітчизняна історіографія, перебуваючи в стані пошуку нових парадигм, переживає цілком логічний еволюційний етап, який отримав назву «націоналізація історії». Намагання переважної більшості дослідників опрацьовувати тематику здебільшого історії ГКЦ, карально-репресивних акцій проти неї, залишає без уваги аналіз важливих суспільних обставин, в умовах яких проходило духовне життя західноукраїнського населення, до яких, крім уже перелічених, слід віднести питання релігійної свідомості населення, взаємовідносини між віруючими різних конфесій, діяльності уповноважених у справах релігій, ролі силових структур та громадських організацій у боротьбі з релігійними впливами та ін.

¹² Колодний А. Методологічні засади наукового відтворення історії релігії в Україні // Історія релігій в Україні / Тези повідомлень II круглого столу (Львів, 4 - 5 травня 1992 р.). - Київ - Львів, 1992. – С. 30-32.

¹³ Релігія і церква в контексті суспільних і духовних реалій сьогодення / Тези доповідей міжнарод. наук. конф. – Київ, 1995. - 226 с.; Держава і церква: уроки минулого і проблеми сьогодення / Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 27 листопада 2003 р., Ужгород, Україна. - Ужгород, 2003.

¹⁴ Державник, мислитель, богослов. Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 60-річчю від дня смерті Митрополита Андрея Шептицького, 2 листопада 2004 року. – К.: Українська Видавнича Спілка, 2005. – 216 с.

Natalia Winnik

Role of Greek Catholic Church in Ukrainian Renaissance (XIX – early XX century) ukrainian historical thought

The article is about the Greek-Catholic Church in the Eastern Galicia at the end of 19-th century and till the beginning of the 20-th century: the modern historiography of this problem. According to the aim of the article I'll try to solve the next tasks: to generalize the experience of modern historians about Greek-Catholic Church to expose the main trends in the modern historiography.

Keywords: *Greek-Catholic Church, modern historiography.*

УДК 94(477): 502.8

*Олена Гайдукевич**ПВНЗ «Інститут менеджменту та економіки
«Галицька академія», м. Івано-Франківськ***Природоохоронна діяльність УГКЦ в Галичині у 1920–1939 рр.**

Стаття висвітлює важливий аспект різнобічної діяльності УГКЦ в першій половині ХХ ст. – охорону природи Галичини. Наведено ряд архівних документів, що засвідчують факти природоохоронної діяльності УГКЦ на теренах Галичини в 1920–1939 рр. Автор доводить, що природоохоронна діяльність Церкви в цей період була направлена на посилення процесів національного відродження в краї, мала неабияке значення для утвердження власної гідності галичан, вела до неухильного розширення їх духовного світогляду.

Ключові слова: *природоохоронна діяльність, заповідники, вікові дерева, природні багатства, українська спільнота Галичини.*

На початку ХХ ст. Українська Греко-католицька Церква (УГКЦ), як народна, національна Церква, відіграла важливу роль у формуванні української національної ідеї в Галичині. Різнобічна діяльність УГКЦ досить широко висвітлена в науковій літературі [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7].

Одним із аспектів багатогранної діяльності Церкви була і природоохоронна діяльність [8]. Українська християнська філософія – це любов до людини і до природи, бо природа, як моральна, духовна сутність на Землі, стала сьогодні «...предметом науки богослов'я та екології і таким чином, охорона природи – це священна справа людства» [9]. Слова ці, сказані отцем Іваном Музичкою вже в наші дні, слугують підтвердженням величності особи митрополита Андрея Шептицького, який у своїй діяльності завжди керувався саме такою філософією буття. Питання охорони природи, довкілля, природних земельних, лісових та водних ресурсів, раціонального їх використання займали важливе місце в діяльності Церкви і були направлені як на посилення процесів національного відродження в краї, так і на екологічне виховання галичан.

Природоохоронна діяльність Церкви зводилась насамперед до найтіснішої співпраці з широкими науковими колами та різноманітними громадськими об'єднаннями Галичини, і особливо з НТШ. Митрополит Андрей Шептицький приділяв значну увагу охороні природи рідного краю, сприяв впровадженню в життя різного роду екологічних проєктів. Як почесний член НТШ, митрополит постійно цікавився справами Наукового товариства і повсякчасно сприяв їх практичному втіленню, а також дбав про організацію наукової природоохоронної роботи на теренах Галичини. Всі проєкти, що так чи інакше стосувалися охорони природи Галичини, отримували розуміння і схвалення Церкви, як-от «...піддати науковим досліддам заповідники і видати монографію про заповідники Перегінської Пуші, створити науково-навчальний фільм про природу Горган, видати сільськогосподарську енциклопедію, організувати музей природи, створити наукову бібліотеку у Підлютім...» [10] та ін.

Значне місце в справі охорони природи в першій половині минулого століття займало заповідання цінних природних об'єктів – цілих лісових масивів та окремих вікових дерев. Не стояли осторонь цих процесів і українські науковці-природознавці, з подачі яких УГКЦ на своїх землях у 1920–1930-х роках організувала ряд заповідників, першим з яких був кедровий заповідник біля с. Осмолода в Горганах. У травні 1931 р. у Станиславові проведено краєзнавчий з'їзд, на якому обговорювали питання заповідання цінних природних об'єктів, зокрема, карпатського кедра. Українські ботаніки та лісівники, члени НТШ Всеволод Левицький, Богдан Лучаковський, Олена Мриц, Володимир Бригідер, Андрій Мельник та ін. звернулися до митрополита Андрея з проханням виділити осередок кедра на горі «Яйце» і закріпити за ним заповідний статус. У відповідь на пропозиції науковців митрополит дав дозвіл на створення в Горганах кедрового заповідника, про що Центральна Адміністрація Столових Дібр у Львові офіційно повідомила Воеводський уряд у Станиславові: «...Маємо честь повідомити, що його Ексцеленція Високопреосвященний Отець Митрополит Андрей граф Шептицький, йдучи назустріч проханням широких кругів любителів природи, дав Свою згоду на утворення в маєтності “Перегінсько” кедриного заповідника...» [10, 115]. З 1933 р. в урочищі починаються підготовчі роботи: проводяться дослідження лісових масивів, окреслюється цінний деревостан кедра, уточнюються його границі, проводяться окремі охоронні заходи на місцевості, облаштовується під'їзна дорога, готуються дороговкази, таблиці тощо. Для надання насадженню кедра наукової характеристики запрошено львівських спеціалістів – лісових інженерів Андрія П'ясецького та Всеволода Левицького [10, 154, 156].

У неділю, 12 серпня 1934 р., у верхів'ях Горган, біля с. Осмолода, відбулося урочисте відкриття кедрового заповідника, на якому були присутні митрополит Андрей Шептицький, науковці, численні гості. Свято почалося із Служби Божої, після якої, були виголошені промови митрополита Андрея Шептицького, голови НТШ доктора Всеволода Левицького, голови Польської Ліги охорони природи професора Володимира Шафера та доповідь інженера Андрія П'ясецького про карпатський кедровий заповідник. Після завершення урочистої частини, учасники свята виїхали в урочище «Яйце» і оглянули кедровий заповідник [10, 164]. Через місяць, 20 вересня 1934 р., рішенням Станиславівського Воеводського уряду цю ділянку сосни кедрової європейської в Горганах було юридично затверджено і визнано заповідником [10, 141].

Створенням у серпні 1934 р. першого українського кедрового заповідника було започатковано виділення цілої серії цінних природних об'єктів, які згодом було об'єднано в перший Український національний парк природи. 20-22 квітня 1935 р. у Львові відбувся V з'їзд українських природників і лікарів НТШ, який склав глибоку подяку митрополитові Андрею «...за здвигнення підвалин наукової праці для українських лікарів і природників» [10, 141]. Зі свого боку, митрополит проголосив грамоту від 15 квітня 1935 р. про науковий супровід НТШ над кедровим заповідником в Горганах: «...щоби дати основи до майбутнього Українського Національного Парку в Карпатах – Науковому Товариству ім. Т. Шевченка у Львові як найвищій науковій установі нашої землі передаємо отсим кедриний

заповідник на верху «Яйце» під наукову опіку...» [10, 141]. З'їзд виробив подальшу стратегію природоохоронної справи в краї і схвалив ідею розширення кедрового заповідника та створення на його основі національного парку природи, «...якого здвигнення вважає з'їзд постулатом чести і престижу нації та необхідним верстатом праці для української науки» [10, 121].

Науковці-природодослідники разом зі спеціалістами-лісівниками УГКЦ почали роботи над створенням Парку, і для більшої оперативності 3 липня 1935 р. при НТШ було утворено спеціальну комісію охорони природи. Необхідно відмітити, що в цей час – у 1935–1937 рр. – в лісах Столових дібр Митрополії в маєтності «Переґінсько» проходило чергове лісовпорядкування, в процесі якого було намічено ряд ділянок цінних деревостанів, які могли б скласти основу національного парку природи. Для підтвердження відведення намічених ділянок до категорії заповідних і віднесення їх до складу Парку Центральна Адміністрація Столових дібр греко-католицької Митрополії у Львові в 1935 р. запросила науковця Андрія П'ясецького провести огляд та подати наукову оцінку виділених для заповідання ділянок [11, 99]. Як свідчить доповідна записка А. П'ясецького від 24 травня 1936 р., він виконав основні роботи у 1935 р., а завершив їх весною 1936 р. [11, 184]. Результати дослідження інженера Андрія П'ясецького було включено до матеріалів лісовпорядкування та звіту інспектора Центральної Адміністрації інженера Андрія Мельника [12, 28-32], в якому визнавалася доцільність створення окремих заповідних об'єктів, що ввійшли б в склад Парку. В результаті було виділено шість об'єктів, що займали площу 18 км² і пропонувалися як заповідні: ялицевий, ільмово-яворовий, сосновий, буковий заповідники, урочище «Ставки», що об'єднувало три високогірні ставки, окремі торфовища і скельні резервати, а також урочище «Підлюте» («Живець», «Підлюте» і «Палата» [10, 83]. Названі об'єкти були віднесені до категорії охоронних лісів і підпадали під заповідно-охоронний режим господарювання. Було намічено проведення цілого ряду господарських заходів [12, 25-31]. Готові лісовпорядні матеріали разом із виділеними заповідними об'єктами, що об'єднувалися у перший Український національний парк природи, в січні 1938 р. були направлені на затвердження Воеводі в Станиславів. Проте, на жаль, через загальновідомі історичні події 1938–1939 рр., що привели до Другої Світової війни, ці матеріали так і не були затверджені і перший Український парк природи так і не було офіційно проголошено.

Завдяки активній підтримці митрополита Андрея Шептицького в Галичині було виділено як природний заповідник ще одну унікальну ділянку степової реліктової рослинності – урочище «Чортова гора» біля м. Рогатин. Варто відмітити, що УГКЦ мала в своєму віданні так звані ерекційні землі, що належали в селах до церковних парохій. Саме на таких землях біля Рогатина місцевим парохом, патріотом і любителем природи Феодосієм Кудриком було виявлено у 1935 р. ділянку степової реліктової рослинності. Згодом науковці-ботаніки, вивчаючи флору цього природного об'єкту, підтвердили її унікальність і цей об'єкт, за згодою і підтримкою митрополита, було оформлено як заповідник «Чортова гора». Організація цього заповідника цікава вже тим, що ініціатива його створення до певної

міри виходила від самих служителів Церкви. Адже, як свідчать архівні документи, 4 лютого 1936 р. греко-католицька Митрополіча Консисторія у Львові звернулася до НТШ з проханням обстежити рослинність природної ділянки «Чортова гора» біля Рогатина, частина якої знаходилась на ерекційних землях греко-католицької парохії і «...годиться на обернення частини Чортової Гори під резерват» [13, 4], оскільки за повідомленням від 11 січня 1936 р. місцевого пароха Рогатина Феодосія Кудрика, на цій горі росте «...дивна рістня...», тому він (парох Ф. Кудрик – О. Г.) просить «...видати строгу заборону мешканцям Рогатина... і всім школам ходити там на прогульки й винищувати рістню...щоби по сіножатах не виганяли там ні коней, ні худобу, бо копитами чи ратицями цілковито викоринюють ту дивну рістню» [13, 4]. 13 травня 1936 р. Президія НТШ звернулася до рогатинського отця Ф. Кудрика з подякою за «...готовність допомогти нашому Товариству в справі згаданого заповідника... і просить ... зладити копію катастральної мапи цілої Чортківської гори...» [13, 8]. А вже 7 липня 1936 р. греко-католицький Митрополічий Ординат у Львові відправляє на адресу Воеводського уряду в Станіславові листа з повідомленням про створення на землях греко-католицької парафії в Рогатині заповідника «Чортова гора» і віддачу його «...під опіку НТШ у Львові для наукових дослідів» [13, арк. 11, 12].

Ще один природоохоронний проект митрополита – це заповідник в урочищі «Касова гора» біля с. Бовшів в околицях Галича. Передісторія його створення наступна. 24 січня 1939 р. митрополитові було представлено звернення комісії охорони природи НТШ щодо заповідання урочища: «...До рідких останків колишнього нашого степу, що займав також і наше Галицьке Поділля, належить т.зв. “Касова Гора» в громаді Бовшів Рогатинського повіту з надзвичайно цінними залишками степової рістні і звірні, яка вже віддавна звернула на себе увагу наших і чужих дослідників спеціалістів... На внесення нашої Комісії Охорони Природи звертаємося от цим до Всесвітлішого Митрополічого Ординаріату з ласкавим проханням утворити із згаданих ерекційних ґрунтів на «Касовій Горі» заповідник та внести ласкаво подання до Воеводства у Станіславові про урядове затвердження згаданого майбутнього заповідника...» [13, арк. 46, 47]. Як свідчать архівні матеріали, вже весною 1939 р. розпочалися підготовчі роботи щодо виділення цього природного об'єкта і проголошення його заповідним, проте історичні події вересня 1939 р. завадили їх реалізації.

Необхідно зазначити, що виділення лісових площ під заповідники УГКЦ проводила на своїх землях і в інших районах Галичини, зокрема, в маєтності «Зарваниця» Підгаєцького повіту на Тернопільщині. Серед архівних документів виявлено лист Центральної Адміністрації Столових дібр Митрополії до Скарбового Уряду в Підгайцях від 28 квітня 1939 р. з проханням щодо «...звільнення ґрунтів під лісами в с. Зарваниці від ґрунтового податку, яко узнаних за охоронні.» [14, 2]. І там же додається пояснення: «...Як виходить з залученого рішення Воеводського Уряду Тернопільського з дня 11 березня 1939 р. Воеводський Уряд признав за охоронні ліси Зарваниця, положені в гміні Вишнівчик в повіті Підгайці на поверхні 155 га 10 акр., становлячи власність греко-католицької Митрополії у Львові.» [14, 2]. Шостого травня 1939 р. таке звільнення від ґрунтового

податку церковних лісів в с. Зарваниця було одержано Центральною Адміністрацією Столових дібр Митрополії [14, 9].

Ще однією важливою складовою в природоохоронній діяльності Церкви і митрополита Андрея була охорона окремих старих, вікових дерев, як цінних пам'яток природи, про що свідчать численні архівні документи. Так, у відповідь на постанову V з'їзду українських природників і лікарів НТШ щодо охорони окремих старих, вікових дерев як цінних пам'яток природи [10, 59], митрополит видав розпорядження про охорону таких дерев при церквах: «...Оцінюючи велику вагу того діла Єпископський Ординат розпоряджує Всечесному Духовенству: 1. Охоронювати й не винищувати самовільно які-небудь пам'ятки природи на церковних ґрунтах, а особливо старі пам'яткові дерева при церквах і на приходствах без окремого на це дозволу Єпископського Ординаріату. 2. Заінвентаризувати всі старі дерева при церквах і на приходствах по зложеному Комісією Охорони Природи квестіонарі та один примірник лишити в парафіяльних актах, а другий прислати через Деканальний Уряд до Єпископської Консисторії до кінця 1937 р.» [13, арк. 30, 31]. А незабаром видав ще одне розпорядження: «Квестіонар. Єпископський Ординаріат забороняє взагалі вирубувати всяку деревину при церквах, як також на приходствах на власні потреби парохів чи засідателів парохій згідно на інші потреби без окремого дозволу Єпископського Ординаріату, без огляду на те чи це дерева старі чи молодші. Всяка деревина при церквах і на приходствах має бути втягнена до відповідних інвентарів» [13, арк. 30, 31].

Цікавою є також інформація щодо охорони трьох дубів, що росли біля церкви у селі Підлісся біля Галича [13, арк. 16, 23, 24]. У березні 1937 р. голова комісії охорони природи НТШ Олена Мрицівна звернулася до митрополита Андрея Шептицького з наступним проханням: «Звертаємось з великим проханням до Вашої Ексцеленції зарадити ласкаво охорону трьох дубів, що ростуть на приходстві у Підліссі. ...мають вони в розмірі до двох метрів і числять около 300 літ. Головним мотивом їх охорони є те, що дуби ці оспівував у своїй поемі «Підліссе» наш поет Маркіян Шашкевич... Само собою розуміється, що «Шашкевичівські дуби» з приводу їхнього поважного віку являють собою також важливий об'єкт з наукового боку....Було б річчю вельми бажаною коли б Ваша Ексцеленція ...зволили припоручити місцевому парохові перевести докладні їх поміри, описати й відфотографувати та приказати ласкаво переслати відпис актів в цій справі Комісії.» [10, 80]. Відповідь Митрополичого Ординаріату не забарилася і шашкевичівські дуби було взято під охорону як комісії НТШ, так і, в першу чергу, місцевого пароха, біля церкви якого вони росли. І таких листів-звернень до митрополита з проханням посприяти охороні та збереженню багатьох рідкісних та зникаючих рослин, тварин, а також окремих цінних природних об'єктів серед архівних матеріалів виявлено досить багато.

Митрополит Андрей Шептицький у своїй багатогранній діяльності приділяв значну увагу та дбав про організацію наукової природоохоронної роботи і підготовку висококваліфікованих спеціалістів-природоохоронців. Так, у 30-х роках ХХ століття вищий навчальний заклад Галичини

«Львівська політехніка» був державним (тобто, польським) науковим інститутом, що включав рільничо-лісовий факультет, який готував вищих лісових і сільськогосподарських спеціалістів. Та з огляду на суспільно-політичні обставини тогочасної Польщі прийом студентів-українців був строго лімітований: українських юнаків майже не приймали на навчання у вищі навчальні заклади. З метою надання більших можливостей для навчання української молоді у «Львівській політехніці» і здобуття ними рільничо-лісівничого фаху, покращення рівня навчання та розширення матеріально-технічної бази інституту, доцент кафедри ботаніки Андрій П'ясецький організує професорсько-викладацький склад факультету, який звертається по допомогу до митрополита Андрея Шептицького. У відповідь, в 1938 р. митрополія купила 4 тис. га лісу біля с. Янів, на базі якого було створено Інститут «Лісовий Фонд Львівської греко-католицької єпархії», який включав дослідне Янівське лісництво та лісову наукову станцію [15, 33]. У червні 1939 р. тут було споруджено пам'ятний хрест і янівський ліс освятили.

З приходом фашистських військ над цінними янівськими лісами нависла загроза знищення: дослідне лісництво було перетворене на звичайне і план рубок на друге півріччя 1941 року доведене тут до 24 тис. кубометрів деревини [9, с. 361]. Андрій П'ясецький знову звертається по допомогу до митрополита. Разом із 17 науковцями-лісівниками він пише 12 серпня 1941 р. митрополитові листа з проханням заступитися перед німецьким командуванням щодо янівських лісових насаджень та зберегти дослідне лісництво: «Українські лісовики осмілюються звернутися до їх Ексцеленції з горячим проханням:.....піддержати ласкаво наші заходи перед Владою Генерал-Губернаторства (Відділ лісовий і Освітній), щоби вони дали згоду на вдержання Українського науково-дослідного інституту у Львові, опертого на Дослідне лісництво Янів, як фундації, започаткованої їх Ексцеленцією» [16, арк. 4, 5]. У відповідь, одразу ж на другий день, 13 серпня 1941 р., митрополит звертається до німецького командування: «...Бажанням моїм було би і пропоную, щоби ця корисна праця українських лісовиків, розпочата з Божим Благословенням, була дальше проваджена, тому прошу забезпечити дальше існування українського науково-дослідного інституту у Львові та дослідного лісництва у Янові з метою ведення дослідних праць і вишколу фахових сил, як це в моїй ініціативі з 1938 р. було подумано» [15, 33]. Янівський ліс разом із Інститутом було врятовано, але ціною життя А. П'ясецького, якого гестапо розстріляло у 1942 р. [8].

Ще одне підтвердження освітньої природоохоронної діяльності Андрея Шептицького знаходимо у фондах ЦДІА України у Львові. Це лист-прохання митрополита від 18 липня 1932 р. до чехословацького архієпископа щодо діяльності Української Господарчої Академії в Подебрадах (Чехія), в якій українські студенти набували фаху спеціалістів сільського та лісового господарства: «...в Подебрадах існує вже 10 літ Українська Господарська Академія. Велика поміч чеського народу і чехословацької держави фінансуванням цієї високої школи дала можливість поважної нормальної праці нашим ученим, що опинилися на еміграції, і дала високошкільну освіту багатьом молодим українцям.

Академія має величезне культурне і наукове значіння не лише для української еміграції, але й для цілого народу: бо це ж одинока на цілій землі насправду українська висока технічна школа» [6, с. 831].

Як побічний доказ сприяння примноженню та розвитку природних багатств Галичини – дарунок Андрея Шептицького товариству “Просвіта” земельної ділянки площею 50 моргів з великим городом і садом у с.Миловання, що стала основою місцевої рільничої школи. В цій школі тривалий час навчалися селянські діти з бідних, незаможних родин справі ведення городництва, садівництва, бджільництва, лісівництва; тут вони вчилися любити рідну землю, охороняти її [8].

Таким чином, одним із аспектів різнобічної діяльності УГКЦ та її митрополита Андрея Шептицького була постійна і цілеспрямована робота в напрямі охорони природи Галичини. Митрополит Андрей, як людина широкого світогляду, патріот своєї землі, постійно приділяв значну увагу охороні природи, всебічно підтримував природоохоронну діяльність різних верств української спільноти Галичини. Охорона природи, довкілля, як важливий аспект діяльності Церкви, була спрямована на посилення процесів національного відродження в краї, мала неабияке значення для утвердження національної гідності галичан, наближала їх до природи, сіяла зерна природоохоронних ідей, оскільки шлях до зростання національної, релігійної та моральної свідомості народу лежить через неухильне розширення його духовного світогляду, зміцнення економічного становища та підвищення матеріального добробуту, в основі яких і закладено любов до рідної землі і рідної природи.

Список використаної літератури:

1. Бандрівський М. С. Пам'яткоохоронна діяльність Церкви в контексті національно-культурного руху в Галичині (кінець XIX–XX ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / М. С. Бандрівський. – Львів, 2001. – 18 с.
2. Рега О. С. Ідея гуманного виховання молоді у духовній спадщині Митрополита Андрея Шептицького / О. С. Рега. // Зб. матеріалів н/п конф. «Духовне відродження України: традиції, сучасність». – Рівне, 1994. – С. 202-204.
3. Гайова О. Християнські засади суспільної діяльності митрополита Андрея Шептицького / О. Гайова // Київська Церква. – 1999. – № 4. – С.47–52.
4. Гнот С. І. Добродійна діяльність греко-католицької церкви у 1921-1939 роках: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 09.00.11 «Релігієзнавство» / С. І. Гнот. – Львів, 2003. – 23 с.
5. Марчук В. В. Українська греко-католицька церква в суспільному житті України XX ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / В. В. Марчук. – Чернівці, 2004. – 34 с.
6. Митрополит Андрей Шептицький: життя і діяльність. Документи і матеріали. 1899–1944. Церква і суспільне питання. Листування. – Т. II, кн. 2. – Львів: Місіонер, 1999. – 1090 с.
7. Перевезій В. О. Просвітницька діяльність Української греко-католицької церкви в 20–30-х роках XX століття: автореф. дис. на здобуття наук.

ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / В. О. Перевезій. – К., 1998. – 18 с.

8. Гайдукевич О.О. Природоохоронна діяльність ГКЦ в Галичині в 20–30-х рр. ХХ ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / О. О. Гайдукевич. – Івано-Франківськ, 2007.– 20 с.

9. Музичка І. Справжня наука про людину – основа соціальних наук. / Іван Музичка. // Український ліс. – 1992. – № 1. – С. 56-61.

10. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДАЛІ України), ф. 409, оп. 1, спр. 1392, 200 арк.

11. ЦДАЛІ України, ф. 409, оп. 1, спр. 1414, 237 арк.

12. Там само, спр. 1432, 31 арк.

13. Там само, ф. 309 (НТШ), оп. 1, спр. 88, 89 арк.

14. Там само, спр. 795, 11 арк.

15. Там само, ф. 201, оп.1, спр. 6129, арк. 33.

16. Там само, спр. 212, арк. 4-5.

Olena Gaydukevych

Nature protection activity of UGCC is in Galichina in 1920–1939

The article lights up the important aspect of scalene activity of УГКЦ in the first half of XX of century – conservancy of Galychina. A row over of the archived documents, that certify the facts of nature protection activity of УГКЦ on the walks of life of Galychina in 1920–1939 Author proves that nature protection activity of Church in this period was sent to strengthening of processes of national revival in an edge, is brought, had an outstanding value in order to ratify own dignity of Galychina, conduced to steady expansion them spiritual world view.

Keywords: *nature protection activity, reserves, age-old trees, natural riches, Ukrainian association of Galychina.*

УДК 262.12: 94(477.83/.86)

Тетяна Горан

*Інститут історії, політології і міжнародних відносин
Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника***Суспільна діяльність Перемишльського єпископа
Йосафата Коциловського у міжвоєнний період (1919–1939)**

У статті розкриваються суспільно-політичні фактори, які впливали на діяльність греко-католицького духовенства в період Другої Речі Посполитої. Проаналізовано основні напрямки суспільної діяльності єпископа Й. Коциловського з метою збереження та розвитку християнських духовних цінностей та української ідентичності.

Ключові слова: *Перемишльська єпархія, єпископ, духовенство, релігія.*

Суспільно-політична історія Галичини міжвоєнного періоду нерозривно пов'язана з історією діяльності духовенства Української греко-католицької церкви (до 1989 р. – Греко-католицька церква, далі – ГКЦ). Через активну діяльність у громадському житті українців, освітню та виховну роботу серед молоді, греко-католицькі священики серйозно впливали на формування національної свідомості та перебіг суспільно-політичних процесів у Галичині. Вагомий вплив на суспільно-політичне життя українців Перемишльської єпархії ГКЦ мав її єпископ Йосафат Коциловський.

Дослідженням суспільно-політичної діяльності Йосафата Коциловського присвятили праці сучасні українські та польські історики: І. Андрухів, О. Лисенко, І. Пилипів¹, О. Вей², Л. Коваль³, О. Красівський⁴, І. Пилипів⁵,

¹ Андрухів І. Лисенко О., Пилипів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія ГКЦ крізь призму століть: історико-релігійний аспект: наукова монографія / Ігор Андрухів, Олександр Лисенко, Ігор Пилипів. – Надвірна: Надвірнянська друкарня, 2010. – 500 с.

² Вей О. Ю. Українська греко-католицька преса Галичини міжвоєнного періоду (1918–1939 рр.) / О. Вей // Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації, – 2013. – № 2 (14). – С. 65-69.

³ Коваль Л. М. Українські громадські культурно-освітні товариства у Перемишлі у 1867–1939 рр.: історіографія проблеми / Л. М. Коваль // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки, – 2011. – Вип. 4. – С. 97–106.

⁴ Красівський О. Галичина у першій чверті ХХ ст.: Проблема польсько-українських стосунків / О.Красівський. – Львів, 2000. – 416 с.; Красівський О. За Українську державу і Церкву: Громадська та суспільно-політична діяльність Митрополита Андрея Шептицького 1918–1923 рр. / О. Красівський. – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1995. – 85 с.; Красівський О. Східна Галичина і Польща в 1918–1923 рр.: проблеми взаємовідносин / О. Красівський. – К.: Вид-во ЦДДУ, 1998. – 298 с.; Красівський О. Українсько-польські взаємини. 1917–1923 / О. Красівський. – К.: ІПЕНД, 2008. – 544 с.

⁵ Пилипів І. В. Греко-католицька церква у суспільно-політичному житті Східної Галичини (1918–1939 рр.): монографія / І. В. Пилипів. – Тернопіль: Економічна думка, 2011. – 440 с.; Пилипів І. В. Конкордат Речі Посполитої з Апостольським престолом та його наслідки для ГКЦ / І. В. Пилипів // Науковий вісник Чернівецького університету. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини: зб. наук. пр. – Чернівці: Чернів. нац. ун-т, 2010. – Вип. 514-515. – С. 166–171.; Пилипів І. В. Участь греко-католицького духовенства в катехизації учнів у школах Перемишльській єпархії (1920–1939 рр.) / І. В. Пилипів // Гілея – С. 161–166.

Б. Прах⁶, В. Марчук⁷, І. Назарко⁸, Д. Іванечко⁹, С. Стемпень¹⁰ та інші.

Становище духовенства єпархії, як і усього українського населення Галичини було важким. Війна 1918–1919 рр. принесла чимало жертв серед греко-католицького духовенства. Уже з перших днів польсько-української війни польські військові та цивільні уряди на місцях розпочали репресії проти українських громадсько-політичних діячів та греко-католицького духовенства. Число арештованих та інтернованих, що перебували у казармах Модліна, Берестя, Стшалкової, Варшави, в таборах полонених в Домб'ю, Вадовичах, Перемишлі, Пикуличах та ін., у 1919 р. сягало 250 тисяч осіб. Арештовували, вбивали й інтерновували також греко-католицьких священиків. Зокрема, польські військові провели п'ять ревізій у палатах єпископа Перемишльської єпархії Йосафата Коциловського, нібито шукаючи зброю¹¹. Звинувачуючи його в антипольській пропаганді і покладаючи на нього основний тягар відповідальності, польська влада розпочала репресії та терор проти священства.

Ухвала Ради послів країн Антанти про передачу Галичини Польщі стала новим поштовхом до масових маніфестацій українського громадянства краю. У цих умовах духовенство ГКЦ намагалося відігравати роль консолідуючого фактора й не допустити нового українсько-польського протистояння, що могло б призвести до остаточної втрати надії на відновлення української державності в перспективі.

Щоб не допустити у майбутньому зростання кількості духовенства, чисельність якого зменшилася за роки війни, польська влада у квітні 1919 р. скасувала державну дотацію релігійного фонду на утримання семінарій, внаслідок чого єпископи були змушені закрити семінарії. Нова влада вимагала скоротити мережу українського шкільництва. З українських шкіл звільняли національно свідомих учителів, тих, які відмовлялися скласти присягу вірності уряду¹².

26 серпня 1919 р. А. Шептицький, Г. Хомишин, Й. Коциловський провели в Перемишлі спільну нараду, на якій був прийнятий пастирський

⁶ Прах Б. Духовенство Перемиської єпархії та Апостольської адміністрації Лемківщини: у 2-х томах. Том 1: Біографічні нариси (1939–1989). – Львів, 2014. – 530 с.

⁷ Марчук В. Українська греко-католицька церква: історичний нарис / В. Марчук. – Івано-Франківськ: Плай, 2001. – 164 с.; Марчук В. Церква, духовність, нація: Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст. / В. Марчук. – Івано-Франківськ: Плай, 2004. – 464 с.

⁸ Назарко І. Йосафат Коциловський. ЧСВВ., Єпископ Перемиський. 1917–1947 / І. Назарко. – Торонто, 1954. – 84 с.

⁹ Іванечко Д. Єпископ Йосафат Коциловський (1876–1947): Життя і діяльність / Д. Іванечко // Polska – Ukraina: 1000 lat sąsiedztwa. Т. 3. – Przemyśl, 1996. – S. 247–260.

¹⁰ Стемпень С. Між окциденталізацією і візантизацією: проблема обрядової ідентичності Греко-католицької церкви в Речі Посполитій міжвоєнного періоду / С. Стемпень // Ковчег: Наук. зб. із церковної історії. – Львів, 2003. – Ч. 4. – С.86–98; Stępień S. Organizacja i struktura terytorialna greckokatolickiej diecezji przemyskiej w latach 1918-1939 / Stępień S. // Polska-Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa. Т.3. – Przemyśl, 1996. – S. 191–219.

¹¹ Центральний державний історичний архів України у м. Львів. Фонд 358. (Шептицький Андрей-Олександр-Роман (1865–1944), митрополит греко-католицької церкви, граф). – Опис 1. – Спр. 222 (Повідомлення, описи подій, листи до Ліги Націй та ін. документи про руйнування і пограбування церков та монастирів польським легіонерам та обмеження в правах греко-католицького духовенства (1918-1923 рр.)). – Арк. 24.

¹² Там само. – Арк. 21.

лист українських церковних владик до духовенства та віруючих. У листі йшлося про трагедії, які принесла війна, наголошувалося на тому, якої шкоди заподіяно Греко-католицькій Церкві: «П'ять священиків замордовано, а сотні вивезено або ув'язнено. Багато церков, найголовніші монастирі пограбовані...». Засуджувалася війна та висловлювалось співчуття до «найблагодійніших наших синів, що загинули, обороняючи вітчизну»¹³.

Становлення польської влади в Галичині у 1921 р. відбувалося в умовах гострого суспільно-політичного напруження, спричиненого боротьбою за збереження української державності. До боротьби за остаточне розв'язання проблеми східних кордонів Польщі та санкціонування приєднання Східної Галичини долучилася Католицька Церква.

В умовах формування Польської держави велике значення мало те, що, на відміну від більшості світської й військової інтелігенції, яка виїхала за кордон, греко-католицькі священики залишалися на території Галичини. Це накладало на них ще більше обов'язків щодо організації українського життя. Від 1923 р. по 1925 р. жодна українська акція, конференція, народні збори не відбувалися без участі духовенства ГКЦ¹⁴.

Владика перемишльський зайняв несхвальну позицію щодо виборів до парламенту в 1922 р. Разом з єпископом Станиславівської єпархії Григорієм Хомишиним і генеральним вікарієм Львівської архієпархії (А. Шептицький перебував у той час за кордоном) опублікували лист протестний «До всього культурного світу» з нагоди четвертої річниці окупації поляками Галичини. Автори звернення рішуче засуджували репресивну політику польських властей, зазначаючи, що «...перед українським народом стоїть страшне марево позбавлення усіх прав людини і нації на своїй власній землі, яку щедро скроплено кров'ю у боротьбі за власну державу»¹⁵.

Важливий вплив на суспільно-політичну діяльність Й. Коциловського та духовенства мало підписання конкордату 1925 р. між Річчю Посполитою і Ватиканом. Завдяки прийняттю конкордату ГКЦ отримала ширші можливості у сфері шкільництва і релігійного виховання та розвитку єпархій. У Перемишльській єпархії в другій половині 1920–1930-х рр. стабільним був розвиток парафій і незначними – зміни кількості вірних у них. Так, якщо станом на 1928 р. в Перемишльській єпархії налічувалося 1335145 вірних, об'єднаних у 688 парафій, які обслуговували 832 священики, то станом на 1937 р. було 1252492 вірних, 687 парафій. Причиною зменшення кількості вірних було відлучення у

¹³ Красівський О. Східна Галичина і Польща в 1918–1923 рр.: проблеми взаємовідносин – С. 230–231.

¹⁴ Пилипів І. В. Греко-католицька церква у суспільно-політичному житті Східної Галичини (1918–1939 рр.). – С. 159.

¹⁵ Трагічні відносини в українській церкві в Галичині // Свобода. – 1926. – 18 грудня. – Ч. 294. – С. 4.

1934 р. від епархії 9 деканатів, та створення на їх основі Апостольської Адміністрації Лемківщини¹⁶.

Єпископ Йосафат Коциловський дуже високо цінував працю монахів і монахинь у своїй епархії, тому особливо опікувався чоловічими та жіночими монастирями. Розвивалися й чернечі чини. Зокрема, досить плідною була діяльність сестер-василіянок, які проводили виховну та навчальну працю в дитячих захоронках, семінаріях, на семінарійних курсах тощо. Єпископ Йосафат Коциловський був покровителем Чину Сестер Василіянок, які мали дві великі гімназії для дівчаток у Дрогобичі й Яворові. Чимало з них (сестер-василіянок – Т. Г.) вели окремі навчальні предмети у семінарії. Підтвердження того, що Чин Сестер Василіянок, окрім усього іншого, виконував виховну функцію, можна знайти на сторінках газети «Нова Зоря». Так, у 1926 р. відбулося святкування 300-літнього ювілею св. священномученика Йосафата, на честь чого було виголошено відозву до народу і духовенства. У ній, зокрема, йшлося про те, що нинішнє покоління повинно подбати про скріплення культу св. Йосафата. Саме тому, вирішено побудувати храм св. Йосафата у Перемишлі: «Сьогорічне свято св. Йосафата нехай буде першим днем загальних громадних жертв на згаданий ювілейний храм в Його честь»¹⁷.

Велику увагу єпископ звертав на працю найчисленнішого Згромадження Сестер Служебниць Непорочно Зачатої Діви Марії. У Перемишльській епархії, в містечку Кристинополь, був матірний дім і новіціат цього Згромадження. Єпископ часто відвідував цей дім, цікавився кількістю новачків, рівнем духовного життя. Згромадження опікувалося організацією та провадженням дитячих захоронок, а також доглядало за хворими, порядкувало у церквах, займалося господарством, що йому належало.

У міжвоєнний період у Перемишльській епархії діяли монастирі Чину Святого Василя Великого, які знаходилися в Буковій (монастир Священномученика Йосафата), в Добромилі (Святого Онуфрія), в Дрогобичі (Пресвятої Трійці), в Жовкві (монастир Різдва ГНІХ), в Крехові (Святого о. Николая), в Кристинополі (Св. Георгія), в Лаврові (Св. Онуфрія), в Перемишлі (Св. Священномученика Йосафата)¹⁸.

За підтримки єпископа релігійним вихованням молоді в епархії займався «Український Інститут для дівчат», заснований ще єпископом М. Ступницьким. У ньому станом на 1928 р. викладало 25 сестер-василіянок, а почесним президентом цього Інституту завжди був перемишльський владика. Не залишив поза увагою єпископ і Марійські Дружини Молоді. Історія Марійських товариств сягає глибокої давнини. Марійське Товариство Молоді засноване в травні 1918 р. у Львові як об'єднане товариство «Марійських Дружин» та «Марійських Союзів».

¹⁶ Шематизм греко-католицького духовенства злучених епархій Перемиської, Самбірської, Сяніцької на рік Божий 1928. – Перемишль: Відбито в печатні греко-катол. Капітули, 1928. – С. 394; Шематизм греко-католицького духовенства злучених епархій Перемиської, Самбірської, Сяніцької на рік Божий 1937. – Перемишль: Накладом греко-катол. Капітули, 1937. – С. 306.

¹⁷ Збірний пам'ятник 300-літнього ювілею св. священномученика Йосафата // Нова Зоря. – 1926. – 28 листопада. – Ч. 46. – С. 2.

¹⁸ Шематизм греко-католицького духовенства злучених епархій Перемиської, Самбірської, Сяніцької на рік Божий 1936. – Перемишль: Накладом греко-катол. Капітули, 1936. – С. 134-136.

Окрім великих українських міст та містечок, це товариство мало свої філії в Америці, Канаді, Бразилії. Організаційна структура Марійських Товариств Молоді включала фактично три рівні – «Марійські Дружини», «Марійські Кружки», «Марійські Союзи». «Марійські Дружини» - найвищий, так би мовити, ступінь, який є основою товариства загалом. Що стосується кружків, то вони становлять собою прототип Дружин і створювалися, як правило, у тих містах, де ще не було достатніх умов для діяльності «Марійських Дружин»¹⁹.

Напередодні війни (1937 р.) у Перемишльській єпархії було 87 Марійських Дружин Молоді з 5380 членами. Більша частина Марійських Дружин гуртувала у своїх рядах молодь середніх шкіл. Владика Йосафат добре розумів вплив реколекцій на виховання молоді, тому щороку давав передсідникові Марійського Товариства Молоді щедрю грошову допомогу на організацію реколекцій. Завдяки такій допомозі щороку відбувалося 4-6 серій реколекцій для молоді в Перемишлі, Яворові, Дрогобичі²⁰.

Перемишльський єпископ велику увагу приділяв діяльності культурно-просвітницьких, релігійних товариств. Так, у Перемишльській єпархії діяло товариство «Єпархіальна поміч», яке було засноване 16 лютого 1918 р. за сприяння єпископа Йосафата Коциловського. Покровителем товариства було обрано св. Йосифа Обручника. Президентом товариства став сам єпископ, а його заступником – Григорій Лакота. Товариство власними силами видавало популярні версії Святого Письма, катехизми, молитвеники, враховуючи потреби віруючих. У 1928 р. з'явилося друковане видання товариства – газета «Бескид» за редакцією о. Онуфрія Орського та о. Володимира Яценківа. В 1933 р. видавництво і редакцію тижневика очолив Юрій Костюк, який змінив і його назву на «Український Бескид». Газета побачила світ завдяки діяльності єпископа Й. Коциловського. Основна мета видання полягала у тому, щоб «стати провідником і дорадником широких мас вірних у найважливіших питаннях життя, в справах віри, звичаїв, церкви... плекати у своїх читачів католицький світогляд, вказувати на небезпеки, які загрожують св. Церкві в цілім світі, а зокрема в нашій народі й нашій єпархії». Часопис акцентував увагу на державній незалежності і єдності українських земель, освіті та вихованні молоді, національній культурі, діяльності різноманітних українських товариств, спілок, організацій²¹. Робота товариства «Єпархіальна поміч» проходила у семи секціях, які займалися допомогою жертвам війни, облаштуванням сиротинців, допомогою вдовам і сиротам священників, церковним братствам і християнській пресі. У 1937 р. секцію допомоги церквам у товаристві «Єпархіальна поміч» очолив о. д-р Роман Решетило, а видавничою справою займався о. Петро Голинський²².

У міжвоєнний період в Перемишльській єпархії діяв Інститут вдів і сиріт по священниках та Фонд для вдів і сиріт загиблих священників.

¹⁹ Там само. – С.130.

²⁰ Пилипів І. В. Греко-католицька церква у суспільно-політичному житті Східної Галичини (1918–1939 рр.). – С. 268.

²¹ Вей О. Ю. Українська греко-католицька преса Галичини міжвоєнного періоду (1918–1939 рр.) – С. 67-68.

²² Коваль Л. М. Українські громадські культурно-освітні товариства у Перемишлі у 1867–1939 рр.: історіографія проблеми. – С. 104.

Заснований інститут ще у 40-х роках XIX ст. Оскільки більшість духовенства була одружена, то церква брала на себе зобов'язання надати матеріальну допомогу сім'ям священиків у разі їх смерті. Тому головною метою інституту була матеріальна допомога вдовам і сиротам. Ця допомога дорівнювала річній зарплаті священика. Вдовам допомогу надавали до того часу, поки вони не вступлять повторно у шлюб, а сиротам – допоки не досягнуть 16 річного віку хлопчики і 18 річного – дівчата. Тобто церква була єдиною годувальницею сімей загиблих священиків²³.

Важливим питанням була організація в Галицькій митрополії «Католицької Акції». Єпископ Й. Коциловський, як член Комісії Єпископату Католицької Акції прагнув створити структуру цієї організації в своїй єпархії. Підготовка тривала кілька років, і врешті у 1933 р. у парафіях та деканатах молодь згуртувалася під гаслом «Українська молодь – Христові!» На меті було створення «Католицької Акції Української молоді». Проте, незважаючи на всі зусилля єпископа Й. Коциловського, КАУМ було організовано у 1939 р. тільки в міських парафіях.

Як зазначалося вище, Й. Коциловський часто змінював своє ставлення до польської влади. Так, після 1923 р. єпископ намагався уникнути будь-якої діяльності, яка могла б бути визнана антипольською. Перед виборами до парламенту в 1928 р. єпископ Перемишльський видав пастирський лист, в якому закликав вірних взяти участь у виборах і ознайомитися з кандидатами, щоб зробити правильний вибір. Сам Й. Коциловський ніколи відкрито не виступав прихильником будь-якої партії, проте йому імпонувала позиція Українського націонал-демократичного об'єднання (УНДО). Водночас владика намагався позбавити духовне життя українців надмірної політизації, при цьому гостро критикуючи національно-демократичний табір²⁴.

Так само як і Григорій Хомишин, перемишльський єпископ зайняв антикомуністичні позиції, рішуче засудивши насильницьку колективізацію та релігійні переслідування в СРСР. Він закликав віруючих до молитви за тих, хто постраждав від радянської влади.

У 1930-х рр. стосунки Й. Коциловського і польської влади погіршилися, що не в останню чергу було пов'язано з політикою «пацифікації». Перемишльський єпископ піддав критиці шовінізм польських властей, вважаючи, що асиміляторська політика щодо українців як найчисленнішої національної меншини призведе до ослаблення Речі Посполитої, зробить її беззахисною перед Радянським Союзом. Така позиція єпископа призвела до нових його звинувачень, які надходили до МРКГО у фінансових зловживаннях. У Варшаві існувала думка, аби усунути Й. Коциловського з єпископського престолу.

Як противник насилля, Г. Хомишин вважав, що тільки політична партія християнської орієнтації зможе усунути українсько-польське протистояння, тому він активно взявся за створення замість УХО (Української Християнської Організації) нової партії всегалицького масштабу. З цією метою 12-13 липня 1930 р. відбулася перша нарада за участю єпископів Й. Коциловського та Г. Хомишина і їхніх єпископів-

²³ Іванечко Д. Єпископ Йосафат Коциловський (1876–1947) : Життя і діяльність. – С. 256.

²⁴ Містерії Єпископа Коциловського // Нова Рада. – 1920. – 3 марта. – Ч. 46. – С. 2.

помічників. Учасники наради відзначили, що ідеологія жодної з існуючих партій не містить християнських цінностей, тому є необхідність створення окремої католицької партії. Вже 24 вересня 1930 р. на установчому з'їзді у Львові була створена Українська католицька народна партія (УКНП)²⁵.

Ідеологом і співзасновником УКНП був О. Назарук, а програмним документом – «Ідеологічні основи Української католицької народної партії». У програмному документі зазначалося, що партія виступає за широку національно-культурну автономію Східної Галичини у складі Польської держави. Проте партія так і не стала об'єднавчою силою українського суспільства.

Початок Другої світової війни вкрай негативно вплинув на ті еволюційні процеси, які відбувалися в єпархії. В результаті пакту Молотова-Ріббентропа Польща була поділена на дві зони окупації: радянську та німецьку. Греко-католицьку церкву було піддано репресіям, тому вже 25 вересня 1939 р. єпископ змушений був тимчасово поділити єпархію. Тією частиною, яка знаходилася під владою німців, керував генеральний вікарій Григорій Лакота, а владика Йосафат Коциловський залишився на території, захопленій радянськими військами. Такий стан тривав до 22 червня 1941 р. Подібні прецеденти в історії Перемишльської єпархії вже траплялися, коли внаслідок українсько-польської війни Перемишльська єпархія була поділена на дві частини: західну частину зайняли поляки, а східною правили українці²⁶. Радянська окупація заподіяла єпархії велику шкоду не тільки в територіальному плані, а й у матеріальному та духовному.

Отже, в найскладніший для Перемишльської єпархії період її очолював єпископ Йосафат Коциловський. На той час єпархія була межею між етнічними землями українців та поляків. Оскільки Української самостійної держави не існувало, захищати свої права українцям довелося самотужки. Допомогали в національному самоутвердженні Греко-Католицька Церква та її духовні провідники. Саме таким національним і духовним провідником був Йосафат Коциловський.

Tetyana Goran

Societal activity of Peremyshl bishop Y. Kozilovskyi during the between-war period (1919–1939)

This article examines societal-political factors which influenced the activity of Greek-Catholic spiritual leaders during the period of Second Rechi Pospolytya. We analyzed main directions of societal activity of bishop Y. Kozilovskyi with the goal of preserving and developing Christian spiritual values and Ukrainian identity.

Keywords: *Peremyshl bishop, spiritual leaders, diocese, religion, youth organizations.*

²⁵ Стемпень С. Між окциденталізацією і візантизацією: проблема обрядової ідентичності Греко-католицької церкви в Речі Посполитій міжвоєнного періоду. – С. 123-125.

²⁶ Іванечко Д. Єпископ Йосафат Коциловський (1876–1947) : Життя і діяльність. – С. 258.

УДК 39 (477)“1890/1939”

Оксана Дрогобицька

*Інститут історії, політології і міжнародних відносин
Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника***Особливості виховання у родинах сільського греко-католицького
духовенства Галичини (кінець ХІХ ст. – 30-ті рр. ХХ ст.)**

У статті проаналізовано особливості виховання в родинах сільського греко-католицького духовенства Галичини кінця ХІХ ст. – 30-х рр. ХХ ст. Значну увагу звернено на специфіку трудового, релігійного, патріотичного, а також статевого виховання у сім'ях представників священничого кліру. На основі широкого кола мемуарних джерел простежено різницю у вихованні у сім'ях інтелігенції та селян.

Автор наголосила, що родини галицького духовенства були тими осередками, в яких формувалися нові кадри освіченої інтелігенції.

Ключові слова: греко-католицьке духовенство, виховання, Галичина, інтелігенція.

Виховання молодого покоління в родинах сільського греко-католицького духовенства Галичини становить цікавий і важливий аспект повсякденного життя кліру кінця ХІХ ст. – 30-х рр. ХХ ст. До того ж саме на прикладі священничих родин можна простежити різницю у вихованні у сім'ях інтелігенції та селян, що є ще однією маловідомою сторінкою історії нашого краю.

Окремі аспекти вказаної проблеми піднімалися у працях П. Арсенича¹, А. Заярнюка², І. Камінської-Квак³, Н. Лицур⁴. Однак найбільше інформації щодо особливостей виховання у родинах сільського духовенства Галичини знаходимо у мемуарній літературі, зокрема у спогадах Д. Богачевського⁵, С. Венгриновича⁶, М. Рошкевич⁷, У. Головацької-Скальської⁸, С. Шухевича⁹ та інших. Варто також відзначити усні свідчення, надані нам М. Ганушевською-Малкош, донькою

¹ Арсенич П. Родина Озаркевичів. – Коломия, 1998. – 64 с.; Арсенич П. Родина Шухевичів. – Коломия, 2005. – 120 с.; Арсенич П. Священничий рід Бурачинських. – Івано-Франківськ, 2004. – 192 с.

² Заярнюк А. Соціальні аспекти статі в дискурсі греко-католицького духовенства Галичини другої половини ХІХ століття // Україна модерна. – Львів, 2000. – Ч. 4–5. – С. 50 – 80.

³ Kamińska-Kwak J. Inteligencja województwa lwowskiego w okresie międzywojennym. – Rzeszów, 2005. – 456s.

⁴ Лицур Н. Культурно-релігійне виховання молоді в сім'ях української міської інтелігенції Галичини (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) // Карпати: людина, етнос, цивілізація. – 2011. – Вип. 3. – С. 126 – 130.

⁵ Богачевський Д. На возі і під возом: спомини галицького адвоката. – Торонто, 1976. – 141 с.

⁶ Венгринович С. Моя рідня: Спогади. – Мельбурн, 1992. – 113 с.

⁷ Рошкевич М. Спогади про Франка // Рошкевич М. Таку вже Бог долю судив: Оповідання, спогади. – Львів, 1993. – С. 54 – 82.

⁸ Головацька-Скальська У. Спогади з діточих літ у дідуся й бабусі Казновських та їх славний рід // Лицар Української Католицької Церкви / Автор-упорядник У. Скальська. – Івано-Франківськ, 2007. – С. 59 – 68.

⁹ Шухевич С. Моє життя: Спогади. – Лондон, 1991. – 619 с.

пароха с. Угорники М. Ганушевського (1880 – 1962). Вони дозволяють сформувати детальну картину родинних взаємин у сім'ї священика¹⁰.

Перед тим як перейти до розгорнутого аналізу особливостей виховання молодого покоління в родинях греко-католицького духовенства Галичини, вважаємо за потрібне з'ясувати окремі складові цієї проблеми, зокрема рівень народжуваності, ставлення до питання усиновлення сиріт, побутові умови тощо.

Насамперед варто зауважити, що як для сімей духовенства, так і для селян характерним був високий показник народжуваності (4–5 немовлят). Не рідкістю були сім'ї, в яких налічувалося десять, а то й більше дітей. Наприклад, письменниця М. Кузьмович-Головінська була чотирнадцятою дитиною у сім'ї священика с. Брюховичі Перемишлянського повіту о. І. Кузьмовича¹¹. Дванадцять дітей виховувалося у сім'ї пароха Криворівні о. А. Бурачинського, одинадцять – у пароха Белелуї о. І. Озаркевича (щоправда, до зрілого віку дожило тільки п'ятеро), десять – у пароха Тисмениці і Старого Косова о. Й. Абрисовського¹².

Водночас для священичих родин характерний нижчий, аніж у селянства, рівень дитячої смертності. Щоправда, навіть більш-менш забезпечені сім'ї не були застраховані від раптових спалахів інфекційних недуг чи інших захворювань. Наприклад, у о. Й. Абрисовського семеро дітей протягом тижня померли від скарлатини¹³. Подібну трагедію пережила сім'я о. Сильвестра Лепкого, коли за одну ніч від дифтерії померли дві його малолітні доньки і син¹⁴.

Дослідження даного аспекту проблеми ускладнюється через відсутність відповідної статистичної інформації. Незважаючи на наведені прикрі випадки, проаналізовані нами джерела дозволяють вести мову про значно нижчу смертність серед дітей інтелігенції і духовенства зокрема, аніж серед широкого загалу.

Порівняно невисока смертність немовлят зумовлювалася вищим рівнем знань батьків про особливості догляду за дітьми, відносно кращими умовами побуту, ширшим доступом до кваліфікованої медичної допомоги у випадку недуги. Чимале значення мало і те, що у багатьох священичих родинях для догляду за дітьми наймали няньку, тоді як у селян вихованням молодшого покоління здебільшого займались старші віком діти. Останнє нерідко призводило до дитячого травматизму, особливо під час літніх сільськогосподарських робіт.

У рядах греко-католицького духовенства досить розвиненим було опікунство, що передбачало прийняття старшою бездітною парою дівчини з бідної священичої сім'ї. Приймаючи дитину, подружжя зобов'язувалося дати їй належне виховання і видати заміж із відповідним посагом¹⁵.

¹⁰ Спогади М.Ганушевської-Малкош, 1926 р.н. Записано Дрогобицькою О.Я. 9 серпня 2014 р.; Спогади М.Ганушевської-Малкош, 1926 р.н. Записано Дрогобицькою О.Я. 4 січня 2015 р.

¹¹ Мох О. Марія Кузьмович-Головінська: У 25-ліття творчого почину // Кузьмович-Головінська М. Чічка. – Торонто, 1954. – С. 5.

¹² Арсенич П. Священничий рід Бурачинських... – С. 22–23.

¹³ Арсенич П. Родина Абрисовських // Нова Зоря. – 1992. – Ч.24. – Червень. – С. 3.

¹⁴ Лепкий Б. Казка мого життя. – 2-ге вид., випр. і доп. – Івано-Франківськ, 1999. – С. 27.

¹⁵ Заярюк А. Соціальні аспекти статі... – С. 57.

Окремі родини брали на виховання сиріт, навіть маючи власних дітей. Наприклад, серед вихованців пароха с. Тишківці Городенківського повіту о. Зенона Шухевича (1842 – 1931) були у майбутньому економіст, директор «Народної торгівлі» Микола Заячківський, священник Василь Дзьомбак, лікар Василь Парашук¹⁶. Отримавши парафію у с. Глубічок на Тернопільщині о. Антоній Казновський зобов'язався виховати п'ятеро (найменшому виповнився тільки рік) із семи дітей, які залишилися сиротами після смерті попереднього священника, його тестя о. О. Глібовицького. Своє зобов'язання він сумлінно виконав, оскільки дав освіту не тільки своїм п'ятьом дітям, але і усім сиротам¹⁷. Так само о. Т. Цегельський, крім власних дев'ятьох дітей, виховав ще шестеро сиріт (дітей сестри своєї дружини та о. І. Зофійовського, який помер у молодому віці)¹⁸.

Діти священничих родин виростили у порівняно кращих побутових умовах, аніж звичайні сільські діти. Якщо дозволяла площа помешкання, то батьки намагалися відвести їм окрему кімнату. Велику увагу звертали на харчування дітей, їхній режим дня, гігієну, розваги¹⁹. Стосовно останнього, то нерідко їхні контакти із дітьми селян обмежувалися, а до синів і доньок священника самі селяни зверталися «панночко», «паничу»²⁰. Щоправда, були і сім'ї, де така дружба якщо не заохочувалася, то принаймні не заборонялася. Наприклад, син пароха с. Побук Стрийського повіту Д. Богачевський, згадуючи своє дитинство, писав: «Я так подружив із селянськими дітьми, що доти просив, доки мені батько не справили повного селянського одіння і я парадував у ньому декілька літ»²¹.

Цікавим питанням, пов'язаним із особливостями виховання у родинах духовенства, є ставлення до проблеми дитячої праці. У селянській сім'ї сам факт народження дитини сприймався як поява ще одного помічника. Трудове виховання було основою формування особистості, підготовки майбутніх господарів і господинь. Дітей швидко залучали до виробничого процесу: з п'яти років вони вже виконували хатню роботу, далі розпочиналася пастуша кар'єра²².

Натомість у сім'ях духовенства діти у ранньому віці практично не займалися фізичною працею, їхнім головним обов'язком вважалося сумлінне навчання. У родинах духовенства вони також могли прислужувати батькові у церкві²³. Наприклад, У. Головацька-Скальська згадувала, що у літній період, коли дяк цілий день працював у полі, вона брала його обов'язки на себе і допомагала батькові відправляти Службу Божу.

¹⁶ Арсенич П. Родина Шухевичів... – С. 10.

¹⁷ Скальська У. Життєпис отця Антонія Казновського // Лицар Української Католицької Церкви... – С. 28.

¹⁸ Родом зі Струсова. Розповіді про Цегельських / За ред. Л.Купчик. – Львів – Бетлегем, 2002. – С. 31.

¹⁹ Kamińska-Kwak J. Inteligencja wojewodstwa lwowskiego... – S. 405.

²⁰ Ф. И. С. [Свистун] Прикарпатская Русь подъ владѣніемъ Австріи / Ф.И. С. – Львовъ, 1896. – Ч. II (1850–1895). – С. 492; Рошкевич М. Спогади про Франка... – С. 75.

²¹ Богачевський Д. На возі і під возом... – С. 23.

²² Українське народознавство. Навч. посібн. / За ред. С. П. Павлюка. – 2-е вид., перероб. і доп. – К., 2004. – С.211.

²³ Головацька-Скальська У. Спогади з діточих літ... – С. 63.

Досягнувши старшого віку, доньки священика починали допомагати матері у веденні господарства. Як стверджувала Н. Головацька, дочка пароха с. Глубічок на Тернопільщині о. А. Казновського, своєрідний суворий розпорядок дня готував її і сестер до майбутньої праці у ролі їмостей. Далі авторка зазначала: «Мама подбала, щоб ми, дочки, вміли все робити, що треба, на господарстві: дойти корів, поратися з молоком і біля кухні, щоби вміли варити і пекти, а передовсім, тримати зразкову чистоту в хаті і на городі, зокрема, й біля квітів. Мусили ми вміти й шити на машинці «Zinger», якою добре орудувала мама»²⁴.

Схоже згадувала про свою сім'ю донька священика із с. Угринів Сокальського повіту І. Кашубинська: «Після наших матуральних іспитів вона (мати – О. Д.) заявила нам, дочкам: – якщо хочете йти на вищі студії, то насамперед навчіться шити...»²⁵. Як згадує донька пароха с. Угорники М. Ганушевська-Малкош, її бабуся, яка також походила із священичого роду, навчила шити усіх п'ять доньок, а ті у свою чергу навчали цій справі своїх дітей²⁶. При вихованні дівчат чималу увагу відводили виконанню інших ручних робіт: гаптуванню, вишиванню.

Специфіка взаємин у кожній родині ускладнює проблему дослідження. Закономірно, що існували інтелігентні сім'ї, в яких фізичну працю вважали однією з незамінних складових виховання молодшого покоління. Свій відбиток могли накладати і матеріальні фактори. Та попри це, однозначно можна стверджувати, що коло господарських обов'язків дітей інтелігенції було значно вужчим, аніж їх ровесників із селянського середовища.

Базовим компонентом, на основі якого здійснювалося виховання дітей, була християнська мораль. Релігійне виховання забезпечувалося через спільні молитви батьків і дітей, читання відповідної літератури, відвідування богослужінь, прийняття Св. Причастя, участь у прощах до святих місць (наприклад, с. Зарваниця Підгаєцького повіту), відзначення календарних свят і дотримання усіх християнських обрядів. Тому багатьом вихідцям із родин духовенства, які у майбутньому потрапили під вплив радикальних ідей, довелося подолати значний внутрішній конфлікт.

У сім'ях духовенства велику увагу звертали на моральне виховання підростаючого покоління. З огляду на це, батьки не дозволяли дітям читати сумнівні художні твори і так звану «брукову», сенсаційну пресу. Із автобіографічного твору М. Кузьмович-Головінської (доньки священика, а згодом дружини пароха Зарваниці) дізнаємося про критичне ставлення вихованої у християнському дусі тогочасної молоді до творчості французького письменника Гі де Мопассана²⁷.

У стосунках між батьками і дітьми виразним було відчуття ієрархічного порядку. За словами М. Ганушевської-Малкош, дітей навчали бути милосердними, ввічливими, слухняними, скромними та ощадними. Велику увагу відводили знанню правил етикету й умінню поводитися за

²⁴ Головацька Н. Спогади про родинний дім (Рукопис) // Лицар Української Католицької Церкви... – С. 37.

²⁵ Надбужанщина, Сокальщина, Белзщина, Радехівщина, Каміначчина, Холмщина і Підляшшя: Історично-мемуарний збірник. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1989. – Т. 2. – С. 865.

²⁶ Спогади М. Ганушевської-Малкош, 1926 р.н. Записано Дрогобицькою О.Я. 9 серпня 2014 р.

²⁷ Кузьмович-Головінська М. Портрет. Автобіографія. – Торонто, 1978. – С. 130.

столом²⁸. У домі о. М. Ганушевського панували дисципліна і порядок. Якщо хтось із дітей чинив неправильно, то найбільшим покаранням для дитини були слова матері про те, що Ісус Христос не буде її любити. Їмость Ірина Ганушевська не розмовляла із винуватцем, допоки той чи та не виправлялися і не попросили вибачення. Опісля матір розповідала дитині, як правильно себе поводити і в чому полягала її помилка²⁹.

Щодо статевого виховання, то діти селян часто були більше поінформовані про статеve життя, аніж їхні однолітки з родин духовенства. Підтвердження такого стану речей знаходимо у спогадах С. Шухевича, С. Венгриновича та свідченнях респондентів³⁰. Особливо сильному контролю піддавали дівчат перед заміжжям, зокрема, їм не дозволяли залишатися наодинці із представниками протилежної статі³¹.

Формування всебічно розвиненої особистості у сім'ях греко-католицького кліру гармонійно доповнювали заняття танцями і музикою³². Наприклад, відомий поет і композитор Р. Купчинський згадував: «У моїй родині спів і музика були традиційні – так по батьковій, як і по матірній лінії. Мій батько співав гарним тенором, а по матірній лінії в домі Підсонських гра на фортепіані й гітарі дзвеніла в кожному поколінні»³³.

Схожі музичні традиції плекали і в інших священничих домівках, серед яких оселя вже неодноразово згаданої родини Ганушевських. Сам о. М. Ганушевський мав гарний тенор і ще під час навчання у духовній семінарії був солістом хору «Боян». Всі його дев'ятеро синів та доньок мали музичні здібності і часто влаштовували домашні концерти, на яких виконували українські народні, стрілецькі та пластунські пісні³⁴. Особливо на ниві музичного мистецтва відзначилися Богдан – талановитий диригент і організатор сільських хорів, аматорських гуртків, і Степан – відомий співак і бандурист³⁵.

Варто навести і ще один промовистий приклад. Зокрема, у сім'ї пароха с. Підпечари Станіславівського повіту о. К. Кульчицького виховувалося четверо дівчат, і всі вони отримали відмінну музичну освіту. У родині часто влаштовували творчі вечори, на яких можна було почути гру композитора Д. Січинського та інструментальний дует у виконанні Ірини (піаніно) та Климентини (скрипка) Кульчицьких³⁶.

Загалом для дівчат з інтелігентних родин гра на фортепіано була само собою зрозумілим предметом навчання і невід'ємною складовою доброго, шляхетного виховання³⁷. Крім фортепіано, гітари та скрипки, досить популярною була цитра³⁸. У вихованні дівчат із священничого

²⁸ Спогади М. Ганушевської-Малкош, 1926 р.н. Записано Дрогобицькою О.Я. 9 серпня 2014 р.

²⁹ Спогади М. Ганушевської-Малкош, 1926 р.н. Записано Дрогобицькою О.Я. 4 січня 2015 р.

³⁰ Венгринович С. Моя рідня... – С. 9; Шухевич С. Моє життя: Спогади... – С. 67.

³¹ Kamińska-Kwak J. Inteligencja wojewodstwa lwowskiego... – S. 405.

³² Лицур Н. Культурно-релігійне виховання молоді... – С. 126.

³³ Купчинський Р. Дещо про себе // Купчинський Р. Невиспівані пісні. – Нью-Йорк, 1983. – С. 13–14.

³⁴ Максим'юк Г. Золоті струни бандури (До 95-річчя від дня народження Степана Ганушевського) // Ганушевська-Малкош М. України і віри не зрадили. – Івано-Франківськ, 2013. – С. 66.

³⁵ Спогади М. Ганушевської-Малкош, 1926 р.н. записано Дрогобицькою О.Я. 4 січня 2015 р.

³⁶ Романів О. Українська еліта в суспільному житті Галичини в XIV – XX ст. // Наукові записки. – 2011. – Вип. 2. – С. 18.

³⁷ Шах С. Львів – місто моєї молодости. – Мюнхен, 1956. – Ч. 3. – С. 293–294.

³⁸ Михальчишин Я. З музикою крізь життя. – Львів, 1992. – С. 23.

середовища основний наголос робили на засвоєнні норм етикету, вмінні поводитися у товаристві. Інколи для них наймали гувернанток, які навчали німецької чи французької мов, давали основи музичної освіти³⁹.

Особливу увагу у сім'ях духовенства відводили патріотичному вихованню підростаючого покоління, плеканню на його основі майбутньої національної еліти. Цікаво, що у родинах свідомих представників священичої верстви при народженні дітей навіть давали імена, пов'язані з героїчним історичним минулим. До таких насамперед відносимо Ярослав, Володимир, Богдан та Ольга⁴⁰.

Патріотичне виховання здійснювалося через відповідну літературу, народну пісню, історичні перекази тощо. Як згадує М. Ганушевська-Малкош, у їхньому домі завжди було багато історичної літератури, з дитинства лунали стрілецькі пісні, обговорювали питання з давнього минулого України⁴¹.

На наш погляд, важливу роль відігравав особистий приклад активної праці на громадсько-політичній ниві, адже, як відомо, саме священики виступали ініціаторами різноманітних громадсько-культурних товариств, урочистих заходів з нагоди відзначення пам'ятних історичних дат тощо. Велике значення мав і той факт, що домівки духовенства, особливо влітку, були осередками зібрання патріотично налаштованої інтелігенції, місцем, де гармонійно поєднувалися традиційні погляди старших поколінь і модерні віяння, принесені молоддю із закордонних університетів.

Тому, мабуть, не дарма з середовища священичих родин, вийшло чимало відомих діячів, таких як: провідник Організації українських націоналістів (ОУН) Степан Бандера, генерал-четар УГА Мирон Тарнавський, політичний і військовий діяч Дмитро Паліїв, бойовик Української військової організації (УВО) і секретар проводу ОУН Ярослав Барановський, ідеолог ОУН, автор Декалогу українського націоналіста Степан Ленкавський, організатор сокільського руху, член Бойової управи і Секретаріату військових справ ЗУНР Іван Боберський, генерал-хорунжий армії УНР та організатор товариства «Луг» Роман Дашкевич⁴². Так само не випадково із дев'яти дітей о. М. Ганушевського, який відзначався активною громадською діяльністю, шестеро (сини Мирон, Теофіль, Богдан, Степан, Тарас і донька Ірина) були членами ОУН⁴³.

Важливе місце у родинах духовенства займала справа освіти дітей. Щоб дати молодому поколінню можливість здобути освіту, багатьом родинам доводилося жити дуже ощадно. Інколи у гімназії чи в університеті одночасно перебувало 4–5, а то й більше дітей, що об'єктивно спричиняло значні матеріальні витрати. Це стає очевидним при аналізі листів представників кліру до митрополита Андрея Шептицького (ф. 408 ЦДАЛ) та інших впливових осіб того часу. У них поряд із фінансовою скрутою,

³⁹ Стрийщина: Історично-мемуарний збірник Стрийщини, Скільщини, Болахівщини, Долинщини, Рожнятівщини, Журавенщини, Жидачівщини і Миколаївщини. – Нью-Йорк – Торонто – Париж – Сідней, 1993. – Т. III. – С. 47.

⁴⁰ Чайківський А. Панич: Повесть з галицького життя. – Львів; Тернопіль; Нью-Йорк: Поділля, 1926. – С. 84.

⁴¹ Спогади М. Ганушевської-Малкош, 1926 р.н. Записано Дрогобицькою О.Я. 4 січня 2015 р.

⁴² Арсенич П. Священничий рід Бурачинських... – С. 14.

⁴³ Ганушевська-Малкош М. Нас врятувала віра і любов до Бога й України: Спомини Марти Ганушевської-Малкош // Нова Зоря. – 2012. – Ч. 12. – 15 березня. – С. 5.

незадовільними житловими умовами потреба відправляти дітей на навчання називається як головна підстава для переїзду на більш вигідне місце праці⁴⁴.

У цьому контексті на особливу увагу заслуговують дослідження історика П. Арсенича щодо соціального походження багатьох відомих людей нашого краю. Зокрема, діти священиків Б.-І. Антонич, І. Верхратський, М. Глібовицький, С. Гординський, Ф. Заревич, О. Кисілевська, М. Кічура, Б. Кравців, Н. Кобринська, Р. Купчинський, А. Курдидик, В. Левицький (Софронів), Б. Лепкий, О. Левицький, Є. Мандичевський, В. Пачовський стали письменниками; К. Устиянович, М. Сосенко, С. Абрисовський, С. Борачок, Д. Іванцев, О. Плешкан – художниками; Ф. Колесса, Б. Кудрик, Л. Лепкий, Я. Лопатинський, Р. Сімович, Д. Січинський – композиторами; С. Крушельницька, С. Носалевич, М. Сабат-Свірська, М. Менцінський, О. Курдидик, В. Тисяк – оперними співаками; С. Ганушевський, Б. Шарко – бандуристами і співаками; О. Окуневська, О. Бажанська-Озаркевич, О. Озаркевич-Бірецька – піаністками⁴⁵.

Найчисленнішу групу серед вихідців із родин духовенства склали вчені, культурно-освітні і громадські діячі. Це мовознавці Є. Желехівський, К. Кисілевський, Т. Кияк, історики Ю. Целевич, І. Крип'якевич, археолог Я. Пастернак, етнографи В. Охримович, В. Шухевич, публіцисти В. Бірчак, О. Терлецький, економіст В. Навроцький, ботанік Н. Гаморак, адвокати і громадсько-політичні діячі О. Бурачинський, М. Бучинський, С. Данилович, Т. Заячківський, Є. Калитовський, К. Левицький, К. Мандичевський, Т. Окуневський, Є. Олесницький, К. Трильовський, С. Цегельський, М. Шухевич і С. Шухевич, суддя Т. Заячківський, лікарі Т. Бурачинський, В. Кархут, В. Кобринський, О. Козакевич, Є. Озаркевич та багато інших⁴⁶.

Вищевказані імена зайвий раз підтверджують думку про те, що родини галицького духовенства були тими осередками, в яких виростали нові кадри освіченої верстви.

Таким чином, система виховання у сім'ях сільського греко-католицького духовенства Галичини наприкінці XIX ст. – у 30-х рр. XX ст. базувалася на християнських цінностях і традиційній нормативній культурі. Водночас велику увагу приділяли заняттям танцями, музичній освіті, засвоєнню правил столового етикету та вмінню поводитися у вишуканому товаристві, що свідчить про потужні урбанізаційні впливи. Особливий інтерес, на наш погляд, викликає патріотичне виховання, завдяки якому відбувалося формування нової, національно свідомої еліти.

Oksana Drogobytska

The features of the education in families of rural Greco-Catholic clergy of Galychyna (end of XIXth – 30th XX of century)

The features of the education in families of rural greco-catholic clergy of Galychyna at end of XIXth – 30th XX of century are analysed in the article.

⁴⁴ ЦДІАЛ України, ф. 408, оп. 1, спр. 68, арк. 90; Там само. – Спр. 689, арк. 7, 15; Там само. – Спр. 695, арк. 15, 48; Там само. – Спр. 705, арк. 82.

⁴⁵ Арсенич П. Родина Озаркевичів... – С. 7; Арсенич П. Священничий рід Бурачинських... – С.18.

⁴⁶ Арсенич П. Родина Озаркевичів... – С. 7.

Considerable attention is turned on a specific labour, religious, patriotic, and also sexual education in families of representatives of clergy. A difference of education in families of intelligentsia and peasants is traced on the basis of wide circle of memoir sources.

Author marked that families of the Galycian clergy had been by those cells in that formed the new well-educated intelligentsia.

Keywords: *greco-catholic clergy, education, Galychina, intelligentsia.*

УДК 94(477.83/.86)

Ігор Любчик

Івано-Франківський національний медичний університет

Греко-католицьке духовенство та проблема національно-політичних орієнтацій на Лемківщині у міжвоєнний період

Греко-католицьке духовенство у міжвоєнний період відіграло провідну роль в утвердженні проукраїнських національно-політичних орієнтацій серед місцевого населення. Намагання польської влади у 1920-х рр. сприяти спочатку утвердженню серед духовенства православ'я як ідейної основи москвофільства, а згодом підтримці регіонального лемківського напрямку не увінчалися успіхом.

Ключові слова: *Лемківщина, греко-католицьке духовенство, національно-політична орієнтація, етнополітика.*

Особлива роль в українському національному поступі на Лемківщині належала Греко-Католицькій Церкві, яка через духовенство намагалась утверджувати українську національну ідею. Завдяки діяльності священиків лемки поступово брали дедалі активнішу участь у просвітньому та національному житті. Наприкінці 1920-х рр. влада стверджувала, що «місцева українська інтелігенція на Лемківщині в більшості священики і вчителі, виявляє сильну активність у прищепленні ідей українізму серед людності руської». Однак суттєвим недоліком і надалі залишалась мала кількість національно свідомої інтелігенції серед лемків.

Починаючи з 1920-х рр. у східних лемківських повітах¹ спостерігалися впливи Українського військового об'єднання. У складеному владою Ліського повіту в червні 1929 р. списку осіб, яких підозрювали у належності до УВО, знаходимо о. Теодора Вареху, о. Максима Вітошинського, о. Еміля Чайковського, о. Володимира Даниліва, о. Василя Тисіцького, о. Віктора Кончила, о. Михайла Паславського, о. Володимира Вербенця, о. Миколу Миланича, о. Михайла Жарського.

Серед закарпатських лемків міцно були утверджені москвофільський та карпаторуський напрями. Восени 1921 р. у Пряшеві при греко-католицькій семінарії було створено музичний гурток під назвою «Чайковський» та літературний – «О. Духновича». Збори гуртківців починались гімном підкарпатських русинів, а закінчувались словацьким. Однак зі звітів можна побачити, що гуртки пропагували москвофільські ідеї, адже, окрім О. Духновича, читались твори в основному російських письменників.

Українському національному поступу перешкоджала і православна агітація, яка розгорталася в контексті москвофільського руху і намагалась утримати його позиції. Усвідомлюючи важливу роль Церкви у житті лемків, було зроблено спробу нав'язати їм православ'я як релігійне підґрунтя москвофільства. На 1931 р. у православ'я на Лемківщині перейшло 44 громади². Однак, як стверджували самі представники

¹ Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф.121. – Оп.3. – спр.489. – арк.29-33, 92 а

² Православні парохії на Лемківщині // Діло. – 1931. – 3 вересня

польської влади, перехід лемків на православ'я відбувався більше на тлі політичному, ніж релігійному³.

Наслідки переходу лемків у православ'я свідчать про те, що вони були наймасовішими у повітах з найнижчою українською національною свідомістю населення. Тим часом у Сяноцькому повіті, де рівень української національної свідомості лемків був високим, перехід у православ'я був явищем поодиноким.

Проте вже на середину 1930-х рр. влади констатувала, що з огляду на небезпеку русифікації Лемківщини через Православну Церкву, яка до цього часу користувалась доброзичливо-нейтральним ставленням з боку влади, необхідно звернутись до політики поступової ліквідації православ'я якнайшвидше, оскільки територія Лемківщини входить до сфери інтересів Чехословаччини і радянської Росії⁴.

Загалом релігійні питання породжували значні непорозуміння в національній самоідентифікації лемків. У багатьох випадках поняття «віра» і «національність» підмінялись. Лемки, які були греко-католиками, називали себе українцями, а тих, що перейшли у православ'я, – кацапами або москалями. В цілому перехід частини лемків у православ'я послаблював український національний рух на місцях.

Однак можна ствердити, що намагання москвофільських агітаторів нав'язати лемкам російську ідентичність через Православну Церкву зазнали невдачі, оскільки з початком 1930-х рр. православний рух серед лемків занепадає, а згодом припиняється взагалі.

На Закарпатській Лемківщині, зокрема на Пряшівщині, у 1920-х рр. православний рух не отримав значного поширення. Станом на 1930 р. урядова статистика на Пряшівщині зафіксувала 6885 православних⁵.

Відстоюючи українські інтереси під час свого послування у польському сеймі, у газеті «Діло» С. Баран писав: «З усіх українських етнографічних земель колишньої австрійської займанщини Лемківщина... була останньою, що найдовше перебувала в національному мракобісію». Він звинуватив у цьому насамперед москвофільських священників, які, за його словами, «трясли цілою Лемківщиною»⁶.

З початком 1930-х рр. серед греко-католицького духовенства на Лемківщині активними діячами партії Українське національно-демократичне об'єднання у Сяноцькому повіті були о. Ярослав Телеп, о. Микола Андрейчук, о. Ярослав Щерба, о. Марко Тимотей, о. Теофіл Кміцикевич, о. Михайло Жеплинський; у Кросненському – о. Володимир Кабаровський, о. Андрій Вархол, о. декан Іван Ключас; у Горлицькому – о. декан Юліан Плешкевич, о. Андрій Тлупко, о. Василь Шевчук, у Новосончівському – о. Іван Качмар, о. Степан Корнова, а також церковний дяк у селі Лосе Лев Кобані, у Ясельському – о. Дмитро Ступак⁷. У вересні 1930 р. з ініціативи діяча УНДО на Лемківщині о. Юліана Плешкевича з

³ Archiwum Panstwowe w Krakowie. – Zespol.UWKr. – Sygn. 327 – k.27

⁴ Archiwum Akt Nowych w Warszawie. – Zespol. MSW. – Sygn.1058. – k.79

⁵ Пекар А. Нариси історії церкви Закарпаття. – Т.1. – Рим, 1967. – С.122 – 123

⁶ Баран С. Махита суга. На маргінесі лемківської апостольської адміністрації // Діло. – 1934.–15 листопада.

⁷ Центральний державний історичний архів у м. Львові. (далі ЦДІА у м. Львові) – Ф.344. – Оп.1. – спр.288. – арк.2

Маластова було утворене товариство «Будова України», до якого вступили вчителі з навколишніх громад.

У січні 1933 р. польська влада повідомляла, що на терені Горлицького повіту проявляється активна діяльність українського націоналістичного руху, якою керує о. декан Юліан Плешкевич. У Горлицькому повіті існувало чотири головні осередки українського національного руху, де читальні товариства «Просвіта» проводили активну діяльність та мали значні впливи на місцеве населення. Вони діяли у Маластові під керівництвом о. Ю. Плешкевича, у Гладисові – о. Жлупка, в Смереківці – о. Шевчука та Висовій – о. Дудри. Ці громади були своєрідними центрами, звідки національні впливи поширювалися західними повітами галицької частини Лемківщини.

Греко-католицьке духовенство брало активну участь у розповсюдженні українських періодичних видань, чим неодноразово викликало посилену увагу з боку поліції. З метою розповсюдження українських газет серед лемків о. Іван Качмар організував 18 осередків пропаганди католицької преси в західних повітах Галицької Лемківщини⁸.

У звіті підкомітету у справах Лемківщини у 1937 р. значилось: «Якщо говорити про греко-католицьке духовенство, то в переважній кількості воно симпатизує з духом національно українським, будучи у більшості випадків пропагатором того руху серед людності через розповсюдження книжок і часописів українських»⁹. Поліцейським постерунком також було зауважено, що священники встановили контакт з Л. Кобанем, знаним українофілом, і за посередництва відданих йому осіб замовляють в українських організацій у Львові різні книжки, брошури та листівки для Лемківщини.

Разом з тим, активна національна позиція греко-католицького духовенства натрапляла на численні намагання польської влади послабити її. У 1935 році ординаріат Апостольської Адміністрації Лемківщини видав розпорядження про заборону співати в церкві пісню «Боже великий, єдиний», яка, як стверджувалось у розпорядженні, є своєрідним українським гімном. Було прийнято рішення, за яким спів цієї пісні в церкві вважати за недозволену маніфестацію у святому місці¹⁰.

З метою нейтралізувати вплив духовенства на утвердження української національної свідомості лемків влада у 1933 р. розпочала переселення греко-католицьких священників. Вже у серпні 1935 р. було складено список із 16 найактивніших священників, яких влада бажали перевести у Перемишльську єпархію. Натомість звідти – таку ж саму кількість священників планувалось переселити на Лемківщину. Варто зазначити, що ці спроби польської влади загальмувати український національний рух у середовищі лемків дали певні результати, адже після переселення найактивніших священників український рух в краї значно ослаб.

Впливам москвофільського руху в галицькій частині Лемківщини продовжувала сприяти наявність православних релігійних осередків. Однак

⁸ Львівська наукові бібліотека ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. – Ф.122. – спр.3/1. – арк.2

⁹ AAN. – Zespol. MSW. – Sygn.1058. – k.59

¹⁰ AAN. – Zespol. MSW. – Sygn.963. – k.266

зростання їх кількості у 1930-х рр. призупинилось. Щоб запобігти цьому, в листопаді 1935 р. у Львові з'явився російськомовний місячник «Воскресіння», присвячений відродженню православ'я на Лемківщині.

У контексті боротьби лемків за національну школу важливою подією було відкриття у 1936/37 рр. української гімназії у Пряшеві. Представники «Союзу греко-католицької молоді у Празі» в листі до єпископа Павла Гойдича писали, що гімназія повинна стати центром і провідником греко-католицької руської культури по всій Пряшівській Русі¹¹. Відкриття українського навчального закладу було настільки позитивно сприйняте населенням, що в окремих громадах навіть організували зібрання пожертв на підтримку гімназії. Однак варто зазначити, що більшість викладачів стояли на проросійських позиціях і перешкоджали проникненню в школи українських національних впливів.

У лютому 1934 р. було створено Апостольську Адміністрацію для Лемківщини (ААЛ), метою якої було нейтралізувати впливи греко-католицького духовенства на розвиток українського національного руху серед лемків.

Можна стверджувати, що створення ААЛ було черговою спробою державної влади відірвати лемків від української національної спільноти та асимілювати їх. Власне, і українське населення розуміло, що реалізація цього плану суперечила українським національним інтересам. Газета «Діло» ще за рік до створення ААЛ писала, що не окремого єпископа потрібно лемкам, а добрих, ідейних, щиро відданих народові священників, відповідно проведених ними місій та освідомлюючої культурно-освітньої праці¹².

Створення окремого єпископства викликало численні протести з боку значної частини лемків, а окремі громади Сяноцького повіту навіть висилали своїх делегатів до єпископа Й. Коциловського з проханням не приєднувати їх до новоутвореного єпископства. В листопаді 1933 р. зі Львова на адресу о. Івана Качмара надійшло 30 екземплярів брошури українською мовою під назвою «Лемківська проблема», яку слід було розповсюдити серед лемків Новосончівського та Горлицького повітів для протидії створенню окремого єпископства для лемків.

З метою обмежити активну національну позицію греко-католицьких священників у 1937 р. у Краківському воєводстві було прийнято рішення «запобігти навчанню молодих греко-католицьких священників для Апостольської Адміністрації Лемківщини у націоналістичних осередках, якими є семінарії Львова та Перемишля». Тому Краківський воєвода звернувся до Міністерства віросповідань і освіти з пропозицією виховувати священників для ААЛ в інших містах.

Було вирішено, що 16 молодих алюмнів, починаючи з 1938 р., навчатимуться в римо-католицькій семінарії в Тарнові. Однак, як зауважував у своєму листі від 20 серпня 1938 р. Апостольський Адміністратор о. Я. Медвецький, з цим проектом не можна погодитись, бо «воюючий українізм посилюється за всяку ціну», що може викликати незадоволення серед населення Лемківщини як приклад до латинізації та

¹¹ Štátny oblastný archiv v Prešove. – Fond.ŠRG v Prešove. – Inv. č 69, číslo škatule 8. – S.83

¹² Невже 4-те греко-католицьке єпископство в Галичині? // Діло. – 1933. – 26 лютого

полонізації лемків¹³. Зазначимо, що цю справу польській владі так і не вдалося зреалізувати. Зокрема, краківський воєвода у листі до Міністерства віросповідань і освіти від 1 жовтня 1938 р. писав, що «найкраще відповідними кандидатами на греко-католицьких священників на Лемківщині були б поляки – греко-католики, які рекрутуються переважно з-посеред шляхти загородової, однак пошуки не дали результату»¹⁴.

Одночасно з боку польської влади робилися спроби розширити на Лемківщині мережу римо-католицьких парафій, значення яких полягало б у піднесенні польського національного руху. У зв'язку з цим, власті домагались відкриття римо-католицьких парафій у громадах Жегестів Новосончівського повіту, Скальники Ясельського повіту, Команчі Сяноцького повіту та ректоратів у Висові, Ізбах, Гладішові та Снітниці Горлицького повіту, Лабові та Верхомлі Великій Новосончівського повіту, Цісні Ліського повіту.

Загалом можемо підсумувати, що греко-католицьке духовенство у міжвоєнний період відіграло провідну роль в утвердженні проукраїнських національно-політичних орієнтацій серед місцевого населення Лемківщини. Намагання польської влади у 1920-х рр. сприяти спочатку утвердженню серед духовенства православ'я як ідейної основи москвофільства, а згодом підтримці регіонального лемківського напрямку не увінчались успіхом.

Igor Lyubchyk

Greek Catholic clergy and the problem of national and political orientation of the Lemko region between the wars

Greek Catholic clergy played a major role in approving pro-Ukrainian national and political orientation of the local population in the interwar period. Attempts of Polish authorities in the 1920s of promoting of Orthodox Christianity's approval among clergy as the ideological basis of Moscovofilstvo and later support of regional Lemko direction was not successful.

Keywords: *Lemkivschyna, Greek Catholic clergy, national and political orientation, ethnic policy.*

¹³ ААН. – Zespol. MWR i OP. – Sygn.625. – k.44

¹⁴ Там само. – k.31

УДК 94(477.83/.86) XIX

Ігор Райківський

*Інститут історії, політології і міжнародних відносин
Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника***Роль греко-католицького духовенства в розвитку українського народознавства в Галичині першої третини XIX ст.**

У статті висвітлюється ключова роль греко-католицького духовенства в українському національному відродженні Галичини першої половини XIX ст., що на початковому етапі, до «весни народів» 1848–1849 рр., характеризувався розвитком народознавства як науки в галузях мовознавства, історії, фольклористики. Народознавча діяльність священників сприяла кристалізації української національної самосвідомості серед галицько-руського населення, ідеї національної єдності (соборності) України.

Ключові слова: греко-католицьке духовенство, національний рух, народознавство, Галичина.

Ключову роль в українському національному відродженні XIX – початку XX ст. відіграло утвердження новочасної національної самосвідомості, що стало заслугою передової інтелігенції під владою двох імперій – Російської та Австрійської (Австро-Угорської), між якими були поділені українські етнічні землі. Провідні позиції в національному русі Галичини упродовж усього XIX століття, особливо в перші десятиліття відродження, займало греко-католицьке духовенство. На початковому етапі священники зайнялися вивченням різних сторін життя народу. У пропонованій статті проаналізовано значення греко-католицького духовенства в розвитку українського народознавства в краї першої третини XIX ст. Обрана тема привертала увагу деяких дослідників¹, у тому числі автора цієї публікації², але й досі викликає науковий і суспільно-політичний інтерес.

Унаслідок занепаду Речі Посполитої в 1772 р. галицькі русини перейшли під владу Австрійської імперії в стані глибокого винародовлення, за висловом М. Возняка, «без ознак свого окремого національно-культурного життя»³. У Галичині, писав М. Грушевський, «не було того піднесення своєрідного українського патріотизму, який пережила

¹ Стеблій Ф. Початки українського національного руху в Галичині / Феодосій Стеблій // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 1995. – Вип. 2. – С. 59–70; Заброварний С. Священики – перші просвітителі українського народу в Галичині на зламі XVIII і XIX століть / Степан Заброварний // Варшавські українознавчі зошити. – Варшава, 1989. – Зошит 1. – С. 134–147; Stepień S. Borderland City: Przemyśl and the Ruthenian National Awakening in Galicia / Stanisław Stepień // Galicia: a multicultural land / edited by C. Hann and P.-R. Magocsi. – Toronto ; Buffalo ; London, 2005. – P. 52–70 *та ін.*

² Див.: Райківський І. Ідея української національної єдності в громадському житті Галичини XIX століття: монографія / Ігор Райківський. – Івано-Франківськ, 2012. – 932 + 16 с.

³ Возняк М. Як пробудилося українське народне життя в Галичині за Австрії / Михайло Возняк. – Львів, 1924. – С. 5.

Гетьманщина по інерції автономного життя ... XVIII ст.»⁴. «Толковано о насъ безъ насъ и кромѣ насъ», – влучно зауважив Я. Головацький⁵. За соціальним складом русинами були майже виключно селяни, що знемагали в тяжкій панщизняній неволі, та малоосвічене греко-католицьке духовенство, «низьке» за соціальним статусом. Поляки зневажливо казали: «Рор і сһор – то ruski naród» («пип і селянин – це руський народ»)⁶. Ополячення й окатоличення серед русинів поширилося настільки, що навіть у селах священники почали виголошувати проповіді польською мовою та розмовляли по-польськи вдома або користувалися так званим «язичієм» – мішаниною церковнослов'янської і польської мов, місцевої говірки⁷. Діловодство греко-католицьких єпископських консисторій першої половини XIX ст., як правило, велося польською, латинською або німецькою мовами⁸. Старі служебники і Євангелія в церквах нерідко містили тексти, написані зверху латинськими буквами, щоб полегшити священникам читання. Навіть один із майбутніх лідерів «староруської партії» А. Петрушевич у 1840 р. не склав іспит з *lingua ruthenica*, тому що не вмів читати кирилицею⁹.

Етнічній самоідентифікації галицьких русинів сприяла реформаторська діяльність австрійського уряду 1770–80-х рр. Реформи Марії-Терези та Йосифа II в дусі освіченого абсолютизму охопили головним чином сільське господарство, церкву й освіту, дещо покращили соціальне й матеріальне становище двох основних прошарків місцевого населення. Особливе значення в національному пробудженні мало підвищення статусу Греко-католицької церкви, зокрема після 1808 р., коли було відновлено Галицьку митрополію. Завдяки заснуванню нових навчальних закладів, насамперед Руського інституту при Львівському університеті (*Studium ruthenum*) та греко-католицької семінарії у Львові, було відкрито шлях для освіти греко-католицького духовенства, тісно пов'язаного з сільським оточенням. Зокрема, в Руському інституті, що діяв з 1787 по 1809 рр. з метою підготовки священників-русинів до сану, навчання на філософському і теологічному факультетах проводилося «руською» мовою¹⁰. Руський інститут за весь період існування підготував

⁴ Грушевський М. Розвиток українських досліджень у XIX столітті і вияви у них основних питань українознавства / Михайло Грушевський // Український історик. – 1989. – № 4. – С. 60.

⁵ Головацький Я. О первомъ литературно-умственномъ движеніи Русиновъ въ Галиціи со временъ Австрійского владѣнія въ той землѣ / Яковъ Головацкій // Науковий збірник, издаваемый литературнымъ обществомъ Галицко-русской матицы. Особый оттискъ. – Львовъ, 1865. – С. 6.

⁶ Biblioteka naukowa Polskiej Akademii Umiejętności Polskiej Akademii Nauk (PAU i PAN) w Krakowie, sygn. 5568 (Rusini. Sejm Galicyjski. Ruś), k. 50.

⁷ Иоанн Снѣгурскій, его жизнь и дѣятельность въ Галицкой Руси / сочиненіе Юстина Желеховского. – Львовъ, 1894. – С. 17.

⁸ Мозер М. Уживання української мови греко-католицькою Церквою в Галичині (1772–1859 рр.) / Міхаель Мозер // Мозер М. Причинки до історії української мови / за заг. ред. С.Вакулєнка. – Харків, 2008. – С. 478.

⁹ Турій О. До питання про провідну роль греко-католицького духовенства в національному русі галицьких українців у XIX ст. / Олег Турій // Матеріали засідань Історичної та Археографічної комісії НТШ в Україні. – Львів, 1999. – Вип. II (1995–1997). – С. 411, 412.

¹⁰ Химка І. Релігія й національність в Україні другої половини XVIII–XX століть / Іван Химка // Ковчег. Науковий збірник із церковної історії. – Львів, 2003. – Число 4. – С. 62.

близько півтисячі високоосвічених священників, які внесли значний вклад у національне відродження Галичини¹¹.

На відміну від підросійської України, де переважала світська інтелігенція, провідником національного руху галицьких русинів у першій половині XIX ст. стало греко-католицьке духовенство. «Говорити про інтелігенцію перед скасуванням панщини, – писав І. Франко, – то значить говорити про духовенство, бо ніякої другої інтелігенції у нас просто не було...»¹². Відкриття навчальних закладів для галицьких русинів, запровадження рідної мови як мови навчання, освіти мало далекосяжне значення для пробудження притлумленого за довгі роки польського панування почуття етнічної самобутності. Щоправда, перші кроки на шляху національно-духовного відродження в Галичині були досить слабкими. Незважаючи на формальне проголошення рівності усіх католиків Габсбурзької імперії, греко-католики у порівнянні з римо-католиками перебували в пониженому, пригнобленому становищі¹³. Владі йшлося насамперед про освіту священників, щоб вони вміли добре читати і співати з церковних книг та їх розуміти. Нечисленна галицько-руська інтелігенція не бачила потреби впроваджувати в літературу народнорозмовну мову, оскільки вже була готова, опрацьована, кодифікована і канонізована старо-церковнослов'янська, що вважалася засобом захисту від полонізаційних процесів¹⁴.

Отже, через своєрідний аристократизм і пошану до мови та букви священних церковних книг тогочасна еліта внутрішньо не готова була сприйняти живу народну мову як мову шкільництва, літератури, науки, вважаючи її недостатньо розвинутою¹⁵. Характерно, що професори новоствореного Руського інституту Т. Захаріясеви́ч і П. Лодій ви́бачалися перед читачами, що вжили в своїх працях «выраженій простыхъ»¹⁶. Перше і половина другого десятиліття XIX ст. стали періодом найбільшого занепаду в розвитку української мови в Галичині, що була лише засобом побутового спілкування простолюду¹⁷. Занепад у національно-культурному житті позначився на видавничій діяльності. Слухачі Руського інституту могли користуватися лише двома підручниками «руською» мовою – з логіки та історії Церкви, тоді як інші предмети (навчання тривало з 1794/95 н.р. чотири роки) засвоювали з усних викладів¹⁸. У період з 1796 р. до 1808 р. друкарня Ставропігійського інституту у Львові – єдиної (до 1848 р.) світської інституції галицьких русинів – не видала жодної книги

¹¹ Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.) / Микола Кугутяк. – Івано-Франківськ, 1993. – С. 14.

¹² Франко І. Критичні письма о галицькій інтелігенції / Іван Франко // Франко І. Збір. творів у 50-ти т. – К., 1980. – Т. 26. – С. 87.

¹³ Турій О. Соціальний статус і матеріальне становище греко-католицького духовенства Галичини в середині XIX століття / Олег Турій // Ковчег. Науковий збірник із церковної історії. – Львів, 2000. – Число 2. – С. 116, 148.

¹⁴ Лесюк М. Доля моєї мови / Микола Лесюк. – Івано-Франківськ, 2004. – С. 76.

¹⁵ Там само. – С. 90.

¹⁶ Свѣнцицькій І.С. Обзоръ сношеній Карпатской Руси съ Россіей въ 1-ую пол. XIX в. / И.С.Свѣнцицькій. – СПб., 1906. – С. 80, 81.

¹⁷ Грещук В. Українська мова в Галичині кін. XVIII – поч. XIX ст. / Василь Грещук // Українознавчі студії. – 1999. – № 1. – С. 4, 5.

¹⁸ Андрохівич А. Львівське “Studium Ruthenum” / Амвросій Андрохівич // Записки НТШ. – Львів, 1925. – Т. СXXXVI–СXXXVII. – С. 62, 101.

кириличним шрифтом, а до 1820 р. – менше десяти публікацій церковнослов'янською мовою¹⁹.

«Світанок національного відродження» в Галичині, писав І. Франко, був «довгий і холодний», «церковщина вбивала живий дух серед нечисленної інтелігенції, штовхаючи її до польської мови...»²⁰. Однак національне життя русинів поступово активізувалося і в своєму розвитку пройшло два етапи: кінець XVIII ст. – 1820-ті рр. і 30-ті – середина 40-х рр. Перший з них відбувався під знаком ідей просвітництва, другий – романтизму, коли соціальне обличчя та ідеологія національного руху все більше демократизувалися²¹. На першому етапі головними осередками національного відродження в Галичині були два міста: Перемишль як центр греко-католицької єпархії та Львів – столиця провінції. Під покровительством перемишльського єпископа М. Левицького 5 липня 1816 р. австрійський цісар затвердив утворення культурно-освітнього «Товариства галицьких греко-католицьких священників для поширення письмами просвіти і культури серед вірних на основі християнської релігії»²².

Статут товариства, підписаний М. Левицьким у січні 1816 р., вийшов друком латинською мовою у Відні. За поданням єпископа, товариство очолив І. Могильницький, що відав справами шкільництва в єпархії, а рядовими членами були священники. «Головною метою даного Товариства, – йшлося в статуті, – є розвиток справжньої релігії і побожності шляхом пропаганди в усій єпархії різних творів»²³. Для досягнення цієї мети передбачалося видавати книжки, насамперед для читання простолюду. Вони мали бути написані народною мовою, яку використовували селяни, за винятком «грубих» висловів, які необхідно було «окультурити». На практиці це призводило до використання макаронічного «язичся». Всупереч опору місцевої адміністрації, провідні діячі товариства (Й. Левицький, Й. Лозинський, І. Лаврівський та ін.) взялися за видання літератури, шкільних підручників для народу. Боротьба передових галицьких діячів за розширення суспільних функцій «руської» мови в 20–30-х рр. XIX ст. знайшла підтримку перемишльського єпископа І. Снігурського²⁴. Однак перемишльські діячі не наважилися на радикальний крок – використовувати в літературі живу народну мову. Характерно, що листи М. Левицького до І. Снігурського були написані в першій половині XIX ст. польською мовою²⁵.

¹⁹ Орлевич І. Ставропігійський інститут у Львові (кінець XIII – 60-і рр. XIX ст.) / Ірина Орлевич. – Львів, 2000. – С. 99.

²⁰ Франко І. Нариси з історії української літератури в Галичині / Іван Франко // Франко І. Збір. творів у 50-ти т. – К., 1980. – Т. 27. – С. 142, 143.

²¹ Стеблій Ф. Початки українського національного руху в Галичині / Феодосій Стеблій. – С. 60.

²² Возняк М. Студії над галицько-українськими граматиками XIX в. / Михайло Возняк // Записки НТШ. – Львів, 1909. – Т. XC, кн. IV. – С. 117.

²³ Дух і ревність. Владика Снігурський та інші перемишляни / упоряд. В.Пилипович. – Перемишль; Львів, 2002. – С. 41.

²⁴ Stępień S. Rola Przemysła w ukraińskim odrodzeniu narodowym w Galicji w pierwszej połowie XIX w. / Stanisław Stępień // Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze. – Т. 8–9. Spotkania polsko-ukraińskie. Studia Ukrainica / pod redakcją S.Kozaka. – Warszawa, 1999. – S. 129, 137.

²⁵ Zakład Rękopisów Biblioteki Narodowej w Warszawie, sygn. III. 2886 (Listy arcybiskupa lwowskiego obrądku grecko-katolickiego, kardynała M.Lewickiego do biskupa grecko-katolickiego diecezji przemyskiej J.Śnigurskiego z lat 1820–1847), 226 k. Див.: Вибрані листи митроп. Михайла

Першим, хто усвідомив небезпеку втрати етнічної самобутності, винародовлення галицьких русинів і став на захист рідного слова, був І. Могильницький. У 1823 р. він підготував до друку граматику, що не побачила світ за життя автора. Більш щасливу долю мала «Вѣдомѣсть о Рускомъ Языцѣ» (далі – «Відомість»)²⁶, переклад якої польською мовою з'явився в 1829 р., праця декілька разів перевидавалася²⁷. Вона стала практично першим науковим дослідженням про українську мову в Галичині. Найбільшою заслугою статті І. Могильницького можна вважати саму постановку питання: «руська» мова є такою ж самобутною мовою, як і інші слов'янські мови, рівноправною з ними, повинна бути запроваджена у всі сфери життя народу²⁸. Водночас він вважав, що літературна мова має бути більш культурною, вишуканою, порівняно з місцевою говіркою неосвіченого селянства. Цього можна було досягнути, на його думку, шляхом поєднання мови простого народу з церковнослов'янською. Схиляння «до досконалішого вислову» на практиці оберталось в макаронічне «язичіє»²⁹.

В основному через мовно-літературні засади, стверджує Я. Грицак, перемишльське товариство не можна вважати виразником «чітко української національної орієнтації»³⁰. Характерно, що митрополит (з 1816 р.) М. Левицький, один з ініціаторів заснування товариства, в 30-х рр. виступив за заборону видань простонародною мовою. І. Могильницький став першим галицьким ученим, що науково обґрунтував самостійність «руської» мови, на відміну від польської, російської і церковнослов'янської. Однак, розглядаючи «руський простір» по обидва боки Збруча, де вживалася «руська» мова, автор обіймав своєю увагою передусім русинів колишньої Речі Посполитої. Він, зокрема, не згадував про закарпатських русинів, про Слобожанщину, а під словом «Україна», як і в польській літературі, в регіонально обмеженому значенні розумів лише територію Київщини³¹. Услід за І. Могильницьким у середовищі перемишльських просвітителів було підготовлено низку граматик «руської» мови, що засвідчило виділення мовознавства в окрему галузь народознавства як науки. Саме мова була в центрі народознавчих досліджень у Галичині до 1848 року³².

Левицького до еп. Івана Снігурського й офіційні документи їх спільної діяльності (1813–1847) / зібрав В.Щурат // Український архив. Видає історично-філософічна секція НТШ. – Львів, 1924. – Т. XII. – С. 3–128. У публікації вміщено 114 листів, починаючи з 1814 р. до 1847 р.

²⁶ Могильницький І. Вѣдомѣсть о Рускомъ Языцѣ / Іван Могильницький / підготовка до друку, вступна стаття і примітки В.Грещука. – Івано-Франківськ, 2003. – 132 с.

²⁷ Там само. – С. 8, 9.

²⁸ Грещук В. «Вѣдомѣсть о Рускомъ Языцѣ» І.Могильницького в обороні прав української мови / Василь Грещук // Вісник Прикарпатського університету. Філологія. – Івано-Франківськ, 1997. – Вип. II. – С. 17.

²⁹ Грещук В. Українська мова в Галичині кін. XVIII – поч. XIX ст. / Василь Грещук. – С. 9.

³⁰ Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX–XX століття / Ярослав Грицак. – К., 1996. – С. 49.

³¹ Мозер М. «Русини» й «руська мова» в галицьких граматиках першої половини XIX ст. / Міхаель Мозер // Українська мова в Галичині: історичний вимір / відп. ред. Я.Ісаєвич, М.Мозер, Н.Хобзей. – Львів, 2011. – С. 12, 13.

³² Магочій П.-Р. Історія України / Павло-Роберт Магочій / авторизований переклад з англ. Е.Гийдела, С.Грачової. – К., 2007. – С. 345.

Майже одночасно з І. Могильницьким закінчив рукопис своєї граматики священик І. Лаврівський, викладач Перемишльської духовної семінарії. Роботу було написано німецькою мовою під назвою «*Versuch über die Sprachlehre der Ruskischen Sprache, wie solche sammt ihren Unter-Mundarten in den Königreichen Galizien und Lodomerien gesprochen wird*» («Спроба граматики руської мови, складеної з піддіалектів, якими розмовляють в Королівстві Галиції й Лодомерії») ³³. І. Лаврівський рішуче підтримав погляди про самостійність і рівноправність «руської» мови. В основу літературної мови вчений поклав живу народну мову, фактично рідні йому лемківські говірки, хоч і на ній позначився незначний вплив церковнослов'янщини ³⁴. І. Лаврівський познайомився з молодим вченим, родом з Харкова, П. Кеппеном, який під час першої наукової подорожі в Галичину на початку 1822 р. відвідав Перемишль. Декілька років (до 1825 р.) вони навіть листувалися з чисто наукових інтересів. Перебуваючи у Львові протягом чотирьох днів у січні 1822 р., П. Кеппен мав також зустріч з ректором Львівського університету М. Гриневицьким – дослідником «руської» мови, історії рідного краю ³⁵.

У 1830 р. у Будимі вийшла книжка закарпатського вченого, священика М. Лучкая, побудована переважно на матеріалі «карпаторуського говору», – «*Grammatica Slavo-Ruthena: seu Vetero-Slavicae et actu in montibus Carpathicis Parvo-Russicae, seu dialecti vigentis linguae*» («Грамматика слов'яноруська, або старослов'янська, побудована на діалектах мови, вживаної в Карпатських горах Малоросії»). Це була перша в Австрії друкована грамматика старослов'янської мови з використанням закарпатської говірки, поширеної в сільській місцевості біля Мукачеве, де народився і виріс автор. Однак свою «руську» граматику автор, що одним із перших запропонував спростити кириличний правопис, видав латиною ³⁶. Грамматика М. Лучкая призначалася для місцевих студентів-богословів, що вивчали церковнослов'янську мову як засіб боротьби проти мадяризації ³⁷. Водночас М. Лучкай написав історичну латиномовну працю в шести томах «*Historia Carpatho-Ruthenorum*» («Історія карпатських русинів»), що була підготовлена до друку в 1842 р., але через смерть автора тривалий час залишалася в рукопису. Вона мала обсяг майже 1,5 тис. сторінок великого формату, що охоплювали період від первісного заселення краю до 1830-х рр. ³⁸. Отже, поряд з Галичиною почалося національне відродження на Закарпатті (Карпатській Русі), що в першій половині XIX ст. перебувала під сильним угорським тиском.

³³ Лірвак з-над Сяну. Перемишльські друки середини XIX століття / упоряд. В.Пилипович. – Перемишль, 2001. – С. 432.

³⁴ Грещук В. Українська мова в Галичині кін. XVIII – поч. XIX ст. / Василь Грещук. – С. 10.

³⁵ Свѣнцицькій И.С. Обзоръ сношеній Карпатской Руси съ Россіей въ 1-ую пол. XIX в. / И.С.Свѣнцицькій. – С. 47, 50.

³⁶ Голинська Т. Українська мова в “Граматиці” Михайла Лучкая 1830 року / Тетяна Голинська // Варшавські українознавчі зошити. – Варшава, 1989. – Зошит 1. – С. 148.

³⁷ Рудловчак О. Біля витоків багатководної ріки. До 200-ліття від дня народження Михайла Лучкая / Олена Рудловчак // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику / упорядник М.Сополіга. – Братіслава – Пряшів, 1990. – Т. 16. – С. 16.

³⁸ Лучкай М. Історія карпатських русинів: У 6-ти т. / Михайло Лучкай / дешифрування рукопису, переклад з латинської, покажчики Ю.Сака; вступ. ст. Д.Данилюка. – Ужгород, 1999. – Т. I. – С. 13, 14; Магочій П.-Р. Народ нізвідки. Ілюстрована історія карпаторусинів / Павло-Роберт Магочій / переклад з англ. С.Біленький та Н.Кушко. – Ужгород, 2006. – С. 57.

Автором першої друкованої граматики української мови в Галичині, написаної німецькою мовою під назвою «Grammatik der ruthenischen oder klein-russischen sprache in Galizien» («ГраMATика рутенської або малоросійської мови в Галичині») та виданої в 1834 р. у Перемишлі³⁹, став Й. Левицький. У книзі представлена не жива народнорозмовна мова, а мішанина старослов'янських, великоруських і польських слів, з домішками місцевої говірки. Й. Левицький виступав прихильником старослов'янської мови, етимологічного принципу правопису і критично ставився до тих, хто обстоював фонетику⁴⁰. У листі до митрополита М. Левицького 16 березня 1841 р. Й. Левицький відверто писав про своє прагнення, щоб кожний галичанин якнайкраще міг пізнати «языкъ такъ церковный, якоже и простонародный русскій...»⁴¹. Водночас як приклади до граматичних правил він використовував народні пісні, прислів'я і навіть помістив у своїй граматиці уривки з «Енеїди» І. Котляревського⁴² – зачинателя нової української літератури.

Серед авторів перших граматик, що стали на захист народної мови, виділявся священник Й. Лозинський, учений і публіцист. Він написав польською мовою граматику «руської» («малоруської») мови, яка вийшла друком у 1846 р. в Перемишлі («Gramatyka języka ruskiego (mało-ruskiego)»)⁴³. Автор виступив прихильником не книжної церковнослов'янської мови, а живої народної, прямо писав про «потребу брати мову з вуст простого народу...». У передмові до граматики наголошувалося, що «Мала Русь» територіально охоплює етнічні землі як у Росії, так і в Австрії, із загальною чисельністю населення понад 15 млн. осіб⁴⁴. Як і його перемишльські попередники, Й. Лозинський слушно стверджував, що *maloruski* – це друга назва «руської» мови, що виникла через потребу відрізнити її від мови російської («великоруської»)⁴⁵. Однак Й. Лозинський пішов за тими, хто, за висловом І. Огієнка, «закликають любити свою «руську» мову, але кличуть по-польськи чи німецьки»⁴⁶. Й. Лозинський послідовно обстоював фонетичний принцип правопису, необхідність реформи або заміни кирилиці, яку вважав занадто громіздкою азбукою для руського письма⁴⁷.

Отже, місцева інтелігенція намагалася вирішити питання своєї ідентичності через мову, що стало основним завданням першого,

³⁹ Lewicki J. Grammatik der ruthenischen oder klein Russischen Sprache in Galizien / J.Lewicki. – Przemyśl, 1834. – XXVI + 212 + 59 + 13 s.

⁴⁰ Маковей О. З історії нашої фільольогії. Три галицькі граматики / Осип Маковей // Записки НТШ. – Львів, 1903. – Т. LI. – С. 24.

⁴¹ Студинський К. Матеріяли до історії культурного життя в Галичині в 1795–1857 рр. Замітки й тексти / Кирило Студинський // Українсько-руський архив. – Львів, 1920. – Т. XIII–XIV. – С. 381.

⁴² Енеїда на Малоросійській языкъ перелицованая // Lewicki J. Grammatik der ruthenischen oder klein Russischen Sprache in Galizien. Anhang zur ruthenischen grammatik. – С. 46, 47.

⁴³ Gramatyka języka ruskiego (mało-ruskiego) napisana przez ks. Józefa Łozińskiego. – Przemyśl, 1846. – XLIII + 137 s.

⁴⁴ Ibid. – S. VII, VIII, XXXIV.

⁴⁵ Мозер М. «Русини» й «руська мова» в галицьких граматиках першої половини XIX ст. / Міхаель Мозер. – С. 19.

⁴⁶ Огієнко І. (Митрополит Іларіон) Історія української літературної мови / Іван Огієнко. – К., 1995. – С. 175.

⁴⁷ Лесюк М. Історія правописного питання в Галичині (до 50-их років XIX ст.) / Микола Лесюк // Вісник Прикарпатського університету. Філологія. – Івано-Франківськ, 2001. – Вип. VI. – С. 24.

«збиральницького» етапу відродження в Галичині. Самостійність руського народу, як і «руської» мови, що не є діалектом польської або російської («великоруської») мов, була для авторів перших граматик самозрозумілою. Вони не уявляли якусь окрему «австрійсько-руську» мовну чи національну ідентичність, за висловом М. Мозера, «мовна свідомість галичан завжди сягала поза Галичину», на схід від австро-російського кордону. Щоправда, автори мовознавчих праць мали обмаль інформації про Наддніпрянщину, а їхні уявлення про руськість в основному не виходили за межі колишньої Речі Посполитої⁴⁸. По суті, в тогочасній Галичині існувало кілька мовних таборів. Більшість авторів писали граматики книжної слов'янорусської (словеноруської) мови, в основу якої було покладено церковнослов'янщину, кириличну абетку, з використанням народних висловів. Водночас були опоненти застарілої церковнослов'янської мови, що закликали до реформи кирилиці, яку вважали непридатною для сучасного літературного життя. Серед прибічників народної мови висловлювалася навіть радикальна ідея відмови від кириличної абетки і переходу на латиницю. Мовно-правописні суперечки з особливою силою проявилися під час «азбучної війни» середини 1830-х рр.⁴⁹.

На сторінках львівського тижневика «Rozmaitości» (ч. 29) Й. Лозинський у 1834 р. надрукував польськомовну статтю «Про запровадження в руському письменництві польської абетки», в якій навів аргументи на користь польських букв для передачі звуків «руської» мови на письмі. На його думку, «руська» мова як неписемна мала свободу вибору найвигіднішого алфавіту. Таким він вважав польський алфавіт, аргументуючи свою позицію тим, що «абетка» простіше для сприйняття⁵⁰. Й. Лозинський сподівався, що запровадження латинки дасть змогу «європеїзувати» мову галичан. Наприклад, усі поляки, що живуть із русинами, добре розуміють і навіть спілкуються по-руськи, однак, вважав автор, мало хто захоче вчитися кирилиці, щоб читати руські книжки. Кирилиця – це одяг мертвої мови, латиниця – живих мов, znana в цілому світі. Єдину перевагу кирилиці над «абеткою» Й. Лозинський бачив у тому, що для звуків, позначуваних латинськими літерами *cz*, *sz*, *szcz*, кирилиця має окремі знаки *ч*, *ш*, *щ*. Однак це не зменшує переваг «абетки», тож русини повинні взяти за зразок письмо поляків і чехів. Кирилицю можна лишити як предмет, не обов'язковий у сільських школах, лише для тих, кому необхідно знати церковнослов'янську мову, приміром, для священників, дяків і т.д.⁵¹.

Як зразок для наслідування, Й. Лозинський видав латинкою 1835 р. у Перемишлі збірку «*Ruske wesila*» (далі – «Руське весілля»). Сучасні мовознавці визнають аргументи Й. Лозинського в багатьох позиціях слухними⁵². Він, як і пізніше І. Вагилевич, автор руської граматики

⁴⁸ Мозер М. «Русини» й «руська мова» в галицьких граматах першої половини XIX ст. / Міхаель Мозер. – С. 52, 53.

⁴⁹ Магочій П.-Р. Історія України / Павло-Роберт Магочій. – С. 345.

⁵⁰ Маковей О. З історії нашої фільольогії / Осип Маковей. – С. 33.

⁵¹ Франко І. Азбучна війна в Галичині 1859 р. / Іван Франко // Франко І. Збір. творів у 50-ти т. – К., 1986. – Т. 47. – С. 570, 571; Лесюк М. Початок азбучної війни в Галичині / Микола Лесюк // Пашкевичіана: Нова серія. Збірник наукових праць. – Львів – Вінніпег, 2004. – Вип. 5–6. – С. 45.

⁵² Лесюк М. Іван Франко про азбучні дискусії в Галичині / Микола Лесюк // *Warszawskie zeszyty ukrainozawcze. Spotkania polsko-ukraińskie. Studia Ukrainica*. – Warszawa, 2007. – Т. 23–24. – С. 282.

(«Grammatyka języka małopruskiego w Galicyi») в 1844 р., не були прихильниками мовно-культурної асиміляції. Услід за відомим словенським філологом В. Копітаром, вони вважали більш перспективним для розвитку «галицько-української розмовної мови» перехід на латинку, що дало б змогу «краще увійти до сфери західнослов'янської та загальноєвропейської культури...»⁵³. По суті, малося на меті через польське посередництво внести в середовище галицьких русинів ліберально-демократичні ідеї із Заходу, подолати провінційний консерватизм і пута станового обмеження⁵⁴. Однак Й. Лозинський, виступаючи зачинателем «азбучної війни» в Галичині, не зрозумів важливої суспільної сутності алфавітного питання. І. Франко справедливо назвав «виступ Лозинського ... легкокомисним та слабо обдуманим»⁵⁵. Впровадження «абетадла» в писемність галицьких русинів стало б на перешкоді єдності культурного процесу на етнічних українських землях, було б серйозним чинником посилення загрози асиміляції місцевого населення.

Виступ Й. Лозинського наштовхнувся на рішучий спротив галицько-руської інтелігенції. Так, священник Й. Левицький написав статтю в 1834 р. («Odpowiedź na zdanie o zaprowadzeniu abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego»), в якій спростував усі дев'ять положень Й. Лозинського, що обґрунтовували доцільність запровадження польської абетки до руського літературного письма. На його думку, не можна відмовлятися від кирилиці, що має для русинів глибоке історичне коріння, через відсутність граматики, бо поляки мали також швидше «красномовців, поетів та істориків у своїй мові, ніж граматиків»⁵⁶. З аргументованою відповіддю проти латинізації «руської» писемності виступив також М. Шашкевич у брошурі польською мовою «Азбука і abecadło», виданій у Перемишлі 1836 р.⁵⁷, що мала вирішальний вплив на співвідношення сил в «азбучній війні».

«Азбучна війна» в 1834–1836 рр., відстоювання в ній місцевою руською інтелігенцією кирилиці як традиційної народної святині, виразника етнічної самосвідомості і східнослов'янської єдності розворушили громадськість, сприяли консолідації сил у боротьбі з колонізацією – за розвиток національної культури. Питання «про заміну руської азбуки на польське абетадло» Я. Головацький розглядав на схилі віку як «питане про жите: бути чи не бути русинам у Галичині. Коли б галичани в 30-их роках прийняли були польське абетадло, – пропала би руська індивідуальна народність, пропав би руський дух...»⁵⁸. Водночас поява полемічних «алфавітно-правописних» праць спонукала освічену верству до зацікавлення лінгвістичною проблематикою, вивчення живої

⁵³ Магочій П.-Р. Мовне питання як фактор національного руху / Павло-Роберт Магочій // Магочій П.-Р. Галичина. Історичні есе. – Львів, 1994. – С. 139.

⁵⁴ Зашкільняк Л. Іван Вагилевич на тлі свого часу та історіографії / Леонід Зашкільняк // Багатокультурне історичне середовище Львова в XIX і XX століттях / за ред. Л.Зашкільняка і Є.Матерніцького. – Львів; Жешув, 2006. – Т. IV. – С. 149.

⁵⁵ Франко І. Азбучна війна в Галичині 1859 р. / Іван Франко. – С. 584.

⁵⁶ Магочій П.-Р. Мовне питання як фактор національного руху / Павло-Роберт Магочій. – С. 573.

⁵⁷ Підзаголовок «Uwagi nad rozprawą "O wprowadzeniu abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego, napisaną przez ks. J.Łozińskiego, umieszczoną w "Rozmaitościach" Lwowskich z roku 1834, № 29". Див.: Шашкевич М. Твори / Маркіян Шашкевич / упоряд., підготовка текстів, вступ. ст. та приміт. М.Шалати. – К., 1973. – С. 124–134.

⁵⁸ Маковей О. З історії нашої фільмології / Осип Маковей. – С. 35.

народної мови, що сприяло розвитку українського мовознавства, усвідомленню етнічної єдності населення по обидва боки Збруча⁵⁹. Однак під час «азбучної війни» не поставало питання про необхідність дотримання єдиного правопису в Галичині й підросійській Україні, що забезпечило б мовно-культурну єдність «малоруського» простору – як аргумент у боротьбі проти латинізації. Характерно, що суперечки за «руський» алфавіт точилися виключно польською мовою⁶⁰. У цілому розвиток мовознавства сприяв усвідомленню самостійності української («руської») мови в сім'ї слов'янських мов, що разом з успіхами національно-духовного пробудження на Наддніпрянщині, у західних і південних слов'ян підготувало ґрунт для появи «Русалки Дністрової» в 1837 р.⁶¹.

Науковий інтерес до вивчення краю охопив також історію як одну з галузей народознавства. Серед дослідників історичного минулого були священники, зокрема доктор богослов'я Михайло Гарасевич (упорядник джерельних матеріалів про церковну унію, які через цензурні перешкоди побачили світ на початку 1860-х рр., через чверть віку після його смерті), Варлаам Компаневич, що протягом двадцяти років виконував функції генерального прокуратора василіянських монастирів у Галичині (склав зведені літописи львівських монастирів, був автором опублікованих розвідок з історії церкви) та ін.⁶². Найбільш відомим дослідником історії Галичини став Д. Зубрицький – автор ґрунтовних монографічних праць, виданих на основі широкого кола першоджерел («Нарис з історії руського народу в Галичині і церковної ієрархії в тому ж Королівстві», 1837), «Хроніка міста Львова», 1844) та ін.⁶³. Уродженець родини шляхтича, він тривалий час працював у Ставропігійському інституті у Львові – просвітницькій установі, створеній на базі місцевого Успенського (Ставропігійського) братства.

Будучи прихильником монархічної форми державного правління, Д. Зубрицький у своїх працях приділяв основну увагу ролі особистості в історії, вважав діяльність «мудрих» правителів, освіченої верстви населення передумовою успішного розвитку держави. Основні історичні праці вченого побудовані у вигляді хронік, де цитуються або переказуються цінні джерела⁶⁴. Творчість Д. Зубрицького характеризувалася антипольським

⁵⁹ Лозинський Й. Українське весілля / Йосип Лозинський / опрацювання тексту, упорядкування і вступна стаття Р.Ф.Кирчіва. – К., 1992. – С. 32.

⁶⁰ Kozik J. *Ukraiński ruch narodowy w Galicji w latach 1830–1848* / Jan Kozik. – Kraków, 1973. – S. 152.

⁶¹ Грещук В. Проблеми розвитку української літературної мови в Галичині середини XIX ст. / Василь Грещук // Вісник Прикарпатського університету. Філологія. – Івано-Франківськ, 2001. – Вип. VI. – С. 11.

⁶² Заброварний С. Священники – перші просвітителі українського народу в Галичині на зламі XVIII і XIX століть / Степан Заброварний. – С. 146; Історія Львова. У 3-х т. / редколегія Я.Ісаєвич, М.Литвин, Ф.Стеблій. – Львів, 2007. – Т. 2. – С. 56, 57.

⁶³ Орлевич І. Ставропігійський інститут у Львові (кінець XVIII – 60-і рр. XIX ст.) / Ірина Орлевич. – С. 144.

⁶⁴ Орлевич І. Денис Зубрицький: штрихи до портрета історика і громадського діяча / Ірина Орлевич // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2001. – Вип. 9: Ювілейний збірник на пошану Ф.Стеблій. – С. 286, 287.

спрямуванням, що неодноразово призводило до цензурних перешкод⁶⁵. На творчому доробку Д. Зубрицького позначилися русофільські (москвофільські) переконання історика, що так і не наважився писати свої твори народнорозмовною мовою, а друкувався польською, німецькою, а також російською, якої добре не знав. Зокрема, 3-томну «Историю древняго Галичско-русскаго княжества» (1852–1855 рр.) Д. Зубрицький видав російською мовою, бо розглядав свою працю як важливу для всієї російської історії, що висвітлює одну з її складових частин – історичне минуле галицько-руського народу⁶⁶. Д. Зубрицький із сарказмом висловився про «хохлацизми», народну мову як «болтовню какаго либо простолоудина пасѣчника Грицка, ниже пастуха Панька», писав, що мова літературна завжди і всюди відрізняється від мови «черни»⁶⁷. Однак «История...» Д. Зубрицького не користувалася особливою популярністю, зібрала лише 349 передплатників⁶⁸.

Загалом же історична наука в Галичині, порівняно з Наддніпряниною, де інтерес до історії підживлювали традиції козацького самоврядування, в першій половині XIX ст. виглядала набагато слабше, в її розвитку місцеві греко-католицькі священики відіграли порівняно незначну роль. Як відомо, інтелектуальна діяльність козацької старшини, що започаткувала національне відродження в підросійській Україні, найбільш виразно проявилася в дослідженнях з історії (для порівняння, мовознавство як важливий елемент збиральницької стадії інтелігентського національного руху не мав на Наддніпрянині такої популярності)⁶⁹. Дослідження вітчизняної історії значно активізувалися в Галичині з середини XIX ст. у працях А. Петрушевича, І. Шараневича, Ю. Целевича та ін., а особливо з 1890-х рр. – після реорганізації Товариства ім. Шевченка в наукове і переїзду до Львова М. Грушевського.

Найбільш плідною серед галузей народознавства в Галичині була фольклористика. М. Грушевський писав, що «збирання етнографічних матеріалів, особливо фольклорних, стає панівним інтересом у сфері українознавства»⁷⁰. М. Костомаров зауважив, що галичани перевершили підросійських «малоросів» у збиранні й вивченні пам'яток фольклору. «Галичане перецеголяли нас полнотою и точностью своих зданий», – писав він у 1842 р., маючи на увазі передусім фольклорні збірники В. Залеського, Ж. Паулі та Й. Лозинського⁷¹. Як правило, на початку XIX ст. етнографічне

⁶⁵ Rys do historyi narodu Ruskiego w Galicyi i hierarhij cerkiewney w temże Królestwie przez D.Zubrzyckiego. – Zeszyt 1: Od zaprowadzenia Chrześciaństwa na Ruśi aż do opanowania Rusi Czerwoney przez Kazimierza Wielkiego od roku 988 do roku 1340. – Lwów, 1837. – S. 5, 6.

⁶⁶ Цит. за: Терлецький О. Галицько-руське письменство 1848–1865 рр. на тлі тогочасних суспільно-політичних змагань галицько-руської інтелігенції / Остап Терлецький. – Львів, 1903. – С. 74.

⁶⁷ Історія древняго Галичско-Русскаго княжества / Сочиненіє Дениса Зубрицкаго. – Львовь, 1852. – Ч. 1. – С. 141.

⁶⁸ Там само. – С. 140.

⁶⁹ Магочій П.-Р. Історія України / Павло-Роберт Магочій. – С. 311.

⁷⁰ Грушевський М. Розвиток українських досліджень у XIX столітті і вияви у них основних питань українознавства / Михайло Грушевський // Український історик. – Нью-Йорк ; Торонто ; Мюнхен, 1989. – № 4. – С. 61.

⁷¹ Національна бібліотека України ім. В.Вернадського. Інститут рукописів, ф. 10 (Архів ВУАН), од. зб. 14886, арк. 4.

вивчення включало дослідження усної народної творчості⁷², збиранням фольклорної спадщини займалися переважно сільські священики і кандидати на цей сан – вихованці духовної семінарії⁷³. Народознавчі зацікавлення охопили також польських, австрійських, чеських і німецьких дослідників (німців К. Гітнера та Й. Маусса, поляків І. Червінського і Л. Пйонткевича та ін.)⁷⁴.

Український фольклор був серед тих джерел, з яких живилася польська література періоду романтизму⁷⁵. На сторінках польськомовних часописів, альманахів («Pielgrzym Lwowski», «Haliczanin», «Rozmaitości» та ін.) регулярно висвітлювалася народнопісенна творчість русинів, здебільшого лірична пісня, історична, меншою мірою обрядова. Більшість пісень в альманахах були взяті з друкованих збірників М. Максимовича, В. Залеського та ін.⁷⁶. Серед польських дослідників народного фольклору в Галичині особливу роль відіграв А. Чарноцький (З. Доленга-Ходаковський). Він зібрав багатий український фольклорний матеріал – понад 2 тис. народних пісень різних жанрів у Галичині, на Волині й Поділлі, пісні переписував з народних вуст латинкою, але зібрану народну пісенність за його життя вдалося опублікувати тільки частково⁷⁷. Перше польське фундаментальне видання народних пісень з'явилося на початку 1833 р. у Львові. Фольклорний збірник «Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego» («Пісні польські і руські люду галицького»)⁷⁸, упорядкований і виданий В. Залеським (псевдонім – Вацлав з Олеска), містив близько півтори тисячі польських і руських народних пісень, надрукованих усуміш латинкою. Цю книжку І. Франко назвав «першою ластівкою нашого народного пробудження»⁷⁹. Уперше фольклорні записи в краї були надруковані чистою народною мовою, хоч і латинським шрифтом. Автор вважав, що в Галичині проживають не два окремі народи, а дві «гілки» одного народу, з дещо відмінними «наріччями», добре зрозумілими для мешканців краю⁸⁰.

Польський етнограф Ж. Паулі видав у Львові в 1839–1840 рр. «Pieśni ludu ruskiego w Galicyi» у двох томах⁸¹, серед руських пісень уміщено фольклорні записи не лише з Галичини, а й із підросійської України. Поряд з друкованими раніше у книзі побачило світ близько 600 нових записів народних пісень. «Малоруські пісні» упорядник почерпнув із фольклорної збірки М. Максимовича, виданої 1827 р. у Москві, писав про однорідність народнопісенної творчості по обидва боки Збруча («однакові пісні народ

⁷² Болтарович З. Україна в дослідженнях польських етнографів XIX ст. / Зоряна Болтарович. – К., 1976. – С. 45.

⁷³ Кирчів Р. Етнографічно-фольклористична діяльність “Руської трійці” / Роман Кирчів. – К., 1990. – С. 74, 86.

⁷⁴ Стеблій Ф. Культурне життя Львова в кінці XVIII – першій половині XIX ст. / Феодосій Стеблій // Львів: місто – суспільство – культура. Збірник наукових праць. – Львів, 1999. – Т. 3. – С. 239, 240.

⁷⁵ Кирчів Р. Український фольклор у польській літературі (період романтизму) / Роман Кирчів. – К., 1971. – С. 20, 22.

⁷⁶ Кирчів Р. Україніка в польських альманахах доби романтизму / Роман Кирчів. – К., 1965. – С. 90.

⁷⁷ Українські народні пісні в записах Зоріана Доленги-Ходаковського (з Галичини, Волині, Поділля, Придніпрянщини і Полісся) / упоряд. О.Дей. – К., 1974. – С. 30, 51, 52.

⁷⁸ Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego. Z muzyką instrumentowaną przez Karola Lipińskiego zebrał i wydał Waclaw z Oleska. – Lwów, 1833. – 529 s.

⁷⁹ Франко І. Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині / Іван Франко // Франко І. Зібр. творів у 50-ти т. – К., 1986. – Т. 47. – С. 111.

⁸⁰ Kozik J. Ukraiński ruch narodowy w Galicji w latach 1830–1848 / Jan Kozik. – S. 49.

⁸¹ Pieśni ludu ruskiego w Galicyi zebrał Zegota Pauli. – Lwów, 1839. – Т. I. – 180 s.; 1840. – Т. II. – 218 s.

руський у Галичині співає»). Для запозичених пісень вживалося слово «українська»⁸². Отже, поляки В. Залеський, Ж. Паулі опублікували цінні фольклорні збірники, але зробили це латинкою, а в книзі Вацлава з Олеська – впереміжку руські народні пісні з польськими. «Самі поляки (Вацлав з Олеська, Жегота Паулі), – писав І. Франко, – дали руській молодіжці першу основу для свого власного руського патріотизму, показавши їй бодай частину того словесного, духовного скарбу, що зберігся в устах простого руського мужика»⁸³.

Вагомий внесок у вивчення українського фольклору в Галичині зробив греко-католицький священик Й. Лозинський, що, крім уже названої граматики, став автором збірки «*Ruske wesila*». У книжці подано опис весілля з обрядовими піснями (всього, за підрахунками Р. Кирчіва, понад 250 весільних пісень), що охоплювали порівняно невелику територію правобережного перемишльського Надсяння⁸⁴. «Ціле весіле, – патріотично стверджував автор у передмові, – мало не з самих пісней ся складає і же з того вгляду руській люд всі інні народи перевижшає»⁸⁵. «Руське весілля» стало одним із перших видань живою народною мовою, з використанням фонетичного правописного принципу («писати так, як загально вимовляється»). Книжка викликала резонанс у пресі, в працях деяких славістів і могла стати, безперечно, визначною віхою в українському національному самоусвідомленні галичан, якби не формальна ознака – польський алфавіт, використаний для письма. Перший варіант своєї праці Й. Лозинський подав на розгляд цензури на початку 1834 р. і невдовзі одержав дозвіл на друк. Автор писав, по суті, «гражданкою», фонетичним у своїй основі правописом. Однак під впливом ідеї впровадження «абцадла» в руську писемність, єдності алфавіту у слов'ян Й. Лозинський почав переписувати «Руське весілля» латинкою. Книжка була надрукована польським алфавітом у Перемишлі 1835 р.⁸⁶. Алфавітно-правописні принципи Й. Лозинського знайшли відображення в уже згаданій статті 1834 р., що дала поштовх до «азбучної війни».

Таким чином, після входження Галичини до складу Австрійської монархії соціальний статус та інтелектуальний рівень місцевих греко-католицьких священиків як єдиної освіченої верстви населення дещо підвищилися, що створило можливості для національного відродження. Під впливом ідей просвітництва і романтизму із Заходу нечисленна галицько-руська інтелігенція виявила інтерес до народознавства, вивчення усього, що було пов'язано з етнічною самобутністю. Наукові дослідження охопили галузі мовознавства, фольклористики й етнографії та історії – аналогічно до того, як на етнічних українських землях, що перебували в складі Росії. Етнографи, мовознавці, історики сприяли усвідомленню окремішності мови, історичної традиції та етнографічних рис галицьких русинів від сусідніх народів, передусім поляків. Однак, попри патріотичні

⁸² Przedmowa // Ibid. – Т. I. – С. I, II.

⁸³ Франко І. Русько-український театр (Історичні обриси) / Іван Франко // Франко І. Збір. творів у 50-ти т. – К., 1981. – Т. 29. – С. 322.

⁸⁴ Кирчів Р. Цінна пам'ятка української етнографії та фольклористики / Роман Кирчів // Лозинський Й. Українське весілля / опрацювання тексту, упорядкування і вступна стаття Р.Кирчіва. – К., 1992. – С. 16, 19.

⁸⁵ Лозинський Й. Українське весілля / Йосип Лозинський. – С. 47.

⁸⁶ Кирчів Р. Цінна пам'ятка української етнографії та фольклористики / Роман Кирчів. – С. 5, 10.

тенденції, народознавчі праці перших десятиліть XIX ст. не давали чіткого, скристалізованого уявлення про національну самоідентифікацію місцевого населення, що здебільшого складалося з бідних і неписьменних панщизняних селян. Показово, що до середини 1830-х рр. наукові розвідки (як і літературні твори) писалися не живою, протонародною мовою, а макаронічним «язичієм», польською, латинською або німецькою мовами. Водночас деякі автори наголошували на необхідності реформ або заміни кирилиці, що була основою для церковнослов'янщини, використовувалася в церковному житті й тривалий час вважалася писемною літературною мовою у слов'ян, хоч і дедалі більше зазнавала впливу народнорозмовних елементів. Серед публікацій народних пісень були збірки (В. Залеського, Ж. Паулі, Й. Лозинського), надруковані більш-менш чистою народною мовою, але латинським шрифтом.

Мовно-правописне питання стало ключовим у так званій «азбучній війні» 1834–1836 рр., коли місцева руська інтелігенція стала на захист кирилиці як традиційної абетки ще з давньоруських часів, виступила проти полонізаційних процесів і латинізації письма. Народознавча діяльність у Галичині першої третини XIX ст. об'єктивно сприяла етнічній самоідентифікації місцевих русинів, але не давала чіткої відповіді на питання про їх співвідношення з «руським» простором на сході. Наукова і літературна продукція з Наддніпрянщини, твори нової української літератури до початку 1830-х років були майже невідомими в краї. Написаних живою розмовною мовою книг, за прикладом наддніпрянських авторів, галицькі русини також не мали, в літературі панувала стара книжна церковнослов'янська мова. Перелом розпочався тільки з середини 1830-х рр. з виходом на історичну арену «Руської трійці». Найважливішим здобутком початкового етапу національного руху стало наукове обґрунтування окремішності місцевого «руського» («малоруського») населення з його власною мовою, фольклорною спадщиною, історичними традиціями, що стало кроком на шляху до усвідомлення етнічної, мовно-культурної єдності галичан із «малоруським», тобто українським простором на сході. Серед тодішніх діячів на ниві українського національного відродження в Галичині вагому роль відіграло греко-католицьке духовенство.

Igor Rajkivsky

The role of Greek Catholic clergy in the development of Ukrainian ethnology in Galicia first third of the nineteenth century

In the article highlights the key role of Greek Catholic clergy in the Ukrainian national revival in Galicia first half of the nineteenth century. That initially, the "Spring of Nations" 1848-1849., Is characterized by the development of ethnology as a science in the fields of linguistics, history, folklore. Ethnology activities priests promoted crystallization Ukrainian national consciousness among the Galician-Ruthenian population, the idea of national unity (catholicity) Ukraine.

Keywords: *Greek Catholic clergy, national movement, ethnology, Galicia.*

УДК 94(477.83/.86):26/28 «XIX/XX»

Любов Сливка

Івано-Франківський національний медичний університет

Шляхетське походження греко-католицького духовенства Перемишльської єпархії (XIX – 30-ті рр. XX ст.)

Дослідження присвячене проблемі шляхетського походження греко-католицького духовенства Перемишльської єпархії періоду XIX – 30-х років XX ст. Встановлено, що третина греко-католицьких священиків мала шляхетське походження згідно прізвища. Однак, представники духовенства по-різному реагували на прояви соціальної свідомості серед місцевої сільської шляхти. Одні з них намагалися стерти різницю між парафіянами. Частина священиків, вихідців із шляхти, навпаки, з прихильністю ставилася до проявів шляхетства.

Ключові слова: *греко-католицьке духовенство, українська шляхта, шляхетське походження, Перемишльська єпархія, Галичина.*

Греко-католицьке духовенство відіграло важливу роль в українському національному відродженні в XIX – на початку XX ст., доклавши багато зусиль і праці для поширення і підвищення рівня освіти серед українців. Соціальну структуру українського населення Галичини в XIX ст. складали в більшості селяни, духовенство, дрібна шляхта, ремісники, незначна кількість вчителів, держслужбовців, лікарів, юристів. Особливо науковий інтерес викликають дві групи населення – дрібна шляхта, яка все ще зберігала свої традиції, «неактуальні» для того часу, і духовенство, котре у той період утвердилося і сформувалося як замкнений соціальний стан.

Впродовж XIX – на початку XX ст. серед українського населення Галичини зберігалася відмінна соціальна верства – дрібна шляхта, яка виводила своє походження з привілейованого шляхетського стану. Завдяки певній цілісності соціальних цінностей та інтересів, що проявлялися в її свідомості, вона виділялася в окрему групу й проживала компактними поселеннями або розпорошено серед сільського населення Галичини. У науковій та публіцистичній літературі шляхту означено поняттями «ходачкова», «чиншова», «околишня», «загорова», «засцянка», «загонова», «постоляна» тощо. До численних шляхетських родин належали Білинські, Витвицькі, Грабовецькі, Гординські, Городиські, Ільницькі, Комарницькі, Кульчицькі, Матківські, Струтинські, Сулятицькі, Чайківські, Яворські та багато інших¹. Дрібна шляхта розмовляла українською мовою, переважна її більшість належала до греко-католицького віросповідання та ідентифікувала себе як українців.

У вітчизняній історичній науці побутує думка про шляхетське походження греко-католицького духовенства Галичини. Так, церковний і громадський діяч о. Ісидор Сохоцький у своїй праці 1951 р. зазначав, що величезна більшість тодішніх галицьких священиків, «ці всі Авдиківські,

¹ Детальніше про дрібну шляхту див. Сливка Л. Галицька дрібна шляхта в Австро-Угорщині (1772-1914 рр.) / Любов Сливка. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2009. – 218 с.

Ангеловичі, Бачинські, Барвінські, Білецькі, Білинкевичі, Білинські, Боберські, Бобикевичі, Богачевські, Бурачинські, Вербицькі, Височанські, Витвицькі, Волянські, Войнаровські, Войтовичі, Вояковські, Гарасевичі, Головацькі Горбачевські, Даниловичі, Дзеровичі, Добрянські, Заклинські, Залозецькі, Зарицькі, Зубрицькі, Ільницькі, Капустинські, Крип'якевичі, Куземські, Курмановичі, Лаврівські, Лагодинські, Левинські, Левицькі, Литвиновичі, Лозинські, Лопатинські, Лужницькі, Малиновські, Матковські, Могильницькі, Нижанковські, Огоновські, Окуневські, Оленицькі, Охримовичі, Пеленські, Петрушевичі, Подолинські, Полянські, Раковські, Роздольські, Сембратовичі, Скоморовські, Снігурські, Ступницькі, Устияновичі, Цегельські, Чапельські, Чеховичі, Шанковські, Шашкевичі, Шептицькі, Шухевичі, Яворські й імже ність числа, були здебільша нащадками старих боярських або шляхетських, а мабуть і княжих родів, що, рятуючись перед повним знищенням з боку польського уряду, посвятилися духовному званню»².

Метою даного дослідження є дослідити шляхетське походження греко-католицького духовенства на прикладі Перемишльської єпархії ХІХ – першої третини ХХ ст. і з'ясувати ставлення священників до проявів шляхетства.

Запропонована проблема науковцями спеціально не вивчалася. Окремі аспекти проблеми висвітлені у дослідженнях Ю. Терещенка про консервативний характер галицького духовенства, Я. Грицака та о. І. Сохоцького про роль греко-католицьких священників у національному русі ХІХ ст.³.

Джерельну базу дослідження становлять архівні документи про діяльність Товариства руської шляхти в Галичині (1907 – 1914), метричні книги про народження віруючих парафій Галичини, оригінальні видання шематизму Перемишльської єпархії та «Історичний шематизм Перемиської єпархії з включенням Апостольської Адміністрації Лемківщини (1828 – 1939)» Д. Блажейовського, списки осіб, які підтвердили шляхетство, зафіксовані у «Реєстрі галицької і буковинської шляхти» (Львів, 1857), спогади відомих громадських діячів і духовенства, як-от О. Барвінського та о. М. Зубрицького⁴.

² Сохоцький І. Що дали греко-католицька Церква й духовенство українському народові / о. І. Сохоцький. – Філадельфія, 1951. – с. 31.

³ Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації ХІХ – ХХ ст. / Ярослав Грицак. – К.: Генеза, 2000. – 360 с.; Терещенко Ю. Причинки до історії галицького консерватизму / Юрій Терещенко // Вісник Київського державного лінгвістичного університету. Серія: Історія, економіка, філософія. – Вип. 4. – К., 2000. – С. 11–67.

⁴ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАЛ України), ф. 201. (Греко-католицька митрополічна консисторія, м. Львів, Канцелярія, 1300–1945 рр.), оп. 4а, спр. 6249, 53 арк.; ЦДАЛ України, ф. 206 (Українське педагогічне товариство «Рідна школа», м. Львів, 1881–1942 рр.), спр. 922, п. 27, 30 арк.; Державний архів Львівської області, ф. 1245 (Самбірський музей товариства “Бойківщина”, м. Самбір), оп. 2, спр. 45, 18 арк.; Шематизмъ всего клира Греко-Католицкого Єпархій соединеныхъ Перемыскои, Самборскои и Сяноцкои на рокъ вѣдъ рожд. Хр. 1900. – Перемишль, 1900. – 439 с.; Блажейовський Д. Історичний шематизм Перемиської єпархії з включенням Апостольської Адміністрації Лемківщини (1828–1939) / Д. Блажейовський. – Львів: Каменярь, 1995. – 1008 с.; *Poczet szlachty Galicyjskiej i Bukowińskiej*. – Lwów, 1857. – 335 s.; Барвінський О. Спомини з мого життя / О. Барвінський. – У 2ч. – Ч.1 – Львів, 1912. – 336 с.

У XIX ст. греко-католицьке духовенство становило один замкнутий соціальний стан, оскільки здебільшого ця «професія» передавалася від батька до сина, формуючи цілі священничі династії. Громадський діяч О. Барвінський писав про те, як його мати хотіла, щоб він висвятився на священника: «Погляд матері був для мене зовсім зрозумілий, бо ж се була промощена дорога, якою йшли звичайно священничі сини, якою пішли мої брати Іполіт і Іван, а опісля також Осип. ... Місцеві селяни говорили: «Що то такого, що всі сини нашого єгомосця пішли на ксьондзів, а тільки молодший має бути професором, певно зле вчив ся!»⁵. На думку сучасного вченого Я. Грицака, завдяки таким традиціям священничий стан мав квазідідичний характер, подібний до шляхетського чи дворянського. Ця обставина мала дуже важливе значення для тяглості традицій і стабільного розвитку руської еліти. Аж до 1939 р. сім'ї греко-католицьких священників були одним із головних джерел постачання кадрів для національного руху⁶.

Дослідження родоводів підтверджують, що багато священничих родин були вихідцями з шляхти. Порівняльний аналіз даних «Реєстру галицької та буковинської шляхти» та «Історичного шематизму Перемиської єпархії з включенням Апостольської Адміністрації Лемківщини (1828 – 1939)» Д. Блажейовського показав, що прізвища 32 % священників мали шляхетське походження⁷. І це тільки дані щодо прізвищ, офіційно підтверджених як шляхетські, але було багато шляхетських сімей, котрі через брак документів, матеріальних можливостей не змогли підтвердити шляхетство. З 3458 священників Перемишльської єпархії 1096 – зі шляхетськими прізвищами, серед яких найбільш поширені Левицькі – 48, Полянські – 33, Криницькі – 26, Добрянські – 24, Ільницькі – 24, Чайковські – 24, Бачинські – 23, Паславські – 19, Білинські – 14, Літинські – 14, Желехівські – 13, Растваєцькі – 13, Созанські – 13, Кордашевичі – 12, Кульчицькі – 12, Константиновичі – 11, Лісковацькі – 11, Підлуські – 11; по 10 – Гриневецькі, Гумецькі, Лисяки, Максимовичі, Підляшецькі, Рудавські, Щавінські; по 9 – Ярошевичі, Комарницькі, Коростенські, Лещинські, Несторовичі, Погорецькі, Терлецькі, Федоровичі. Також від 8 до 5 осіб священників на прізвища Банковський, Березинський, Білевич, Борковський, Черкавський, Чернецький, Чехович, Ганкевич, Гладішовський, Горницький, Городиський, Яновський, Яворський, Качковський, Карпінський, Котович, Козловський, Крушельницький, Кучинський, Леонтович, Ломницький, Лозинський, Лукашевич, Манастерський, Матківський, Мишковський, Назаревич, Ольшанський, Ортинський, Попіль, Саламон, Савицький, Сілецький, Стронський, Струсевич,

⁵ О. Барвінський Споми́ни з мого життя / Олександр Барвінський. – У 2 ч. – Ч.1. – Львів, 1912. – с.145-146.

⁶ Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX – XX ст. – К.: Генеза, 2000. – с.45.

⁷ Блажейовський Д. Історичний шематизм Перемиської єпархії з включенням Апостольської Адміністрації Лемківщини (1828-1939) / Д. Блажейовський. – Львів: Каменярь, 1995. – 1008 с.; *Poczet szlachty Galicyjskiej i Bukowińskiej*. – Lwów, 1857. – 335 s.

Топольницький, Тегневський, Турянський, Тустановський, Ванкович, Волянський, Винницький, Вислоцький⁸.

Сільські священики, які користувалися в парафіян повагою та авторитетом, мали певний вплив, хоч і на місцевому рівні, на шляхетську самосвідомість. Разом з тим, вони по-різному реагували на прояви соціальної свідомості серед дрібної шляхти. Зокрема, священики були зобов'язані вести записи всіх народжених, померлих та шлюбів у своїй парафії. Так, у метричній книзі народжених, крім усіх даних про особу, зазначали також у графі «conditio» її соціальний стан. Так, більшість селян зазначали як «agrikola», «gustici», що з латинської перекладається селянин, хлібороб, або «golnik», що з польської означає селянин, землероб. Дрібну шляхту записували як «nobilis», що з латинської означає шляхетний (знатний), а в окремих випадках як «szlachta», що з польської означає шляхта.

Траплялося, що при різних священиках тих самих осіб записували по-різному: як шляхтичів і як хліборобів. Так, у с. Білина Велико-Самбірського повіту в метричних книгах народження за 1849–1881 рр. в більшості всіх новонароджених і їх батьків записували як «agrikola» («хлібороб»), але з 1881 р. шляхетські прізвища знову фігурують як «nobilis» («шляхетний»), що можна пояснити появою нового пароха⁹. З метрики народження с. Нижнє Гусне Турківського повіту дізнаємося, що протягом 1852–1871 рр. священик І. Шайдицький селян шляхетського роду записував як «agrikola», а новий парох І. Петровський 1871 р. – як «agrikola nobilis». З 1872 р. записи велися українською мовою і осіб із шляхетським прізвищем записували як «шляхоцький землевладелец» чи «рільник шляхецький»¹⁰. Незважаючи на процеси нівеляції шляхетської свідомості, на початку ХХ ст. окремі родини продовжували титулувати себе «nobilis». Це підтверджувало збереження диференціації між шляхтою та селянами.

Часто на відносинах священика і місцевої громади позначалося те, що шляхетські громади час від часу виконували функції патронів (коляторів) церков. Після скасування панщини австрійська влада зобов'язала патрона сплачувати 1/6 частину своїх прибутків на утримання чи ремонт місцевої церкви та парафіяльного дому. Патрон мав право «презенти», тобто вибирати одного із трьох запропонованих церковною владою кандидатів на пароха¹¹. Однак таке меценатство з боку колятора обмежувало владу пароха. Відомо, що на Турківщині шляхта була патроном у місцевих парафіях і священики від неї залежали¹². У с. Чайковичі члени шляхетської громади були колятором місцевої церкви. Наприклад, напередодні Першої світової війни о. Юрій Кміт набрав переважаючу більшість голосів порівняно з іншими двома кандидатами на

⁸ Блажейовський Д. Историчний шематизм Перемиської епархії з включенням Апостольської Адміністрації Лемківщини (1828-1939) / Д.Блажейовський. – Львів: Каменяр, 1995. – 1008 с.; *Poczet szlachty Galicyjskiej i Bukowińskiej*. – Lwów, 1857. – 335 s.

⁹ ЦДІАЛ України, ф. 201, оп. 4а, спр. 6249, арк.39.

¹⁰ Церква с. Нижнє Гусне Турківського р-ну Львівської обл. Метрична книга народження парафіян церкви с. Нижнє Гусне за 1825–1872 р., арк. 22 зв.-45.

¹¹ о.М. М. Колятор // Бучач і Бучаччина. Исторично-мемуарний збірник. – Нью Йорк – Лондон – Париж – Сидней – Торонто, 1972. – с. 419.

¹² Юсипович І. Турківщина: за завісою століть / І. Юсипович. – Львів: Край, 1993. – с. 93.

парафію у Чайковичі – о. Станіславом Сороківським та о. Вінницьким¹³. В. Пульнарівич писав, що патрунування дрібною шляхтою сільських парафій ставило в залежність від неї священників. Це було причиною багатьох конфліктів між ними, при яких шляхта за першої нагоди погрожувала перейти на римо-католицизм¹⁴.

Найбільше греко-католицьких парафій, де шляхетські громади були патронами місцевих церков, було в Перемишльській єпархії. За даними шематизмів цієї єпархії за 1900 і 1909 рр., у селах Білина Велика, Верхне Висоцьке, Городище, Добра Шляхетська, Комарники, Кульчиці, Розсохи, Сілець та Чайковичі патроном церков була місцева шляхта¹⁵. У Львівській греко-католицькій митрополичій архієпархії шляхта виступала колятором в двох парафіях (з 1895 по 1914 рр. в с. Лозина Городецького деканату, а у 1907 – 1914 рр. – у с. Ясниска Яновського деканату)¹⁶. У Станіславівській греко-католицькій єпархії тільки в парафії с. Цуцилів Надвірнянського деканату патроном була місцева шляхта в 1887 – 1907 рр.¹⁷.

Для багатьох священників усі парафіяни були рівними, незважаючи на походження, і тому вони намагалися стерти різницю між ними. Відомий етнограф, парох с. Мшанець Старосамбірського повіту о. Михайло Зубрицький (1856 – 1919), незважаючи на шляхетське походження, вважав, що «сільські шляхтичі «ходачкова шляхта» всюди суть колодою у ніг нашого селянства. Все ще тліє у них надія, що вернуть давні добрі часи, хлопів обернуть в підданих...». Він добре описав випадок з одного села на Бойківщині 1895 р., де шляхта, прагнучи виділитися серед селян, ставала відособлено біля церкви на Великдень: «Досьвіта сходяться парохіяни на Полуночницю, відтак ідуть на обхід дококола церкви і поцілювавши хрест на воскресній утрени спішать домів по паски. Вичислені родини (шляхта – С. Л.) вносили паски до церкви і клали коло себе, або і по побічних престолах, а всі прочі парохіяни лишали на цвинтари. По Службі Божій виносили шляхтичі і солтиси з церкви свої паски на цвинтар і ставали в двох рядах разом з другими людьми оживаючи священника. Ся поведінка дуже не подобалася другим парохіянам»¹⁸. Тому о. М. Зубрицький зазначав: «Я хотів також своїх парохіян зрівняти і давний спір між ними залагодити. В велику п'ятницю 1895 р. распорядився, щоби більше не несли пасок до церкви. Загал парохіян був сему дуже рад, але шляхта похмурніла і все ще тяжко на мене відказує».

¹³ Колятори (патрони) греко-католицьких парохій в повіті Рудки // Комарно – Рудки та околиця. Збірник історично-мемуарних, географічних і побутових матеріалів. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1987. – С. 218.

¹⁴ Pulnarowicz W. U źródeł Sanu, Stryja i Dniestru (Historja powiatu turczanskiego). – Turka, 1929. – s.134.

¹⁵ Шематизмъ всего клира Греко-Католицкого Єпархій соединенныхъ Перемыской, Самборской и Сяноцкой на рокъ вѣдь рожд. Хр. 1900. – Перемышль, 1900. – с. 188, 52, 191, 25, 55, 285, 317, 197, 152; Шематизмъ всего клира Греко-Католицкого Єпархій соединенныхъ Перемыской, Самборской и Сяноцкой на рокъ вѣдь рожд. Хр. 1909. – Перемышль, 1908. – с. 223, 61, 225, 28, 65, 340, 381, 234, 179.

¹⁶ Шематизмъ Всечестного Клира Греко-Католицкой митрополитальной архидієцезіи Львовской на рокъ 1895. – Львовъ, 1895. – с.39; Шематизмъ Всего Клира Греко-Католицкого митрополичой архієпархії Львовской на рокъ 1907. – Львовъ, 1907. – с.136-137; Шематизмъ Всего Клира Греко-Католицкого митрополичой архієпархії Львовской на рокъ 1914. – Львовъ, 1914. – с.407, 409.

¹⁷ Schematismus universi cleri graeco-catholicae dioecesis Stanislaoepoliensis pro anno domini 1887. – Stanislaoepoli, 1887. – s.135.; Шематизмъ всего клира Греко-Католицкой Єпархії Станіславовской на рокъ Божій 1907. – въ Станіславовѣ, 1907. – с.139.

¹⁸ ЦДІАЛ України, ф.206, спр.922, п.27, арк.27.

Частина священників, навпаки, з прихильністю ставилася до дрібної шляхти. Відомо, що в с. Кульчиці Самбірського повіту перед святом Святого Миколая в пам'ять останнього поновлення шляхетства священник у церкві виголошував похвалу шляхетським родам, за що отримував курку і хліб від кожної родини¹⁹.

Прикладом прихильності духовенства до шляхетських традицій була участь священників у Товаристві руської шляхти в Галичині, яке діяло впродовж 1907 – 1914 рр. в м. Самбір і проводило просвітницьку діяльність серед місцевої шляхти. Серед членів товариства було багато священників зі шляхетських сіл, під керівництвом яких відкривалися філії читалень «Просвіти» і товариства ім. М. Качковського. Загалом серед 68 членів цього товариства було 12 священників: о. І. Сас-Погорецький (Брідки), о. О. Нижанковський (Стрий), о. І. Тотимир (Черхава), о. О. Погорецький катехит (Ярослав), о. К. Целевич (Лозина), о. С. Кульчицький (Вошанці), о. С. Білінський катехит (Яворів), о. Д. Городиський (Сілець), о. І. Стояловський (Явора), о. М. Попіль (Комарники)²⁰.

Відомо, що о. П. Погорецький, парох с. Білина Велика, 8 грудня 1908 р. від імені Товариства руської шляхти в Галичині брав участь в ювілейних 40-х зборах Самбірської філії товариства «Просвіта»²¹. У 1909 р. о. П. Погорецький агітував селян записуватися до цієї шляхетської організації. Його опоненти з товариства «Руська бесіда» писали, що він «впроваджував в сей спосіб роздор між тутешною шляхтою а хлопами»²². 24 лютого 1910 р. на загальних зборах товариства обрали нового голову – о. Дмитра Гординського із с. Кульчиці Самбірського повіту.

Греко-католицькі священники активно долучалися до просвітницької роботи серед українського населення краю наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. у товариствах імені М. Качковського та «Просвіта». Так, о. Д. Гординський був головою обох читалень «Просвіти» в с. Кульчиці Самбірського повіту – і в селян, і в шляхти, чим сприяв згоді між ними²³. Серед шляхти – членів читальні «Просвіти» (1901 р.) у с. Ільнику Турківського повіту був о. М. Петровський, у с. Комарники (1908) – о. М. Попіль²⁴.

Оплотом москвофільства на Турківщині стало шляхетське село Комарники, де понад 30 років був священником Саламон – провідник цього руху²⁵. На 1909 р. у селі діяло дві читальні Товариства ім. М. Качковського²⁶. Очевидно, через москвофільські настрої тут було зірвано відкриття читальні «Просвіти» у 1896 р., відкритої тільки через дванадцять років²⁷. Активними організаторами заснування читальні Товариства ім. М. Качковського була шляхта в с. Лосинець Турківського

¹⁹ Волчко-Кульчицький І. Історія села Кульчиць і роду Драго-Сасів. – Дрогобич: Відродження, 1995. – с.26.

²⁰ Державний архів Львівської області, ф.1245, оп 2, спр.45, арк.17-18зв.

²¹ Ювілейні торжества «Просвіти» // Письмо з «Просвіти». – 1908. – 25 грудня. – С.198-207.

²² «Руська Бесіда» в Білині Великій // Народне слово. – 1909. – 4 лютого.– С. 5.

²³ ЦДІАЛ України, ф. 348 (Товариство «Просвіта», м. Львів, 1868–1944 рр.), спр. 3248, арк.38.

²⁴ ЦДІАЛ України, ф. 348, спр. 2738, арк.3, 10.; спр.2979, арк.10.

²⁵ ЦДІАЛ України, ф. 348, спр.2979, арк.14.

²⁶ ЦДІАЛ України, ф. 348, спр.2979, арк.15.

²⁷ ЦДІАЛ України, ф. 348, спр.2979, арк. 3, 5, 10, 12.

повіту, а саме о. А. Скабельський, І. Яворницький, А. Ільницький, Г. Ільницький, Н. Ільницький, І. Церцьович²⁸.

Отже, встановлено, що третина греко-католицького духовенства в Перемишльській єпархії мала шляхетське походження. Під впливом суспільно-політичних, соціальних і культурно-просвітницьких процесів у Галичині в XIX – на початку XX ст. серед греко-католицьких священиків сформувалися різні позиції у ставленні до шляхти та сприйняття шляхетства. Частина духовенства намагалася стерти різницю між парафіянами, інші священики, вихідці із шляхти, навпаки, з прихильністю ставилися до проявів шляхетства.

Lubov Slyvka

Noble origin of Greco-Catholic clergy of Peremyshl' (Przemyśl) diocese in in the period of XIX - 30th of XX of century

The paper's aim is to investigate the problem of noble origin of greco-catholic clergy of Peremyshl' (Przemyśl) diocese in the period of XIX - 30th of XX of century. It is set that one third of greco-catholic priests had a noble origin in obedience to the last name. However, some representatives of clergy differently reacted on the displays of social consciousness among local rural gentry. One of them tried to wipe a difference between parishioners. Opposite to them, part of priests, gentry by origin, with a favor looked to the displays of noble.

Keywords: *greco-catholic clergy, Ukrainian Nobility, noble origin, Peremyshl' (Przemyśl) diocese, Galicia.*

²⁸ ЦДАЛ України, ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів, 1772–1920 рр.), оп. 58, спр. 908/а, арк. 49-50 зв.

Секція III

Греко-католицьке духовництво в підпіллі та еміграції

УДК 94(477.86):281.5

Іванна Гавриш

*Інститут історії, політології і міжнародних відносин
Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника***Релігійне життя греко-католиків Станіславівщини в часи
радянського тоталітаризму (середина 40-х – 50-ті рр. ХХ ст.)**

У статті на основі опублікованих й архівних документів та історіографічного матеріалу проаналізовано релігійне життя греко-католиків Станіславівщини в часи радянського тоталітаризму. Авторка доводить, що у середині 40-х – 50-х рр. ХХ ст. радянські органи державної безпеки шляхом репресій намагалися зруйнувати УГКЦ та встановити структури РПЦ, однак єпископи, священики і миряни «катакомбної» Церкви зуміли зберегти віру Христову та відновити організаційну структуру.

Ключові слова: УГКЦ, підпілля, Львівський собор, радянський тоталітаризм, КДБ, насадження православ'я.

Підпільне релігійне життя греко-католиків у часи радянського тоталітаризму, їхня незламна віра і боротьба за свою Церкву – доволі цікава та актуальна тема для дослідників історії релігії, оскільки являє собою багатогранний феномен християнської незламності, принциповості, мужності і самопожертви. Греко-Католицька Церква завжди виступала проти комуністичної ідеології та була тісно пов'язана з українським національно-визвольним рухом, тому кремлівське керівництво вбачало в ній серйозну перепону на шляху встановлення радянської влади в Галичині. Львівський собор 1946 р. став кульмінацією цілеспрямованого наступу сталінського режиму і відкрив нову, нелегальну, підпільну, «катакомбну» сторінку в релігійному житті греко-католиків Станіславівщини.

У сучасній історичній науці релігійне життя греко-католиків Станіславівщини в часи радянського тоталітаризму є малодослідженим. Окремі розвідки у контексті загальної історії УГКЦ зробили В. Марчук, І. Пилипів, І. Андрухів. Під редакцією В. Сергійчука видано збірники розсекречених документів з архівів СБУ про діяльність підпільної Церкви у зазначений період. Однак на сьогодні ще не існує повноцінного комплексного дослідження даної проблематики.

Перші роки нелегального існування УГКЦ були надзвичайно складними. Перед духовенством і мирянами стояло єдине завдання – вистояти у вірі і вижити за несприятливих умов. За словами уповноваженого Ради у справах релігійних культів по Станіславській області Сердюченка, згідно з умовами Собору «греко-католицька церква... на території Станіславської області перестала існувати»¹. Розпочався процес переведення у православну віру греко-католицьких громад. Станом на 15 травня 1946 р. на теренах області налічувалось 674 православних

¹ Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО), ф. Р-388. (Уповноважений Ради в справах релігійних культів при РМ СРСР по Івано-Франківській області, 1944-1989 рр.), оп. 1, спр. 4, арк. 137.

храми, з них 604 діючі та 70 недіючих. Греко-католицьких храмів з цього часу на території краю, за офіційними даними, більше не існує².

На Львівському соборі 1946 р. УГКЦ була начебто офіційно ліквідована, а її духовенство і вірні передані під юрисдикцію Російської православної церкви (РПЦ). Незважаючи на те, що видима організаційна структура УГКЦ була зруйнована арештами єпископату, Церкві вдалося в умовах переслідувань і глибокого підпілля зберегти неперервну тяглість єпископського служіння. Забезпечення цієї тяглості здійснювалося через єпископські хіротонії, які таємно звершувалися підпільними владиками. Навесні 1945 р. станіславівський єпископ Григорій Хомишин, очікуючи арешту з боку органів КДБ, підготував собі заміну, висвятивши на підпільних єпископів-помічників о. Симеона Лукача, о. Степана Вапровича, о. Григорія Балагурака та о. Івана Слезюка³. Після арешту єпископа Г. Хомишина від травня 1945 р. уряд вікарія у Станіславській єпархії виконував ігумен василіанського монастиря о. Григорій (Володимир) Балагурак. За допомогою о. Романа Бахталовського йому вдавалося таємно керувати єпархіальним життям і навіть нелегально підтримувати зв'язок із Римом, доки їх обох не заарештували у 1949 р.⁴.

З точки зору радянського законодавства кожен греко-католицький священник, який і надалі виконував свої душпастирські обов'язки, тим самим уже переступав закон і міг бути притягнений до кримінальної відповідальності як служитель забороненої релігійної організації. У зв'язку з цим більша частина священнослужителів області погодилася перейти на православ'я. З 322 священників, взятих на облік, 269 вступило до «Ініціативної групи»⁵. Поступово справа з реєстрацією священників та релігійних громад просувалася вперед. Станом на 1 лютого 1947 р. в області у православну віру «канонічно оформились» 274 священники⁶. Чимало священнослужителів здатні були терпіти будь-які кривди й випробування і відмовлялись переходити у православ'я. Наражаючись на небезпеку бути заарештованими, 49 отців і 11 священників-монахів Гошівського монастиря відмовились від «возз'єднання». «Невозз'єднані» священники найбільше активізували свою діяльність у Болахівському (13) та Долинському (9) районах, дещо менше – у Тлумацькому (6), Жовтневому (4), Букачівському і Вигодському (по 3); в інших районах було по 1-2 таких священники⁷. Крім того, що ці священники старалися й надалі нелегально у церквах чи приватних будинках проводити богослужіння та відправляти релігійні обряди, вони ще й проводили «проти православної церкви, єпископа Антонія агітацію серед віруючих і священників»⁸. Так, о. Гончар із Жовтневого району у зверненні до своїх парафіян сказав: «вам байдуже, яка

² ДАІФО, ф. Р-389., оп. 1, спр. 4, арк. 79.

³ До Світла Воскресіння крізь терни катакомб. Підпільна діяльність та легалізація Української Греко-Католицької Церкви. – Львів, 2012. – С. 17-18.

⁴ Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939-1950 рр.) / Б. Боцюрків. – Львів: Вид-во Укр. Католиц. ун-ту, 2005. – С. 101.

⁵ ДАІФО, ф. Р-389., оп. 1, спр. 5, арк. 75.

⁶ Андрухів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть: історико-релігійний аспект / І. Андрухів, О. Лисенко, І. Пилипів. – Надвірна: ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2010. – С. 320.

⁷ ДАІФО, ф. Р-388, оп.1, спр. 5, арк. 44.

⁸ Там само, арк. 45.

буде служба проводитися... я присягав папі римському і не можу порушити клятву». Парох с. Жовтневе о. Кость Левицький проводив збір підписів серед віруючих за відновлення богослужіння за греко-католицьким обрядом, а о. Іван Романовський нелегально відправляв літургію у себе на квартирі та по домівках жителів с. Пнів Надвірнянського району⁹. Слід зазначити, що такі випадки були не поодинокими.

Радянсько-партійні та силові структури докладали всіх зусиль, щоб паралізувати роботу греко-католицького духовенства. Кількість «невозз'єднаних» священників з кожним місяцем зменшувалась. Якщо у квітні 1947 р. нараховувалось 43 незареєстровані церкви і 31 «невозз'єднаний» священник, то на липень 1947 у Станіславській єпархії залишилось лише 17, а станом на 1 січня 1948 р. – 9, зокрема: у Вигодському районі – В. В. Бодан, Є. І. Мицко; у Долинському – Є. І. Антонович, Є. О. Бородайко, З. С. Косановський; у Жовтневому – К. Л. Левицький; у Перегінському – М. С. Підлисецький; у Рожнятівському – Я. М. Сов'як¹⁰. Припускаємо, що ця цифра є не зовсім точною, оскільки частина священників офіційно перейшли на цивільну роботу або зайнялися сільським господарством, а насправді таємно продовжували виконувати свої душпастирські обов'язки.

За період з березня 1946 р. по серпень 1949 р. було завершено кампанію з ліквідації УГКЦ. На території Станіславської області РПЦ поповнилась майном 599 греко-католицьких церков, 270 священниками і 203 псаломщиками¹¹. Наприкінці 1949 р., за даними Ради у справах РПЦ (РСРПЦ), в західних областях залишилося лише 16 «невозз'єднаних» священників, з яких 5 – у Станіславській області, а саме: Кость Левицький з Жовтня, Михайло Бутковський зі Старих Скоморохів, Адам Яновський з Верхньої Липиці, Василь Космина з Жовчева, Ілля Кубарич з Бистриці, які на початку 1950 р. були арештовані й ув'язнені на різні терміни¹².

Осередками опору радянській ідеології та твердими прихильниками греко-католицької віри залишалися монастирі. За даними уповноваженого у справах релігійних культів, на території Станіславської області налічувалось «монастирів з філіалами 13, з яких 3 чоловічих і 10 жіночих із загальною кількістю монахів і монашок 175 осіб»¹³. Монастирі становили найбільшу загрозу «об'єднаним» політиці радянської влади, оскільки монахи й монахині не визнавали канонічності Львівського собору й категорично відмовлялись переходити у православну віру. Тому було прийняте рішення розпочати роботу з ліквідації й заборони діяльності всіх греко-католицьких монастирів ще задовго до проведення Собору 1946 р. У 1944-1945 рр. було націоналізовано всі філії монастиря Згромадження сестер Службниць Пресвятої Непорочної Діви Марії (залишили тільки матірний монастир по вул. Держинського, 94 у м. Станіславі) та Станіславський чоловічий монастир Чину Василіян¹⁴.

⁹ Там само, арк. 45-46.

¹⁰ Андрухів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ... – С. 320-321.

¹¹ Сергійчук С. Нескорена церква. Подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу. – К.: Дніпро, 2001. – С. 226-227.

¹² Андрухів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ... – С. 323.

¹³ ДАІФО, ф. Р-389, оп. 1, спр. 4, арк. 79.

¹⁴ Андрухів І. Галицька Голгофа. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1997. – С. 61.

Повномасштабна акція з ліквідації греко-католицьких монастирів на теренах Станіславщини розпочалася із затвердженням Станіславським облвиконкомом 27 березня 1946 р. «Плану-проекту переселення і злиття монастирів і монахинь греко-католицької церкви в Станіславській області», що мав проходити у два етапи. На першому етапі передбачалося так зване укріплення монастирів (зселення всіх монахинь і монахів в один монастир чину чи згромадження) для зменшення площі проживання та впливу на населення. Усіх отців Василян мали переселити до Гошева, сестер Василянок – до Підмихайлівців, сестер Служебниць Непорочної Діви Марії – до монастиря на вул. Держинського, 94 в Станіславі, а отців Студитів із Дори – в Унівський монастир на Львівщині. Другим етапом мало стати відправлення чернечого кліру на проживання до близьких родичів або поселення в будинках для перестарілих. Приміщення монастирів планувалось використати для господарських потреб¹⁵.

Найперше було переселено отців Василян із Погоні в Гошівський монастир, мотивуючи це необхідністю використання їхнього приміщення для військових цілей¹⁶, а згодом така ж доля спіткала й отців Редemptористів, які були переселені в монастир такого ж чину у Львівській області¹⁷.

До кінця 1946 р. «самоліквідувалися» монастирі сестер Служебниць у Коломиї і Микуличині. Монахині не бажали приймати православ'я чи переїжджати в будь-який інший монастир, тому «за власним бажанням» покинули монастирі, роз'їхавшись до рідних та знайомих. «Приміщення монастиря в Коломиї було передано під обласний будинок для інвалідів і перестарілих, а в Микуличині – тимчасово не використовувався, а нині там – школа-інтернат»¹⁸.

Значного загострення набула ситуація навколо жіночого монастиря ЧСВВ у Станіславі на вул. Панфіловців, 17 (сучасна вул. Сестер Василянок), на приміщення якого претендувало педучилище. Монахині добровільно віддали 53 кімнати для студентського гуртожитку, а самі займали тільки 20 кімнат-келій і мали окремий вхід. Спільне проживання 30 монахинь, як представниць старої системи, з майбутніми педагогами не вписувалося в комуністичні морально-ідеологічні норми. Але сестри Василянки ні за яких умов не погоджувались покинути приміщення і навіть вступили у нерівну боротьбу з представниками органів влади. Мати-ігуменя Йосифа Ісопенко написала листа особисто Сталіну, де «просила розглянути їхню справу і захистити перед напастями». Оскільки «мирні переговори» не принесли бажаних результатів, то сестри влітку 1947 р. були насильно переселені у монастир с. Підмихайлівці¹⁹. Після припинення діяльності монастиря сестер-василянок, настала черга Гошівського чоловічого монастиря ЧСВВ на Ясній Горі, рішення про ліквідацію якого Станіславський облвиконком прийняв 3 листопада 1949 р.²⁰.

¹⁵ ДАІФО, ф. Р-388, оп. 1, спр. 4, арк. 135.

¹⁶ Там само, арк. 214.

¹⁷ Там само, арк. 181.

¹⁸ Там само, арк. 180.

¹⁹ Андрухів І. Галицька Голгофа. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1997. – С. 62, 64.

²⁰ ДАІФО, ф. Р-388, оп. 1, спр. 8, арк. 273.

У березні 1950 р. припинили свою діяльність жіночі греко-католицькі монастирі «Св. Вікентія від св. Павла» в Станіславі, «Св. Йосафата» у Войнилові, «Пресвятої Непорочної Диви Марії» в Станіславі, сестер Василіянок у Підмихайлівцях, а також перестали існувати монастирі «Найсвятішої Родини» в Гошеві та «Пресвятої Трійці» в с. Підмихайлівцях Букачівського району²¹.

Таким чином, навесні 1950 р. на території Станіславщини було завершено процес ліквідації всіх греко-католицьких монастирів. Найчастіше влада використовувала примусові та силові методи для виселення монахів з монастирів та передачі останніх на господарські потреби Радянської держави.

Незважаючи на всі зусилля пропагандистського і силового характеру, релігія залишалася домінуючою моральною силою у свідомості більшості громадян Станіславщини. Місцевим органам влади та силовим структурам так і не вдалося повністю розправитися із «залишками уніатства» на території області. Незначна частина священників та монахів продовжували свою нелегальну діяльність, а після смерті Й. Сталіна у 1953 р. активізували боротьбу за відновлення УГКЦ. На початку 1954 р. на території Станіславської області, за словами уповноваженого, проживало 35 «невозз'єднаних» священників, які «проводили свою огидливу антирадянську роботу серед віруючих»²². Посиленню руху за відновлення УГКЦ на території Станіславщини сприяло повернення упродовж 1955-1956 рр. із тюрем і заслань майже 30 священників і монахів, з яких лише один перейшов у православ'я²³. Станом на грудень 1956 р. у західних областях УРСР проживало 426 «невозз'єднаних» священників, з яких 84 – на території Станіславської області²⁴.

Навесні 1956 р. з ув'язнення повернувся єпископ Іван Лятишевський, який після смерті Г. Хомишина вважався єпископом-ординарієм Станіславської греко-католицької єпархії. Його повернення значно активізувало боротьбу, оскільки, на думку уповноваженого у справах релігії, єпископ став «духовним наставником» групи за відродження УГКЦ на чолі з о. А. Казновським²⁵.

У середині – другій половині 50-х років ХХ ст. підпільна діяльність греко-католицького духовенства краю зазнала найбільшого піднесення. Так, у с. Дора Яремчанського району отець Антін Казновський «зірвав пломбу з монашої церкви... кожної неділі та кожного свята відправляв богослужіння, хрестив дітей, вінчав та відправляв похоронні обряди». А згодом забрав культові речі з Церкви у свій будинок, де обладнав невеличку капличку і продовжував надавати релігійні послуги вірним²⁶. У Болехівському районі активну роботу проводили колишні монахи Гошівського монастиря Богдан (Василь) Городинський, Микола (Данило) Шайбан, Йосиф (Василь) Янтух, Петро (Павло) Роскин, а також приїжджі

²¹ Андрухів І. Галицька Голгофа... – С. 74.

²² Андрухів І. Станіславська (Івано-франківська) єпархія УГКЦ... – С. 339.

²³ ДАІФО, ф. Р-389, оп. 1, спр. 15, арк. 23, 40.

²⁴ Сергійчук В. Греко-католицька церква у 1944-1973 рр. / В. Сергійчук // УІЖ. – 1999. – №1. – С. 120.

²⁵ Андрухів І. Станіславська (Івано-франківська) єпархія УГКЦ... – С. 343.

²⁶ ДАІФО, ф. Р-389, оп. 1, спр. 14, арк. 73.

священики із Львівщини – Зеновій Калинюк, Дуда, Сикста, Герста, Шепітко. На території Тлумацького й Отинійського районів – священики Іван Плав'юк, Зеновій Кісилевський та Павло Василик, у Станіславі – о. Іван Слезюк²⁷.

Отже, радянська влада так і не змогла зламати опір греко-католицького духовенства і ліквідувати «релігійні пережитки» на території Станіславської області. Соціально-релігійна ситуація в області серед віруючих після «собору», за словами уповноваженого, залишалася спокійною, оскільки «частина селян пішла працювати на підприємства та установи, та колгоспи... Церковний рух... на молоді не впливає. Тому, що більшість молоді іде до Ленінського комсомолу... Вінчання молоді в церкві пояснюється не почуттям віри, а просто церковною обрядовістю, звичаями, а також під натиском старих батьків та матерів. Явище вінчання по області не прогресує, а значно спадає»²⁸. Однак, на нашу думку, можна говорити не про спад релігійності населення області, а про небажання відвідувати православні храми. Так, жителі с. Надорожна Тлумацького району заявляли, що «вони правовірні і не хочуть, щоб у них була православна церква, в якій будуть служити служби священики, прислані «совітами». За словами уповноваженого РСРПЦ в області, релігійні громади сіл Драгомирчани, Радчі, Іванківців Лисецького району, Бортників Отинійського району, Церковної та Станківців Болехівського району категорично відмовлялися переходити у православну віру й богослужіння тут нелегально проводили греко-католицькі священики»²⁹.

Залишаючись вірними Апостольському Престолові й не бажаючи приймати православ'я, вірні УГКЦ зближуються із римо-католиками і відвідують богослужіння у польських костелах. На 1958 р. із 500 осіб віруючих римо-католиків Станіслава «70-80 % склали греко-католики»³⁰, костел у м. Болехів «відвідують 40-50 осіб, серед яких більша половина колишніх греко-католиків»³¹.

Таким чином, після ліквідаційного Львівського собору 1946 р. УГКЦ офіційно була оголошена поза законом. Репресивні дії радянської влади, втрата матеріальної бази частково послабили діяльність Греко-Католицької Церкви на території краю, але остаточно її не знищили. Основними організаторами опору Церкви радянському насиллю залишалися єпископи, священики, монахи, які підпільно проповідували Слово Боже, нелегально відправляли богослужіння перед закритими церквами і по домівках вірних. Міцна підтримка Церкви населенням області, їхнє глибинне внутрішнє взаємопов'язання дозволили не тільки пережити перші десятиліття підпільної діяльності, але й вистояти у вірі та активізувати рух за відродження УГКЦ.

²⁷ Там само, спр. 18, арк. 92.

²⁸ Там само, спр. 5, арк. 51.

²⁹ Там само, спр. 18, арк. 95.

³⁰ Там само, ф. Р-388, оп. 1, спр. 21, арк. 84.

³¹ Там само, спр. 20, арк. 10.

Ivanna Gavrish

The religious life of Greek Catholics Stanyslavivschyny at the time of Soviet totalitarianism (ser.40's and 50's. XX century)

In the article the religious life of Greek Catholics of Stanislav at the time of the Soviet totalitarianism is analyzed (on the basis of published and archival documents and historiographical material). The organizational structure of the UGCC in the mid of 40's and 50's of the twentieth century destroyed the arrests of bishops and many priests and believers, the obtrusion of regime of Orthodoxy and repressions against recalcitrants. But people keep in their hearts the Christian faith and allegiance to the Church, despite the difficulties and the obstacles.

Keywords: *the Ukrainian Greek Catholic Church (UGCC), clandestine activity, the Lviv Cathedral, the Soviet totalitarianism, The Committee of State Security (CSS), the obtrusion of Orthodoxy.*

УДК 262.14: 94(477.83/.86)

Петро Ганцюк
Івано-Франківський обласний музей
визвольної боротьби імені С. Бандери

Змагання за Бога і Україну: штрихи до портрета отця Григорія Музички (1889 – 1978)

У статті зроблено спробу реконструкції біографії греко-католицького священика о. Григорія Музички, сподвижника та організатора українського духовно-культурного національного життя на теренах Журавеници, катехита шкіл і секретаря філій «Просвіти» та «Сільського Господаря», комісара міста Журавно в часи ЗУНР, пароха сіл Голешів та Чертіж в Журавеници, багаторічного в'язня польських тюрем, який закінчив свій життєвий шлях на еміграції в 1978 р.

Ключові слова: о. Григорій Музичка, духовна семінарія, катехит, «Просвіта», «Сільський Господар», комісар м. Журавно, ЗУНР, парох, Журавеница, москвофільство, патріот, в'язень польських тюрем, еміграція.

Актуальність вивчення постаті греко-католицького священика о. Григорія Музички полягає в тому, що його досвід душпастирської та громадсько-просвітницької праці в умовах сьогодення може стати добрим прикладом служіння Богу та Україні для греко-католицького духовенства та мирян. Його життєвий шлях аж надто не привертав увагу істориків і залишається мало дослідженим. Загалом о. Г. Музичка відомий переважно як священик-емігрант, автор спогадів про Журавеничину¹.

Знайомство автора з постаттю о. Григорія Музички відбулося у процесі дослідження біографії курінного УПА на теренах Калущини «Летуна» – Євгена Музички², який виявився наймолодшим сином о. Григорія і доля якого для батьків та рідних братів, котрі теж опинились в еміграції, так і залишилась невідомою. Єдине, що знав-здогадувався батько, це те, що «Євген остався в краю і поляг в УПА, у боротьбі з большевиками»³. Після ознайомлення з історією родини Музичків автора статті не покидала думка про незбагненність життєвого шляху цієї людини-борця, справжнього патріота, який повсякчас жертвував собою заради Бога й України, і про якого так мало ми знаємо. Саме це, як на мене, актуалізує потребу більш ширшого і глибшого висвітлення біографії о. Г. Музички. Водночас, на мою думку, актуальним буде дослідження сторінок біографії також інших членів його родини, зокрема найстаршого сина о. Григорія – о. Романа Музички, ЧНІ.

¹ Стрийщина: історико-мемуарний збірник. Т. III / ред.-упоряд. І. Пеленська, К. Баб'як. – Нью-Йорк – Торонто – Париж – Сідней, 1993. – 635 с. – С. 397–416.

² Село Буянів. Полеглі члени ОУН і вояки УПА // Данилишин О. М. Дзвони пам'яті. Штрихи національно-визвольної боротьби Жидачівщини. 1939 – 1950-ті роки. – 2-е видання, доповнене і перероблене. – Львів: Астролябія, 2007. – 448 с. – С. 37.

³ Музичка Г., о. У змаганнях за українську Журавеничину. Спогад. // Стрийщина: історико-мемуарний збірник. Т. III / ред.-упоряд. І. Пеленська, К. Баб'як. – Нью-Йорк – Торонто – Париж – Сідней, 1993. – 635 с. – С. 416.

Актуальності цьому дослідженню надає і той факт, що все більше істориків – дослідників історії УГКЦ звертаються до написання біографій не тільки окремих представників духовенства, а й цілих священничих династій.

Постать греко-католицького священника о. Григорія Музички, його життєвий шлях, особливості та засадничі напрямні формування світогляду священника, його особистості, а також його душпастирська, катехитична, культурно-просвітницька, громадська та суспільно-політична діяльність у контексті суспільно-політичного життя українського суспільства Галичини першої половини ХХ ст. і є основою нашого дослідження.

Мета статті – не претендуючи на повноту розкриття проблеми, на основі наявних матеріалів, зокрема особистих спогадів, матеріалів родинного архіву, еміграційної української преси, окремих краєзнавчих збірників спробувати об'єктивно висвітлити біографію і саму постать о. Григорія Музички, його душпастирську та суспільну діяльність.

12 листопада 1978 р. у м. Клівленд, штат Огайо (США), на 90-му році життя в одному з місцевих шпиталів після короткої недуги помер о. крилошанин Григорій Музичка, який у всіх відношеннях міг би послужити за приклад священника-патріота, для якого Бог і Україна були змістом і метою життя⁴.

Григорій Музичка народився 26 червня 1889 року в с. Доброводи, Збараського повіту, що на Тернопільщині. В 1911 р. закінчив гімназію в м. Тернопіль разом з майбутнім Патріархом УГКЦ, Блаженнішим Йосифом Сліпим.

Після «матури» (складання іспиту зрілості), відчуваючи покликання до духовного стану, їде до Львова студіювати теологію. У 1914 році, з вибухом Першої світової війни, добровільно зголосився «санітетом» (санітаром) до австрійського військового шпиталю у Львові. Напередодні вступу російських військ у Львів разом із богословом Йосифом Бучинським, шкільним товаришем, покидає місто – вибирається на захід і опиняється у Моравії, в м. Оломоуц, де був теологічний факультет. Тамтешній архієпископ прийняв їх обох до Духовної семінарії, де вони продовжили навчання. Коли Львів було звільнено, Григорій з Йосифом повернулися до міста і в 1916 р. закінчили богословські студії. За порадою товариша по теологічних студіях, о. Павла Джулинського, в липні 1916 р. Григорій Музичка виїхав до с. Буянів (Журавенщина), до відомої родини Михайловичів⁵. Голова родини – Роман Михайлович – був знаним артистом-малюром, а його дружина Христина – управителькою місцевої школи. Обоє були організаторами і натхненниками українського національного життя в селі⁶. Вони якраз потребували катехита-виховника для своїх чотирьох дітей, що навчалися в школі.

У вересні 1917 р. з московської неволі повернувся глава УГКЦ митрополит Андрей Шептицький. Вже 2 жовтня Григорій одружується зі своєю ученицею Марією, найстаршою дочкою родини Михайловичів,

⁴ Св. п. о. крил. Григорій Музичка, прикладний священник-патріот, помер у Клівленді // Свобода. Український щоденник. – 1978. – 14 грудня. – С. 1.

⁵ Стрийщина: історико-мемуарний збірник. – Т. III. – С. 397, 426.

⁶ Буянів / Наталія Пазуняк: Села Журавенщини // Стрийщина: історико-мемуарний збірник. – Т. III. – С. 426.

а 17 жовтня 1917 р. приймає від митрополита Андрея священничі свячення. Цього ж місяця був призначений митрополитом А. Шептицьким на катехита шкіл в м. Журавно, де з листопада розпочав свою працю. Одночасно виконував обов'язки секретаря місцевих філій «Просвіти» і «Сільського господаря».

«В Журавні була тоді Філія «Просвіти» і Філія «Сільського господаря». Головою першої був тоді о. декан Йосиф Логинський, а другої о. Северин Борачок, парох Яйковець. Я став секретарем обох Філій. Роботи було тому багато, бо це був час війни, люди приходили з цілої околиці за різними порадами, а передовсім родини тих, яких батьки, чи мужі були при війську, на фронтах. Для них треба було старатись про різні підмоги від держави, бо такий був закон на час війни...»⁷, – згадував о. Григорій.

Характеризуючи тогочасне суспільно-політичне становище українства в Журавно, о. Музичка з прикрістю констатує:

«Журавно було москвофільським гніздом, а поляки були шовіністи; одні й другі ненавиділи українців... На соборчиках отців кондеканальних приходилось нераз зі священниками-москвофілами, вже по їх переживаннях в Талергофі – ще боротьбу зводити. Та час своє робив. Зближався 1-ший листопад 1918 р.»⁸.

У листопаді 1918 року, після проголошення української влади у Львові та у Західній Україні, о. Григорій Музичка проголосив цю владу в Журавно та став комісаром міста⁹.

Перебуваючи на цій посаді, о. Григорій зіштовхнувся з багатьма проблемами, вирішення яких вимагало від нього надзвичайних зусиль та твердої волі. Про один з таких випадків о. Г. Музичка згадував так:

«Коли надходив Великдень, не було в крамницях дріжджей, може купці нарешне не спровадили. Тоді в квітну неділю зібралось біля мого мешкання яких сотня – кацапів з Журавна і з околиці і домагалися від мене дріжджей. Я сказав, що це до мене не належить, тим займаються купці. Вони почали тоді кричати: «Як не будемо мати дріжджей, то ми з вас зробимо дріжджі, ми вкинемо вас живцем в ту криницю, коло якої стоїмо. Які будуть наші свята без паски?» Я їм сказав: «Якщо ви не будете мати паски, то й я не буду мати й будемо мусіли без паски обійтись». Вони почали тоді кричати: «Ви пощо починали війну з поляками, ми жили дотепер з поляками добре і дальше хочемо з ними жити добре...». На це я: «Я з поляками війни не починав, а поляки почали війну з нами!» Вони стали кричати: «Ви і такі, як ви, роблять біду...». Я пішов тоді до хати, а вони далі кричали... Це був для мене важкий удар, але я не піддався. Другого дня поїхав я до Станиславова і роздобув там дріжджі, бо там була фабрика дріжджей. І свята пройшли спокійно. Але скільки то приходилось мені пережити? А до того всього той новий комендант Брич, слідив крок в крок за мною і доносив полякам всі наші пляни»¹⁰.

⁷ Музичка Г., о. У змаганнях за українську Журавенщину... – С. 398.

⁸ Там само. – С. 398.

⁹ Свобода. – 1978. – 14 грудня. – С. 1.

¹⁰ Музичка Г., о. У змаганнях за українську Журавенщину... – С. 401.

Після окупації поляками міста в 1919 році о. Музичка двічі був арештований польською поліцією за проголошення української влади в листопаді 1918 р.

«Коли почалась Чортківська офензива, вночі арештували мене поляки вдруге й завезли до в'язниці в Стрию. Там був я 2 тижні. Потім завезли мене до Бригідок у Львові. Там застав я вже з Журавенщини: старушка о. Крилошанина Тому Березовського, пароха Ляхович Зарічних, о. декана Йосифа Логинського, пароха Володимирець, і о. Євгена Федоришина, завідателя парафії Журавно. Мабуть по 2-ох місяцях їх усіх 3-ох звільнили, а мене повезли з іншими на Познанщину, до Стшалкова і там примістили нас у землянках. Під зиму перенесли нас до бараків. Мене примістили ще з кількома в одній кімнаті, між іншими був о. Павло Джулинський з Мельнича, який тоді був сотрудником в Калуші. По якомусь часі піддали мені співмешканці бараку думку, щоб я написав письмо до президента Пілсудського, в якому ми просимо, щоб наказав віддати нас під суд, якщо ми в чомусь винні, а якщо ні, то хай нас накаже звільнити. І я це зробив, а всі інші дали свої підписи. В зимі перенесли нас усіх до Домб'я біля Кракова – може це була реакція на наше письмо. Там якийсь час подержали нас, потім звільнили усіх»¹¹.

Повернувшись з ув'язнення, о. Г. Музичка був спочатку завідувачем парафії в селі Ляховичах Зарічних на Жидачівщині. В 1921 році призначений спочатку завідувачем, а опісля – парохом у селі Голешів над Дністром. Пізніше, у 1929 році, був призначений на пароха села Чертіж на Журавенщині.

«В місяці травні був я у Митрополита Андрея у Львові, він сказав мені: «У мене була численна делегація зі Журавенщини і просили дуже, щоб я дав вас на пароха до Чертіжа. Я хотів мати вас близько себе – в Щирці, або в Галичі, бо там ви придались би, та ці делегати просили дуже, щоб я дав вас до Чертіжа. Тепер залежить від вас, як ви рішитесь...». Я подякував, але сказав рівночасно, що я мушу ще застановитись над тим, бо Чертіж, це кацапська твердиня Журавенщини, там можуть кацапи доїхати мені кінця. Я вправді на все готов, але стереженого Бог стереже. «То добре!» – сказав Митрополит.

...Щойно в липні рішився я йти до Чертіжа і в тій цілі поїхав до Митрополита. Митрополит сказав: «Добре, що ви рішилися остаточно там піти, але одне вам скажу, що ви будете мати багато клопотів. У мене була вже два рази інша делегація з Чертіжа й просили, щоб я дав їм «руського священика, а не українця». Не знаю отже, як ви до них дістанетесь, але приїдьте до мене 8. серпня до інсталяції...». І я так зробив. Тоді Митрополит сказав: «Вже третій раз були у мене люди з Чертіжа й сказали при відході, що коли ви у них покажетесь, то вони вас уб'ють на місці. То мене дуже заболіло, я не міг зрозуміти того, як злоба людська може далеко сягати. Я їм сказав, що я перший раз з подібним стрічаюсь. «Якщо ви так хочете поступити зі священиком, то ви негідні взагалі мати священика», – сказав я їм. І вони пішли. Не знаю, як ви там до них дістанетесь, будьте дуже обережні...».

¹¹ Музичка Г., о. У змаганнях за українську Журавенщину... – С. 403.

Прийшло свято «Чесного Хреста», 27 вересня. В Чертіжі був це храмовий празник і я рішився поїхати до них і відслужити Службу Богу. Приїхав я коло церкви якраз тоді, коли всі люди були вже в церкві так, що мене ніхто не бачив. Почерез захристію дістався я до церкви. Тимчасовий завідатель парафії, молодий священик, о. Паламар обкаджував якраз престіл перед початком Служби Божої. Він побачив мене, прийшов до захристії і спитав: «Отець хочуть певно Службу Богу правити?». «Так!» – сказав я. «То я буду кадити дальше, прошу вдягнути ризи і будемо разом правити». Я так зробив. Коли я показався коло престола, в церкві постав рух і крик. Якщо я був би на дворі, не знаю що були б зі мною зробили. Та Бог добрий. Я почав Службу Богу, крик у церкві почав поволі втихати. Коли я після Євангелії виголосив проповідь, був уже цілковитий спокій до кінця Служби Божої. А коли я виходив з церкви по Службі Божій, люди станули «в шпалір» від церкви до дороги й тоді старий чоловік, дуже чесна людина, як я його опісля пізнав, приступив до мене і сказав: «Отче парох, ви нам сьогодні дуже милу несподіванку зробили, ми дуже тішимося, що ви будете нашим парохом; коли по вас маємо фіри післати, щоб вас перевезти і скільки фір потрібно, 50 чи більше?...».

Та по тих всіх переживаннях по повероті з Чертіжа додому – до Голешова, я захворів. Щойно 1 листопада перепровадився я до Чертіжа – їхніми фірами. Але мимо всього треба було в початках бути дуже осторожним, – бо солтис і поліція не давали мені спокою. Вечорами я ніколи з хати не виходив, не вибирався в дорогу, ані з дороги.

По двох тижнях поїхав я до Митрополита, щоб йому сказати, що я вже в Чертіжі. Він сказав: «...Аж надто видно, що рука Божа біля вас! Признаюсь вам, що я побоювався дуже за ваше життя й просив Бога про поміч для вас. Тепер гратулюю вам із глибин серця і бажаю щиро!...»¹².

У 1932 році о. Г. Музичка був призначений на декана Журавенської округи¹³, обов'язки якого виконував аж до 1939 року. Від 1938 р. і до його арешту польською владою в липні 1939 р. (перебував у в'язниці м. Стрий) – парох в с. Буянів¹⁴.

Про свою подальшу долю о. Музичка писав: «Урятував нас вибух війни. Начальник суду і судді повтікали, а сторожі нас звільнили... Коли ми вийшли на волю, о. Нарожняк пішов до своїх батьків, а нас трьох забрав о. Маріян Цурковський з Ланів, до себе. Мене перестерегли, щоб я не вертався додому, бо там шукають мене большевики. Я пішов тоді до церкви просити Бога в молитві, що маю робити. Я не мав грошей, вбрання, ні навіть білля, бо мене забрали в рясі. На вулиці зустрів я свого товариша з Богословії, о. Ліщинського і він дав мені гроші, а пастор Ляденбергер, з яким я заприятелював в тюрмі, виробив мені папери на переїзд поїздом до Перемишля. Там я хотів зголоситися у Преосв. Владики, який знав мене і міг мені дати місце на Лемківщині. Мені одначе не дозволили під карою розстрілу висісти в Перемишлі, ані в Кракові, і я заїхав аж до Німеччини»¹⁵.

¹² Музичка Г., о. У змаганнях за українську Журавенщину... – С. 409-410.

¹³ Волинець Л. Гуцульська різьблена касетка: родинна пам'ятка стає музейним скарбом // Сівач. – 2013. – 29 грудня.

¹⁴ Буянів / Наталія Пазуняк: Села Журавенщини // Стрийщина. – Т. III. – С. 426.

¹⁵ Музичка Г., о. У змаганнях за українську Журавенщину... – С.415-416; Вісти з українських земель і іміграції //Свобода. Український щоденник. – 1939. – 15 листопада. – С. 2.

Опинившись аж у Баварії, о. Григорій так і не встиг поєднатись з родиною: дружиною Марією з Михайловичів та трьома синами: Романом, Ярославом та Євгеном¹⁶.

З 1944 по 1961 рік він провадив душпастирське служіння в Німеччині та Бельгії. Вже будучи у пенсійному віці, переїхав до сина Ярослава та невістки Лариси у м. Кентон, штат Огайо (США)¹⁷.

Дружина о. Музички Марія залишилася і жила в с. Чертіж¹⁸. З приходом більшовиків, у 1940 році, Марія Музичка була заарештована і вивезена на каторжні роботи до Казахстану. Після повернення до Львова, у 1946 р., п. Марія довгий час проживала зі своєю старенькою мамою Христиною, якій на той час виповнилося 89 років. Лише у жовтні 1967 року їй надали дозвіл на виїзд до США¹⁹, де її вже з нетерпінням чекали чоловік та діти.

Сини закінчили гімназію «при допомозі доброї бабусі-тещі і швагра». Найстарший Роман (1918 р. н.) і середущий Ярослав (1921 р. н.) закінчили університетські студії в Німеччині²⁰. Згодом Роман закінчив богословські студії, прийняв священничі свячення і вступив до Згромадження Отців Редemptористів (ЧНІ) в Канаді, а Ярослав став лікарем, проживав і працював у США. Наймолодший син о. Григорія Музички – Євген (1922 р. н.) – загинув у лавах УПА²¹.

За цими короткими штрихами біографії о. Григорія Музички криється неймовірно, героїчне змагання цього священника, чиє серце «було наскрізь українське», власне за Бога й Україну.

Peter Hantsyuk

Competition for God and Ukraine: touches to the portrait Father Hryhoriy Muzychka (1889 – 1978)

This article attempts to reconstruction biography Greek Catholic priest Fr. Hryhoriy Muzychka, associate and organizer of Ukrainian national spiritual and cultural life in the territory Zhuravenschyny, catechist schools and branches Secretary "Enlightenment" and "farmers" City Commissioner Zhuravno in times WUPR pastor and villages Golez Chertizh in Zhuravenschyni, long-term prisoner Polish prisons, who ended his life in exile in 1978.

Keywords: *Father Hryhoriy Muzychka, seminary, catechists, "Enlightenment", "farmer", Commissioner m. Zhuravno, WUPR pastor, Zhuravenschyna, Russophilism, patriot prisoner Polish prisons, immigration.*

¹⁶ Свобода. – 1978. – 14 грудня. – С. 8.

¹⁷ Там само. – С.8

¹⁸ Волинець Л. Гуцульська різьблена касетка... // Сівач. – 2013. – 29 грудня. – С.

¹⁹ Свобода. – 1978. – 14 грудня. – С.8

²⁰ Музичка Г., о. У змаганнях за українську Журавенщину... – С.416

²¹ Сівач. – 2013. – 29 грудня. – С.

о. радник Григорій Музичка

Фото 1. Портрет о. Григорія Музички

УДК 262.1: 930(477.83/.86)

о. Микола Григорук*Тисменичанський деканат**Коломийсько-Чернівецької єпархії УГКЦ***Олег Єгрешій***Інститут історії, політології та міжнародних відносин**Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника,**Інститут історії Церкви Івано-Франківського**богословського університету імені Св. Івана Золотоустого*

Фотодокументи як джерело до вивчення повсякденного життя підпільного греко-католицького духовенства

Історичний факт опирається на першоджерела, які, своєю чергою, різняться не лише місцем знаходження чи долею об'єктивізму/суб'єктивізму, а й, звісно ж, ступенем інформативності. За усталеною думкою, історичне першоджерело передусім мусить мати писемний характер. У такому разі, мовляв, воно матиме значно промовистішу природу, яку до того ж значно легше перевірити, зіставивши з іншими першоджерелами. Не заперечуючи цієї тези, вважаємо, однак, що існує низка інших видів документів, які, поступаючись, вірогідно, ступенем інформативності, здатні охопити маловідомі і маловивчені грані життя історичних людей.

Фотодокументи як історичне джерело, на наш погляд, відносяться якраз до такого роду першоджерел. Їх, на перший погляд, складно «архівувати», робити поклики, в силу їхньої нетиповості, але потрібну інформацію з історії повсякденного життя вони безумовно містять. Адже повсякденність складно розкрити, скажімо, документами державних органів влади, простіше – за допомогою періодичних видань, епістолярію, проведенням польових досліджень тощо. Історія повсякденності тим і вабить дослідників, що зображає життя соціуму «з близької дистанції», розкриває побут, ступінь релігійності, матеріальну культуру, рівень інтелекту людини. Фотодокументи, на наш погляд, якраз і здатні вихопити із загального потоку інформації, історичних фактів оте сокровенне, досі не побачене.

Окрема мова про повсякденність греко-католицького духовенства та їхніх родин в умовах радянської доби. Адже підпільно-катакомбні умови існування, попри свої виразні негативи (бідність, нелегальний статус, переслідування радянської влади), мали, вочевидь, і своєї переваги (сенса терпіння, глибшу призадуму над сутністю християнства, жертвенність у випробовуваннях тощо). Нерідко, аби випукліше осмислити ці риси, фотодокументи відіграють надважливу місію. Адже часто-густо писемні пам'ятки в силу своєї одногранності і певної документальної одноманітності, не здатні побачити і розгледіти неповторну сутність історичної людини у її повноті.

Пропоновані у статті фотодокументи відображають, передусім, катакомбне життя Греко-Католицької Церкви, розкривають практику богослужінь, повсякденну фізичну працю, дозвілля, а також, що не менш

важливо, умови, середовище як самих священнослужителів, так їхніх родин (вигляд домівок, рілля, одяг, головні убори тощо). На перший погляд другорядні, дотичні штрихи тут мають чи не домінуюче значення.

Окрема мова про передачу історичної епохи, адже етос, стиль життя історичної людини здатен рельєфно передати і ментальність історичної доби, її дух, самобутні ознаки, рівень технічного забезпечення. Але найголовніше, що фотодокументи випукло передають ментальність самих історичних людей. Часто практикуюча віра проглядається в обличчях людей, виразно проглядається оте потаємне, езотеричне, яке просто-напросто не вловлюється писемними документами.

Фото № 1:

Радість волі: отець Антон Сірецький та їмость Софія Сірецька, с. Дора.

Фото № 2:

Отець Антон Казновський та його учень Михайло Косило в домашній каплиці, с. Дора, 1955 р.

Фото № 3:

Священики в Мордовії. Стоїть 1-й справа о. Ярослав Сірецький

Фото № 4:

Священики та їхні рідні на засланні. Зліва направо:

І ряд знизу: о. Мирон Підлисецький, син Теофіль, о. Роман Гузан.
 II ряд: п. Наталя Підлисецька, п. Софія Венгринович, п. Софія Котлярчук, п. Софія Сірецька, п. Марія Сірецька.
 III ряд: о. Йосиф Коберейко, о. Степан Венгринович, о. Антоній Сірецький, о. Костянтин Котлярчук, п. Левицька, о. Костянтин Левицький, о. Йосиф Петраш, о. Михайло Петраш.
 пос. Джонка, Нанайський р-н, Хабаровська обл., 13.06. 1954 р.

Фото № 5:

Священики у в'язниці. Сидить зліва о. Богдан Геврич, стоїть о. Галькевич.
Н/п Никитівка, Сталінська обл., 1953 р.

Фото № 6:

«Мойсей» Української Греко-Католицької Церкви та народу митрополит
Андрей Шептицький

Фото № 7:

Отець Михайло Косило, ректор підпільної духовної семінарії, та студент Іван Бойко на пасіці під час студіювання богословських дисциплін.
м. Яремча, 1969 р.

Фото № 8:

Після Місії Сидить в центрі єпископ Григорій Хомишин, провідник місії.
с. Борщів біля м. Заболотів

Фото № 9:

Владика Павло Василик служить суплікацію в Зарваницькому лісі.

Фото № 10:
Дорога до вічності на засланні.

Фото № 11:
Отець Ілля Оренчук зі своїми вірними в Сибіру. 02.09. 1957 р.

Фото № 12:
Владика Іван Лятишевський виголошує проповідь під час перезахоронення жертв НКВС зі Станиславівської тюрми і тюремного подвір'я. Липень 1941 р.

Фото № 13:
«Катакомбна Літургія».

Фото № 14:
Щира зустріч. Єпископ Григорій Хомишин та о. д-р Авксентій Бойчук.

Фото № 15:
Пам'ятна листівка. Митрополит Йосиф Сліпий. Папа Іван Павло II

Фото № 16:
Похорон катакомбного єпископа Симеона Лукача.
с. Старуня, 1964 р.

Фото № 17:
Єромонах Мирон Деренюк, студит в часі підпілля. с. Дора, 1960-ті роки.

Фото № 18:

о. Ярослав Сірецький «на відпочинку» в Мордовії, 1961 р.

Фото № 19:

Престіл, на якому відправляв підпільні Богослужіння о. Ілля Оренчук.
с. Парчум, Чунський р-н, Іркутська обл., Росія

Джерело:

Музей історії УГКЦ парафії с. Фитьків Надвірнянського деканату
Коломийсько-Чернівецької єпархії УГКЦ

УДК 262.14: 94(477.83/.86)

Іван Драбчук

Національний заповідник «Давній Галич»

Отець Костянтин Левицький – активний підпільний священник УГКЦ

У статті проаналізовано життєвий шлях о. Костянтина Левицького (1893 – 1974), активного греко-католицького священника, у міжвоєнний період і до 1946 р. – душпастиря у Бурштині, Рунгурах, Печеніжині, Лючі, Космачі, Верхньому Березові та Єзуполі, а після «ліквідації» УГКЦ – підпільного священника «катакомбної» Церкви.

Ключові слова: *о. Костянтин Левицький, сотрудник, парох.*

Життя о. Костянтина Левицького проходило у безперестанних молитвах. Молився він за вірних прихожан, їхніх і своїх дітей, навіть за ворогів. Усі дивувалися, яку треба було мати віру, щоб простити тим, хто зробив тобі зло. Це був священник, якого і досі старше покоління людей у Єзуполі та Сільці згадує з великою повагою і завжди ставить за приклад для наслідування.

Ким він був? Що давало йому сили перебувати із Богом у найтяжчі хвилини? Чому такою нелегкою була його доля? Можливо, відповіді на поставлені запитання ми отримаємо, прослідкувавши життєвий шлях цього священника.

Народився о. Костянтин 13 квітня 1893 р. в с. Сваричів Рожнятівського району на Станиславщині. Навчався у Львівській гімназії. Після її закінчення вступив до духовної семінарії.

Після висвячення, у 1917 р., молодого священника направляють сотрудником у містечко Бурштин, яке тоді належало до Львівської архієпархії. Тут він пропрацював не більше року. Грамотою № 4012 від 12 вересня 1918 р. о. К. Левицького було переведено до Станиславівської єпархії і направлено на душпастирювання у с. Рунгури Пістинського деканату, в якому він працював до 30 травня 1919 р. З 1 червня 1919 р. переводиться до Печеніжина сотрудником однієї з церков, де на той час душпастирює його батько о. Лев Левицький.

Печеніжинський період став для отця Костянтина справжнім випробуванням. Адже, окрім священницької праці, він бере активну участь у громадському житті цього села. Спочатку молодий парох у середині 1920-х років спробував відновити у Печеніжині діяльність товариства «Січ». Однак польська влада, яка боялася створення такої організації, дозволу на це не дала. Тому у 1926 р. батько із сином засновують у Печеніжинському повіті осередок Української Християнської організації (УХО). До неї записалося 200 дітей шкільного віку.

Як свідчать архівні джерела, о. К. Левицький працював у Печеніжині до 15 жовтня 1927 року. З наступного дня він уже завідатель у с. Люча Пістинського деканату, звідки обслуговував до 1 серпня 1934 р. села Космач і Верхній Березів.

Після праці на Коломийщині о. Костянтин Левицький отримує парафію в Єзуполі – центрі однойменного деканату недалеко Галича. За даними «Метрики кліру Станиславівської дієцезії», в якій зафіксовано зміни душпастирських посад священників, дізнаємося, що до Єзуполя о. К. Левицький був переведений згідно з наказом № 5090 від 2 серпня 1934 р. Звідси він доїжджав на парафію до сусіднього Сільця.

З появою о. К. Левицького в Єзуполі тут дійсно пожвавилась активність громадян. Насамперед разом із громадськими організаціями містечка о. К. Левицький взявся за вирішення досить складного, але конче необхідного питання спорудження Народного дому. Коли вирішувалось, де будувати майбутній Народний дім, він погодився віддати частину землі, розташованої біля церкви. Єдиною умовою, яку висунув парох до комітету будови, було те, що в Народному домі мала бути кімната для зібрань церковного братства. Крім цього, о. Левицький дбав про освіту молоді.

В Єзупіль о. К. Левицький приїхав із дружиною та двома дітьми – Тарасом і Лідєю. Коли Червона армія підходила до Єзуполя, батькам вдалося відправити їх, буквально останнім поїздом, за кордон. Так вони прирекли себе на довгу розлуку з дітьми.

Після закінчення Другої світової війни життя священників Греко-Католицької Церкви ускладнилося. Особливо ситуація погіршилась після так званого Львівського псевдособору 1946 року, який ліквідував унію з Римом.

Отець Костянтин пропозицію перейти у православ'я відкинув. «Віра – то не сорочка, яку можна одягнути нині на один бік, а завтра – на інший», – кинув він сталінським поплічникам. З того часу почалось переслідування цього нескореного священника, як і багатьох інших. Як свідчать документи того часу, «станом на липень 1947 р. отець Левицький К. Л. був серед числа 17 священників, які не були приєднані до Православної Церкви». На 1 січня 1948 р. їх залишилося 12, а саме: К. Л. Левицький (сmt. Жовтень, тепер Єзупіль), Я. М. Сов'як (сmt. Брошнів), В. В. Бодак (с. Новоселиця), О. І. Кіт (с. Шевченкове), Є. І. Мицько (с. Семичів) – всі троє з Вигодського району, Є. І. Антонович (с. Рахиня), З. С. Косаковський (с. Яворів Долинського району), М. С. Підлісецький (с. Камінь Перегінського району).

Коли новій владі не вдалося схилити священнослужителів на свій бік, почалися арешти. Отця К. Левицького було заарештовано у 1950 р. як одного з найбільш активних необ'єднаних. Звинувачували усіх священників як прихильників Ватикану. Старших за віком навіть не судили, а просто відправляли на заслання, де ті, за їхніми розрахунками, мали померти. Однак безбожники забули, що священники були з Богом, а Він по-своєму розпорядився їхніми долями.

Подружжя Левицьких відбувало покарання у Хабаровському краї у поселенні Джонка, на одній із приток швидкоплинного Амуру. Разом із ним на засланні перебували о. Антін Сірецький з дружиною Софією, о. Осип Петраш з дружиною Олександрою та племінником о. Михайлом Петрашем, о. Костянтин Котлярчук з дружиною Софією, о. Мирон Підлісецький, о. Маркіян Микитка з дружиною Марією, о. Степан Венгреневич, о. Володимир Шкредко, о. Роман Гузан, о. Михайло Семчишин, о. Логінський та два монахи, о. Йосиф Колодій та о. Поберейко.

Після смерті Сталіна настала «хрущовська відлига». Із 1956 р. почали звільняти окремі категорії виселенців. Отець К. Левицький з дружиною були звільнені за указом Президії Верховної Ради СРСР від 16.03.1956 року.

Після повернення з далекого Сибіру вони думали знову оселитися в Єзуполі, який радянська влада перейменувала на Жовтень. Однак жити їм там було заборонено. Через це старі друзі стали шукати для Левицьких помешкання у сусідньому селі Сільці. Місцевий селянин Йосип Олійник, який мав великий будинок, погодився віддати одну кімнату для проживання священника та їмості. У Сільці вони прожили до кінця своїх днів.

Проповідувати Боже слово о. К. Левицькому було суворо заборонено. Однак він не зрікся своєї місії проповідника. Він постійно відправляв Службу Богу, вечорами слухав Святу Літургію по радіоприймачу.

Коли у Сільці в 1961 році закрили церкву, він дозволяв сусідам приходити до нього в неділю і для них служив. На свята отець Левицький здійснював освячення води, пасок, таємно проводив обряди хрещення, вінчання, навчав дітей.

Яким би складним не було життя о. К. Левицького, які б перипетії не готувала для нього доля, вони не зломали його волю і віру в Бога. Тяжко було йому, однак він постійно і всюди молився, не перекладав тягар свого хреста на плечі інших. Тому й прожив яскраве і чисте життя.

У 1972 році у вічність відійшла їмость Іванна Левицька, а через два роки, 15 листопада 1974 р., цей грішний світ залишив отець Костянтин. Так знайшли вони спокій на сілецькому кладовищі. Два скромні хрести, обведені фігурною металевою огорожею, бережуть їхній вічний спокій. Нехай земля їм буде пухом.

Невинно репресованого священника К. Левицького і його дружину було реабілітовано 4 квітня 2002 р. На початку нашої незалежності в селі одну з вулиць, на якій свого часу мешкав священник, було названо іменем о. Костянтина Левицького.

У 2004 році з ініціативи колишнього учня о. Левицького Богдана Бойчука було зібрано матеріали, які лягли в основу книги Івана Драбчука «З вірою в серці», та проведено вечір пам'яті на його пошанування. 16 листопада 2014 року на фасаді церкви Різдва Христового у Сільці було посвячено меморіальну дошку цьому священнику. До цієї події автором цих рядків було підготовлено буклет «Муж молитви».

Кожного року на Провідну неділю біля могили о. Костянтина на сільському цвинтарі відправляється загальна панахида за померлими цього села. Моляться люди і за нього Але, як сказала одна жінка з Єзуполя, яка часто приїжджає на могилу о. К. Левицького, вона молиться не за нього, а до нього, вірячи у його святість. А вдячний за духовні науки священника, івано-франківець Б. Бойчук переконаний, що з часом на могилі о. Костянтина траплятимуться дива, як свого часу на місці поховання Єпископа Миколая Чарнецького на Личаківському цвинтарі у Львові.

Ivan Drabchuk

Father Konstantin Levickiy – active underground priests of the UGCC

The article analyzes the life of Konstantin Levitsky (1893-1974), an active Greek Catholic priest in the interwar period until 1946 - pastor in Burshtyn, Runhurah, Pechenizhyn, Lucia, Kosmachi, Upper Birch and Yezupoli and after the "liquidation" of the UGCC - underground priest "underground "Church.

Keywords: *Konstantin Levitsky, vicar, pastor.*

УДК 262.1: 930(477.83/.86)

Ігор Дрогобицький
Івано-Франківський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти

Співдія редемптористів та духовенства підпільної УГКЦ зі структурами національного руху Опору у документах репресивних органів влади (березень – квітень 1950 р.)

Представлені матеріали розкривають агентурно-репресивну роботу радянських спецорганів проти націоналістичного підпілля на початку весни 1950 р. (період березня–квітня). Паралельно велася «розробка» осіб із середовища катакомбної Української Греко-Католицької Церкви (далі – УГКЦ), які мали досить тісні контакти з представниками Організації українських націоналістів (бандерівців) (далі – ОУН (б)). Аналіз документів дає підстави стверджувати про взаємодію духовно-релігійних та військово-політичних національних структур у протидії процесу радянської країни.

Ключові слова: національний рух Опору, ОУН (б), підпілля, УГКЦ, репресивна політика.

Сучасність уможливорює розширення аналізу національного життя Галичини у післявоєнний період. Актуальним у цьому контексті є впровадження у широкий науковий обіг донедавна засекречених матеріалів органів радянського карально-репресивного апарату.

Мета представленої нижче матеріалу полягає у висвітленні окремих епізодів протистояння МДБ із націоналістичним підпіллям навесні 1950 р. та місця у цьому процесі окремих представників греко-католицького кліру загалом і редемптористів зокрема. Об'єктом дослідження виступає національно-визвольна боротьба українців Галичини, а предметом – прояви співдії осіб націоналістичного руху та підпільної УГКЦ.

Зауважимо, що системне вивчення означених проблем створює передумови для поглибленого відтворення суспільних процесів, зокрема, подій національно-визвольного руху та діяльності катакомбної УГКЦ, які слід трактувати як невід'ємні елементи спротиву українського соціуму Галичини процесам радянської країни.

У 1950 р. представникам радянських карально-репресивних органів вдалося захопити живими зв'язкових керівника національного руху Опору Р. Шухевича, зокрема «Дарку» (Гусяк Дарія Юріївна, 1924 р. н., захоплена 3 березня 1950 р. у Львові; попередньо у січні 1950 р. в с. Дегово Рогатинського району затримали її матір – Гусяк Марію¹; результатом

¹ Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ). – Докладная записка о ходе следствия по делу функционеров – “Анны”, “Дарки” и др. (1950 г.) (далі – Докладная записка...) // Сборник документов о структуре и характере антисоветской деятельности “Организации украинских националистов – ОУН” и “Украинской повстанческой армии – УПА”; о методах и приемах агентурно-оперативной работы органов государственной безопасности Украины по ликвидации организованного подполья ОУН и вооруженных банд УПА на территории республики в период 1943–1954 гг. (далі – Сборник документов ...). В 98 т. – Фонд печатных изданий № 13. – Архив № 372. – Т. 88 (Документы характеризующие значение и

вдалої розробки «Дарки» стала ліквідація Р. Шухевича у с. Білогорща (5 березня 1950 р.), «Анну» (Дидик Галина, 1912 р. н., затримана в ході проведення вищезгаданої операції у с. Білогорща), «Роксолану» (Ільків Ольга, 1920 р. н., затримана 14 березня 1950 р. у Львові²).

Водночас, після ліквідації генерал-хорунжого, представники Міністерства державної безпеки (далі – МДБ) не призупинили масштабну роботу з виявлення організаційних зв'язків Р. Шухевича. Серед них були такі, що безпосередньо стосувалися чільних осіб на той час вже катакомбної УГКЦ.

Один із них – Микола Іванович Хмільовський³ (1876 р. н.⁴, с. Покропивна Козівського району Тернопільської обл.), який був затриманий у результаті проведеної 31 березня 1950 р. «чекістсько-військової» операції. У заарештованого вилучили листівки антирадянського змісту «До людей доброї волі» та «Голос людей з кіл, що проживають легально», автором яких виступала особа під псевдонімом «Аксіос».

На основі інформації з блокнота, вилученого у Р. Шухевича, слідчим МДБ було відомо, що останній особисто давав доручення «Аксіос-100» про написання листівки «До людей доброї волі». Крім цього, в записнику стверджувалося, що «Аксіос» уведений до складу Української Головної Визвольної Ради (далі – УГВР)⁵. У руках представників МДБ на той час був перехоплений лист Р. Шухевича до Проводу ОУН (б) за кордоном, у якому інформувалося про кооптацію до складу УГВР представників націоналістичного підпілля («Леміш» (Василь Кук), «Север» (Петро Федун)) і особи із греко-католицького духовенства. Її встановлення стало одним із важливих завдань для радянських спецорганів у боротьбі з національно-визвольним рухом, адже УГВР вважалася чільним його органом.

Підозра падала на попередньо захоплених священників ГКЦ – Р. В. Чайковського, М. С. Головацького та І. І. Паснака. Щоправда «наявні версії про можливу причетність до УГВР арештованих до цього священників... в ході слідства не підтверджувалися»⁶. Тому першочергове завдання полягало у тому, щоб «якомога швидше отримати покази

приемы захвата бандитов, оперативное использование их в чекистских мероприятиях по ликвидации вооруженного бандоуновского подполья в 1944–1954 гг. В 88–89 гг.). – Арк. 72.

² Ільків Ольга Фаустинівна. – [Електронний ресурс] / Ільків Ольга Фаустинівна. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Ільків_Ольга_Фаустинівна

³ У згаданих документах МДБ він фігурує як «Хмелевський».

⁴ 1876 р. н. М. І. Хмільовського подається у документах МДБ: ГДА СБУ – Докладная записка... // Сборник документов... В 98 т. – Ф. №. 13. – Арх. № 372. – Т. 88. – Арк. 94. У інтнет-ресурсах вказується 1882 р. Див. для порівняння: Хмільовський Микола. – [Електронний ресурс] // Хмільовський Микола. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Хмільовський_Микола.

⁵ ГДА СБУ – Докладная записка... // Сборник документов... В 98 т. – Ф. №. 13. – Арх. № 372. – Т. 88. – Арк. 95. УГВР це «всеукраїнський представницький орган політичного керівництва національно-визвольною боротьбою українського народу в 1940–1950-х рр.». Цит. за Т. Андрусяк. Українська Головна Визвольна Рада // Довідник з історії України (А–Я). – К.: Генеза, 2001. – С. 911–912. Про УГВР розгорнутіше можна дізнатися зокрема із: Патриляк І. «Встань і борись! Слухай і вір...»: українське націоналістичне підпілля та повстанський рух (1939–1960 рр.). – Львів: Часопис, 2012. – С. 377–379.

⁶ ГДА СБУ – Докладная записка... // Сборник документов... В 98 т. – Ф. №. 13. – Арх. № 372. – Т. 88. – Арк. 95.

Хмелевського, так як не виключалося, що саме він і є «Аксіос-100», уведений до УГВР»⁷.

У ході слідства М. Хмільовський спершу ствердив, що після арешту митрополита Й. Сліпого він обійняв посаду капітулярного вікарія і нелегально очолював УГКЦ у Львівській єпархії. Крім цього, він ствердив, що у 1947 р. за посередництвом греко-католицького священника Кладочного⁸ ним було здійснено спробу проінформувати Ватикан про стан унійної Церкви. Для реалізації цього завдання о. Кладочний одержав, зокрема, рекомендаційні листи до кардинала Ежена Тіссерана, єпископа Івана Бучка та керівника ЧСВВ Йосипа Заячківського. Окрім цього, М. Хмільовський назвав представників унійного духовенства, які були причетні до функціонування підпільної ГКЦ і у такий спосіб «активно проводили антирадянську діяльність», серед яких вказувався Іван Стефанович Зятік – «настоятель монастиря Редемптористів»⁹. М. Хмільовський стверджував, що останній знаходиться на свободі та виконує обов'язки вікарія підпільної УГКЦ.

На той час І. Зятік сидів у в'язниці м. Золочів за звинуваченням у порушенні ст. 54-10 ч. I КК УРСР. У документах МДБ зазначається, що у напрямі, який було окреслено М. Хмільовським, І. Зятік «УКДБ Львівської області не допитувався і показів про свою злочинну діяльність не дав»¹⁰. Через це його приконвоювали із Золочівської в'язниці та піддали «активному допиту», під час якого було проведено коротку очну ставку з М. Хмільовським. Саме після цього І. Зятік почав давати покази «про свої зв'язки з антирадянським греко-католицьким підпіллям», зокрема:

а) підтвердив факт того, що з грудня 1948 р., виконуючи обов'язки настоятеля монастиря редемптористів у с. Унів Перемишлянського району Львівської області, паралельно здійснював функції генерального вікарія ГКЦ;

б) ствердив, що до згаданого терміну відповідні обов'язки виконував де Вохт, який, маючи громадянство Бельгії, перед своїм висланням за кордон СРСР передав йому відповідні права, підкреслюючи, що до цієї справи він уповноважений митрополитом Й. Сліпим. При цьому де Вохт вручив відповідний лист владики;

в) показав, що в жовтні 1948 р. він особисто одержав лист Сліпого (в тексті документа – «Слицького») з табору, де останній вітав його із призначенням;

г) підтвердив факти зустрічей із М. Хмільовським, упродовж яких обговорювалося становище унійної Церкви;

д) показав, що всі документи, які стосуються його призначення на генерального вікарія, було захищено при співдії священника Григорія

⁷ Там само. – Арк. 95.

⁸ У документі стосовно нього є наступна примітка – «...наш агент “Тихий”, заарештований і засуджений». ГДА СБУ – Докладная записка... // Сборник документов... В 98 т. – Ф. №. 13. – Арх. № 372. – Т. 88. – Арк. 95.

Напевно йдеться про о. Йосифа Андрійовича Кладочного (1906–1994 рр.), багаторічного в'язня радянських концентраційних таборів, згодом – ченця-студита.

⁹ ГДА СБУ – Докладная записка... // Сборник документов... В 98 т. – Ф. №. 13. – Арх. № 372. – Т. 88. – Арк. 96.

¹⁰ Там само. – Арк. 96.

Васильовича Мисака (1909 р. н., із с. Тищиця Кам'янка-Бузького району Львівської області)¹¹.

На той час Г. Мисак також перебував у Золочівській в'язниці за аналогічним звинуваченням. Проте слідство за його справою вважалось завершеним. Після виявленої інформації Г. Мисака було передано у розпорядження слідчої групи, але на допитах він категорично відмовився підтверджувати свої зв'язки із катакомбною Церквою. Переломним моментом у роботі з ним стало проведення очної ставки із І. Зятиком, після чого Г. Мисак підтвердив зв'язки з підпільною ГКЦ та вказав на місцезнаходження документів, що стосувалися призначень керівництва Церкви. Назвав, зокрема, жителя с. Збоїська Мороза та жительку м. Львів Ривак. При обшуці в помешканні першого віднайдено зброю, пропагандистську літературу антирадянського спрямування (чи не забагато, як на вірного), а також «надійно заховані під будинком різноманітні церковні документи і 476 американських доларів» (гвинтівка і антирадянська література згадок про надійне зберігання не заслужили). Проте констатовалося, що листування із митрополитом Й. Сліпим віднайдено не було¹².

У роботі із М. Хмільовським надалі представники спецслужб удалися до активного використання камерної агентури. Зокрема, було залучено агента «Лабу», який, попередньо перебуваючи у камері з греко-католицькими священиками Чайковським, Головацьким та Паснаком, «добре вивчив окремі штрихи з побуту греко-католицьких священиків, що дало йому можливість правильно вибрати лінію поведінки в спілкуванні з Хмелевським. «Лаба» незабаром увійшов у довір'я до Хмелевського і останній почав розповідати йому дещо про свої зв'язки з ОУН і деяку організаційну діяльність. Все це було використано для розкриття Хмелевського»¹³.

Подальше застосування агентурно-слідчої розробки М. Хмільовського розкрило його зв'язки із священиком УГКЦ Яковом Білоскурським (1906 р. н., м. Стрий), який знаходився на нелегальному становищі. Останнього було затримано у Львові 12 квітня 1950 р. Разом із М. Хмільовським його особу згадували у своїх показах зв'язкові Р. Шухевича.

У ході слідства Я. Білоскурський підтвердив особисті зв'язки із ОУН (б) від 1929 р; вказав, що у 1944 – 1947 рр. виконував функції референта пропаганди Тернопільського обласного проводу, а в останній час утримував пункт зв'язку Центрального проводу (далі – ЦП) ОУН (б), контактуючи із зв'язковими Р. Шухевича та його охороною. Стосовно М. Хмільовського Я. Білоскурський підтвердив факти виконання ним функцій капітулярного вікарія, підтримки контактів із Ватиканом та написання листівки «До людей доброї волі» із критикою «возз'єднання».

Використовуючи зібраний матеріал, слідчі МДБ 15 квітня 1950 р. змусили М. Хмільовського до зізнання. У результаті він підтвердив зв'язок

¹¹ Там само. – Арк. 96–97.

¹² Там само. – Арк. 97. На нашу думку інформація про антирадянську літературу та зброю є спробою слідства «підставити» особу підозрюваного.

¹³ ГДА СБУ – Докладная записка... // Сборник документов... В 98 т. – Ф. №. 13. – Арх. № 372. – Т. 88. – Арк. 98.

із підпіллям ОУН (б), а саме те, що із 1947 р. мав зустрічі із керівниками Опору, вів систематичне листування із Р. Шухевичем, конспіруючись під псевдонімами «44-44», «100»; з 1947 р. діяв під псевдонімом «Аксіос»; у червні 1948 р. за ініціативою ЦП ОУН (б) був кооптований до складу УГВР.

М. Хмільовський вказав, що у листуванні з Р. Шухевичем піднімалося питання стану ГКЦ, і через останнього двічі спрямовував інформацію до Ватикану, де вказувалося число священників, які погодились на возз'єднання, і навпаки – відмовилися від його визнання, а також число заарештованого духовенства ГКЦ.

М. Хмільовський також розкрив окремі аспекти прийняття рішень Великим Збором ОУН (б), у ході проведення якого було прийнято рішення про необхідність конфіскації земельних угідь ГКЦ. У листуванні із Р. Шухевичем М. Хмільовський обґрунтовував неприпустимість такої політики, що в свою чергу призведе до підриву економічної основи функціонування Церкви. У відповідь Р. Шухевич вказав, що причиною такого рішення став вплив представників ОУН (б) із східних областей України. Натомість генерал-хорунжий запевнив, що «ОУН... завжди буде вірна греко-католицькій Церкві і не буде обмежувати її інтересів»¹⁴.

Таким чином, документи радянських репресивних органів дають змогу розкрити специфіку суспільно-політичного життя краю у відповідний період; відтворити способи боротьби із національним рухом Опору загалом та протистояння із УГКЦ зокрема.

Упровадження в науковий обіг джерел із архівів МДБ уможливило здійснення глибшого аналізу масштабів та форм спротиву українців Галичини політиці радянської країни. У цьому руслі розгорнуте дослідження взаємодії націоналістичного підпілля та структур катакомбної УГКЦ потребує поглибленого комплексного джерелознавчого та порівняльного аналізу вищезгаданих архівних матеріалів.

Ihor Drogobyskyy

Accord the Redemptorists and the clergy of the underground Ukrainian Greek Catholic Church with the structures of the national movement in the documents of the repressive soviet structures (March – April 1950 year)

The materials reveal the repressive Soviet work against the national underground in the early spring of 1950 (the period of March-April). Along conducted "development" persons from among the underground Ukrainian Greek Catholic Church (UGCC), who had a very close contact with the representatives of OUN (b). Document analysis gives reason to believe the interaction of religious and political-military national structures to counter the process of Sovietization edge.

Keywords: national resistance movement, the OUN (b), underground UGCC, repressive policies.

¹⁴ ГДА СБУ – Докладная записка... // Сборник документов... В 98 т. – Ф. № 13. – Арх. № 372. – Т. 88. – Арк. 100.

УДК 281.5: 94(477.83/.86)

Степан Кобута*Інститут історії, політології та міжнародних відносин
Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника,***Суспільна легалізація УГКЦ як чинник національно-релігійного
відродження у 1987 – 1991 рр.**

У статті окреслено соціальну реакцію віруючих західних областей України на процес відновлення відкритої діяльності (легалізацію) Української Греко-Католицької Церкви. Прослідковано динаміку зміни суспільних настроїв щодо проблеми узаконення діяльності Церкви, її роль і місце у процесі національно-релігійного відродження України.

Ключові слова: греко-католики, західні області України, легалізація Церкви, національно-релігійне відродження, релігійний рух, Українська Греко-Католицька Церква (УГКЦ).

Вагомою складовою національно-визвольної боротьби українців за державну незалежність України в кінці ХХ століття став національно-релігійний рух, тісно пов'язаний із відродженням Української Греко-Католицької Церкви (УГКЦ). На зламі 80-х – 90-х років він набув широкого розмаху, втягнувши в активні суспільні процеси сотні тисяч громадян на заході країни. Процес відновлення відкритої діяльності цієї Церкви отримав умовну назву «легалізації УГКЦ», оскільки був спрямований на узаконення існування і розвитку церковної організації в нових історичних умовах.

Одним із перших по «свіжих слідах» динаміку боротьби греко-католиків за свої права у 1987 – 1989 роках окреслив український діаспорний дослідник А. Камінський¹. У сучасній науковій літературі питання новітнього відродження УГКЦ частково відображено у працях відомих вітчизняних дослідників І. Андрухів, С. Здіорука, В. Іванишина, В. Марчука, В. Пашенка, М. Рибачука, Я. Стоцького, О. Уткіна, О. Шуби, А. Юраша та ін. Окремим аспектам цієї проблеми присвятив ряд наукових розвідок і автор² даної статті, хоч загалом історія суспільної боротьби за легалізацію УГКЦ ще потребує серйозної дослідницької уваги.

У даній статті звертаємо увагу на суспільну сторону легалізації УГКЦ, причини і форми масової підтримки громадянами західноукраїнських областей процесу відродження національної церковної організації. Джерельною основою статті стали численні архівні документи колишніх органів Комуністичної партії України (КПУ – КПРС), матеріали

¹ Камінський А. На перехідному етапі. “Демократизація”, “гласність”, “перебудова” на Україні / Анатоль Каменський. – Мюнхен, 1990. – 623 с.

² Кобута С. Політичні аспекти легалізації Української греко-католицької церкви (1987-1991 рр.) / Степан Кобута // Людина і політика. – 1999. – №3. – С. 23-28 (Електронна версія стаття розміщена на багатьох Інтернет-ресурсах); Кобута С. “Перебудовний синдром”: влада і церква в системі політичних координат / Держава і церква в Україні за радянської доби: Збірник наукових статей / С.Кобута / За матеріалами II Всеукраїнської наукової конференції 18-19 жовтня 2007 р. – Полтава: АСМІ, 2008. – С. 237-244.; Кобута С.Й. Форми і методи протидії відродженню УГКЦ комуністичною владою в 1987-1989 рр. (на прикладі Івано-Франківської області) / С.Й.Кобута // Карпати: людина, етнос, цивілізація. – 2014. – Вип.5. – С.224-229.

офіційної і неформальної преси, що дозволили узагальнити тенденції розвитку досліджуваного процесу.

В контексті порушеної проблеми потребує пояснення використання автором поняття суспільна легалізація. Зазвичай, під словом «легалізація» (від латинського *legalis* – законний) розуміється юридичний термін офіційного визнання законності дій (наприклад, утворення юридичної особи) або документів (наприклад, засвідчення дійсності підписів на документах), яке здійснюється компетентними суб'єктами відповідно до встановлених чинним законодавством процедур³. Водночас довідникове тлумачення слова легалізація подається як «узаконення, перехід на легальне становище»⁴. Це, власне, і дозволяє нам використання даного терміну для означення процесу виходу УГКЦ із підпілля та офіційного надання їй права на відкриту діяльність з боку тогочасних компартійних органів влади. Під суспільною легалізацією автор розуміє визнання та підтримку процесу відкритої діяльності Церкви широкою громадськістю, активним залученням до її публічної діяльності десятків і сотень тисяч віруючих. По суті, це стало передумовою легітимації (визнання соціальними суб'єктами значущості суспільно-політичної реальності як в цілому, так і в її окремих проявах та складових) УГКЦ ще в часи існування радянського режиму.

Після інспірованого сталінською владою Львівського псевдособору 1946 року, рішенням якого було ліквідовано УГКЦ і оголошено про «повернення» її вірних до складу Російської («Руської») православної церкви (РПЦ), греко-католики в СРСР опинилися поза законом. Упродовж чотирьох десятків років частина греко-католицького духовенства і мирян у стані підпілля («катакомбної Церкви») залишалась вірною батьківській вірі. А з початком політичних змін в СРСР у період «перебудови», коли нові суспільні тенденції підірвали основи радянського тоталітаризму, розпочалася боротьба за повернення права на відкриту діяльність Церкви.

Власне, це справді була боротьба, а не еволюційний суспільний процес, оскільки діючі комуністичні органи залишалися на позиції категоричного несприйняття будь-якої можливості узаконити діяльність УГКЦ⁵. Формально в СРСР Церква була відокремлена від держави, на практиці радянська партійно-державна система контролювала не тільки питання реєстрації та функціонування релігійних громад, але й через цілеспрямовану і агресивну атеїстичну політику намагалася максимально звузити до архаїчного пережитку право людини на свободу совісті і віросповідання. Допускалася діяльність тільки «офіційної» РПЦ, яка теж перебувала під щільним контролем влади, особливо з боку КДБ. Тож компартійні органи вважали відновлення Греко-Католицької Церкви небажаним насамперед з політичних міркувань – протягом кількох десятиліть УГКЦ в комуністичній пропаганді була тісно «прив'язана» до

³ Легалізація / Вікіпедія. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F>

⁴ Словник іншомовних слів: 23 000 слів та термінологічних словосполучень / Уклад. Л.О.Пустовіт та ін. – К., 2000. – С. 585.

⁵ Детальніше про це: Кобута С.Й. *Форми і методи протидії відродженню УГКЦ комуністичною владою в 1987-1989 рр. (на прикладі Івано-Франківської області) / С.Й.Кобута // Карпати: людина, етнос, цивілізація. – 2014. – Вип.5. – С.224-229.*

ідеологічного дискурсу боротьби з «українським буржуазним націоналізмом».

Офіційне відновлення Греко-Католицької Церкви було реальною загрозою і для Московського патріархату РПЦ. На початок 1988 р у складі Російської Православної Церкви по всій території тогочасного СРСР нараховувалося трохи більше 6 тис. релігійних громад. Із них в Україні було зареєстровано 4418 громад – дві третини від загальної кількості, майже половина з яких припадала на три галицькі області та Закарпаття⁶, де рівень релігійності населення (вмотивованої внутрішньої готовності громадян до сприйняття релігійних канонів) був найвищим не тільки в Україні, але й в рамках СРСР загалом. Тож потенційне відродження УГКЦ не тільки руйнувало абсолютну монополію Московського патріархату РПЦ на церковно-духовне життя в Україні, але й могло обумовити чималі матеріальні втрати. Тож Московська патріархія РПЦ активно протидіяла відродженню УГКЦ, часто діючи в унісон із комуністичною владою.

За умов декларованої лібералізації суспільного життя перспективи відродження УГКЦ підтверджувались наявністю підпільно діючої церковної організації та піднесенням релігійного руху віруючих в західних областях України. За даними Глави УГКЦ в Римі, Верховного архієпископа і кардинала Мирослава Івана Любачівського, підпільний єпископат в Україні нараховував 10 ієрархів, близько тисячі священників, тисячі двохсот монахів і монахинь та 4,5 млн. віруючих⁷. Комуністичні органи оперували іншими цифрами. При цьому у різних документах цифри, які подалася керівництву республіки мали суттєві розбіжності. Так в узагальненій довідці в ЦК КПУ станом на першу половину 1988 року фігурували цифри 650 греко-католицьких священників і ченців та близько 100 тис. віруючих греко-католиків⁸. Вважаємо, що ці дані не були об'єктивними, оскільки, враховуючи умови діяльності прихильників УГКЦ та методику одержання партійними органами такої інформації (оперативні дані КДБ, звіти уповноважених у справах релігії при облвиконкомах, повідомлення православних священників, інформація місцевих органів влади), їхня дійсна кількість була набагато більшою. Так, на Тернопільщині в приватних бесідах з православними священниками (про це вони повідомляли офіційні органи) до 40 відсотків віруючих підтримували можливість відновлення УГКЦ, «як віри своїх батьків, яка їм ближча по мові, духу і традиціям»⁹.

Вивчаючи процес виходу УГКЦ з підпілля, автор дозволив собі поділити його на ряд етапів, кожному з яких були притаманними певні особливості суспільного сприйняття та підтримки з боку громадськості.

Перший етап (весна 1987 – весна 1988 рр.) – активізація греко-католицьких священників, які, незважаючи на активну протидію влади, проводили відкриту діяльність, прагнучи донести до громадськості думку про необхідність визнання прав гнаної Церкви. Цьому посприяв і певний феномен масової свідомості, що отримав назву «грушівського дива» –

⁶ Центральний державний архів громадських об'єднань України /далі-ЦДАГОУ/

⁷ Камінський А. На перехідному етапі. “Демократизація”, “гласність”, “перебудова” на Україні ...С.508.

⁸ ЦДАГОУ, ф.1, оп.25, спр. 3143, арк.41; спр. 3330, арк.1.

⁹ ЦДАГОУ, ф.1, оп.25, спр.3330, арк.20.

появи на стіні недіючої греко-католицької каплички у с. Грушів на Львівщині зображення Богородиці. Упродовж квітня – червня 1987 року це село на Дрогобиччині стало місцем масового релігійного паломництва мешканців галицького регіону. Наприклад, тільки 28 травня, у день релігійного свята Вознесіння Ісуса Христа, тут зібралося понад 30 тис. осіб, сума добровільних пожертв склала понад 60 тис. карбованців. Суспільний резонанс таких подій був надзвичайно високим, вони викликала піднесення серед віруючих, проведення несанкціонованих релігійних зібрань у багатьох населених пунктах Львівської та сусідніх Івано-Франківської і Тернопільської областей. Під час цих зібрань відправлялися богослужіння по греко-католицькому обряду, лунали заклики до влади дозволити реєстрацію греко-католицьких громад, передати їм у користування колишні культові споруди, що використовувалися не за призначенням¹⁰. Уже в червні 1987 р. тільки у Львівській області в органи влади надійшли звернення з проханням реєстрації релігійних громад УГКЦ із 114 населених пунктів, але всі вони залишилися без уваги¹¹.

Львівський обком КПУ кваліфікував грушівські події як провокації та поширення брехливих чуток, за допомогою яких «підтримувані з-за кордону уніати намагаються нав'язати релігійний і національний фанатизм, використовуючи релігійно забарвлені націоналістичні традиції і звичаї, на що і піддалися політично незрілі громадяни»¹². Подібні оцінки лунали і з боку владних органів Івано-Франківщини. У звіті обласного уповноваженого в справах релігії відзначалося, що «партійні, громадські організації приділяють постійну увагу контрпропагандистській роботі в частині викриття ворожої політики Ватикану і керівництва уніатської церкви, розвінчуванню наклепів з питання запровадження християнства на Русі, фабрикації в с. Грушів Дрогобицького району Львівської області та в деяких селах нашої області так званого «дива» появи богоматері»¹³. Отже, відкидалася щонайменша спроба оцінити ці події як прояв глибокої, захованої від існуючої державної системи атеїзму релігійності, що збереглася у народній свідомості. Адже основну масу прочан склали люди середнього віку, студентська та учнівська молодь, тобто ті, хто за офіційною ідеологією відносився до «будівничих комунізму».

Відреагував навіть ЦК Компартії України, з ініціативи якого було розроблено ряд заходів нейтралізації «виступів уніатів», що зводилися до посилення адміністративного та ідеологічного тиску на прихильників церкви, будь-яка теоретична можливість компромісів відкидалася¹⁴. В пресі зросла кількість пропагандистських матеріалів, спрямованих проти УГКЦ, до її прихильників застосовувалися адміністративні заходи впливу (штрафи, затримання тощо).

Суспільний резонанс боротьби за права УГКЦ посилювався після оприлюднення відкритої Заяви українських греко-католиків Папі Римському Іванові Павлу II від 4 серпня 1987 р. про вихід з підпілля з проханням посприяти «всіма можливими способами справі легалізації УКЦ

¹⁰ ЦДАГОУ, ф.1, оп.25, спр. 3143, арк.13-14.

¹¹ Державний архів Львівської області (далі: ДАЛО), ф. ПЗ, оп.62, спр. 370, арк. 42-43.

¹² ДАЛО, ф. ПЗ, оп.62, спр.101, арк.13-14.

¹³ Державний архів Івано-Франківської області, (далі: ДАІФО), ф.Р-388, оп.2, спр.211, арк. 44.

¹⁴ ЦДАГОУ, ф.1, оп.25, спр. 3143, арк. 14.

в СРСР» і стати посередником між ними і радянським урядом. Такий крок українських греко-католиків знайшов широку суспільну підтримку за кордоном, перш за все у зарубіжній пресі, на їхню підтримку неодноразово висловлювалися провідні політики західних країн, це питання порушувалося на європейських форумах, присвячених обговоренню прав людини в СРСР¹⁵. Зовнішньополітичний чинник став вагомим аргументом на користь активних дій українських віруючих. Завдяки західним «радіоголосам», що на той час залишалися важливим джерелом поширення інформації на радянських просторах, кожний крок в напрямі легалізації УГКЦ набував широкого розголосу.

Вимоги греко-католиків підтримали українські правозахисники, восени 1987 р. за участю світських та духовних осіб було оновлено Комітет захисту Української католицької церкви (УКЦ), який очолив колишній політв'язень І. Гель. Основним напрямком діяльності комітету стала популяризація ідеї легалізації Церкви серед населення та домагання її реєстрації перед партійно-державними органами. Комітет координував зв'язки релігійних діячів із представниками опозиційних до влади товариств. З інформаційною метою видавав самвидавний часопис «Християнський голос».

Новий етап піднесення релігійного руху припав на 1988 р., знаковий для багатьох східних християн в зв'язку з відзначенням 1000-ліття хрещення Русі. Основними проявами активності віруючих залишилися зібрання підписів під вимогою легалізації УГКЦ (тільки за перший квартал було зібрано понад 10 тис. підписів) та звертання греко-католицьких громад до місцевих органів влади щодо реєстрації та передачі їм занедбаних культових споруд¹⁶.

Ігнорування прохань і вимог віруючих, а також монополізоване за сприянням державних структур право РПЦ проводити святкові ювілейні заходи зумовили перехід греко-католиків до більш рішучих дій. За ініціативою Комітету захисту УКЦ в багатьох населених пунктах Галичини і Закарпаття проходили несанкціоновані богослужіння, приурочені відзначенню знаменної події. Епіцентрами релігійних зібрань були традиційні для греко-католиків «святі» місця: с. Грушів на Львівщині, с. Гошів в Івано-Франківській області, с. Зарваниця на Тернопільщині, але в десятках міст і сіл греко-католицькі заходи проводилися відкрито, організовано і масово. Використання під час богослужінь української мови, патріотичні, спрямовані не тільки на релігійне, але й національне відродження, проповіді священників надавали цим акціям яскравого громадсько-політичного звучання, відновлюючи таким чином традиції дорадянської епохи, коли Греко-Католицька Церква та її клір були авторитетними учасниками суспільного життя в Західній Україні.

Для протидії впливам УГКЦ партійно-державні органи активно використовували Російську Православну Церкву. На місцях форсованими темпами реєструвалися нові громади РПЦ. Із 1300 зареєстрованих в Україні протягом 1988 – першої половини 1989 років громад РПЦ 1100 припадали на 4 західноукраїнські області (Галичину і Закарпаття) і насамперед на ті

¹⁵ ЦДАГОУ, ф.1, оп.32, спр. 2668, арк. 13.

¹⁶ ЦДАГОУ, ф.1, оп.25, спр. 3300, арк. 3.

населені пункти, де власної реєстрації домагалися греко-католики¹⁷. Православним передавалися колишні культові споруди, на противагу греко-католицьким православні священники організували альтернативні богослужіння¹⁸. В пресі продовжувалась антиуніатська пропагандистська кампанія з метою дискредитації як історичного минулого УГКЦ, так і її намагання відродитися в новітніх умовах. Саме такі дії влади спричинили загострення міжконфесійних стосунків, оскільки мали відвертий конфронтаційний характер.

Намагання комуністичної влади довести безпідставність права греко-католиків на своє легальне існування та відкритий захист інтересів зденаціоналізованої (фактично русифікованої) Православної Церкви викликали в масовій свідомості західноукраїнського населення зворотну реакцію. У 1989 році боротьба УГКЦ за свої права отримала масову підтримку з боку населення галицьких областей. Вона стала наслідком використання Церквою різних тактичних прийомів – як наприклад, проведення упродовж травня – серпня 1989 року греко-католицькими представниками пікетів та голодувань у Москві, одночасного відправлення богослужінь у багатьох населених пунктах, підтримка представниками Церкви зусиль неформальних організацій щодо поглиблення процесів демократизації і відкритості суспільства.

Важливими були суттєві зміни у масовій свідомості тогочасних громадян у сфері духовно-релігійного життя, відходу від надв'язуваного владою дискурсу войовничого атеїзму. Жертовна діяльність переслідуваних владою активістів УГКЦ викликала повагу та підтримку. Давався взнаки і високий громадянський рівень публічних виступів греко-католицьких священників, які одними з перших порушували теми репресій та національно-визвольних змагань українського народу у ХХ ст., часто виступали як духовні і громадські лідери. Тож більшість богослужінь УГКЦ, маючи певну тематичну спрямованість, часто переростала у багатотисячні несанкціоновані мітинги та маніфестації.

Цьому сприяла швидка політизація настроїв населення, що була пов'язана із виборчою кампанією 1989 року та активними діями новітніх громадсько-політичних об'єднань. У контексті багатьох суспільних вимог до влади неформальні організації все частіше висували вимогу узаконення діяльності УГКЦ. А представники УГКЦ, окрім домагань реєстрації своїх громад, перейшли до кампанії боротьби за реабілітацію і повернення Церкві незаконно позбавлених прав.

Численні зібрання віруючих хвилею прокотилися Галичиною, а 17 вересня 1989 р. у Львові відбулася грандіозна 150-тисячна демонстрація греко-католиків. Вона, за влучною оцінкою радіостанції «Свобода», стала «найбільшим досі виявом могутності Української Католицької Церкви в офіційно атеїстичній країні. Після таких подій змінюється політичний клімат в Україні... і питання легалізації УКЦ по суті вирішене фактично, залишилося його оформити юридично»¹⁹. Здеморалізована місцева влада ще за інерцією опиралася наступальній ініціативі віруючих. Однак у

¹⁷ ЦДАГОУ, ф.1, оп.32, спр. 2668, арк. 17.

¹⁸ ДАІФО, ф. 1П, оп.1, спр. 5374, арк. 27.

¹⁹ ЦДАГОУ, ф. 1, оп.32, спр. 2668, арк. 25.

жовтні-листопаді у регіоні пройшли грандіозні масові зібрання віруючих і неформалів: 40-тисячний мітинг у Івано-Франківську, 10-тисячний у Стрию, 30-тисячний у Тернополі, ще одна 100-тисячна демонстрація у Львові²⁰, що змусили керівництво республіки у листопаді 1989 року формально дозволити реєстрацію греко-католицьких громад, фактично визнавши цим існування десятиліттями гнаної Церкви.

Це була важлива перемога відродженої церкви, отримана у першу чергу, внаслідок консолідації зусиль сотень тисяч українців, рішуче налаштованих на відстоювання власних національно-релігійних інтересів.

23 січня 1990 р. у Львові на проведеному з ініціативи духовенства і віруючих церковному соборі УГКЦ було скасовано рішення Львівського псевдособору 1946 р. і заявлено про відновлення церковної структури УГКЦ. В цей час до місцевих органів влади у галицьких областях уже було подано 435 заяв на реєстрацію громад УГКЦ. Почався новий етап у житті греко-католиків, коли їхнє право на власну Церкву отримало формальні підстави.

До остаточного узаконення діяльності Церкви на всеукраїнському рівні залишалось ще трохи більше року. Проте вирішальний вклад у процес відновлення УГКЦ зробив саме український народ, своїми діями підтримавши її у надзвичайно складний історичний період і мотивацією такої суспільної підтримки було усвідомлення Церкви як невід'ємної частини національного релігійного організму.

Stepan Kobuta

The UGKC social legalization as a factor of the national and religious revival in 1987 – 1991

The article draws out the social reaction of the Ukrainian western region believers to the process of the Ukrainian Greek Catholic Church (UGCCh) rehabilitation and renewal of its open activity (legalization). It follows the dynamics of changes in social attitudes concerning the church legalization process, its role and place in the process of the national-religious revival of Ukraine.

Keywords: *Greek-Catholics, Ukrainian western regions, communist authoritative bodies, church legalization, national-religious revival, religious movement, Ukrainian Greek Catholic Church (UGCCh).*

²⁰ Камінський А. На перехідному етапі. “Демократизація”, “гласність”, “перебудова” на Україні ...С.538.

УДК 94(477.8)

Олег Малярчук

Івано-Франківський національний технічний
університет нафти і газу

Протистояння віруючих західних областей України партійно-радянським органам у 1960 – 1970-х рр.

У статті проаналізовано форми і методи протистояння віруючих західноукраїнських областей тоталітарній системі, а також антирелігійну роботу органів влади. Виокремлено закономірності й особливості релігійної ситуації в регіоні. Українська Греко-Католицька Церква продовжувала існувати навіть у найнесприятливіші часи і залишалася духовною твердинею нації.

Ключові слова: західний регіон України, партійно-радянська влада, віруючі, звичаї та обряди.

Західний регіон України у 1960 – 1970-х рр. залишався на високому рівні релігійної свідомості. У дні великих християнських свят населення намагалося не працювати, а відвідувати церкви. Складовими «соціалістичних перетворень» радянської влади була ідеологічна робота та атеїстичне виховання. Стратегічна лінія комуністичної партії і радянського уряду полягала в поступовому знищенні релігійного світогляду. Ціла низка відповідних постанов методами жорсткого контролю та регламентації діяльності зареєстрованих церковних громад, «в рамках чинного законодавства», намагалася витіснити Церкву із суспільного життя.

Домінуючі позиції у західноукраїнських областях займала Руська Православна Церква (РПЦ). У Львівській, Закарпатській, Івано-Франківській, Тернопільській областях залишалися численні прихильники Греко-Католицької Церкви, які змушені були увійти «в лоно» російського православ'я. Духовна інституція західних українців – Греко-Католицька Церква – ще в 1946 р. на так званому Львівському соборі була поставлена «поза законом». У низці районів Волинської і Ровенської областей стала зростати кількість громад релігійних конфесій, віднесених радянською ідеологією до сектантства. З нелегальних релігійних напрямів найбільшого поширення набули «п'ятидесятники» та «свідки бога Єгови».

Мета статті – охарактеризувати релігійне життя західноукраїнської спільноти і вироблення нею дієвих форм самозахисту проти політики комуністичної партії і радянського уряду у період будівництва «розвинутого соціалізму».

Основний масив в історіографії проблеми становлять публікації І. Андрухів і П. Кам'янського¹, А. Васьківа², І. Гнипа³, Р. Делятинського⁴,

¹ Андрухів І. Суспільно-політичні та релігійні процеси на Станіславщині в кінці 30-х – 50-х роках ХХ ст. Історико-політологічний аналіз / І. Андрухів, о. П. Кам'янський. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2005. – 363 с.

² Васьків А. Ю. Греко-католицька церква в духовному житті українців Східної Галичини (1919–1939): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / А. Ю. Васьків; НАН України, Інститут філософії. – К., 1997. – 25 с.

О. Єгрешія⁵, О. Лисенка і О. Реєнта⁶, В. Марчука⁷, О. Малярчука⁸, В. Перевезія⁹, І. Пилипіва¹⁰ та багатьох інших науковців.

У результаті форсованого наступу на Церкву у два повоєнні десятиліття влада вдосконалила цілісну систему роботи, яка включала в себе партійні, державні, правоохоронні та громадські організації. Антицерковні заходи в західному регіоні УРСР не набули таких масштабів, як у цілому в Україні. Причина полягала у високій релігійній свідомості широких мас населення і бурхливому реагуванні на антицерковні заходи влади. Форми і методи протистояння віруючих діям партійно-радянських органів охоплювали як численні петиції і скарги у найвищі державні інстанції, так і зібрання, що переростали у несанкціоновані мітинги, організацію цілодобових чергувань біля ще не відібраних храмів.

Серед найпоширеніших антирелігійних методів влади було зняття під будь-яким приводом з реєстрації релігійних громад, відкликання служителів культу, примушування віруючих до виходу зі складу церковних органів під загрозою адміністративних санкцій тощо. Законодавство контролювало усі сфери діяльності релігійних установ – від дозволу на реєстрацію до оподаткування і т. д.

Від партійних та державних органів на місцях вимагалось як «покінчити із релігійними пережитками» й «залишками уніатства», так і виховання трудящих, особливо молоді, на нових радянських цінностях. Неприємною проблемою для органів влади в західноукраїнських областях, особливо на Івано-Франківщині, Львівщині, Тернопільщині та Закарпатті залишалася нелегальна діяльність «невозз'єднаних священників, монахів і монахинь», «уніатів, які повернулися із заслання», «покутників», «оунівських нелегалів», «націоналістичних бандитів».

Із середини 50-х років ХХ ст. у регіон поверталися, відбувши покарання, учасники національно-визвольних змагань. Лише в Станіславську область з місць ув'язнення і спецпоселення повернулося понад 15 тисяч колишніх учасників національного руху Опору. Більшість із них не змінила своїх переконань, а наявність «оунівських нелегалів», греко-католицьких священників і монахів, сектантів створювали відповідну

³ Гнип І. Я. Греко-католицька церква на сторінках галицької міжвоєнної преси / І. Я. Гнип. – Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2014. – 208 с.

⁴ Делятинський Р. Історія Станіславівської єпархії (1885–1900 рр.) / Р. Делятинський. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2001. – 96 с.

⁵ Єгрешій О. Суспільно-політична та культурно-просвітницька діяльність єпископа Григорія Хомишина (1904 – 1945 рр.): автореф. дис... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 / О. Єгрешій; Прикарпатський ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2003. – 20 с.

⁶ Лисенко О. Українська національна ідея і християнство / О. Лисенко, О. Реєнт. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1997. – 190 с.

⁷ Марчук В. Українська Греко-католицька Церква. Історичний нарис / В. Марчук. – Івано-Франківськ: Ліра, 2001. – 146 с.

⁸ Малярчук О. М. Міжвоєнне село Західної України: соціум, господарство, духовність / Гусак Р. О., Коростіль Н. Ж., Малярчук О. М. – Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2014. – 308 с.

⁹ Перевезій В. Греко-католицька церква в 20 – 30-х рр. ХХ ст. / В. Перевезій. – К.: Основа, 1998. – 48 с.

¹⁰ Пилипів І. В. Греко-католицька церква в суспільно-політичному житті Східної Галичини (1918 – 1939 рр.) / І. В. Пилипів. – Тернопіль: Економічна думка, 2011. – 440 с.

атмосферу протесту проти політики комуністичної партії і радянського уряду в краї¹¹.

У травні 1964 р. ЦК КПУ видав постанову «Про факти грубого адміністрування окремих місцевих органів влади у ставленні до віруючих». Влада не відмовилася від намірів, що «церква віджила себе», однак декларувалося послаблення у церковно-державних відносинах. Наступ на релігію продовжувався посиленням атеїстичної пропаганди через кінофільми, радіо, лекції, пресу. Антирелігійні заходи мали масштабний характер і проводилися шляхом заборони залучення до церковного життя підлітків, а також посиленням фінансового тиску на священнослужителів і духовні центри. Спрощення процедури закриття культових споруд, скорочення місіонерської діяльності, обмеження видання релігійної літератури мали сприяти «викоріненню» Церкви із суспільного життя.

У травні 1966 р. Рада Міністрів СРСР ухвалила «Положення про Раду в справах релігії при Раді Міністрів СРСР», згідно з яким, при облвиконкомах уповноважені здійснювали контроль за діяльністю всіх релігійних об'єднань. Уповноважений мав свій апарат і план роботи, а також контролював діяльність членів комісій при райміськвиконкомах і груп. Члени комісій за дотриманням законності про релігійні культу були зобов'язані складати на кожному релігійну громаду на своїй території списки віруючих із детальними біографічними даними, проводити індивідуальні та групові бесіди. Особливі обов'язки покладалися на членів груп сприяння виконкомів сільських і селищних рад. Вони мали вивчати зміст проповідей священнослужителів, проводити профілактичну роботу щодо порушень радянського законодавства про культу, перевіряти фінансово-господарську діяльність громад, подавати звіти у вищі органи.

Початок 1970-х років відзначився новим наступом влади на «процерковні настрої», на «вогнища уніатів» і «сектантів». Постанова ЦК КПРС «Про посилення атеїстичного виховання населення» від 16 липня 1971 р. звертала увагу партійних і радянських органів на місцях на необхідність посилення роботи щодо «недопущення діяльності релігійних фанатиків». У постанові ЦК КП України «Про заходи по посиленню боротьби проти ворожої діяльності залишків уніатського духовенства та території Української РСР» від 6 лютого 1973 р. було проаналізовано причини релігійної та націоналістичної активності, зокрема в західних областях республіки. Активізації руху сприяла наявність «нелегальних уніатів», а також повернення кілька десятків тисяч учасників національно-визвольного руху з місць ув'язнення та заслання. Від часу прийняття попередньої постанови «Про протизаконні дії колишніх уніатів в ряді областей України» від 20 серпня 1968 р. і відповідно вжитих на місцях конкретних заходів минуло п'ять років, а проблема для влади залишалася актуальною.

Станом на лютий 1972 р. в Українській РСР діяло 7294 релігійних об'єднання, у тому числі 5902 зареєстровані. Із цього числа Російська Православна Церква нараховувала 4428 парафій, Католицька – 98, Реформаторська – 81, старообрядці – 52, секта євангельських християн-

¹¹ Малярчук О. М. Тоталітаризм проти західноукраїнського села / О. Малярчук. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2008. – С. 159.

баптистів – 1117, секта адвентистів сьомого дня – 101, іудейського віросповідання – 14 громад. Крім того, на території України діяло релігійне підпілля: 581 група п'ятидесятників, 308 – єговістів та інші, всього 1392 групи¹². Найбільш масовою і впливовою в Україні була Російська Православна Церква (Московський патріархат), яка у 1972 р. мала 4346 зареєстрованих громад (общин). Із них – 2709 (62 %) у 7 західних областях УРСР і 1637 (38 %) у 18 східних областях республіки¹³.

Згідно з офіційною звітністю, в Івано-Франківській області було виявлено і взято на облік 319 «уніатів», у тому числі – 118 монахинь, 145 «уніатів-покутників» і 56 уніатських священників. У Тернопільській – 114 осіб (36 священників, 2 псаломщики, 76 монахів і монахинь), які проживали в 31 населеному пункті. У Львівській області – 145 уніатських священників, 277 монахів і монахинь, 40 покутників. Протягом кількох років «уніати» організували масові «зборища своїх єдиновірців» у так званому «святому місці» – с. Зарваниця Тереховлянського району, «розпалювали релігійний фанатизм», виступали з націоналістичними закликами. На ці зібрання сходилося до 5 тис. осіб із сусідніх областей. З метою зупинити цю діяльність «уніатів» у 1973 р. за рішенням Тернопільського облвиконкому у с. Зарваниця побудовано водопровід, у результаті чого відкрите джерело, що «вважалося святим», ліквідовано, а в с. Ліс каплицю знесено¹⁴.

З доповідної записки уповноваженого Ради по справах релігії при Раді Міністрів Української РСР К.Литвина від 24 березня 1974 р. «нам стало відомо, що на Україні створено тайний єпископат, що складається з трьох, а за іншими джерелами – з п'яти архиєреїв. Створено систему нелегальної підготовки молодих уніатських священників і таємного рукоположення. У Львівській, Івано-Франківській, Закарпатській областях діє близько 10 уніатських монастирів. Керівництво уніатського підпілля активно використовує у своїй роботі греко-католицьких монахинь, які слухняно виконують різноманітні доручення таємного єпископату: організовують богослужіння, займаються збиранням грошей, поширюють уніатські календарі й літературу антирадянського характеру, виконують функції інформаторів, зв'язкових. Особливо яро націоналістична діяльність уніатів проявляється у так званому покутництві. Прихильники цього напрямку поширюють серед населення ідеї боговибраності українського народу, забороняють віруючим працювати на підприємствах, в колгоспах і радгоспах, служити в Радянській Армії»¹⁵.

Усі греко-католицькі монастирі в 1946 – 1948 рр. були ліквідовані, проте значна частина монахів і монахинь залишилась на позиціях Греко-Католицької Церкви і групами від 3 до 12 осіб поселялась у приватних будинках або в комунальних квартирах, де вели монаший спосіб життя. Органами влади було зафіксовано факти, коли монахи і монахині купували приватні будинки й обставляли їх згідно з церковними канонами. Це мало місце у західних областях УРСР. Такі монаші групи були опорою в

¹² Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України), ф. 1. оп. 25, спр. 663, арк. 45.

¹³ ЦДАГО України, ф. 1. оп. 25, спр. 872, арк. 1.

¹⁴ ЦДАГО України, ф. 1. оп. 25, спр. 872, арк. 13.

¹⁵ Там само, арк. 60–61.

діяльності греко-католицького духовенства і вірних. Більшість монахів і монахинь працювали в медичних закладах, займалися збиранням лікарських рослин, що давало змогу бути в багатьох населених пунктах і проводити нелегальну релігійну та благодійну діяльність. Вони збирали кошти для потреб церкви, повідомляли про населені пункти, де можна виконувати релігійні обряди. Так, наприклад, у Львові в будинку по вул. Куйбишева, 12а було створено своєрідний монастир зі всіма греко-католицькими атрибутами. Там проживало 11 черниць, більшість із них займалися благодійництвом і приватною медичною практикою. Подібні «уніатські» монастирі діяли у Львові на вулицях Ломоносова, Мучній і Б.Хмельницького, а також у с. Рудно, м. Золочів та в інших населених пунктах регіону. Місцевим органам влади давали конкретні рекомендації щодо виявлення таких релігійних осередків та припинення їхньої «антигромадської» діяльності¹⁶.

В Івано-Франківську було притягнуто до адміністративної відповідальності «уніата Гаврилів». Матеріали про протизаконну діяльність монаха П. Чучмана, що проживав у м. Яремче Надвірнянського району, було передано в народний суд для притягнення його до кримінальної відповідальності. В Тернопільській області за проведення богослужінь на приватних квартирах та організацію «нелегальних зборищ» були оштрафовані греко-католицькі священники М. Погорецький, А. Кандибалюк та інші. Як свідчать інформаційні матеріали уповноважених Ради по Львівській, Тернопільській, Івано-Франківській, Закарпатській, Миколаївській, Донецькій та Ворошиловградській областях, робота «по боротьбі із залишками уніатського духовенства ще не набрала належного розмаху і планомірності»¹⁷.

Для виконання згаданих постанов Політбюро ЦК КП України бюро обкомів компартії вживали заходів, про які інформували столицю. Довідка за вихідним № 0323 від 3 серпня 1973 р. під грифом «цілком таємно» «Про хід виконання постанови Політбюро ЦК КП України від 6 лютого 1973 р. «Про заходи по посиленню боротьби проти ворожої діяльності залишків уніатського духовенства на території Української РСР» в Івано-Франківській області» (№ 34 (4) свідчить, що «враховується і той факт, що із 119 священників руської православної церкви – біля 60 % в минулому були уніатами і деякі з них прийняли православ'я лише формально». Партійна звітність засвідчує весь комплекс заходів, що їх проводила місцева влада на виконання політики центральної влади щодо релігії. Так, у вечірньому університеті марксизму-ленінізму Івано-Франківського міськкому партії в 1973 р. 150 осіб закінчили атеїстичне відділення, з них 30 працювали «по викриттю уніатства». На другому курсі продовжували навчатися ще 60 осіб, а на перший курс нового навчального року на це відділення планувалося прийняти понад 100 осіб. У 270 теоретичних семінарах області попереднього року вивчали проблеми «Формування матеріалістичного світогляду і подолання релігійних пережитків», «Формування комуністичного світогляду – серцевина ідейно-виховної роботи КПРС», «XXVI з'їзд КПРС про актуальні питання боротьби з

¹⁶ ЦДАГО України, ф. 1. оп. 25, спр. 872, арк. 77.

¹⁷ ЦДАГО України, ф. 1. оп. 25, спр. 872, арк. 78.

буржуазною і ревізійністською ідеологією». При вивченні програмового матеріалу пропагандисти всіх цих ланок звертали особливу увагу на «реакційну суть уніатства»¹⁸.

Водночас влада активно поширювала нові радянські свята та обряди, упорядковувала будинки або спеціальні приміщення для їх здійснення. Наголос робився на «палаці щастя», де урочисто здійснювалася реєстрація шлюбу. Архівні справи свідчать, що «дуже повільно запроваджуються в побут трудящих нові радянські обряди і звичаї». Так, у Городенківському районі за церковною обрядовістю хрещено новонароджених – 85,3 %, вінчань у церкві – 23,8 %, похоронів – 87,5 %; у Рожнятівському районі відповідно хрещень – 80,8 %, вінчань – 32,5 %, похоронів – 84,7 % і т.д.¹⁹. Необхідно взяти до уваги, що в церкві були присутні «хресні», «куми», «дружки», «дружби», родина – в основному молодь, то найпростіші обчислення подають кілька тисяч осіб, що брали участь у релігійних обрядах. Критика «уніатства» розгорталася шляхом лекційної пропаганди. З часу виходу в світ вказаної постанови Політбюро ЦК КПУ різко зросла кількість лекцій з питань ідеологічної боротьби та критики «українського буржуазного націоналізму» та «уніатства». Якщо за весь 1972 р. з питань ідеологічної боротьби прочитано 987 лекцій, а з питань боротьби проти «українського буржуазного націоналізму» та «уніатства» – 885, то лише за перше півріччя 1973 р. – відповідно 1734 і 1645 лекцій. Крім того, з питань атеїзму за перше півріччя прочитано 5884 лекції. В лекторських групах партійних комітетів та організаціях товариства «Знання» проведено спеціалізацію лекторів, організовано їх навчання на обласних, міських та районних семінарах на тему «Актуальні питання ідеологічної боротьби на сучасному етапі» та в обласній і районних школах лекторів-атеїстів. У більшості районів регулярно проводили виступи суспільно-політичних клубів ім. Ярослава Галана й тематичні вечори «Цього забути не можна». На них «викривався злочинний зв'язок українського буржуазного націоналізму та уніатства»²⁰.

У боротьбі проти «уніатства» та релігійного світогляду широко використовували технічні засоби пропаганди, зокрема кіно. В містах і селах організовували обов'язковий перегляд і обговорення художнього кінофільму «Іванна» та хронікально-документальних – «Троянський кінь», «Упирі», «Останні сторінки». Агітаторам та активу сіл Ліски Коломийського і Середнє Калуського районів Івано-Франківської області демонстрували новий фільм про покутників – «Хата на околиці».

Пропагандисти, лектори й агітатори-атеїсти у своїй роботі використовували періодичну пресу та матеріали брошур-лекцій, що видавало товариство «Знання». Атеїсти Івано-Франківської області одержували 1828 примірників журналу «Наука и релігія», 10647 журналу «Людина і світ», 375 брошур-лекцій серії «Естествознание и релігія» та 2520 брошур-лекцій атеїстичної серії товариства «Знання Української РСР»²¹.

¹⁸ Там само, арк. 80.

¹⁹ Державний архів Івано-Франківської області (ДАІФО), ф. Р – 1431, оп. 1, спр. 544, арк. 11–12.

²⁰ ЦДАГО України, ф. 1. оп. 25, спр. 872, арк. 81.

²¹ ЦДАГО України, ф. 1. оп. 25, спр. 872, арк. 82.

Життя всіх громадян СРСР було під ідеологічним контролем комуністичної партії і відповідних органів. Навчанню в системі партійної освіти партія надавала не меншого, а може і більшого значення, ніж освітянським проблемам. Керівництво усіх ланок в організації партійного навчання та ідеологічного виховання проявляло неабияку винахідливість та ініціативу. В ідеологічному забезпеченні виховного процесу громадян головну роль відводили товариству «Знання». Право керування його відділами на місцях надавалося тільки членам партії. У товаристві діяли економічна, технічна, атеїстична секції.

Комуністична партія зобов'язувала всіх осіб, які обіймали керівні посади, бути лекторами незалежно від наявності викладацьких здібностей. Більшість виступів таких лекторів не виходила за межі перероблення вголос матеріалів з'їздів, пленумів, праць класиків марксизму-ленінізму і творів лідерів партії. Написання ними лекцій супроводжувалося вклеюванням у зошит вирізок із газет. Участь у лекторській роботі враховувалася при визначенні переможців соціалістичного змагання та інших заохочень по службовій драбині. Лекторські кампанії проходили, як правило, у робочий час і спокійно сприймалися слухачами.

Складовою ідеологічного виховання були й понеділкові політінформації, навчання в системі економічної і політичної освіти. Ці форми навчання практикували на виробництві, в установах, колгоспах і радгоспах їхні керівники і члени парткому за розробленими та затвердженими райкомом партії програмами. Спеціальним наказом керівним працівникам заборонялося виїжджати на святковий період за межі своїх населених пунктів, призначалося додаткове чергування, друкарські машинки закривали в сейфи, службові кабінети опечатували.

Масові ідеологічні заходи зводилися до посилення атеїстичної пропаганди засобами преси та радіо. Обласні газети щомісячно подавали науково-природничу сторінку «Світло проти темряви». Там уміщували матеріали з досвіду роботи партійних організацій з атеїстичного виховання населення, виступи науковців. Обласні радіо регулярно вели науково-атеїстичні радіожурнали «До світла». Атеїстичні сторінки, вибірки матеріалів на антирелігійні теми подавали редакції обласних, районних газет і районні радіомовлення.

Важливу роль у роботі проти «уніатства» було відведено атеїстичним музеям. В Івано-Франківському музеї історії релігії та атеїзму заново виготовили розділ експозиції, в якому «викривалася діяльність уніатської церкви на Прикарпатті, її прислужництво іноземним поневолювачам та своїм гнобителям трудящих». В атеїстичних музеях, що їх відкрили у приміщеннях колишніх греко-католицьких церков Яремча, Калуша, Тисмениці, Болехова та інших містечок, було широко представлено матеріали, які «викривали антинародну діяльність уніатства»²².

У червні 1973 р. прокуратура Надвірнянського району закінчила розслідування кримінальної справи щодо звинувачення греко-католицького священика П. Чучмана «за підігрівання серед населення релігійних забобонів», зокрема «уніатських», і передала справу на розгляд народного суду. Коломийська прокуратура вела розслідування справи священика

²² ЦДАГО України, ф. 1. оп. 25, спр. 872, арк. 83.

С. Дмитерка. Протягом першого півріччя за протизаконну діяльність були засуджені на різні строки позбавлення волі 4 «уніати-покутники», в тому числі М. Кастрян, він же І. Крутонос, – особа, близька до організаторів «середнянського чуда Г. Солтиса і Г. Кузьмінської». Крім того, велося слідство щодо трьох «уніатів-покутників» із Тернопільської області, затриманих у с. Середнє Калуського району. Було виявлено дві групи, які займалися колективним прослуховуванням радіопередач із Ватикану (у Косівському районі – 6 осіб та с. Бортники Тлумацького району – 7 осіб). З ними проводили відповідну профілактичну роботу. Передусім виявляли «місця групового зібрання» і проживання монахів у приватних будинках. За ними вели постійне спостереження. За порушення радянського законодавства про релігійні культу за перше півріччя притягнуто до адміністративної відповідальності 32 особи²³.

Значну увагу приділяли розвінчуванню «соціальної демагогії єговізму та уніатства, які в конкретних умовах західних областей України були вигідні українським буржуазним націоналістам», тобто мали сприятливе підґрунтя. У партійній документації неодноразово наголошувалося, що «націоналісти намагалися використовувати секту «Свідків Єгови» як додатковий загін антикомунізму»²⁴. Громадськість, виробничі колективи мали спрямовувати свою роботу таким чином, аби впливати і перевиховувати «нерозкаяних уніатів», «одурманених», «прислужників гітлерівського фашизму та американського імперіалізму», «колишніх оунівців», «банд помічників» і т. ін. Комуністична пропаганда намагалася максимально використовувати принизливі, з її точки зору, ярлики і кліше.

Із об'ємних звітів «Про проведену роботу із попередження зборищ єговістів» можемо почерпнути інформацію про те, як ситуація виглядала на практиці. Єговістам, які брали активну участь у «своїх зібраннях», на засіданнях адміністративних комісій при виконкомах районних рад депутатів трудящих роз'яснювали радянське законодавство про культу. До них вживалися заходи адміністративного впливу: оголошувалися догани, попередження, накладалися штрафи в розмірі від 10 до 50 крб. Обов'язково проводили й партійні збори, наради ідеологічного активу сіл, на яких обговорювали питання «про посилення ідеологічної роботи серед єговістів та уніатів»²⁵.

На території Івано-Франківської області «існує святе джерело», що міститься на горі поблизу с. Середнє Калуського району. Згідно з радянською термінологією, його «спровоковано в грудні 1954 р. уніатським фанатом Солтисом та його підручними». Послідовники Солтиса («покутники»), які проживали і в сусідніх областях, під час релігійних свят намагалися проводити масові паломництва на Середнянській горі. Лише в 1972 р. 15 осіб уніатів-покутників притягнуто до кримінальної відповідальності, а 70 покарано в адміністративному порядку.

²³ ЦДАГО України, ф. 1. оп. 25, спр. 872, арк. 84.

²⁴ ДАІФО, ф. П – 1, оп. 1, спр. 3412, арк. 13–14.

²⁵ ДАІФО, ф. П – 1, оп. 1, спр. 3825, арк. 11–12.

«Святе джерело» ліквідували таким чином, що воду підземними трубами відвели у водозбірник колгоспної ферми с. Середне²⁶.

Генеральна лінія КПРС – творення радянської спільноти – не встигла реалізуватися в бажаному партією обсязі. Більшість українців не втратили національну гідність і болісно реагували на національне приниження. Найкоштовнішим скарбом виступала релігія і рідна мова, яку постійно витісняла російська («великий, могутий русский язык» і «русское православие»). На західноукраїнських землях до цього долучилося збереження історичної пам'яті народу та дотримання релігійних звичаїв і обрядів. Притлумлені страхом громадяни активізувалися й поступово вимагали проведення змін у суспільному житті. Використання різного роду комуністичних міфів досягло своєї критичної межі. Незважаючи на це, компартія і далі монополює насаджувала суспільно-політичні і соціально-культурні схеми, принципи, ідеї.

На нашу думку, об'єктивну характеристику «нової спільноти» – «радянського народу» дав Г. Приходько («Українська видавнича спілка» у Лондоні) у статті «Економічний гарант демократії». Він зазначає: «Нинішній стан суспільства, поява соціально-психологічного феномена Гомо Советікус, тобто масового, лінивого, невігласного, заляканого обивателя, байдужого до громадських справ, до долі своєї нації, аморального феномена, який зрікається своєї мови, паплюжить історію свого народу, людини, яка нездатна до існування в множинному суспільстві, яка позбавлена волі вибору, ризику, самопожертви, – поява цього чудовиська стала можливою тому, що свого часу була проведена селекція суспільства якраз за ознаками моралі та ділових якостей, а разом з тим була знищена приватна власність, яка спроможна спонукати людину до самоудосконалення. Комуністична влада знищувала приватну власність, як виходячи з ідеологічної доктрини про побудову безкласового суспільства, так і з міркувань усунення економічного ґрунту опозиції. Дійсно, знищивши приватну власність, здійснивши експропріацію майна й капіталів, влада позбавила опозицію фінансової підтримки. Тоталітарія в СРСР стала можливою саме через одержавлення власності»²⁷.

З приходом до керівництва в СРСР М. Горбачова ідеологічний тиск на суспільно-політичне життя почав слабнути. У центральній пресі з'явилися судження про реабілітацію відомих політичних діячів, які не погоджувалися з «генеральною лінією партії», інформація про перегини у сталінські часи – терор, голод, депортації. Політика гласності й демократизації суспільства надала сміливості й можливість підняти свій голос на захист українства і Церкви.

Проблема відродження діючої у підпіллі Греко-Католицької Церкви набула особливої актуальності у середині 80-х років ХХ ст. унаслідок заявленого новим радянським керівництвом курсу на дотримання в СРСР демократичних прав людини, в тому числі на вільне віросповідання. Активна діяльність віруючих УГКЦ, спрямована на легалізацію своєї Церкви, розпочалася у 1987 р. у містах і селах західних областей України.

²⁶ Там само, арк. 13–14.

²⁷ Приходько Г. Економічний гарант демократії / Г. Приходько // Визвольний шлях. – 1990. – Кн. 6 (507). – С. 668.

Для координації зусиль представників Церкви, а також діячів національного руху, які підтримували УГКЦ, у Львові восени 1987 р. було створено Комітет захисту Української Католицької Церкви (УКЦ). З ініціативи Комітету почали видавати позацензурний часопис «Християнський голос», у якому друкували матеріали про боротьбу греко-католицьких віруючих за свої права. Особливо активними греко-католики були у 1988 р., під час відзначення 1000-ліття хрещення Київської Русі. Одне з найбільших на той час зібрань (понад 5 тисяч осіб) було проведено 17 липня на території Гошівського монастиря. Кілька тисяч греко-католиків взяли участь у традиційній прощі і релігійних відправах у Зарваниці на Тернопільщині. Релігійні відправи спрямовувалися на національне відродження і відновлення таким чином традиції дорадянської епохи, коли священики були активними учасниками суспільного життя в Західній Україні.

Науковець С. Кобута узагальнює ці процеси: «В органи місцевої влади надходили листи-звернення з проханням реєстрації греко-католицьких громад. Однак партійно-державний апарат, використовуючи як адміністративний тиск, так і засоби масової інформації (ЗМІ), намагався дискредитувати УГКЦ, показати її прихильників «купкою релігійних фанатиків», які намагаються дестабілізувати ситуацію в області. На боротьбу з греко-католиками було залучено і представників Російської (Руської) православної церкви (РПЦ). В селах, прихильних до УГКЦ при підтримці партійної влади, ініціювалися створення релігійних «комітетів – двадцятки» по реєстрації громад РПЦ, їм передавалися культові споруди, вони отримували підтримку влади. За неповних 1,5 року в області було зареєстровано понад 300 нових громад РПЦ, у їхнє користування було передано десятки колишніх храмів УГКЦ, в тому числі і Гошівський монастир. Таким способом комуністична влада намагалася запобігти відновленню УГКЦ, використовуючи при цьому і провокаційні методи, які призвели до зростання релігійної напруги та початку міжконфесійного протистояння»²⁸. Вихід був у будівництві нових храмів УГКЦ.

Таким чином, вжиті комуністичною партією та радянською владою заходи пропагандистського, репресивного й адміністративного характеру не приносили бажаних результатів у боротьбі з релігією й «уніатством». Перебуваючи у підпіллі, ГКЦ в міру можливостей давала духовну опіку своїм вірним, які не приймали російське православ'я. За своє майже півстолітнє нелегальне існування Церква виробила катакомбні форми діяльності і не втратила свого місця й ролі в житті народу. На особливу повагу заслуговують як священики, монахи та монахині, так і окремі громадяни, котрі перебуваючи тривалий час у підпіллі, не йшли на жодні компроміси з тоталітарним режимом.

²⁸ Кобута С. Прикарпаття в новітній українській національно-демократичній революції (1988–1991 рр.) / С. Кобута // Галичина, 2001. – Вип. 7. – С. 37.

Oleg Malyarchuk

Confrontation of the Christian communities of western regions of Ukraine against Soviet government in 1960-1970s

The forms and methods of the confrontation of the religious people of western regions of Ukraine against totalitarian system as well as antireligious work of the government are analyzed in the paper. The peculiarities and principles of the religious situation in the region have been determined.

Keywords: *western region of Ukraine, Soviet government, religious people, traditions and customs.*

УДК 262.14: 94(477.83/.86)

о. Василь Нагорняк*Тисменичанський деканат
Коломийсько-Чернівецької єпархії УГКЦ***Діяльність отця Михайла Косила в часи підпілля**

У статті висвітлюється діяльність о. Михайла Косила в контексті суспільно-політичних і релігійно-церковних процесів в Україні другої половини ХХ ст. Охарактеризовано суспільно-політичні умови становлення УГКЦ в умовах радянського тоталітаризму, простежено формування світогляду о. М. Косила, досліджено його діяльність як підпільного греко-католицького священика.

Ключові слова: *о. Михайло Косило, Українська Греко-Католицька Церква, церква, монастир, атеїстична робота, орден студитів.*

Після завершення Другої світової війни на теренах Прикарпаття тривала боротьба як за Україну, так і за відновлення прав Греко-Католицької Церкви. У червні 1946 р. радянська влада розпочала відкриту антирелігійну кампанію, вимагаючи від священиків і монахів зректися своєї Церкви і віри і перейти під «крило» Російської Православної Церкви. Сьогодні є можливість простежити хроніку цієї трагедії – від арештів духовенства до переслідування всіх, хто залишився вірним Христовій Церкві. Одним із таких вірних, хто не зрадив правдивої Церкви, є отець-мітрат Михайло Косило, ректор підпільної семінарії в Дорі.

Народився отець Михайло Косило 20 грудня 1932 р. в с. Дора Надвірнянського деканату Станиславівської єпархії. Важливу роль у майбутньому покликанні відіграла діяльність Студитського монастиря святого пророка Іллі в Дорі. Дорянські ченці справили великий вплив на багатьох юнаків того краю. Уже з восьми років Михась співає з іншими хлопцями у хорі церковні піснеспіви, а з десяти років відповідає за підготовку потрібних книг до того чи іншого богослужіння. Варто зазначити, що фундаментальні знання щодо церковного уставу Михась здобув з молодечих літ у студитському середовищі.

Важкі роки Другої світової війни справили на малого Михася незабутні враження. Небезпека смерті, страшні нестатки та голод, а особливо страждання і смерть серед його єврейських однолітків глибоко вкорінились у свідомості малого хлопчини. Він стає на шлях пошуку добра.

1946 рік – рік важких випробувань для Української Греко-Католицької Церкви, що вносили свої корективи в життя тисяч вірних Апостольській Столиці. Місцевий парох Дори о. Євстахій Шмериківський під тиском радянських спецслужб, будучи в похилому віці, взяв участь у сумнозвісному Львівському псевдособорі. Тому вірність засадам Католицької Церкви в Дорі зберегли саме студитські ченці, які на початку й очолили підпільну діяльність Греко-Католицької Церкви на Гуцульщині. Вони заклали фундамент «катакомбною» Церкві в Карпатському краї. Глибоке прив'язання до пастирської служби отців-студитів відбивається у свідомості юного Михайла.

У травні 1949 року, переходячи від більшовицького гоніння, до дорянської парафії прибуває непохитний борець за людські душі та справу Унії о. Антоній Казновський, який за заслуги перед Церквою та народом нагороджений відзнаками крилошанина¹. Це був на той час похилий віком та з великим досвідом душпастирської праці священник. Відзначався великими організаторськими здібностями, ораторським хистом та безстрашним характером. Він завжди твердо обстоював свої переконання, незважаючи на те, хто ставав його опонентом. Особливу твердість о. Антоній виявив у час збору підписів до «ініціативної групи», чим показав незламний приклад духу перед співбратами у священстві.

На початку свого служіння о. Антоній виконував обов'язки пароха при церкві Чуда Святого Михаїла, проживаючи в парохіяльному домі. Але оскільки новий парох Дори відмовився приставати до зрадників Католицької Церкви, місцева влада випроводила його з храму та, одночасно, заборонила мешкати в парохіяльному домі.

Побачивши в молодому Михасеві Косилі палке бажання служити Творцеві, отець Антоній докладав всіх старань, щоб він зміг здобути богословську освіту в нелегких підпільних умовах. Написавши лист до єпископа Івана Лятишевського, який на той час перебував у Джамбульській області Казахстану на засланні, бажав отримати благословення на богословські студії. Владика дозволяє отцеві Антонію давати заочну освіту Михайлу².

На деякий час теологічне навчання довелось перервати. Молодого богослова радянська влада 1951 р. призвала на військову службу. Михась сильно переживав розлуку з своїми рідними, з отцем Антонієм. Там, у далекій чужині Вірменських гір Кавказу молодий воїн відчував присутність Христа Спасителя, а не безбожної влади, тому і склав вірш «Ой, як мило мені Христе, що ти тут зі мною»³. Отець Антоній у свою чергу багато молився за щасливе і швидке повернення учня з ненависної радянської солдатчини.

Після повернення, виконуючи обов'язки дяка-регента, Михайло студіює уцілілі підручники з богословських дисциплін. У призначений час складає іспити з них перед професорами Львівської богословської академії та Станіславівської семінарії, яким судилося повернутися з тюрем та заслань. Серед них були славні світочі Греко-Католицької Церкви: блаженний священномученик єпископ Миколай Чарнецький, блаженний священномученик єпископ Симеон Лукач, єпископ Іван Лятишевський, отець доктор Авксентій Бойчук – ректор Станіславівської духовної семінарії, отець доктор Василь Баран, отець доктор Стефан Вапрович, отець Василь Винничук та інші⁴.

¹ Приватний архів о. Михайла Косила.

² Інтерв'ю 5.03.13 р. з о. Іваном Качанюком, 1961 р.н, богословська освіта, священник, с. Фитьків, Надвірнянський р-н, Івано-Франківська обл.

³ Там само

⁴ Ісус Христос – вчора, сьогодні, завжди – той самий навіки. Ювілейний збірник на пошану Єпископа-ісповідника Софрона Дмитерка ЧСВВ з нагоди 90-ліття життя та 65-ліття священства. – Івано-Франківськ: Нова зоря, 2007. – 125 с.

Час навчання чергується з безперервною працею – як фізичною, так і духовною. Родина молодого підпільного богослова в 1950-х роках була у великій матеріальній скруті.

Для духовного проводу, окрім о. Антонія Казновського, Михайло обирає для себе духівником о. Мирона Деренюка – настоятеля місцевого підпільного монастиря, людину великих духовних чеснот, особу правила віри і образу лагідності. Вже від юних літ о. Мирон стає для нього духовним товаришем, порадником та сповідником⁵.

У тяжких та невідрадних умовах тривала пасторальна праця дорянської парафії. Маючи велику підмогу у своєму вихованцеві, о. Антоній, незважаючи на похилий вік та слабке здоров'я, в другій половині 50-х років ХХ століття активізував пастирську працю. В цей час у Радянському Союзі відбувались процеси лібералізації – «хрущовська відлига». Чимало священників повертались із тюремних ув'язнень та заслань на батьківщину. Окрилені деякими поступками радянської влади, о. Антоній Казновський ініціює, а його учень Михайло Косило вживає заходів зі збору підписів для реєстрації греко-католицької громади в Дорі, та звертається до обласної влади з проханням віддати у користування цієї громади монастирську церкву Святого Іллі. Незважаючи на страх дорянських селян перед більшовиками, Михайлові Косилу вдається зібрати 1250 підписів⁶.

Проте більшовицька влада не тільки не зареєструвала греко-католицьку громаду в селі Дора, а й розпочала акцію переслідування отця Антонія. Спочатку його штрафували, відтак «переконували», залякували, тероризували, згадували «минуле» тощо. Врешті влада зрозуміла, що штрафами і методами залякування отця та греко-католицьку громаду побороти неможливо. Єдиним виходом для влади було фізичне усунення отця та його найближчого помічника й учня Михайла Косила. Для цього було сфабриковано «кримінальну справу». Все було готове, щоб прокурор і судді, які одержали в свою чергу по партійній лінії вказівку будь-яким способом засудити «католического попа» до позбавлення волі, відправити в ув'язнення, щоб не псував соціалістичну цноту і звітність з атеїстичної роботи не тільки Яремчанського району, а й цілої Станіславівської області⁷.

Але кримінальну справу, порушену влітку 1957 р. проти о. Антонія та його учня Михайла, через амністію з нагоди 40-ї річниці «жовтневої революції», було закрито⁸. Це, однак, не означало, що влада дозволила нелегальну релігійну діяльність греко-католикам. Тому все за деякий час повинно було повторитися.

Зробивши рішучий крок у виборі стану, Михайло Косило стикається з наступними труднощами. Надто обережні і неквапливі архієреї визначають випробувальні терміни для перевірки кандидата. У старшого

⁵ Українська Греко-Католицька Церква. Шематизм Львівської Архиепархії, 1991. – Львів, 1992. – 103 с.

⁶ Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква в катакомбах (1946-1989). / Б.Боцюрків. // Ковчег. Збірник статей з церковної історії. – Львів, 1993. – С. 123 – 160.

⁷ Масевич Н. То будь в кожній хвилі готов на страждання – для Бога не жалуй і серця свого (отець мітрат Михаїл Косило). / Н.Масевич. // Українська Греко-Католицька Церква – переслідувана, та не подолана. Матеріали науково-практичної конференції. – Надвірна, 2007. – С. 60-65.

⁸ Качанюк І. Пам'яті отця-мітрата Михаїла Косила. / І.Качанюк. // Нова Зоря. – 2000. – № 45. – С. 8.

покоління священників, що зіткнулося з численними зрадами, підступами кагебістів, була сильна недовіра до молодшої католицької генерації. Найбільше сумніви огортали катакомбного професора теології єпископа Стефана Вапровича. Він висловив припущення, що молодий і недосвідчений у житті Михайло стане легкою здобиччю в руках тоталітарного режиму⁹.

Отцю Антонію Казновському і його вихованцеві вдалося різного роду запевненнями і аргументами переконати церковний провід у неохитності священничого покликання, у вірності та відданості засадам Католицької Церкви. Священничі свячення було призначено на свято Непорочного Зачаття Пресвятої Богородиці, 22 грудня 1957 року. Проте вони не відбулись тільки з тої причини, що єпископ Іван Лятишевський, який давав благословення на навчання і проводив один із найважливіших іспитів, після яких призначив свячення, помер 27 листопада 1957 року¹⁰.

Новина про смерть греко-католицького єпископа, ісповідника віри Івана Лятишевського, завдала великого болю молодому номінантові. Треба було шукати іншого архієрея для уділення ієрейських свячень. Оскільки інформація про «катакомбного» єпископа Станіславівського Івана Слезюка була на той час засекречена та не відома отцеві Антонію, то він з Михайлом Косилом звертається до єпископа Миколая Чарнецького, який проживав у Львові. Владика Миколай прихильно поставився до прохання о. Антонія, але постановив призначити ще іспити та новий випробувальний термін молодому богослову, обіцяючи уділити тайну священства¹¹.

Закінчивши навчання за програмою Львівської богословської академії та склавши всі призначені іспити, Михайло Косило приймає священничі свячення 13 червня 1958 року.

Відбувши небезпечну та ризиковану подорож до Львова й отримавши тайнство священства, о. Михайло щасливо повернувся додому. Першу Святу Літургію вже як нововисвячений священник о. Михайло відслужив у власному родинному домі в присутності найрідніших¹². Запросити ширше коло вірних греко-католиків не довелось, оскільки виявляти стороннім свячення владика Миколай Чарнецький категорично заборонив до певного часу. Так розпочинав свою пастирську діяльність молодий священник, який переповнювався мріями про діяльну працю в «катакомбній» Церкві.

Але кайдани, одягнені на о. Михайла та о. Антонія 25 червня 1958 р., внесли корективи у спільну долю двох трудівників Христових. За «незаконну релігійну та антирадянську діяльність» більшовицький суд присудив о. Антонія Казновського до позбавлення волі терміном на один рік з відбуттям міри покарання в загальних місцях ув'язнення (ст. 56-21 ч. 1.154 КК УРСР) та заборонив протягом п'яти років проживати в межах

⁹ Інтерв'ю 24.11.12 р. з о. Богданом Іванюком 1966 р.н, богословська освіта, священник, смт. Делятин, Надвірнянський р-н, Івано-Франківська обл.

¹⁰ Білас Я. Митрополит Андрей Шептицький і проблеми національно-визвольного руху українців: Дис. канд. іст. наук: 09.00.11 / Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України (Відділення релігієзнавства). К, 2003. – 31с.

¹¹ Інтерв'ю 9.02.13 р. з о. Петром Голінеєм, 1974 р.н, богословська освіта, священник, смт. Делятин, Надвірнянський р-н, Івано-Франківська обл.

¹² Там само.

Станіславської області, а о. Михайла Косила – до позбавлення волі терміном на два роки з відбуттям покарання в загальних місцях ув'язнення, без права проживання в західних областях України протягом 10-ти років, з обов'язковим поселенням в Кустанайській області Казахської РСР.

Перші дні душпастирі провели у КПЗ в Яремче, потім два тижні – у Станіславській тюрмі, де їм кілька разів пропонували перейти у лоно Російської Православної Церкви, обіцяючи волю, а о. Михайлові – навчання в найкращих вузах Радянської України. Особливий психологічний тиск кагебісти застосовували до молодого о. Михайла. Їм багато залежало на тому, щоб приневолити молоду релігійну особу відректися католицьких, а то й релігійних поглядів. Вистачало під готовим текстом поставити підпис, священники не тільки отримали б волю, але значно більше: о. Антоній Казновський відразу міг отримати призначення на парафію, а о. Михайло Косило розпочати навчання в будь-якому вузі. Але стійкі католицькі душпастирі відмовились, вибравши альтернативу солодким обіцянкам – тюремне ув'язнення.

Відбуваючи тюремне ув'язнення в м. Жданов (тепер – Маріуполь), отець Михайло знаходить можливість служити Святі Літургії, сповідати в'язнів, хоч пошепки, але голосити Слово Боже. Єдиною втіхою в тюремних камерах та на каторжних роботах була можливість час від часу мати духовну підтримку свого дорогого учителя, о. Антонія, який давно став для нього не тільки духівником, але й батьком¹³.

На початковому етапі тюремного ув'язнення о. Михайло мав добру роботу: був секретарем начальника з виробничого плану. Робота полягала у веденні журналу, до якого вносили норми виробітку. Це було найпрестижніше місце праці.

Згодом о. Михайла переводять на іншу роботу – розвантажувати та вивозити з пульманів гарячий цемент. Ця робота вважалася найбільш каторжною не тільки через наднормові завдання, а й через шкідливі умови праці. Тут мало хто витримував більше місяця. В'язні починали кашляти та плювати кров'ю. Після медичного обстеження зовсім знесилених звільняли від такої праці. На їх місце приходили інші. Душпастир працював тут три місяці. Він почав відчувати втому, зробили флюорографію, і, на диво, легені були чистими. Але його все ж таки перевели на інший об'єкт¹⁴.

Працюючи на різних роботах о. Михайло завжди знаходив можливість поспішити до свого духовного батька о. Антонія, який через старечий вік та важку недугу перебував у санчастині Ждановського табору. Тут духовні отці спілкувались на найрізноманітніші теми.

Важкий удар переносить о. Михайло у в'язниці – 13 лютого 1959 р. в нього на руках закінчує своє життя страдника о. Антоній Казновський¹⁵. Смерть о. Антонія, який помирає в опінії святості, засмучує та одночасно підкріплює молодого ув'язненого душпастиря.

¹³ Приватний архів о. Михайла Косила

¹⁴ Інтерв'ю 5.03.13 р. з о. Іваном Качанюком, 1961 р.н, богословська освіта, священник, с. Фитьків, Надвірнянський р-н, Івано-Франківська обл.

¹⁵ Масевич Н. То будь в кожній хвилі готов на страждання – для Бога не жалуй і серця свого (отець мітрат Михаїл Косило). / Н.Масевич. // Українська Греко-Католицька Церква – переслідувана, та не подолана. Матеріали науково-практичної конференції. – Надвірна, 2007. – С. 60-65.

Отець Антоній наперед назвав годину своєї смерті з точністю до хвилини. Вранці 12 лютого 1959 р. відбув сповідь у свого учня, заповівши, щоб той з'явився опівночі до його бараку в санчастині. Коли наступив відповідний момент, не зважаючи на сувору заборону табірною керівництвом, священники відслужили на весь голос молебень до Серця Христового, о. Антоній поблагословив присутніх Святими Тайнами, які ув'язнені священники зберігали у спеціальній коробочці в сховку, потім, без кінця промовляючи по-латині «Ave Maria», дочекався передбаченої третьої години по опівночі, відійшов по нагороду до Небесного Отця¹⁶. Похоронити о. Антонія тюремне керівництво о. Михайлові не дозволило.

Отця Антонія Казновського тюремна влада похоронила на табірному цвинтарі за межами в'язниці. Місцеві люди, які чули про о. Антонія, перезахоронили його на сільському цвинтарі радгоспу «Зірка»¹⁷.

Вийшовши на волю, він відразу влився в гурти підпільного духовенства. Працюючи на різних державних роботах, відправляє богослужіння у містах Станіславі, Монастириську, Тлумачі, Надвірній та навколишніх селах. В околицях Тлумача на той час громадилась значна кількість сіл, в котрих вірні не приймали православних священників, а їхньою опікою займався підпільний декан Тлумацького деканату о. Зиновій Кисилевський. Цей досвідчений та ревний душпастир поручив о. Михайлу опіку над цими громадами¹⁸.

У постійній небезпеці, в недоїданні та недосипанні проходять перші роки душпастирської праці на «волі». Підпільне духовенство, щоб ввести в обман чекістів, використовує вигадані імена – псевдоніми. Отець Михайло вибрав для себе псевдо «отець Мирон»¹⁹.

Щоб повернути численних заблудлих овець від «лжепапи», «о. Мирон», оскільки особисто знав о. Ігнатія Солтиса та багатьох його послідовників, користуючись великим авторитетом серед підпільників, отримав завдання від єпископа Івана Слезюка та о. Зиновія Кисилевського йти у найзапекліше середовище прихильників о. Ігнатія Солтиса з проповідями та пастирським напінням²⁰. Ревна праця «о. Мирона», інших підпільних душпастирів затримала ріст, а потім зовсім зупинила, та майже зліквідувала на Тлумаччині небезпечну серед католиків секту.

Поряд із обслугою громад сіл Тлумаччини «о. Мирон» відправляє у кількох містах і селах на Тернопільщині, а головне, все частіше знаходить можливість служити на рідній Надвірнянщині. Особливу увагу приділяє громадам сіл Ланчин, Пнів та міста Надвірна.

Відчуваючи велику потребу в молодій генерації священнослужителів, о. Михайло гуртує навколо себе юнаків для підготовки до священства. Саме ця діяльність найбільше впадає в очі

¹⁶ Там само

¹⁷ Інтерв'ю 11.02.13 р. з Крев'як Євгенією 1948 р.н, середня освіта, пенсіонерка, с. Дора, Яремчанський р-н, Івано-Франківська обл.

¹⁸ Інтерв'ю 26.03.13 р. з о. Іваном Лейб'юком, 1967р.н, богословська освіта, священник, с. Дора, Яремчанський р-н, Івано-Франківська обл.

¹⁹ Інтерв'ю 24.11.12 р. з о. Богданом Іванюком 1966 р.н, богословська освіта, священник, смт. Делятин, Надвірнянський р-н, Івано-Франківська обл.

²⁰ Качанюк І. Пам'яті отця-мітрата Михайла Косила. / І.Качанюк. // Нова Зоря. – 2000. – № 45. – С. 8.

чекістським нишпоркам. 31 грудня 1961 р. було підписано новий звинувачувальний висновок.

Арешт о. Михайла та суд над ним перетворили на потужну можливість радянських органів звести рахунки з підпільними греко-католиками. Переслідування, розпочаті проти душпастиря, перекотився на вірних. Так, Василя Голінея із Ланчина викликали на допити в КДБ більше десяти разів, та він з гідністю витримав численні погрози. Малолітніх братів Степана і Івана Гордіц із с. Пнів погрозами змушували свідчити проти о. Михайла в суді²¹.

15 січня 1962 р. о. Михайла було засуджено за ст. 209 ч. 1 КК УРСР до позбавлення волі у виправно-трудовах колоніях посиленого режиму строком на три роки із засланням його в Омську область²².

Боже провидіння покерувало так, що в Станіславській тюрмі о. Михайло зустрівся з великими постатями катакомбної Церкви – підпільними єпископами блаженними священномучениками Іваном Слезюком та Симеоном Лукачем. Спочатку о. Михайлу довелося вдавати перед ув'язненими та тюремною адміністрацією, що ці душпастирі йому не знайомі, але пізніше, з дозволу архієреїв, приязнь між ними не замаскувалась. Єпископ Симеон Лукач був знаменитим спеціалістом з морального богослов'я, курс лекцій з якого він провів для о. Михайла. Так в'язні спілкувалися про богослов'я та справи Божі, які вони, як пастирі, повинні виконувати, коли Господь дозволить дочекатися волі.

Через деякий час о. Михайла переведено до Львівської в'язниці на вулиці Стрийській. Це стало ще одним ударом розлуки із дорогими людьми. У Львівському ув'язненні о. Михайло опановує професію кравця. Так, працюючи у швейному цеху, виконуючи понаднормові завдання, о. Михайло скорочував термін свого ув'язнення. Знання кравецтва згодом дасть можливість власноруч виготовляти священничі ризи.

Друге ув'язнення стало для о. Михайла більш нестерпним. За винятком деякого часу духовних спілкувань із своїми співв'язнями – єпископами, душпастирської праці проводити не довелося через суворіший режим цієї в'язниці. Отець Михайло з болем згадував, що під час другого ув'язнення йому не вдалося відслужити таємно жодної Святої Літургії²³.

Однак у Львівській в'язниці були написані о. Михайлом чудові вірші, в яких переплітались вірність справі служіння Творцеві із тугою за рідним домом²⁴. Повернувшись із другого ув'язнення, не маючи засобів до прожиття, о. Михайло довгий час не міг влаштуватись на роботу. Це загрожувало новими переслідуваннями з боку влади за «ледарство». Одночасно радянська бюрократія сплела о. Михайлу «зачароване коло» – на роботу не приймали через відсутність прописки, а прописувати відмовлялись через відсутність роботи²⁵. Але знайшлися добрі люди, що

²¹ Приватний архів о. Михайла Косила

²² Інтерв'ю 9.02.13 р. з о. Петром Голінеєм, 1974 р.н, богословська освіта, священник, смт. Делятин, Надвірнянський р-н, Івано-Франківська обл.

²³ Масевич Н. То будь в кожній хвилі готов на страждання – для Бога не жалуй і серця свого (отець мітрат Михаїл Косило). / Н.Масевич. // Українська Греко-Католицька Церква – переслідувана, та не подолана. Матеріали науково-практичної конференції. – Надвірна, 2007. – С. 60-65.

²⁴ Приватний архів о. Михайла Косила

²⁵ Там само

допомогли вчорашньому в'язню. З 1963 року до виходу Греко-Католицької Церкви з підпілля о. Михайло працює пасічником Делятинського лісокомбінату.

У цей час підпільний ординарій Станіславської єпархії Кир Іван Слезюк, запримітивши в о. Михайлові педагогічний хист та викладацький талант, доручає йому виховувати кандидатів до священства, а вже на початку 1970-х років призначає його ректором підпільної духовної семінарії. Одержавши від єпископа Кир Симеона Лукача, о. Василя Винничука та ін. пастирське благословення та необхідну духовну й богословську літературу, що чудом уціліла перед нищівною рукою войовничого атеїзму, о. Михайло терпеливо підбирав кандидатів²⁶.

За роки підпілля та під час легалізації о. Михайло готував, навчав і виховував наступних священників:

1. владика Василь Семенюк;
2. о. мітрат Іван Бойко;
3. о. мітрат Богдан Іванюк;
4. о. Володимир Івашків;
5. о. Зиновій Гончарик;
6. о. Василь Іванишин;
7. о. Іван Качанюк;
8. о. Михайло Багрій;
9. о. Михайло Валійон;
10. о. Михайло Хром'янчук;
11. о. Василь Білусяк;
12. о. Іван Лейб'юк;
13. о. Іван Лозинський;
14. о. Петро Грещук;
15. о. Михайло Ступчук;
16. о. Василь Панівник;
17. о. Ілля Ступчук;
18. о. Богдан Кудлейчук;
19. о. Петро Голіней²⁷.

До цього переліку не увійшли численні учні о. Михайла, що з тих чи інших обставин, не витримавши випробування, покинули навчання чи занедбали духовне покликання, внаслідок чого так і не досягнули божественної благодаті. А таких було надзвичайно багато. Пастирська праця, педагогічна діяльність сильно непокоїла радянські правоохоронні органи. Весь час о. Михайлові довелося перебувати під небезпекою ревізії, виклику в органи влади та навіть арешту.

Навесні 1989 р. о. Михайло разом із Високопреосвященними владиками Софроном Дмитерком ЧСВВ, Павлом Василюком, Іваном Семедієм, Іваном Маргітичем, Филімоном Курчабою ЧНІ та іншими

²⁶ Інтерв'ю 24.11.12 р. з о. Богданом Іванюком 1966 р.н, богословська освіта, священник, смт. Делятин, Надвірнянський р-н, Івано-Франківська обл.

²⁷ Інтерв'ю 5.03.13 р. з о. Іваном Качанюком, 1961 р.н, богословська освіта, священник, с. Фитьків, Надвірнянський р-н, Івано-Франківська обл.

священиками їде в Москву і добивається дозволу реєстрації Української Греко-Католицької Церкви²⁸.

З відновленням діяльності духовної семінарії в Івано-Франківську владика-ординарій Кир Софрон Дмитерко пропонує о. Михайлу стати її віце-ректором. Але потреби Церкви і Боже провидіння керують по-своєму. В цей час о. Михайло організовує численні акції з вимогою повернення храмів, які радянська влада незаконно віддала православним, до батьківської католицької віри. Довелось відправляти багато прилюдних богослужінь, на котрих виголошувалося велике число проповідей про примат Папи, правдивість Католицької Церкви, історичні та догматичні підстави Берестейської Унії, а головне – про злочинні дії з ліквідації Греко-Католицької Церкви²⁹.

Отець Михайло всеціло віддав себе праці над відновленими церковними громадами через богослужіння. Вони збирали досить велике число вірних. Де тільки довелось проповідувати о. Михайлу чи його вихованцям, там громади майже цілих сіл повертались у лоно Католицької Церкви без великих розколів та ворожнечі із православними. За свідченнями очевидців, це був справжній триумф для багатьох, особливо для незнищеної Церкви Христової.

10 листопада 2000 року на 68 році життя та 43 році пастирського служіння обірвалась нитка земного життя отця-мітрата Михайла Косила. Із закінченням земного життя його праця не закінчилася, вона продовжується у священиках-вихованцях та учнях.

Father Basil Nagornjak

Activities of Father Michael Kosylo in the period of underground

The article highlights father Myhaylo Kosylo's activities in the context of sociopolitical and religious-ecclesiastical processes in Ukraine in the second half of the twentieth century. Political conditions of formation of UGCC in the conditions of the Soviet totalitarianism are characterized formation the outlook of father M. Kosylo is tracked, are investigated his activity as the underground Greco-catholic priest.

Keywords: *father Myhaylo Kosylo, Ukrainian Greek Catholic Church, church, monastery, atheistic work, studite Order.*

²⁸ Масевич Н. То будь в кожній хвилі готов на страждання – для Бога не жалуй і серця свого (отець мітрат Михаїл Косило). / Н.Масевич. // Українська Греко-Католицька Церква – переслідувана, та не подолана. Матеріали науково-практичної конференції. – Надвірна, 2007. – С. 60-65

²⁹ Інтерв'ю 9.02.13 р. з о. Петром Голінеєм, 1974 р.н, богословська освіта, священик, смт. Делятин, Надвірнянський р-н, Івано-Франківська обл.

УДК 94(477.83/.86)

Олег Олексин

*Івано-Франківський національний
технічний університет нафти і газу*

**Українська греко-католицька церква
в умовах антирелігійної пропаганди радянського режиму
на Прикарпатті у 40 – 50-х рр. ХХ ст.**

У статті проаналізовано становище греко-католицького духовенства та віруючих на теренах Прикарпаття в умовах ідеологічного наступу радянської влади на релігію 1940 – 1950-х років.

Ключові слова: *Прикарпаття, Українська Греко-Католицька Церква, антирелігійна пропаганда, атеїзм, духовенство, релігія.*

Загальновідомим є той факт, що із встановленням радянського політичного режиму на українських землях в ХХ ст. відбувалося планомірне й системне переслідування релігійності, релігійних організацій, звуження права на свободу віросповідання громадян та насадження цінностей атеїстичного світогляду. Всі складнощі та суперечності державно-церковних відносин у релігійній сфері за радянської доби сповна відчула на собі й Греко-Католицька Церква. Закономірно, що в нових політичних реаліях останніх десятиліть поміж науковців помітно зріс інтерес до вивчення різних аспектів історії протистояння УГКЦ та комуністичної влади в Україні. Серед істориків, які своїми ґрунтовними працями зробили значний внесок у процес дослідження політики Радянської держави у сфері релігії, зокрема у питаннях ставлення правлячого режиму до УГКЦ та ідеологічно-пропагандистського поборювання уніатів, насамперед відзначимо Б. Боцюрківа¹, І. Андрухів², В. Войналовича³, В. Марчука⁴, В. Пащенко⁵, Я. Стоцького⁶. У даній статті, спираючись на здобутки вітчизняної історіографії та різноманітну джерельну базу, спробуємо зробити і свій посильний вклад у вивчення означеної проблематики, акцентувавши увагу переважно на перебігу подій на території Прикарпаття.

Вже у перші місяці після приєднання західноукраїнських земель до складу УРСР в 1939 р. місцеве населення стає об'єктом цілеспрямованої антирелігійної політики з боку радянської влади. Було розв'язано

¹ Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939–1950 рр.); за ред. О. Турія / Б. Боцюрків. – Львів. : Вид-во Українського Католицького Університету, 2005. – 268 с.

² Андрухів І. О. Політика радянської влади у сфері релігії та конфесійне життя на Прикарпатті в 40 - 80-х роках ХХ ст. Історико-правовий аналіз / І. О. Андрухів. - Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2006. - 431 с.

³ Войналович В. А. Партиїно-державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні 1940 - 1960-х років: політологічний дискурс / В. А. Войналович. - К.: Світогляд, 2005. - 741 с.

⁴ Марчук В. В. Церква, духовність, нація. Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст./ В. В. Марчук. - Івано-Франківськ: Плаї, 2004. - 464 с.

⁵ Пащенко В. Греко-католики в Україні: від 40-х рр. ХХ ст. до наших днів / В. Пащенко. – Полтава: ТОВ «Асмі», 2002. – 616 с.

⁶ Стоцький Я. Держава і релігії в західних областях України: конфесійні трансформації в контексті державної політики 1944-1964 років / Я. Стоцький. – К.: ФАТА, ЛТД, 2008. – 510 с.

справжній «хрестовий похід атеїзму» на віруючих, і у своєрідній боротьбі «всіх проти всіх» тоталітаризм не обмежував себе жодними моральними принципами, на яких, як відомо, базується будь-яка релігія⁷. Серед низки засобів і методів, що застосовували у своєму арсеналі радянські «визволителі», окреме місце посідала антицерковна пропаганда. Державна ідеологічна машина намагалася проводити її серед населення західного регіону, використовуючи реформовану за радянськими зразками освітню систему, підконтрольну пресу та радіо, виробничу сферу.

Чи не головним об'єктом, на який було спрямоване вістря антирелігійної пропаганди на початковому етапі радянізації у 1939-1941 рр. в Західній Україні, стала освітня галузь. Органи влади мали на меті «перевиховати» педагогічні кадри на засадах атеїзму, запровадити відповідні антицерковні принципи у навчально-виховній роботі з підростаючим поколінням у стінах шкіл, училищ, інститутів. На конференціях учителів Станіславської області неодноразово наголошувалося на потребі систематичного проведення антирелігійної пропаганди в сенсі комуністичного виховання молоді⁸. Однак зауважимо, що у переважній своїй більшості місцеві педагоги, на відміну від відряджених на Прикарпаття вчителів зі Сходу, в різний спосіб саботували інтеграцію атеїзму в освітній процес.

Керівництво УГКЦ в умовах масованої антирелігійної пропаганди настійливо рекомендувало своєму кліру посилити проповідницьку діяльність серед населення регіону, щоби протистояти згубному впливу комуністичної ідеології на духовний світ віруючих. У березні 1940 р. митрополит Андрей Шептицький з цього приводу зауважував: «Проповідь повинна дати нашим вірним оружжя до поборювання невіри. Масмо тепер змішаних з нашими людьми много нещасних душ, у яких вмовляють, що вони є безбожниками, а може і самі в себе таке вмовляють. З уваги на них треба і нам, і нашим вірним мати ядерні і влучні відповіді на аргументи, чи радше нісенітниці, якими воюють безбожники. Треба мати і піддавати вірним ядерні докази існування Бога»⁹. Та найважливішою місією духовенства в житті Церкви і народу митрополит називає потребу релігійного виховання молоді, закликаючи принагідно й батьків займатися в цьому питанні активну позицію та вимагати для своїх дітей релігійного навчання в школах¹⁰. У свою чергу й Станіславський єпископ Г. Хомишин дотримувався курсу, за яким активна духовна діяльність греко-католицького кліру і практична віра можуть чинити гідну протидію розгортанню антирелігійної пропаганди¹¹.

Хоча новий політичний сталінський режим за два неповні роки перед приходом на західноукраїнські землі німецьких завойовників і завдав удару

⁷ Гайковський М. Атеїзм – підвалина класової доктрини марксизму і більшовицького тоталітаризму / М. Гайковський // Церква і соціальні проблеми. – Львів: Енцикліка «Сотий рік», 1993. – С. 166-177.

⁸ Червоний прапор. – 1941. – 9 січня.

⁹ Боцюрків Б. Назв. праця. – С. 36.

¹⁰ Там само. – С. 37-38.

¹¹ Делятинський Р. Особливості розвитку Станіславівської єпархії УГКЦ на початку Другої світової війни (1939 – 1941 роки) / Р. Делятинський // Україна соборна: збірник наукових статей. – 2006. – Вип. 4. – Т. 2. – С.185-196.

по позиціях релігії загалом та УГКЦ зокрема, але це особливо не похитнуло рівня релігійної свідомості населення краю.

Із закінченням Другої світової війни впровадження нового державного курсу у релігійній сфері з боку радянського керівництва в Україні ускладнювалося функціонуванням у західному регіоні розгалуженої організаційної структури Греко-Католицької Церкви. Тож не дивно, що радянська пропагандистська машина обрала політику огульного звинувачення греко-католицького духовенства в підпорядкуванні «профашистському» Ватикану, співпраці з німецькою окупаційною владою та ідейній підтримці українського націоналістичного підпілля. З подачі голови РСРПЦ Г. Карпова 15 березня 1945 р. вищому радянському керівництву було запропоновано цілу низку радикальних заходів, які мали привести до ліквідації самостійного статусу УГКЦ шляхом насильницького «возз'єднання» з РПЦ, повністю підконтрольною правлячому режимові. Врешті, у результаті дій влади на Львівському церковному соборі 1946 р. Українська Греко-Католицька Церква була «саморозпущена», а все вище духовенство, яке не підтримало цю акцію, – репресоване¹². Ці та інші факти засвідчили, що певна лібералізація державно-церковних відносин, яка відбувалася в СРСР відразу після закінчення війни, не мала жодного стосунку до релігійної ситуації на західних теренах України.

На завершальному етапі сталінізму, за умов масових репресій стосовно населення західноукраїнських земель та форсованої радянзації краю, УГКЦ переживала один з найскладніших моментів у своїй історії. У даний час зароджуються перші форми опору насильницькому оправославленню, з'являється практичний досвід в умовах підпільної діяльності Церкви¹³. Ситуація для віруючих ускладнювалася тим, що саме в цей період правлячий комуністичний режим поновив у всесоюзному масштабі згорнутий кількома роками раніше курс на антирелігійну пропаганду. Одним із перших кроків у цьому напрямку стало в 1947 р. рішення Ради Міністрів СРСР щодо створення Всесоюзного товариства з розповсюдження політичних і наукових знань, яке перебирало на себе завдання, раніше покладені на ліквідовану Спілку войовничих безбожників¹⁴. Про потребу подолати релігійні впливи серед населення говорилося також на пленумі ЦК КП(б)У в травні 1948 р. та на XVI з'їзді КП(б)У в січні 1949 р., адже ситуація в релігійній сфері у регіонах була для керівництва республіки далекою від бажаної. Для прикладу, за результатами перевірки стану атеїстичного виховання серед молоді Станіславської області в 1948 р. секретар ЦК ЛКСМУ з пропаганди і агітації Л. Гладка невтішно констатувала: «Значний вплив церкви на молодь, яка навчається, пояснюється тим, що шкільні комсомольські організації здебільшого організаційно і політично слабкі, а в багатьох школах до останнього часу нема ні комсомольських, ні піонерських організацій. З 412 середніх і неповних середніх шкіл лише в 98 є комсомольські організації. З 912 шкіл є піонерські організації тільки в 283.

¹² Войналович В. А. Назв. праця. – С. 72-73.

¹³ Там само. – С. 377.

¹⁴ Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України), ф. 1, оп. 30, спр. 647, арк. 1-2.

Такий стан виховної роботи в школах пояснюється тим, що значна кількість вчителів місцевих і навіть прибулих зі східних областей є релігійні і відвідують церкву. Багато з них при укладенні шлюбу вінчаються... В с. Павлівці тов. Гриневич довгий час суміщав посаду директора школи з роботою церковного паламаря. В Лисецькому районі завуч школи тов. Фіголь вірує в бога, виховує в дітей ідеалістичні погляди, вішає ікону в церкві»¹⁵.

У кінці 1940-х років партійна верхівка ЦК КП(б)У в особі його першого секретаря М. Хрушова наголошувала, що навіть після проведення значних заходів для завершення ліквідації Греко-Католицької Церкви в західних областях потрібно й надалі вживати заходи «щодо посилення масово-політичної роботи та науково-просвітницької пропаганди, з тим щоб вирвати населення й особливо молодь з-під впливу релігії»¹⁶.

За задумом комуністичних ідеологів, дієвими центрами атеїстичної пропаганди мали стати культосвітні заклади, які, поширюючи наукові знання, повинні були посприяти й звільненню населення Прикарпаття від релігійного впливу. Особлива увага в їх роботі мала приділятися викриттю «антинародної» діяльності уніатської церкви, «запроданства» німецько-фашистським загарбникам, а також тісних зв'язків її церковнослужителів з українськими буржуазними націоналістами¹⁷. Та реальний стан справ засвідчив, що наприкінці 1940-х культосвітні заклади Станіславської області не справлялися з поставленими на них завданнями. Наприклад, партійні функціонери відверто заявляли, що Будинок культури в райцентрі Болехові у ідеологічному протистоянні за вплив на місцеве населення відверто поступається авторитету уніатського монастиря, який розташовувався неподалік, у знаному центрі паломництва греко-католиків Гошеві¹⁸. Врешті у 1950 р. цей один з останніх легальних інституційних осередків УГКЦ влада своїм вольовим рішенням просто ліквідувала, чим неформально визнавала, що, навіть за наявності потужних засобів та ресурсів, війна на пропагандистському фронті складається не на її користь.

Перебіг боротьби тоталітарного режиму із «залишками уніатства» в Західній Україні в другій половині 40-х – на початку 50-х років дає підстави стверджувати, що «возз'єднання» УГКЦ і РПЦ носило швидше формальний характер. Уповноважений РСРПЦ по Україні П. Ходченко констатував, що частина колишнього греко-католицького духовенства весь цей час «проводила й проводить не тільки антиправославну агітацію і пропаганду, але й антирадянську роботу»¹⁹. Загалом же у зазначений період політика радянського режиму в сфері релігії демонструвала, що принципи свободи віросповідання, відокремлення Церкви від держави та Церкви від школи носили декларативний характер. В реальному житті держава застосовувала адміністративне втручання в діяльність релігійних організацій, критикувала релігійний світогляд як пережиток минулого, відверто толеруючи

¹⁵ Державний архів Івано-Франківської області (Держархів Івано-Франківської обл.), ф. 1- П, оп. 1, спр. 778, арк. 138.

¹⁶ ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 5667, арк. 276-277.

¹⁷ Кошарний І. Я. У сузір'ї соціалістичної культури. Культурне будівництво у возз'єднаних областях УРСР (1939–1958 рр.) / І. Я. Кошарний. – Львів: Вища школа, 1975. – С. 192.

¹⁸ Держархів Івано-Франківської обл., ф. 1- П, оп. 1, спр. 778, арк. 141-142.

¹⁹ Войналович В. А. Назв. праця. – С. 428.

атеїстичний підхід в ідеологічному протистоянні з віруючими. Якщо й простежувалась певна лібералізація відносин правлячої влади з лояльною і підконтрольною РПЦ, то національні церкви, і тут показовим став приклад УГКЦ, активно переслідували²⁰.

Смерть Й. Сталіна та започаткування політики «десталінізації», перші прояви якої можна було помітити в суспільному житті Радянської держави вже навесні 1953 р., викликали небезпідставні надії віруючих на позитивні зміни у ставленні влади до греко-католиків. Зокрема, в результаті амністії, оголошеної Указом Президії Верховної Ради СРСР від 27 березня 1953 р., станом на серпень 1956 р. з 344 репресованих уніатських священників на свободу вийшли 243 особи²¹. Саме амністовані, а також частина духовенства, у якої в цей проміжок часу збіг термін відбування покарання (серед них був і єпископ Миколай Чарнецький), стають консолідуючою силою в процесі зміцнення позицій катакомбної Церкви. Загалом наприкінці 1956 р. в західному регіоні УРСР налічувалось 426 представників греко-католицького духовенства, з яких 267 раніше засуджених. Відповідно у Станіславській області їх кількісне співвідношення становило 84 і 29 осіб²². Таким чином, на думку дослідників, на даному етапі з'являються передумови для поживлення підпільної діяльності УГКЦ та відродження її організаційних структур²³.

Активізація греко-католицького підпілля спонукала органи влади в центрі та на місцях до відповідної реакції задля максимального нівелювання зростання впливу забороненої Церкви на релігійно свідоме населення. Під час чергової хвилі антирелігійної пропаганди на Прикарпатті Станіславська обласна партійна організація насамперед керувалася постановами ЦК КПРС від 7 липня 1954 р. «Про значні недоліки в науково-атеїстичній пропаганді і заходи її поліпшення» та від 10 листопада 1954 р. «Про помилки в проведенні науково-атеїстичної пропаганди серед населення»²⁴. В зазначених документах вважалася помилковою позиція примиренства до релігії, а перед партійними структурами ставилася рішуча вимога покласти край недооцінці атеїстичного виховання. У постановах чітко визначались основні завдання, форми і методи атеїстичної роботи. ЦК КПРС підкреслював виняткову роль поширення наукових знань, а в основу науково-атеїстичної пропаганди рекомендував покласти роз'яснення найбільш важливих явищ природи і життя суспільства²⁵. Поряд з цим вищий партійний орган визнавав істотні перегини на ідеологічному фронті: «Останнім часом у науково-атеїстичній пропаганді серед населення в ряді місць допускаються грубі помилки. Замість розгортання систематичної клопіткої роботи по пропаганді природничо-наукових знань та ідейної боротьби з релігією в

²⁰ Там само. – С. 79.

²¹ ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 4263, арк. 204.

²² Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 4648, оп. 3, спр. 175, арк. 33.

²³ Марчук В. Українська Греко-Католицька Церква в 1946-1989 роках / В. Марчук // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Зб. наук. праць. Вип. 7. – Львів, 2000. – С. 551.

²⁴ Законодавство про релігійні культу. Збірник документів і матеріалів / заг. ред. К. Литвина і А. Пшеничного. – К.: Політвидав України, 1973. – С. 47-55.

²⁵ Кошарний І. Я. Назв. праця. – С. 192.

окремих центральних і місцевих газетах, а також у виступах деяких лекторів і доповідачів допускаються образливі випадки проти духовенства і віруючих, які відправляють обряди. В ряді районів з боку місцевих організацій і окремих осіб допущені випадки адміністративного втручання в діяльність релігійних об'єднань і груп, а також грубого ставлення до духовенства»²⁶.

Аналіз цілого ряду матеріалів дає підстави стверджувати, що в період так званої «хрущовської відлиги» на Прикарпатті вістря атеїстичної пропаганди насамперед спрямовувалося проти нелегальних релігійних організацій, серед яких в зоні пильної уваги, зрозуміло, були греко-католики. Для реалізації науково-атеїстичних ідеологічних настанов потрібні були кваліфіковані кадри. З цією метою було організовано підготовку пропагандистів антирелігійних знань. У 1956 р. при районних будинках культури почали створювати ради атеїстів, до складу яких входили працівники райкомів партії, райкомів комсомолу, і відділів народної освіти, культосвітньої роботи, а також досвідчені лектори-атеїсти. Ці ради стали методичними центрами науково-атеїстичної пропаганди в районах. Таким чином, для реалізації завдань антирелігійної пропагандистської кампанії в Станіславській області було мобілізовано різні прошарки населення: інтелігенцію, виробничників, партійно-радянський актив. Наприклад, лишень у першому півріччі 1957 р. члени Товариства для поширення політичних і наукових знань прочитали понад 3 тисяч лекцій на науково-атеїстичні теми²⁷. Не стояла осторонь державно-церковних відносин і місцева преса. На сторінках обласного партійного органу – газети «Прикарпатська правда» за той таки 1957 р. вийшли у світ більше двох десятків статей на науково-природничу та атеїстичну тематику²⁸. Також практикувалися вечори запитань і відповідей з питань атеїзму, які райкоми партії практикували переважно в сільській місцевості.

Незважаючи на цілу низку проведених заходів, у доповідній записці в ЦК КПУ від 2 січня 1959 р. уповноважений РСРПЦ по Україні Г. Пінчук стверджував, що рівень й зміст науково-атеїстичної пропаганди та культурно-просвітницької роботи в республіці залишився на неналежному рівні. Непоодинокими були випадки, коли представники партійних органів на місцях, на його думку, продовжували підмінювати проведення якісної антирелігійної пропаганди волюнтаристськими ідеями закриття всіх церков та поновлення репресивних дій проти священників²⁹.

Безумовно, що проаналізований нами період 1940 – 1950-х років можна справедливо віднести до одного з найтрагічніших етапів у багатовіковій історії УГКЦ. Потужна радянська тоталітарна система, не гребуючи ні карально-репресивними, ні ідеологічно-пропагандистськими методами, намагалася домогтися від духовенства та віруючих зречення рідної віри, заганняючи усіх духовно нескорених в підпілля і знищуючи особливо небезпечних. Та, попри всі драматичні події радянського

²⁶ Стоцький Я. Атеїстична пропаганда у контексті обмеження свободи совісті в західних областях України 1954- 1959 рр. / Я. Стоцький // Історія України. Маловідомі імена, події, факти: Збірник статей. – 2008. – Вип. 35. – С. 224-225.

²⁷ Держархів Івано-Франківської обл., ф. 1- П, оп. 1, спр. 2095, арк. 166.

²⁸ Там само, арк. 171.

²⁹ ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 5028, арк. 18-27.

минулого, Українська Греко-Католицька Церква змогла відродитися, зберегти власну національну релігійну самобутність і чималий вплив на своїх мирян.

Oleg Oleksyshyn

Ukrainian Greek Catholic Church in the conditions of antireligious propaganda of the Soviet regime in Prykarpattia 40-50's. XX century

The article is devoted to analysis the situation of the Greek Catholic clergy and believers in Prycarpathian region in the conditions of ideological offensive of soviet power policy on religion in 1940–1950s.

Keywords: *Prycarpathian region, the Ukrainian Greek Catholic Church, antireligious propaganda, atheism, clergy, religion.*

УДК 94(477.8):27-662 “1939/1960”

Лідія Федик

*Івано-Франківський університет права імені Короля Данила***Форми участі греко-католицького духівництва
у визвольній боротьбі ОУН – УПА у 1939 – 1960 рр.**

У статті аналізується ставлення греко-католицького духівництва до визвольного руху ОУН – УПА та формат участі священників у його діяльності. Визначається, які саме функції вони виконували і яким чином це позначалося на житті греко-католицького духівництва.

Ключові слова: *Греко-Католицька Церква, визвольний рух, повстанці, священники.*

Складна внутрішньополітична та зовнішньополітична ситуація в Україні, зумовлена військовим конфліктом з Росією, зумовила потребу вирішення ряду питань, пов'язаних з національною консолідацією суспільства, формуванням національної ідеї, досягти чого значною мірою можна шляхом поширення нових історичних знань, подолання ідеологічних штампів, неупередженого висвітлення історичних подій. Їх вирішення неможливе без участі релігійних організацій, які займають важливе місце в історії нашого державотворення. Актуальність дослідження полягає в необхідності об'єктивної історичної, політичної та правової оцінки визвольного руху ОУН – УПА та його учасників, зокрема Української Греко-Католицької Церкви (далі – УГКЦ).

Різні аспекти становища та діяльності Греко-Католицької Церкви та її духівництва періоду Другої світової війни та підпілля ставали предметом дослідження ряду українських науковців. Найбільш досліджуваною темою залишається ліквідація у 1946 р. УГКЦ. У цьому ж контексті О. Ресент та О. Лисенко розглядають окремим розділом співвідношення націоналізму і християнської ідеології, а І. Андрухів – релігійне життя на Станіславщині. При цьому акцент науковцями робиться на діяльності вищої ієрархії Греко-Католицької Церкви, а сама Греко-Католицька Церква здебільшого розглядається як пасивний об'єкт впливу зовнішніх і внутрішніх факторів. Тим часом слід відзначити, що духівництво було активним учасником процесів, що відбувалися на території України періоду Другої світової війни та підпілля. Це частково підтверджує монографія Д. Забзалюка, а також наукові розвідки аналітичного характеру І. Пилипіва та Р. Делятинського, у яких зосереджується увага на душпастирській діяльності священників в ОУН та УПА. Питання, пов'язані із загальною оцінкою становища Греко-Католицької Церкви, її ролі, статусу і основних напрямів діяльності в умовах радянської та німецької окупації висвітлювались у працях С. Гуркіної, В. Марчука, В. Сергійчука, О. Сурмач.

Спираючись на вказані теоретичні розробки, у своєму дослідженні ми ставимо низку запитань щодо того, як позначилася зміна політичної ситуації у Галичині на ставленні греко-католицького духівництва до визвольного руху ОУН – УПА, який формат участі священників у діяльності

ОУН і УПА, які саме функції вони виконували і як це вплинуло на їхнє життя.

Основним джерелом дослідження стали спогади сучасників подій, з врахуванням особливостей даного виду джерельного матеріалу, а також звіти, офіційні публікації та видання ОУН – УПА і радянських органів влади.

Загалом аналіз теоретичних розробок та джерельного матеріалу з даної проблеми дає змогу виокремити два основні напрями діяльності УГКЦ у визвольному русі ОУН – УПА:

- організаційне забезпечення діяльності ОУН – УПА;
- морально-ідейна підтримка.

Користуючись термінологією Тетяни Антонової, у межах цих напрямів можна виокремити «мирні» та «напівмирні» ролі священників¹. «Мирні» ролі священників ми можемо дослідити на прикладі духовної опіки над повстанцями та ув'язненими, національно-виховної роботи серед молоді; «напівмирні» – це військове капеланство, матеріальна допомога повстанцям, пропагандистська робота.

Греко-католицькі священники з початком Другої світової війни опинилися у досить складних обставинах: з одного боку, вони повинні були підпорядковуватися вищій духовній владі, яка не хотіла вступати у відкриту конфронтацію з будь-яким політичним режимом; з іншого боку, священники, як одна з найбільш активних і патріотично налаштованих верств суспільства, не могли не виявляти прихильність та не надавати підтримки націоналістичному руху, духовними творцями якого вони фактично були; водночас націоналістична ідеологія суперечила основам християнського віровчення, змушуючи духівництво постати перед вибором. Тому загалом у ставленні до повстанського руху у середовищі греко-католицького духівництва слід відзначити диференціацію, яка певною мірою обумовлювалося його неоднозначною оцінкою цього руху керівництвом УГКЦ.

Ще напередодні війни окремі ієрархи (президент Генерального інституту католицької акції М. Дзерович) висловлювали підтримку націоналізму як силі, здатній протистояти комунізму². Найбільш яскравою подією, яка демонструє ставлення УГКЦ до визвольного руху, стало проголошення 30 червня 1941 р. Акту відновлення Української Держави. У пастирському листі до українського народу від 1 липня 1944 р. митрополит А. Шептицький визнав Голову Державного правління України Ярослава Стецька і закликав народ до виконання своїх обов'язків щодо новопроголошеної держави³. Греко-католицькі священники ввійшли до складу Ради Сеньйорів (дорадчого органу уряду), засвідчивши таким чином підтримку новоствореної держави.

З нагоди проголошення Української держави у греко-католицьких храмах Галичини відбулися урочисті богослужіння, а єпископ Г. Хомишин

¹ Антонова Т. Жінка та її «мирні», «напівмирні» й «воєнні» ролі в боротьбі ОУН і УПА / Т. Антонова // Український визвольний рух: наук. зб. — Львів, 2007. — Збірник 9. — С. 140.

² Реєнт О.П. Українська національна ідея і християнство / О.П.Реєнт, О.Є.Лисенко. – К.: Богдан, 1997. – С. 96.

³ Літопис нескореної України: документи, матеріали, спогади: [у 2 кн.] Кн. 2 / відп. ред. Ярослав Лялька, Р.Коритко, М.Онишкевич та ін. – Львів: Галицька видавнича спілка, 1997. – С. 69.

12 липня 1941 р. у катедральному соборі Станиславова провів святочну Службу Богу⁴. Також відомо, що у серпні 1941 р. у митрополичих палатах відбулося перше організаційне зібрання представників бандерівського і мельниківського проводів ОУН за участю Андрея Шептицького і Йосифа Сліпого⁵. Митрополит робив спроби примирення двох гілок ОУН.

Водночас греко-католицькі ієрархи засуджували акції повстанців, які викликали у відповідь каральні акції окупаційних режимів. Про це йдеться у двох листах Г. Хомишина до духовенства керованої ним єпархії, написаних у 1944 р.⁶. У листі від 8 листопада 1943 р. до митрополита Г. Хомишин відзначав, що під виглядом підпільних боївок, зарджується бандитизм, який створює анархію⁷.

Прослідковується закономірність: якщо до 1939 р. згадки про діяльність греко-католицьких священників дуже часті, то після початку Другої світової війни вони стають побіжними. Це, на нашу думку, зумовлювалося наступними факторами: по-перше, початок воєнних дій не давав можливості духовництву проводити активну національно-культурну діяльність; по-друге, греко-католицьких священників переслідували і знищували, особливо в період першої більшовицької окупації; по-третє, активно проявило себе націоналістичне підпілля, значною мірою перебравши на себе функції національно-патріотичного виховання молоді, які раніше виконувало духовництво.

Попри це, член ОУН С. Мечник у спогадах відзначав, що греко-католицькі священники в більшості були українцями, які, крім служіння Церкві, намагалися зробити свій внесок і в національне життя⁸. Свідченням цього стало те, що діти священників були активістами і навіть займали керівні посади у визвольному русі ОУН – УПА: у 1943 р. Богдан Олійник «Морозенко» очолював вишкільний курінь, у Косові ідеологічний вишкіл дівчат проводила дочка священника Артемзія Георгіївна Одинець-Галицька. Донька священника з Городенківщини Орися, крім того, що була активною учасницею повстанського руху, ще й писала вірші патріотичного характеру. Євгеній Смик, син Жовківського священника був провідником надрайоновому проводу ОУН⁹, районним провідником СБ у Мокротині був син священника Володимир¹⁰. Восьмеро дітей отця В. Німого, пароха с. Старі Скоморохи Галицького району, брали участь у визвольному русі¹¹.

⁴ Пилипів І. Українська греко-католицька церква в період німецької окупації (1941-1944 рр.) / І. Пилипів // Галичина: всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – 2002. – № 8. – С. 109.

⁵ Марчук В. Трансформація політичних функцій УГКЦ у Західному регіоні України (1939–1989 рр.) / В. Марчук // Галичина: всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – 2005. – № 11. – С. 107.

⁶ Реєнт О.П. Українська національна ідея і християнство... – С. 104.

⁷ Пилипів І. До питання про греко-католицьких капеланів в Українській Повстанській Армії (1942 – 1946 рр.). – С. 306.

⁸ Мечник С. Люди, роки, події [Текст]: спогади. Ч.4 / С. Мечник; передм. авт. – Мюнхен: Укр. вид-во, 1986. – С. 49.

⁹ Літопис нескореної України: док., матеріали, спогади / Н.-д. Центр історії нац.-визвол. змагань України. – Львів: ТОВ «Галиц. вид. спілка», 1997 – Кн. 2 / підгот.: Я. Лялька, Р. Коритко, М. Онишкевич та ін.; відп. ред. та авт. передм. Я. Лялька. – 1997. – С. 469, 485, 490, 536.

¹⁰ Там само. – С. 547.

¹¹ Літопис нескореної України: док., матеріали, спогади / Н.-д. Центр історії нац.-визвол. змагань України. – Львів: ТОВ «Галиц. вид. спілка», 1997 – Кн. 2 / підгот.: Я. Лялька, Р. Коритко, М. Онишкевич та ін.; відп. ред. та авт. передм. Я. Лялька. – 1997. – С. 541.

Учасники українського підпілля у спогадах відзначали, що національно-патріотичному вихованню молоді сприяли Греко-Католицька Церква та організовані нею культурно-освітні товариства. Після відходу більшовиків у 1941 р. із Західної України позитивним стає те, що молодь, яка до того була відносно пасивна у культурно-освітній діяльності, тепер активно включається в неї. Цьому активно сприяють священники. Так, у с. Балинці на Коломийщині за ініціативи місцевого священника о. Кисіля насипано могилу борцям за волю України та урочисто її посвячено. На освяченні, за участі великої кількості населення, цей священник виголосив патріотичну проповідь про роль та значення борців-героїв в історії народу¹². Такі ж заходи відбулися в с. Трач (Колимийщина), в с. Рашків (Городенщина). У Чорткові у 1942 р. за участі трьох священників відбулося урочисте поховання Антона Шевціва, члена ОУН, вбитого у сутичці з НКВД¹³. Отець Юрій Будний перед кожною відprawою у с. Черче (Рогатинський район, Станіславської області) прославляв український народ, таємно вінчав хлопців і дівчат, які перебували у підпіллі, а о. Дідух у цьому ж селі закликав місцевих жителів дбати про Україну¹⁴.

Водночас парох с. Литиня Мединицького району Дрогобицької області о. Л. Стеців на прохання районного проводу ОУН 4 січня 1945 р. відправив похорон убитих вояків УПА, під час якого, однак, заборонив виступати з політичними промовами.

Частина духовенства продовжувала надавати матеріальну чи духовну допомогу учасникам повстанського руху. Так, наприклад, начальник УНКДБ у Львівській області у своїй директиві для райвідділів від 27 січня 1945 р. відзначав, що одна частина духовенства, «відчувши варварство німецьких окупантів, стали на лояльний шлях щодо Радянської влади», інша частина – «продовжує спільно із підпіллям ОУН вести боротьбу за створення «Самостійної України». ...багато священників уніатської церкви тепер надають активну допомогу бандформуванням УПА, перетримують нелегалів-бандитів, постачають їм продовольство, а також інформують про становище на селах...»¹⁵. Відомі випадки переховування та надання греко-католицьким духівництвом медичної допомоги пораненим повстанцям. Так ченці монастиря св. пророка Іллі у с. Дора (Яремче) у 1941 р. переховували поранених солдатів на горищі у стайні та приносили їм їжу. Ченці монастиря у смт. Войнилів Станіславської області переховували українських повстанців¹⁶, а в монастирі Чину студитів у с. Угнів Перемишлянського району на Львівщині діяв підпільний шпиталь для

¹² Літопис нескореної України: документи, матеріали, спогади: [у 2 кн.] / підготували Ярослав Лялька, П.Максимчук, І.Патер. – Львів: Просвіта, 1993. – Кн. 1. – С. 175.

¹³ Там само. – С. 184

¹⁴ Літопис нескореної України : док., матеріали, спогади / Н.-д. Центр історії нац.-визвол. змагань України. – Львів : ТОВ «Галиц. вид. спілка», 1997 – Кн. 2 / підгот.: Я. Лялька, Р. Коритко, М. Онишкевич та ін. ; відп. ред. та авт. передм. Я. Лялька. – 1997. – С. 539, 540.

¹⁵ Пилипів І. До питання про греко-католицьких капеланів в Українській Повстанській Армії (1942 – 1946 рр.). – С.303-316.

¹⁶ Сурмач О. Священники Станіславівської єпархії в роки німецької окупації / О.Сурмач // Краєзнавець Прикарпаття. – 2004. – № 3. – С. 29.

хворих повстанців¹⁷. Отець Володимир Сеньківський, парох у с. Дев'ятники (Жидачівський район на Львівщині), відзначав, що нікому не відмовляв у церковних таїнствах і при потребі сповідав, хрестив, вінчав, ховав партизан. Крім того, у нього в господарській прибудові була криївка, де розміщувалася підпільна друкарня ОУН¹⁸. Восени 1943 року у Львові гестапо заарештувало о. Мацієвича, який разом з о. Петерсом був звинувачений у виготовленні в друкарні Отців Василян літератури ОУН¹⁹. Як бачимо, найбільшу організаційну допомогу повстанцям надавали саме ченці, які, на відміну від світського, переважно одруженого духовництва, були менш обтяжені матеріальними наслідками кожного вчинку.

Священики Станіславівської єпархії співпрацювали з ОУН – УПА у питаннях національно-патріотичного виховання молоді. Прикладом цього є о. В. Угра, священник с. Брустури Косівського району, який був членом Коломийського окружного проводу ОУН і організував молодіжну організацію, в якій проводив патріотично-виховну роботу²⁰.

На думку дослідника Б. Зрайка, священики інколи за завданням повстанців переходили у православ'я, щоб проводити роз'яснювальну роботу серед віруючих, а також служити прикриттям для боївок ОУН – УПА. Як приклад наводить схрони підпільників, які розміщувалися в церквах у с. Глибівка Богородчанського району і с. Забережжя²¹.

Водночас, за агентурно-оперативними повідомленнями УНКДБ у західних областях за липень – грудень 1944 р., деякі священики допомагали УПА в зборі продуктів. Це, зокрема, парох с. Романово Тернопільської області о. Г. Хомчук, парох с. Городище Дрогобицької області о. С. Червінський, парох м. Рожнятів Станіславської області о. В. Костюк. Є відомості про о. Михайла Блозовського, пароха у с. Красне та с. Сможе (Львівщина), який після ліквідації УГКЦ перейшов у підпілля. Відомо, що він працював у районному Проводі ОУН (Славський район Дрогобицької області), де займався збиранням відомостей про полеглих повстанців і складанням їх життєписів, а також поширював підпільні видання²².

У стенограмі наради секретарів райкомів НКВС і НКДБ Львівської області від 10 січня 1945 року повідомлялося, що колишній дяк є підрайонним керівником повстанців, які погрожують людям, що дають

¹⁷ Марчук В. Трансформація політичних функцій УГКЦ у Західному регіоні України (1939 – 1989 рр.) / В.Марчук // Галичина: всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – 2005. – № 11. – С. 110.

¹⁸ Гуркіна С. Дві долі: греко-католицьке духовенство і радянська влада / С.Гуркіна // Схід/Захід: історико-культурологічний збірник / за ред. В.Кравченка та Г.Грінченко. – 2008. – Вип. 11-12. – С. 273.

¹⁹ Зрайко Б. УГКЦ і національно-визвольні змагання 40-50 рр./ Б.Зрайко // Розстріляна і відроджена церква: матеріали науково-теоретичної конференції до 55-ї річниці ліквідації УГКЦ радянським режимом / Музей Визвольних змагань Прикарпатського краю, Івано-Франківське обласне історико-просвітницьке товариство «Меморіал» імені В.Стуса. – Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2001. – С. 77.

²⁰ Сурмач О. Священики Станіславівської єпархії в роки німецької окупації... – С. 29.

²¹ Зрайко Б. УГКЦ і національно-визвольні змагання 40-50 рр.... – С. 80.

²² Дем'ян Г. Капелан черемиського куреня УПА Василь Шевчук-«Кадило» / Г. Дем'ян // Розстріляна і відроджена церква: матеріали науково-теоретичної конференції до 55-ї річниці ліквідації УГКЦ радянським режимом / Музей Визвольних змагань Прикарпатського краю, Івано-Франківське обласне історико-просвітницьке товариство «Меморіал» імені В.Стуса. – Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2001. – С. 95.

свідчення проти членів ОУН – УПА²³. У доповідній записці Яворівського РК КП(б)У Львівському обкому КП(б)У від 9 червня 1945 р. повідомлялося про антирадянську діяльність греко-католицьких священиків серед мешканців району. Зокрема, вказувалося на те, що у с. Селиська священик веде пропаганду за самостійну Україну, а також закликає підтримувати повстанців. На думку секретаря райкому КП(б)У, саме під впливом цього священика сільрада Селиська провалює лісовивізку, здачу грошей на позику й інші державні зобов'язання. Священик з с. Прилбичі звинувачується у тому, що він є лікарем повстанського госпіталю, а його син – начальником цього госпіталю²⁴.

На думку дослідників І. Пилипіва та Р. Делятинського, подібні факти не мали масового характеру, оскільки більшість духівництва УГКЦ, хоча й поділяла ідею Української державності, на практиці, враховуючи заклики ієрархів (А. Шептицького і Г. Хомишина), намагалася бути хоча б формально лояльною до радянської влади²⁵.

В інформації про результати проведення арештів духовенства Греко-Католицької Церкви і реакцію духовенства та населення Львівської області, підготовленій 26 квітня 1945 р. завідуючим організаційно-інструкторським відділом КП(б)У, вказувалося, що у затриманого священика Василя Белея під час обшуку на квартирі було виявлено: друкарські машинки, ротатор, націоналістичну літературу, значки «Тризуб», які засвідчували його приналежність до ОУН. А під час обшуків резиденції митрополита і духовної семінарії у Львові та окремих осіб було вилучено: гранати, радіоприймачі, друкарські машинки, фотоапарати, значну кількість оунівської літератури, медикаменти, гроші та плакати із зображенням «Тризуба»²⁶. Подібні звинувачення, щоправда, більше схожі на компромат, спрямований проти УГКЦ. Підтвердженням цього, на нашу думку, є відозва ОУН – УПА від 24 червня 1945 р. про репресії щодо Греко-Католицької Церкви, у якій описуються ці ж події, але немає жодної згадки про зв'язок затриманих з підпіллям²⁷.

Не можна оминати увагою і питання участі греко-католицького духівництва у військових формуваннях ОУН – УПА як військових капеланів. Очевидно, тут доречно показати ставлення самих повстанців до релігії, УГКЦ та можливості їх співпраці.

Керівництво ОУН було зацікавлене у залученні духівництва до своєї діяльності і передбачало співпрацю з духівництвом різних культів у справах морального виховання нації²⁸, хоча загалом пріоритети віддавалися не православ'ю чи греко-католицизму, а автокефалії і суверенності національної церкви²⁹. У своєму щоденнику референт пропаганди

²³ Літопис нескореної України: документи, матеріали, спогади: [у 2 кн.] / підготували Ярослав Лялька, П.Максимчук, І.Патер. – Львів: Просвіта, 1993. – Кн. 1 – С. 212.

²⁴ Там само. – С. 246-247.

²⁵ Пилипів І. До питання про греко-католицьких капеланів в Українській Повстанській Армії (1942 – 1946 рр.)... – С.308.

²⁶ Сергійчук В.І. Греко-католицька церква в 1944-1991 рр./ В.І. Сергійчук // Український історичний журнал. – 1996. – №4. – С. 104-105.

²⁷ Літопис нескореної України: документи, матеріали, спогади:[у 2 кн.] / підготували Ярослав Лялька, П.Максимчук, І.Патер. – Львів: Просвіта, 1993. – Кн. 1. – С. 250-252.

²⁸ Ресент О.П. Українська національна ідея і християнство... – С. 65.

²⁹ Там само. – С. 71.

Карпатського краю ОУН Михайло Дяченко («Гомін», «Марко Боеслав») відзначав, що український народ релігійний і намагається «знайти втішення у вірі». Українці шкодували за своїми священиками. Їм була чужа віра, нав'язана більшовиками, та священики, котрі були на службі в МГБ і тільки деморалізували місцеве населення – були п'яницями, відверто висміювали релігію, вживали нецензурні слова під час богослужінь. На думку Михайла Дяченка, подібні дії були частиною більшовицької політики, спрямованої на компрометацію християнської Церкви. Натомість люди намагалися знайти справжніх священиків³⁰. Власне керівництво ОУН – УПА особливо хвилювала можливість появи «нкаведистів у рясах»³¹, які «допомагатимуть большевицькій окупаційній владі виховувати яничарські комсомоли і ширити їдкий чад москвофільства в мові, звичаях, піснях, в школі і церкві...»³². Наступ на українську самостійну Церкву ОУН сприймала як наступ на український народ та національну культуру.

Тому у своїх деклараціях до населення краю ОУН наголошувала, що відстоює демократію, свободу віри і світогляду, визнає всі релігійні культури, які не суперечать громадянській моралі. Водночас повстанцями активно використовувався той ресурсний потенціал, яким володіла Церква у впливі на населення. Так, в інструкції ОУН політичним надрайонним референтам про заборону співпраці з гітлерівцями і підготовку до збройної боротьби з московсько-більшовицьким режимом від 18 квітня 1944 року у пункті шостому було поставлено за завдання на будівлях, в тому числі і церквах стійкою фарбою або мазутом писати антирадянські гасла («Геть московських загарбників з України», «Хай живе українська самостійна соборна держава», «Більшовизм – це ворог людини і народів», і т.д), адже церкви була місцем постійного зібрання значної кількості населення³³. Подібні дії, звичайно, одразу ж викликали підозру радянської влади у співпраці духівництва з повстанцями і вели до репресій.

У звіті УПА – «Захід» «Говерля» – «Захід» за час від 01.09.1946 р. до 30.04.1947 р. у розділі «Політвиховна робота» відзначається, що успіх мав мітинг, організований політвиховником «Гайвороном» в с. Іванівка (р-н Ланчин) 27.09.1946 р., у день храму в честь свята Чесного Хреста, в якому взяло участь близько 10 тис. населення³⁴. Щоправда, невідомо, чи священик підтримав і дозволив цей захід.

Передусім відзначимо, що цілком слушним вважаємо твердження І. Пилипіва та Р. Делятинського про те, що відділи склалися переважно із селянства (60%), яке найбільше зберігало релігійну традицію і свідомість, а

³⁰ Ішук О. Життя та доля Михайла Дяченка - "Марка Боеслава" / Олександр Ішук. – Торонто; Львів: Літопис УПА, 2010. – С. 110.

³¹ Омський Л. Церква чи агентура? // Літопис Української повстанської армії. Т.18: Група УПА «Говерля», кн. 1: звіти та офіційні публікації / Зібрав і впорядкував Петро Содоль. – Торонто: Видавництво Літопис УПА, 1990. – С. 83.

³² Сергійчук В. Нескорена церква. Подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу / В.Сергійчук. – К.: Дніпро, 2001. – С. 74.

³³ Літопис нескореної України: док., матеріали, спогади / Н.-д. Центр історії нац.-визвол. змагань України. – Львів: ТОВ «Галиц. вид. спілка», 1997 – Кн. 2 / підгот.: Я. Лялька, Р. Коритко, М. Онишкевич та ін.; відп. ред. та авт. передм. Я. Лялька. – 1997. – С. 138.

³⁴ Літопис Української повстанської армії. Т.18: Група УПА «Говерля». – Кн. 1: Звіти та офіційні публікації / Зібрав і впорядкував Петро Содоль. – Торонто: Видавництво Літопис УПА, 1990. – С. 145.

отже, потребувало духовної опіки³⁵. Водночас, оскільки бойові дії набули зтяжкого характеру, необхідно було забезпечити дію морально-психологічних мотивів, які б підтримували бойовий дух учасників збройних формувань ОУН – УПА. Сама участь і психологічна підтримка священиками повстанців сприяли формуванню відповідного настрою у повстанців. Відомо, що одним із перших військових капеланів був о. Володимир Лука, колишній катехит Станиславівської чоловічої гімназії. Михайло Пужак, чернець монастиря оо. Василіан у Жовкві у 1937–1941 рр., вже у 1949 р. став польовим капеланом сотні «Сагайдачного»³⁶. Деякий час у повстанському таборі, відомому успішними діями куреня під командуванням Василя Андрусика, згодом командира тактичного відтинку «Чорний ліс», був капеланом о. Микитюк³⁷.

Д. Забзалюк твердить, що хоча священики не входили в штат формувань УПА, однак постійно знаходилися в старшинських і підстаршинських школах, а також інколи тимчасово у деяких бойових відділах³⁸. Це твердження ставлять під сумнів І. Пилипів та Р. Делятинський. На думку науковців, у період березня – жовтня 1944 р. участь греко-католицьких священиків в ролі капеланів як у старшинських школах, так й – особливо – у бойових відділах УПА мала ситуативний характер, тим більше, що важко було забезпечити їх постійну присутність. Крім того, як зауважував о. І. Гриньох, один із віце-президентів Української Головної Визвольної Ради (УГВР), в основоположних документах УПА та УГВР ніде немає згадки про Бога, а в організаційній схемі УПА не було місця для польового духівника³⁹. Частини не мали можливості утримувати капеланів у штаті та створити умови для їх постійної діяльності. Насамперед не сприяла цьому маневрена тактика бойових дій відділів УПА. Крім того, командири не дозволяли собі ризикувати життям священиків й, навіть маючи у складі формувань капеланів, намагалися тримати їх подалі від небезпеки, яка, по суті, завжди чатувала на повстанців⁴⁰.

Незважаючи на складні обставини, командири повстанських частин постійно вживали необхідних заходів для задоволення релігійних потреб особового складу. Найпоширенішим методом було використання місцевих парохів у районах дислокування повстанців. Форми і методи забезпечення духовних потреб повстанців були різноманітні. Обов'язково за участю священиків проводилися урочисті Служби Божі з нагоди великих релігійних свят: Різдва, Великодня, Водохреща та інших⁴¹. На Великдень та Різдво, якщо не було можливості відзначити їх у місцевій церкві, будували

³⁵ Пилипів І. До питання про греко-католицьких капеланів в Українській Повстанській Армії (1942 – 1946 рр.)... – С. 308.

³⁶ Літопис нескореної України: док., матеріали, спогади / Н.-д. Центр історії нац.-визвол. змагань України. – Львів: ТОВ «Галиц. вид. спілка», 1997 – Кн. 2 / підгот.: Я. Лялька, Р. Коритко, М. Онишкевич та ін.; відп. ред. та авт. передм. Я. Лялька. – 1997. – С. 547.

³⁷ Забзалюк Д. Є. Душпастирська служба українських військових формацій першої половини ХХ ст.: монографія / Д.Є. Забзалюк. – Львів: ЛьвДУВС, 2012. – С. 156.

³⁸ Забзалюк Д. Є. Організація релігійного життя в УПА / Д. Є. Забзалюк // Військово-науковий вісник. - 2008. - Вип. 10. - С. 24.

³⁹ Пилипів І. До питання про греко-католицьких капеланів в Українській Повстанській Армії (1942 – 1946 рр.)... – С.309, 310.

⁴⁰ Забзалюк Д. Є. Душпастирська служба українських військових формацій першої половини ХХ ст.... – С. 152.

⁴¹ Там само. – С. 153.

імпровізовану каплицю, в якій відправляли польову Службу Божу. Так, 11 червня 1944 року у Грабівці відбулася посвята могил загиблих повстанців у боях (хорунжий «Мороз» та чотири стрільці), на яких кілька священників відправило польову Службу Божу і панахиду⁴². У 19-му томі «Літопису УПА» збереглася також світлина із богослужіння після присяги сотні імені Богуна на Гуцульщині (1944 р.)⁴³. Проповіді священників на таких заходах мали патріотичний характер, піднімаючи таким чином бойовий дух повстанців⁴⁴. Отець Микола Когут з с. Улашківці на Чортківщині гайовував у лісах, правив святкову Службу Божу, панахиди, вінчав вояків, переховував партизанів, але 1948 р. був арештований і засланий на десять років до Сибіру. Отже, душпастирську обслугу віруючих вояків УПА виконували переважно місцеві душпастирі, де відбувались воєнні операції УПА⁴⁵.

Підсумовуючи, погоджуємось з думкою І. Пилипіва і Р. Делтинського, що участь греко-католицьких священників у відділах УПА була ситуативною і, скоріше, власною ініціативою кожного конкретного священника, а не з дозволу ієрархії УГКЦ. Ієрархи УГКЦ не зважились офіційно направити капеланів до відділів УПА, адже УГВР не мала власної державної території та не здобула дипломатичного визнання інших держав, тобто не стала «легітимною» владою⁴⁶.

За співробітництво з ОУН – УПА арештовані й заслані у концтабори на 10–25 років сотні греко-католицьких священників. Практично всі ув'язнені священники, перебуваючи у в'язницях, виконували свої душпастирські обов'язки. Частина з них після відбуття покарання продовжували здійснювати релігійну діяльність.

Отже, аналіз джерел показує, що Українська Греко-Католицька Церква займала активну позицію у суспільно-політичному житті в період Другої світової війни. Ставлення греко-католицького духовництва до націоналістичного підпілля було неоднозначним, оскільки ідеологія та методи діяльності ОУН – УПА суперечили християнському віровченню. Найбільш значущою була ідеологічно-моральна підтримка священниками учасників визвольного руху ОУН – УПА, а також праця над морально-патріотичним вихованням молоді, яка сприяла зміцненню їх духу і національної свідомості. Організаційна діяльність священників виражалась у фінансовій, матеріальній допомозі та забезпеченні медичного обслуговування, переховуванні учасників спротиву. Водночас дискусійним залишається питання щодо участі священників у збройних формуваннях ОУН – УПА як капеланів.

⁴² Літопис Української повстанської армії. Т.19: група УПА «Говерля», кн. 2: спомини, статті та видання історично-мемуарного характеру / зібрав і впорядкував Петро Содоль. – Торонто; Львів: Спільне українсько-канадське підприємство «Літопис УПА», 1992. – С. 51.

⁴³ Там само. – С. 235.

⁴⁴ Літопис Української повстанської армії. Т.3: чорний ліс. Видання команди Станіславівського тактичного відтинка УПА (Чорний ліс), 1947 – 1948, кн. 1: 1947 – 1948 / зібрав і впорядкував Петро Содоль. – Торонто; Львів: Спільне українсько-канадське підприємство «Літопис УПА», 1992. – С. 133-134

⁴⁵ Забзалок Д. Є. Душпастирська служба українських військових формацій першої половини ХХ ст. ... – С. 157.

⁴⁶ Пилипів І. До питання про греко-католицьких капеланів в Українській Повстанській Армії (1942 – 1946 рр.) ... –С.312, 313.

Lidiia Fedyk

**Forms of participation Greek-Catholic clergy in liberation movement
OUN-UPA in 1939 – 1960 years**

The article analyzes the attitude of the Greek Catholic clergy to the liberation movement UPA and the format of the priests in his work. Identify what functions they perform and how it affected the life of the Greek Catholic clergy.

Keywords: *Greek-Catholic Church, liberation movement, the rebels, the priests.*

УДК 94(447.85/.87) : 26/28 "1946/1989"

Світлана Флис

*Музей етнографії та екології Карпатського краю м. Яремче,
філіал Національного музею народного мистецтва
Гуцульщини та Покуття імені Йосафата Кобринського*

Греко-Католицька «катакомбна» Церква на Надвірнянщині: персоналістичний аспект

На основі біографічних та документальних матеріалів, а також свідчень очевидців досліджується життєвий шлях, служіння Церкві та народу, перенесені терпіння за віру священників катакомбної церкви на Яремчанщині та у Надвірнянському районі в 1946 – 1989 рр. Життєписи даних душпастирів подано вперше.

Ключові слова: єпископ, ігумен, священник, семінарист, новіціат, Єпископська Консисторія, парафія, деканат, катехизм.

Після завершення Другої світової війни на теренах Прикарпаття тривала боротьба як за Україну, так і за відновлення прав Греко-Католицької Церкви. У червні 1946 р. радянська влада розпочала відкриту антирелігійну кампанію, вимагаючи від священників і монахів зректися своєї Церкви та віри і перейти під «крило» Російської Православної Церкви. Сьогодні є можливість простежити хроніку цієї трагедії – від арештів духовенства до переслідування всіх, хто залишився вірним Христовій Церкві.

Попри те, що на даний час досить вичерпно досліджено діяльність отців-студитів на Яремчанщині, виникнення та функціонування в умовах підпілля духовної семінарії в Дорі під керівництвом о. Михаїла Косила, діяльність багатьох підпільних священників Яремчанського деканату детально не висвітлено. Тому метою цієї праці є об'єктивне дослідження душпастирської праці та долі отців Осипа Гірняка, Данила Кисілевського, Онисима Шуплата, Івана Дідуха, Івана Качанюка, чиє життя є героїчним досвідом існування підпільної УГКЦ.

Висвітлення діяльності священників в умовах підпілля УГКЦ на Яремчанщині і в Надвірнянському районі визначається науковою і суспільно-політичною актуальністю. Адже село Дора (тепер мікрорайон Яремча) на Івано-Франківщині в той час було знаним центром УГКЦ – страдниць в Галичині. Незважаючи на переслідування, тут ніколи не припинялась діяльність представників переслідуваної, та не подоланої Церкви. Дане наукове дослідження допоможе глибше збагнути складні релігійні та суспільно-політичні процеси на Прикарпатті у другій половині ХХ ст. насамперед студентам богословських закладів, учням катехитичних шкіл, всім, хто цікавиться минулим УГКЦ.

Зауважу, що дослідження життєписів отців «катакомбної» Церкви потребує використання архівних джерел, опублікованих матеріалів, інформації з періодичних видань, довідкової літератури та спогадів вірних УГКЦ, родичів. Потрібно звернути увагу на книги, видані за океаном. Зокрема, в такій праці як «Мартирологія українських церков», у другому

томі «Українська католицька церква», що побачила світ у видавництві «Смолоскип» в 1985 р. в Торонто – Балтимор, є окремі відомості про о. Осипа Гірняка [21]. Спогад Івана Скочиляса, присвячений о. Юстинові Гірняку та його синові о. Йосифові, вміщено в другому томі «Альманаху Станиславівської землі», виданому в 1985 р. [25].

Короткі енциклопедичні відомості про отця Данила Кисілевського знаходимо в книзі М. Бажанського «Вічно житимуть... Постаті від зарання історії аж за найновіших часів. Біографічний словник» (Детройт, 1984 р.) [11]. Лаконічна інформація про о. Д. Кисілевського є в «Біографічному словнику Прикарпаття. Зошит 14» В. Полека [18]. Згадку про отця Онисима Шуплата поміщено в журналі «Патріархат», що побачив світ у США в квітні 1996 р. [13].

Оскільки частина священників була репресована, необхідно звернути увагу на видання «Реабілітовані історією. Івано-Франківська область», том другий, виданий у 2001 р. в м. Івано-Франківськ [23]. Частина інформативного матеріалу до даного дослідження знайдено на сторінках періодичної преси: «Нова Зоря», «Народна воля», «Подільське слово», «Яремчанський вісник» [14; 22; 26].

Таким чином, зібраний воедино різноманітний джерельний, польовий і фотоілюстративний матеріал допоміг скласти історичну розвідку про окремі історичні постаті катакомбної церкви на Надвірнянщині. Безперечно, це тільки початок комплексного дослідження життя та діяльності духовенства на Гуцульщині в радянський період.

Осип Гірняк – професор і душпастир

На подвір'ї церкви Успіння Пресвятої Богородиці у Яремчу, зліва від входу до храму, знаходиться скромна стела з лаконічним написом про те, що тут спочиває отець Осип Гірняк. На жаль, незвичайна доля цього скромного священника, професора духовної семінарії в Станиславові, маловідома загалу.

Осип Гірняк, син о. Юстина і Юлії – родом Жесковецької, народився 21 червня 1902 р. в Коломиї [4, арк. 208]. Його батько, о. Юстин Гірняк (1877–1958) – релігійний і громадський діяч, свого часу декан Станиславівського деканату, почесний крилошанин, радник і референт єпископської консисторії, з 1944 р. на еміграції у Німеччині, згодом у США, де продовжував душпастирську діяльність і був сеньйором «Пласту».

Осип Гірняк склав матуру в Станиславівській гімназії 30 травня 1921 р. В 1924–1929 рр. навчався на гуманітарному відділі (історія та німецька мова) університету Івана Казимира у Львові. В 1931–1937 рр. студював філософію і богослов'я в Римі.

Рукоположений 23 лютого 1935 р. (піддияконат) єпископом Перемишльським Йосафатом Коциловським. Дияконські свячення отримав 25 березня 1936 р. від Мукачівсько-Ужгородського єпископа Олександра Стойки. 18 квітня 1937 р. був рукоположений на священника архієпископом, згодом головою інформаційного бюро Державного секретаріату Ватикану, Олександром Євреїновим (1877–1959).

З серпня 1937 р. о. Осип стає катехитом народних шкіл у Надвірній. Часто буває на парафії у містечку Делятин в о. Захарія Золотого.

16 липня 1942 р. введений сотрудником з правом управи в Королівці деканату Кудринського, а з 1 вересня 1942 р. – завідаель в селі Постолівка Гусятинського деканату. 1 жовтня 1943 р. о. Гірняк стає професором Станіславівської духовної семінарії (читає курс катехизму філософії). Також він був особистим духівником єпископа Григорія Хомишина.

З 1946 р. розпочинається хресна дорога о. Осипа. Ні підступні улесливі і заманливі обіцянки комуністів, ні пропозиції почестей у формі митри від московського православ'я не привабили о. Осипа. Він розповідав, що його двічі арештовували [9, с. 80]. Перший раз був звільнений з-під арешту через п'ять місяців. Під час переслідувань УГКЦ вів душпастирську діяльність як підпільний священик, офіційно працюючи бухгалтером дитячої лікарні в м. Станіславі. 18 грудня 1949 р. о. Осип був заарештований і звинувачений в захисті УГКЦ, веденні антирадянської пропаганди [21, с. 464]. Особливою нарадою при МДБ 14 серпня 1950 р. засуджений на десять років позбавлення волі [23, с. 108]. Про нього згадував Блаженніший патріарх Йосип Сліпий, який чув від о. д-ра Авксентія Бойчука такі слова: «Мав добре держатися в станіславівській тюрмі о. Йосиф Гірняк. Він ідучи коридором, мав півголосом сказати – «confessores» – це без сумніву добрий об'яв».

У часописі «Америка» від 25 грудня 1984 р. надруковано лист о. Осипа Гірняка про Святий Вечір у Караганді 1954 р.: «Я заохотив одного-двох приступити до моєї ступи (нашвидкоруч зроблений епітрахиль – С. Ф.) і здивувався, як за ними приступили до мене майже всі з-під покрову новітнього Марса (вояки УПА – С. Ф.). Колядкам не було стриму; акомпанувала ж нам люта хуртовина надворі...» [25, с. 398].

Після звільнення з таборів о. Осип працював на Івано-Франківському лісокомбінаті, далі потайки виконуючи свій священичий обов'язок, обслуговував не тільки українців, але й місцевих поляків, які не мали свого священика і можливості їздити в Львів для відвідування римо-католицького костелу. Похоронив єпископа Івана Лятишевського і отця Івана Вальницького (свого часу теж репресованих).

Отець Осип добре знав італійську мову і часто потайки слухав радіопередачі з Ватикану, а потім розповідав підпільним священикам, що відбувається в католицькому світі. Він радів, що в Римі функціонує Українська Папська Мала Семінарія, яку ведуть українські отці Селезіани та що Блаженніший Патріарх Йосиф Сліпий заснував Український Католицький університет і будується Собор Святої Софії в Римі [3, арк. 50].

Отець О. Гірняк також займався викладацькою діяльністю – готував нове покоління греко-католицьких провідників. Як пригадував о. митрат, декан Ланчинський, священнослужитель церкви Різдва Пресвятої Богородиці в селі Красна Надвірнянського району Іван Бойко, – отець Осип Гірняк не тільки екзаменував його перед свяченнями, але й супроводжував 9 березня 1974 р. до Львова, де він отримав священство з рук єпископа, згодом митрополита Володимира Стернюка (на той час через переслідування Івано-Франківщина тимчасово залишалась без єпископа). Семінаристи запам'ятали професора о. О. Гірняка як педагога з

надзвичайно глибокими знаннями, вимогливого викладача, але водночас як просту і доступну в спілкуванні людину [8, с. 2].

До курортного містечка Яремче отець о. О. Гірняк приїжджав сім років поспіль, щоб не тільки підтримати підірване здоров'я, але й зустрітися з однодумцями, проводити підпільно Богослужіння, консультувати майбутніх священнослужителів. І завжди зупинявся в скромній оселі Марії Павлівни Яремин, 1925 р. н. (поблизу адміністративного будинку КНПП), яка і зараз з приємністю згадує про отця Осипа як людину незламної волі, високого почуття обов'язку, щирю і світлу особистість [7, с. 1].

Отець Осип весною 1979 р. почувався хворий і передбачав свою смерть: «Дні мого життя почислені, але наше діло буде продовжуватися. Наша Католицька Церква відновлюється вже від 1960-х рр. Найбільша журба за нашу тутешню, бідну молодь...».

Похорон незламного Христового воїна та ісповідника святої віри о. Осипа Гірняка 17 серпня 1979 р. в Яремчі, біля порога закритої властями церкви, на який прибули священники зі Львова, Івано-Франківська та околиць, ще раз засвідчив, що УГКЦ живе наперекір усім спробам її знищити. На могилі його батька, о. Юстина Гірняка, на українському католицькому цвинтарі в Факс Чейзі (Філадельфія, США) викарбуваний символічний напис про смерть сина в Яремчу. На своєму гробі о. Осип Гірняк звелів перед смертю поставити хрест із написом «В тіні хреста жду воскресіння».

Життя для Бога і України

Родина Кисілевських дала для Галичини і світу не одне покоління громадських діячів, учених, священників. Зокрема, в 1893 р. на душпастирській ниві тільки на території Станиславівської єпархії трудилось дев'ять представників цього роду.

Данило-Василь Кисілевський народився 12 лютого 1902 р. в Рошневі Товмацького повіту Станиславівського воєводства (нині Тисменицького району Івано-Франківської обл.) в сім'ї Анни і отця Йосипа, пароха церкви св. Архангела Михаїла [11, с. 201]. Старший син отця Йосипа, Костянтин Кисілевський (1890 р. н.), мовознавець і педагог, професор Українського Вільного Університету в Мюнхені, директор школи і вищих курсів українознавства у Нью-Йорку, автор низки шкільних підручників з української мови і дидактичних праць; у співавторстві з Є. Грицаком уклав українсько-польський і польсько-український словник, досліджував мову Ганкенштайнового кодексу, українські говірки басейнів Дністра і Пруту.

Данило-Василь Кисілевський проявив неабиякі здібності до навчання. Матуру склав у 1926 р. в Тернополі [18, с. 216]. Згодом успішно закінчив Станиславівську духовну семінарію і був рукоположений на священника в неодруженому стані 27 вересня 1932 р. єпископом-помічником Іваном Лятишевським в Катедральному соборі Св. Воскресіння Христового в Станиславові.

Перше священниче призначення о. Данила на посаді систематичного сотруди́ника було в Печеніжині Пістинського деканату від 25 жовтня 1932 р. Згодом його чекала душпастирська праця сотруди́ником з правом управи в Поточиськах Городенківського деканату та систематичним сотруди́ником в

Нижневі Устецького деканату (тепер село Тлумацького району Івано-Франківської обл.). В кожному населеному пункті молодий священник дбав про піднесення релігійної та національної свідомості своїх парафіян.

1 липня 1933 р. о. Д. Кисілевський отримав призначення експонованим сотрудником в церкву Івана Богослова села Луг Делятинської парафії Надвірнянського деканату. Тоді це велике село, котре ховалось серед смарагдових лісів за срібною річкою Перемиською, налічувало 1100 вірних греко-католицького обряду. Тут проживав знаменитий будівничий церков та різьбяр Василь Турчиняк. Його роботи – іконостаси в церквах сіл Яблуниця (1895–1904), Ворохта (1936–1939), Верхній Майдан (1932–1934), Стримба (1935–1936), рідного йому Лугу (1911–1938) в Надвірнянському повіті, будівництво та оздоблення церкви у Лузі та Дулібах біля Стрия, у Грушеві біля Дрогобича на Львівщині, різьби в залі засідань Надвірнянської повітової ради [16, с. 336].

Василь Турчиняк більше двох десятків років працював над унікальним інтер'єром церкви св. Івана Богослова в Лузі. Велику опіку і підтримку він мав в особі о. Д. Кисілевського. В другій половині 1930-х рр. старий майстер завершував різьбити запрестольну стіну і бічні престоли. Останні – «Святий Миколай» та «Святі Констянтин і Олена» з церкви в Лузі – зараз знаходяться в храмі Різдва Пресвятої Богородиці в Делятині.

Педагог і піаністка Галина Лагодинська-Залеська (1900–1964) у статті «Скарби мистецтва у глухій закутині» (часопис «Наша Батьківщина», Ч. 11 за 1938 р.) писала: «Ініціатором останніх церковних робіт Турчиняка був о. Кисілевський, теперішній парох Луга. Він дбає про те, щоби якнайскоріше викінчити церкву. О. Кисілевський старається заохочувати Турчиняка до робіт у церкві, бажаючи, щоби якнайбільше його праці лишилося між нами та щоби він не витрачував свого таланту на роботу для чужих» [19, с. 261].

Отець Д. Кисілевський завжди був у вирі життя, часто приходив у школу села Луг, проводив катехизацію школярів. Це були приємні часи, адже люди горнулися до молодого священника, любили його і поважали.

12 грудня 1941 р. отець стає парохом села Залуччя Снятинського деканату, згодом працює в Княжому цього ж району. Звідси починається хресна дорога отця Д. Кисілевського. В 1946 р. відбулися численні арешти греко-католицьких священників. Викликали і отця Данила. Поставили перед дилемою: або перехід у православ'я, або в'язниця і Сибір. Людина непохитної сили духу, отець Д. Кисілевський залишився вірним рідному народові, Церкві.

16 серпня 1946 р. отець Д. Кисілевський був заарештований. Йому висунуто звинувачення: матеріально допомагав УПА, переховував дружину вояка УПА. Військовим трибуналом військ МВС Станіславської області 23 жовтня 1946 р. священника засуджено на десять років позбавлення волі та п'ять років пораження в правах із конфіскацією майна.

Отець Данило Кисілевський загинув 8 вересня 1947 р. в ув'язненні, місце поховання невідоме. Реабілітований 29 січня 1993 р. Життя цього священника, мученика віри, мужньої і неординарної особистості є символом гуманності, жертвовності, джерельної чистоти тієї когорти незламних

українських священнослужителів, які своїм життям наближали день воскресіння УГКЦ, що настав у 1989 р.

Він йшов в ім'я Господнє

Гірське село Дора (тепер мікрорайон Яремча) на Івано-Франківщині в роки підпілля УГКЦ було значним центром Церкви-страдниці в Галичині. Тут відправляли св. Літургії отці-студити місцевого монастиря св. пророка Іллі, тут функціонувала підпільна семінарія під керівництвом отця-мітрата Михайла Косила, тут до вірних УГКЦ з палкими проповідями зверталися такі підпільні священники як о. Антін Казновський, оо. Антін та Ярослав Сірецькі. Це село в часи тоталітарного режиму відвідували архієпископ Володимир Стернюк, єпископи Софрон Дмитерко ЧСВВ, Яків Тимчук ЧСВВ, Павло Василик, архімандрит Свято-Успенської Унівської Лаври Кир Юліан Вороновський Студитського Чину. Радянська влада з її могутнім ідеологічним фронтом та репресивним апаратом так і не змогла нічого протиставити душпастирській діяльності підпільних священників у Дорі.

Саме тут, у дерев'яному будиночку на мальовничому пагорбі, який височить в урочищі Кам'янка села Дора, провів двадцять вісім років подвижницького життя отець-ігумен Онисим Шуплат ЧСВВ. Місцеві жителі досі пам'ятають і з великою повагою розповідають, що міцна, непохитна віра цього священника, його безнастанна молитва, патріотизм надихали людей до побожного життя, оновлення, плекали надію на вихід УГКЦ з підпілля, відродження України [17, с. 52].

Отець ігумен Онисим Омелян Шуплат ЧСВВ народився 21 березня 1907 р. у селі Порохник Ярославського повіту Перемишльської єпархії (тепер Республіка Польща) в сім'ї дяка місцевої церкви Йосипа і Павліни Шуплатів [12, с. 542]. Він був шостою, наймолодшою дитиною в сім'ї. Парох церкви Успіння Божої Матері в Порохнику о. Данило Бодревич дбайливо прищеплював дітям любов до Бога та України, найголовніші християнські чесноти. Під його впливом два брати Шуплати обрали душпастирську працю: найстарший Юліан став світським священником, а наймолодший Омелян 23 квітня 1924 р., після закінчення Перемишльської гімназії, вступив до новіціату отців Василіан у монастир св. Миколая в Крехові, прийнявши монаше ім'я Онисим. Перші обіти склав 14 січня 1926 р. і згодом був скерований до окружної вищої духовної школи Святоонуфріївського монастиря у с. Лаврів на Старосамбірщині, де вивчав гуманітарні науки. В 1929–1930-х рр. перебував в Добромилі, де завершив курс філософії. Після того три роки студіював теологію в Лаврові і Кристинополі. 18 грудня 1932 р. успішно склав монашу професію. Святу Таїну священства Онисиму Шуплату уділив 25 грудня 1932 р. Блаженний священномученик Кир Йосафат Коциловський ЧСВВ [28, с. 46].

У 1933–1934 рр. молодий священник перебував у монастирі Воздвиження Чесного Хреста в Бучачі на Тернопільщині. Тут він був вихователем молоді у місцевій гімназії. Отець Онисим користувався любов'ю й авторитетом серед молоді й дорослих.

З 1935 р. і до переходу Церкви у підпілля життя о. О. Шуплата пов'язане з Золочівським монастирем Вознесіння Христового на Львівщині, де він виконував обов'язки ігумена. Енергійний священник відремонтував церкву і монастир. Місцеві жителі пам'ятають його як блискучого

проповідника, який вмів прихилити до себе інтелігенцію, селян, навіть малих дітей. З особливим теплом згадує про о. Онисима єпископ Софрон Мудрий ЧСВВ, який на початку 1940-х рр. був у отця-ігумена піддияконом: «При монастирі отців Василіан лишилися повний відваги і розсудку о. Омелян Шуплат, о. Йосафат Федорик, брат Павло Плетенецький. Вони нас спонукали до молитви, уповання на Бога. Заохочували до молитов на щоденних Службах Божих і до причастя. Там ми черпали силу і мудрість Божу, яка нас вела в майбутнє».

У 1941 р., під час відходу підрозділів Червоної армії із Золочева, у монастирській церкві заховався червоноармієць. Він відкрив стрілянину по німецьких солдатах, які проходили біля монастиря. Німці у відповідь почали обстрілювати храм з гармат. На церкві знесло дах, внаслідок пожежі постраждали стіни. Загинув і снайпер. Через цей інцидент отця-ігумена звинуватили в організації опору окупаційній владі і хотіли розстріляти. Тільки заступництво Божої Матері врятувало його від неминучої смерті [14, с. 4].

Ціною неймовірних зусиль отцю-ігумену знову вдалося зробити ремонт церкви. Працювали всі мешканці містечка, навіть малі діти носили цеглу у спеціальних наплічниках. Під час реставрації храму був дещо змінений його вигляд – зроблено два невеликі куполи на місці одного купола-ліхтаря над фронтоном.

Отець Онисим мав великий авторитет і прихильність жителів Золочева і околиць, і це дратувало окупантів. Гестапівці хотіли заарештувати його і викликали в гестапо. Місцеві жителі попередили душпастиря і він був змушений переховуватися від фашистів, а потім виїхати на Лемківщину у с. Бережниця.

Не кращою була ситуація після війни. Як особливо небезпечних ворогів трактувала радянська влада греко-католицьких священиків. Фатум переслідував о. О. Шуплата – його знову намагалися розстріляти. Цього разу душпастиря схопили, коли він повертався з відвідин хворих вояків УПА в лісовому шпиталі. Отець-ігумен поручає себе Божому провидінню і заступництву Матері Божої. Допомогла священику і та обставина, що під час війни, коли він пізно ввечері повертався від хворого, якого сповідав, йому вдалося врятувати пораненого червоноармійця. Вояк втік із табору військовополонених, облаштованого німцями на Шляхах. Почувши стогін, отець витягнув пораненого з болотистого рову і на плечах переніс до монастиря, де переховував і лікував декілька тижнів. На суді о. Онисим розповів про цей випадок. Відповідні органи розшукали солдата, врятованого ігуменом, – він залишився живим і підтвердив свідчення священика. Смертний вирок відмінили.

Сумнозвісний Львівський собор 1946 р. поставив Греко-Католицьку Церкву поза законом. Отець Онисим деякий час перебував у монастирі св. Онуфрія в Погоні. Після його закриття працював робітником на паровозоремонтному заводі в Станіславі, виконуючи підпільно священичі обов'язки. Через приналежність до підпільної церкви о. Онисима звільнено з роботи [9, с. 46].

Підпільний священик подавав вірним особистий приклад відданості катакомбній Церкві. Незважаючи на переслідування, пильно виконував

душпастирські обов'язки: сповідав, відправляв Служби Божі, панахиди поряд з підпільним священиком о. Зеновієм Кисілевським у селах Бортники, Тарновиця, Гостів. Отець О. Шуплат жив за принципом «Богові – серце, людям – працю, собі – хрест» [26, с. 7]. Він був одним із тих священиків, які безстрашно протестували проти ліквідації Української Греко-Католицької Церкви. Можна навести хоча б такий факт, що уповноважений Ради в справах Російської православної церкви при Раді міністрів СРСР і УРСР Корчевой повідомляв: «1 жовтня 1956 року уніатський священик Шуплат подав на ім'я Голови Ради Міністрів СРСР тов. Булганіна скаргу про те, що міліція не дозволяє йому проводити греко-католицькі служби» [24, с. 292].

Отець О. Шуплат зазнав багато страждань, переніс дві складні операції, під час однієї з них йому дали надто сильний наркоз і він не пробуджувався добу. Це дало важкі ускладнення. Потерпав від важкої форми бронхіальної астми. Знесилений фізично, але міцний духом, о. Онисим у 1957 р. оселився в селі Дора біля Яремча в будинку племінника Юрія Сливінського, свого часу педагога фортепіано у Станіславському педагогічному інституті (тепер Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника) та концертмейстера в музичному училищі [1, арк. 17]. Попливли довгі важкі дні боротьби з недугами. Проте ні болі, ні труднощі нелегального становища не зломали о. Онисима, якого всі називали в Дорі «вуйцьом». Як згадував сусід Василь Юрійович Баб'як, в роки підпілля мешканці Дори поспішали на сьому годину ранку до помешкання о. О. Шуплата на Службу Божу. До нього приходило багато дітей. Священик залучав їх до релігійного життя, працював над тим, щоб вони прийняли Ісуса у своє серце.

У Дору часто приїжджала і перебувала біля хворого брата сестра о. Онисима – Христина Йосипівна Сливінська. Вона катехизувала дітей, дарувала їм молитовники, навчала молитись, пояснювала значення Літургії, Пресвятої Євхаристії.

Отець О. Шуплат був чуйним вихователем, мудрим вчителем молоді. До його помешкання приходили майбутні священики, семінаристи. Тут засиджував інколи далеко за північ семінарист, а нині митрополит Тернопільсько-Зборівський Кир Василь Семенюк. В інтерв'ю, вміщеному в часописі «Патріархат» за квітень 1996 р., він сказав, що знання о. О. Шуплата «доповнювали глибокі власні роздуми. Цього ніде не прочитаєш. До того ж о. Шуплат був прекрасним духівником» [13, с. 24].

Отець Онисим був великим книголюбом та шанувальником української літератури і народної пісенної творчості. Мав обширну бібліотеку і колекцію платівок з записами українських пісень. Заклав сад, вчив мешканців Дори щепити плодові дерева та навчав пасічництву. До кінця життя залишився скромним, веселим, лагідним, чуйним і терпеливим [5, с. 3].

Отець О. Шуплат був добре обізнаним з дисидентським рухом, підтримував його матеріально. Сюди, в Дору, до нього приїжджали підпільний єпископ Кир Софрон Дмитерко ЧСВВ, протоігумен о. Дам'ян Богун ЧСВВ та інші отці, монахи.

Отець-ігумен Осип Шуплат помер 27 січня 1985 р. на 79-му році життя, 60-му – чернечого покликання, 53-му – священства. В похоронній відправі вдома (в церкву Чуда Архистратига Михаїла його тіло не дозволили взяти, монастир оо. Студитів у той час було перетворено на музей атеїзму) взяло участь багато священників: протоігумен о. Дам'ян ЧСВВ, о. Ювнін ЧСВВ, єпископ Софрон Дмитерко ЧСВВ, о. Порфирій Чучман Чину оо. Студитів, о. Михаїл Косило. Проводили його в останню путь рідні та скорботна громада. Похований о. Онисим Шуплат ЧСВВ на цвинтарі с. Дора біля могили о. М. Деренюка Чину оо. Студитів. У 2001 р. відбулось перепоховання о. О. Шуплата на цвинтарі отців Василіан біля монастиря в Погоні.

Його ім'я залишилося в пам'яті вірних як найкращий зразок священика та щирого українського патріота.

Подвижницький шлях отця Івана Дідуха

Не кожен здатний дійти до вершини, особливо коли це вершина Духу. Не кожен може зберегти вірність своїм ідеалам в умовах неймовірних випробувань, бо для цього потрібен незламний дух. Без титанічних зусиль священників-подвижників шлях до духовних вершин не здолати. Українська Греко-Католицька Церква вистояла у найважчі часи, позначені страхітливим переслідуванням душпастирів і вірних тоталітарним режимом. Їх дух залишився незламним, а всеперемагаюча віра – непохитною.

Ревним, діяльним і незламним духовним пастирем, який прожив повне терпіння і випробувань життя, був отець Іван Дідух. Його батьківщина – Поділля, благословенна Бережанщина, звідки вийшло не одне покоління славних українських патріотів. Тут, у селі Лісники на Тернопільщині, в бідній селянській родині 26 червня 1908 р. побачив світ майбутній священник. Змалку тягнувся до книги, проявляв неабиякі здібності до навчання ще в сільській початковій школі, а тому, незважаючи на скрутні матеріальні обставини, вступив до Бережанської гімназії, яку закінчив з відзнакою в 1928 р. Легко і блискуче навчався Іван Остапович у Львівській духовній академії. За свою наукову працю отримав премію ректорату цього навчального закладу.

У 1933 р. молодий випускник духовної академії взяв шлюб з Любою Весною, дочкою отця Костянтина, пароха села Драганівки біля Тернополя. Висвятившись у 1934 р., обійняв парафію в селі Товстолуг. Це були приємні часи, адже люди горнулися до молодого священика, любили і поважали його. Ревну душпастирську працю постійно поєднував з просвітницькою і громадською діяльністю, неухильно дбаючи про національну свідомість мирян. Отець Іван був ініціатором і організатором розпису церкви святого Юрія, який, до речі, прикрашає стіни храму й донині [22, с. 3].

Ревністю у священничій праці, спрямованій на поглиблення побожності своїх парафіян, плекання в їхніх душах християнських чеснот, відзначався отець Іван і на наступних парафіях в селах Драганівка та Шумляни на Тернопільщині.

У часі війни отець з родиною перебуває на Львівщині. У 1944–1947 рр. включається в працю для добра свого народу в селі

Свистільники (Світанок) Рогатинського району на Івано-Франківщині. У ці тривожні й неспокійні роки священник допомагає воїнам УПА, переховує деяких із них у парафіяльних будівлях. НКДБ чимраз більше цікавиться особою отця Івана Дідуха. Нова влада ставить вимогу переходити на московське православ'я. У кінці грудня 1947 р. священник вирішив змінити парохію, переїхавши в село Черче на Рогатинщині. Велика освячуюча ласка Божа допомагає йому долати життєві труднощі. Тут отець Іван працював до 1950 р., проводячи активну роботу серед мирян та допомагаючи підпільному руху, зокрема переховуючи зв'язкових УПА Ольгу Вілінську та Віру Балацьку. 31 січня 1950 р. священник був заарештований в селі Черче [10, с. 137]. Прощаючись з парафіянами, він закликав їх проявити терпіння і мужність, підкреслюючи, що правда Божа мусить перемогти зло, що твориться на землі. Під час обшуку нічого компрометуючого не було знайдено. Зате конфісковано бібліотеку цінної богословської і світської літератури – підводою відвезли книги до Рогатина і подальша їх доля невідома. Надзвичайною нарадою при МДБ СРСР 4 жовтня 1950 р. отця Івана Дідуха засудили на 10 років позбавлення волі. Звинувачення: проводив антирадянську агітацію [23, с. 507]. Вісім місяців він перебував в ув'язненні у Станіславській тюрмі. Рідні не могли його розшукати, тюремне начальство твердило, що «такої не числится». Через рік сім'я отримала листа з Караганди. Один із в'язнів, що був з отцем разом у ГУЛАзі розповідав, що туди священник приїхав після Станіславської тюрми дуже виснажений, не міг ходити, погано чув. Та у важких табірних умовах він не втратив оптимізму, намагався підтримати дух співв'язнів. На другу половину терміну етапований до Воркути. Отець Іван Дідух до дна випив чашу моральних і фізичних терпінь, та нітрохи не поступився своїми принципами [20, с. 540]. Його дружина, пані Люба, залишилася з трьома дітьми без житла, не мала роботи, засобів до існування.

У серпні 1956 р. священник після «хрущовської відлиги» повернувся в Україну. Вдалося отримати парафію у Ворохті, також відправляти Службу Божу в Татарові (тоді Кремінцях) поблизу Яремча. Отцю Іванові Дідуху сподобалися ці села з мальовничими гірськими краєвидами. Його радо зустріла громада, бо відчула якийсь особливий внутрішній спокій, шляхетність, відданість справі Церкви. Однак вже 25 грудня 1956 р. священника заарештовано вразі. Відомий історик В. Сергійчук у книзі «Нескорена церква. Подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу» відзначив: «Під час відомих подій в Угорщині священник Дідух у селі Ворохта Яремчанського району Станіславської області виступив з відкритою антирадянською проповіддю, із закликом повторити угорський варіант звільнення від совітів...» [24, с. 320, 235].

Зрозуміло, що після цього отця Івана Дідуха 1 березня 1957 р. Станіславським обласним судом засуджено на 5 років позбавлення волі, а після звільнення заборонено протягом 5 років проживати в західних областях України. Знову етапи, поневіряння, виснажлива праця в Мордовських таборах. Як згадує дочка священника, пані Віра Нагорняк, після арешту батька вона з матір'ю, не маючи помешкання, залишилися жити в парафіяльному будинку у Ворохті, хоча сюди вже був скерований

о. С. Малофій. Вижити сім'ї репресованого священика в нелегкий час допомагали добрі люди з родин Кецилюків та Савчинів.

Отець Іван Дідух повернувся з Мордовських таборів у серпні 1959 р. після амністії із вкрай підірваним здоров'ям. Всього за двома судимостями він знаходився в місцях позбавлення волі 9 років, 10 місяців і 26 днів. Отримав парохію у с. Підкамінь біля Рогатина, а згодом переїхав у село Марківці Тисменицького району на Івано-Франківщині. Тут 6 серпня 1961 р. перестало битися зболене серце українського священика-патріота. Господь покликав цього достойного отця до себе у віці 53 років. Отець Іван Дідух подав приклад жертвовного служіння Христовій Церкві і рідному народові, якого не в змозі знищити ніякі політичні катаклізми.

Але навіть після смерті священика, радянська преса час від часу кидала пасквілі на його особу, намагаючись очорнити добре ім'я священика. Зокрема, тодішня Надвірнянська газета «Радянська Верховина» 7 травня 1983 р. писала: «Віруючі Ворохти викрили колишнього служителя уніатської церкви Дідуха, який закликав людей не піддаватися комуністичному вихованню, не вірити радянській дійсності».

Отець Іван Дідух був реабілітований 11 липня 1991 р. У липні 2000 р. на фасаді церкви Василя Великого в Черче відкрито меморіальну таблицю, де поряд з прізвищами священиків Івана Созанського, Юрія Брудного вписане й ім'я отця Івана Дідуха. Минуло понад 50 літ, як відійшов до Господа достойний душпастир Іван Дідух, а світла пам'ять про нього не меркне й донині. Він свято вірив, що настануть кращі часи для нашої Церкви й України.

З любов'ю до Бога і людей

Священик з ласки Божої – так називають отця Івана Качанюка, настоятеля церкви Святої Параскеви у селі Фитькові, декана Тисменичанського. Він володіє талантом, що відмикає людські серця для прийняття Божого дару. В ті роки, коли мовчали церковні дзвони, переслідувалась УГКЦ, отець Іван, як і багато тогочасних священиків, жертвовно працював у підпіллі, промовляючи до вірних словами Христового Євангелія, скріплюючи їхні духовні сили у перемозі добра над злом.

Нещодавно отець Іван Качанюк, який у своїй душпастирській праці відзначається ревністю, високим почуттям обов'язку, невтомністю і енергійністю, відзначив золоту пору свого життя – п'ятдесятилітній ювілей. Його життєвим кредо є твердження, що «церква – це осередок християнської любові до Господа і ближніх».

Цей священник, чудовий проповідник, громадський діяч і педагог Іван Качанюк народився 13 березня 1961 р. в селі Лісній Тарновиці на Надвірнянщині в багатодітній селянській родині. Здобувши фах будівельника в Надвірнянському профтехучилищі, юнак в 1980 році вирішує присвятити своє життя служінню Богові та народу. Цьому, зокрема, посприяла родичка єпископа Симеона Лукача – Марія Ментинська. Любов до історичної літератури майбутньому священикові прищепив Федір Ковтун, який підтримував зв'язки з українським підпіллям.

Це були важкі для українського народу часи, коли тривала боротьба нації за материнську мову, народні звичаї і обряди, за батьківську християнську віру. Незважаючи на жорстоке переслідування з боку радянської влади, брак богословської літератури, умов для навчання, славнозвісний отець Михайло Косило з села Дора біля Яремчі та інші викладачі підпільної семінарії ретельно готували кандидатів на священиків підпільної УГКЦ. Зокрема, іспит з аскетичної семінарист Іван Качанюк тримав перед о. Ієронімом Тимчуком (ЧСВВ). Першого травня 1985 р. він був висвячений на диякона єпископом Софроном Дмитерком у Коломиї. Сімнадцятого лютого 1986 р. владика Софрон Дмитерко рукоположив його на священика в помешканні отця Івана Бойка (теперішній Ланчинський декан, парох села Красна) в селі Ямна.

Ще тоді люди знайшли дорогу до отця І. Качанюка. Запрошували до своїх помешкань, де він підпільно хрестив дітей, сповідав вірних, давав шлюби. Молодий душпастир радо переносив усі труднощі, пов'язані на той час з виконанням священничих обов'язків – переслідування влади, тріскучі морози, завії, дощі, багатокілометрові переходи пішки до осель вірних. Він проводив Святі Літургії в Делятині, Стримбі, Лосевій, Заріччі, Білих і Чорних Ославах, Яблуниці, Микуличині, Лазівщині, Березові (а це Яремчанщина, Надвірнянський, Косівський та Рахівський райони Гуцульщини) [5, с. 4]. Згодом, до виходу Церкви з підпілля, о. І. Качанюк виконував священні обов'язки на Тернопільщині (Макдаліївка, Скалат, Сороцьке). Духовну підтримку вірним надавали також сестри Студитського уставу під керівництвом матері – ігумені Йосифи Вітер [27, с. 53].

Отець Іван пригадує перші Богослужіння після виходу УГКЦ з підпілля восени 1989 року на території Пнівського замку, панахиду і мітинг у селі Пасічна з отцем Степаном Кисілевським на могилі Софії Галечко, храм у рідному селі Лісна Тарновиця 14 листопада на свято Косьми і Дам'яна біля порога тоді ще зачиненої владою церкви. Яка це була велика радість для вірних відкрито – брати участь у Богослужіннях!

У грудні 1989 р. отець І. Качанюк став настоятелем церкви Святої Параскеви в селі Фитьків, яке має великі культурно-духовні надбання, збережені давні звичаї і обряди, звідки його уродженці черпають такі загальнолюдські цінності як патріотизм, любов до Батьківщини, ім'я якій Україна. З чотирнадцятого січня 1990 року він почав проводити Святі Літургії і в сусідньому селі Камінна.

З того часу дзвінкоголосі дзвони скликають парафіян до храму Святої Параскеви, де вони черпають незбагненну і непереминаючу Божу любов і милосердя. Фитьківську церкву збудовано за сприяння місцевого пароха о. О. Ніжинського в 1928 році. Її розписали станіславський художник Карл Скочдополь та маляр із Хриплина Григорій Прокопців. Звичайно, великі зміни сталися за двадцять років незалежності України. Село увінчане багатьма капличками, пам'ятними хрестами, зведено дзвіницю, парафіяльні споруди, упорядковано територію храму. При церкві створено Апостольство молитви, Марійську дружину, параманне братство, Сім'ю Найсвятішого Серця Ісусового, Молитви матерів, Вівтарну дружину. Молодіжний хор, яким керує Марія Шовгенюк-Балацко, з різноманітними програмами часто виступає в довколишніх селах. Церква підтримує

молодіжні організації (молоду «Просвіту», СУМ), бо діти, як каже отець Іван, – це наше майбутнє, надія як Церкви, так і українського народу. Разом з парафіянами та молоддю о. Іван Качанюк здійснює поїздки до священних відпустових місць України, а в себе приймають дітей з Донецька, Києва, Миколаєва, студентів з Київського національного університету імені Т. Шевченка.

Священик з перших днів на парафії радо співпрацює з місцевою школою. Кожна його проповідь, звернена до дітей, повчальна, зворушлива, насичена життєвими прикладами, фактами з історії України.

Варто зауважити, що о. Іван в 1995 році вступив до богословсько-катехитичного інституту в Івано-Франківську, а після його закінчення – на історичний факультет Прикарпатського університету, магістерський ступінь здобув у Варшаві (Польща) [26, с. 6].

Отець І. Качанюк систематично збирає і записує стародавні пісні, перекази, прислів'я, обряди Бойківщини. Зараз працює над нарисами з історії Фитькова і Лісної Тарновиці. А ще разом зі студентом духовної академії в Івано-Франківську Миколою Григоруком створили парафіяльний музей старовини, щоб зберегти для нащадків унікальну спадщину наших талановитих предків. Ця збірка дозволяє молоді через конкретні речі занурюватись в минуле і повертатися до сучасності збагаченими духовно.

Отець щасливий з того, що в Фитькові віруючі шанують рідну прадідівську віру, завжди мають потребу у правді Божій і всі залишилися при Греко-Католицькій Церкві. Господь покликав його, щоб невтомною працею у Божому винограднику рятувати людські душі. Отець Іван Качанюк гідно виконує цю високу пастирську місію. Його батьківська турбота, освіченість, мудрість, толерантність надихають мирян до жертовного та ревного служіння Богу і Україні.

* * *

Від самого початку існування радянської влади на перешкоді її пропагандистсько-ідеологічній діяльності стояла добре організована і сильно централізована Греко-Католицька Церква, яка мала значний вплив серед населення Прикарпаття. Незважаючи на переслідування та заборони, УГКЦ зуміла вижити в глибокому підпіллі й відродити свою легальну діяльність на початку 1990-х рр. в умовах існування самостійної Української держави. Вся історія УГКЦ та її душпастирів – це історія вірного служіння Богу і Україні.

Втім, вважаю, що окреслена тема потребує подальшого вивчення. Задля цього необхідно провести цілісне, багатовимірне дослідження осередку «катакомбної» Церкви на Яремчанщині та в Надвірнянському районі (локально смт. Делятин з прилеглими населеними пунктами), оскільки тут упродовж понад сорок років не припинялась діяльність переслідуваної та не подоланої Церкви.

Список використаної літератури:

1. Державний архів Івано-Франківської області (далі – Держархів Івано-Франківської обл.), ф. Р-388 (Уповноважений Ради у справах релігійних культів при Раді Міністрів по Станіславській області), оп.2, спр. 116

- (Документи про наявність і діяльність уніатів, покутників, монахів і монахинь), 85 арк.
2. Держархів Івано-Франківської обл., ф. Р-388, оп. 2, спр. 123 (Документи (інформації, довідки, списки) про наявність та діяльність уніатів, покутників, бувших монахів і монахинь), 49 арк.
 3. Держархів Івано-Франківської обл., ф. Р-388, оп. 2, спр. 137 (Документи (інформації, довідки, списки) про наявність та діяльність уніатів, покутників, колишніх монахів і монахинь за 1978 р.), 80 арк.
 4. Держархів Івано-Франківської обл., ф.504 (Станіславська греко-католицька єпископська консисторія, 1788–1794 рр.), оп.1, спр.330а, 330б, 330в, 330г, 330д (Метрична книга кліру Станіславівської єпархії за 1887 – 1941 рр.).
 5. Спогади с. Єлизавети – Олени Яворської ЧСВВ Аудіозапис від 17.06.2013.
 6. Спогади Андрія Горецького. Аудіозапис від 15.03.2012.
 7. Спогади Марії Яремін. Аудіозапис від 11.09.2011.
 8. Спогади отця-мітрата Івана Бойка. Аудіозапис від 11.09.2011.
 9. Андрухів І. Галицька Голгофа. Ліквідація УГКЦ на Станіславщині в 1945–1961 рр. / Ігор Андрухів. – Івано-Франківськ : [б.в.], 1997. – 84 с.
 10. Антонів І. Свято в селі Черче / І. Антонів // Свобода (США). – 2001 – 9 лют.
 11. Бажанський М. Вічно житимуть...: постаті від зарання історії аж до найновіших часів: біографічний словник / М. Бажанський. – Дітройт, 1984. – 524 с.
 12. Блажейовський Д. Історичний Шематизм Львівської Архієпархії (1832– 1944). Том 2: Духовенство і релігійні згромадження: англійською мовою / о. Д. Блажейовський. – Львів: Академія, 2004. – 570 с.
 13. Герета І. Два Василі / І. Герета // Патріярхат (США). –1996. – Ч. 4.
 14. Горецький А. Чотири рази під загрозою розстрілу / А. Горецький // Нова зоря. – 2004. – Ч. 40.
 15. Дімнич С. Правда, перевірена життям / С. Дімнич // Радянська Верховина. – 1983. – 7 трав.
 16. Домашевський М. Історія Гуцульщини. Том 2 / Микола Домашевський. – Чікаго, 1985. – 507 с.
 17. Єрм. О. Приліп, схм. Т Мартинюк. Монахи студити на Гуцульщині: Роздуми над історією одного монастиря / О. Єрм, Т. Мартинюк. – Львів: Свічадо, 1998.
 18. Кисілевський Даниїл Василь // Полек В. Біографічний словник Прикарпаття. Зошит 14 // Новий час. – 1994. – [спецвипуск]. – С. 216.
 19. Лагодинська Г. Скарби мистецтва у глухій закутині / Галина Лагодинська // Наша Батьківщина. Орган українського краєзнавчотуристичного товариства «Плай» у Львові. – 1938. – Ч. 11. – С. 259–262.
 20. Літопис нескореної України. Документи, матеріали, спогади. – Кн. 2. – Львів, 1997.
 21. Мартирологія українських церков: документи, матеріали, християнський самвидав України : у 4 т. / [упоряд. Осип Зінкевич та ін.]. – Торонто; Балтимор : Українське видавництво «Смолоскип» ім. В. Симоненка, 1985. – Том II. Українська католицька церква. – 839 с.

22. Музика Н. 100 років церкви у Товстолюзі / Н. Музика // Подільське слово. – 2001. – 3 серп.
23. Реабілітовані історією. Івано-Франківська область: У 5 т. / Редкол. Б. Томенчук та ін. – Т. 2: Місто Івано-Франківськ, Богородчанський, Верховинський, Надвірнянський райони / Упоряд. Л. Вардзарук. – Івано-Франківськ: Лілея–НВ, 2001. – 647 с.
24. Сергійчук В. Нескорена церква: подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу / Володимир Сергійчук. – К.: Дніпро, 2001. – 496 с.
25. Скочиляс І. Спогад, присвячений о. Юстину Гірнякові та його синові о. Йосифові / І. Скочиляс // Альманах Станиславівської Землі: Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславщини. Том II / Редактор-упорядник М. Климишин. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1985. – 900 с.
26. Флис С. З любов'ю до Бога і людей / С. Флис, М. Качанюк // Народна воля. – 2011. – 12 бер.
27. Українська Греко-Католицька Церква – переслідувана, та не подолана / Упоряд. о. Голіней П.В., Струк Л.П. – Делятин, 2007.
28. *Catalogus ordinis Basilianis sancti Iosaphat Provinciae Haliciensis SS. Salvatoris ineunte anno 1939.* – Leopoldis, 1939.

Svitlana Flys

The Greek Catholic "catacombs" Church on of Nadvirna land: personalistic aspect

Based on biographical and documentary material and eyewitness examined life, serving the Church and the people moved suffering for the faith of the priests Catacomb Church in Yaremche and Nadvirnyanskyu area in 1946 - '89 Complete biography data pastors served first.

Відомості про наших авторів

1. **Винник Наталія Мирославівна** – кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії, політології та юридичної логіки Львівського державного університету внутрішніх справ.
2. **Випасняк Андрій Іванович** – кандидат історичних наук, викладач циклової комісії суспільних дисциплін Івано-Франківського державного коледжу технології і бізнесу.
3. **Гавриш Іванна Вікторівна** – аспірант кафедри історії України Інституту історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
4. **Гайдукевич Олена Олександрівна** – кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри соціально-економічної та гуманітарної підготовки приватного вищого навчального закладу «Інститут менеджменту та економіки «Галицька академія», м. Івано-Франківськ.
5. **Ганцюк Петро Тарасович** – провідний науковий співробітник Івано-Франківського обласного музею визвольної боротьби імені Степана Бандери.
6. **Горан Тетяна Анатоліївна** – аспірант кафедри історії України Інституту історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
7. **Григорук о. Микола** – краєзнавець, священнослужитель, Тисменичанський деканат Коломийсько-Чернівецької єпархії УГКЦ.
8. **Делятинський Руслан Іванович** – магістр історії, науковий співробітник Інституту історії Церкви Івано-Франківського богословського університету імені Св. Івана Золотоустого, здобувач кафедри гуманітарних та фундаментальних дисциплін Івано-Франківського навчально-наукового інституту менеджменту Тернопільського національного економічного університету.
9. **Драбчук Іван Васильович** – науковий співробітник Національного заповідника «Давній Галич».
10. **Дрогобицька Оксана Ярославівна** – кандидат історичних наук, доцент кафедри етнології і археології Інституту історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
11. **Дрогобицький Ігор Іванович** – кандидат історичних наук, доцент кафедри теорії та методики навчання Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.
12. **Єгрешій Олег Ігорович** – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Інституту історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, викладач і директор Інституту історії Церкви Івано-Франківського богословського університету імені Св. Івана Золотоустого.
13. **Клюба Ігор Дмитрович** – студент 5-го курсу філософсько-богословського факультету Івано-Франківського богословського університету імені Св. Івана Золотоустого.
14. **Кобута Степан Йосипович** – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Інституту історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
15. **Королько Андрій Зіновійович** – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Інституту історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
16. **Лупій Ольга Ігорівна** – здобувач кафедри історичного краєзнавства Львівського національного університету імені Івана Франка, магістр історії.

17. **Любчик Ігор Дмитрович** – кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства і філософії Івано-Франківського національного медичного університету.
18. **Маслій с. Андрея, ЗСМ** – аспірант кафедри історії України Інституту історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, магістра новіціату та генеральна дорадниця Управи Згромадження Сестер Мирносиць.
19. **Нагорняк о. Василь** – історик-краєзнавець, священнослужитель, адміністратор парафії святих Косми і Дам'яна с. Лісна Тарновиця Тисменичанського деканату Коломийсько-Чернівецької єпархії УГКЦ.
20. **Олексишин Олег Орестович** – асистент кафедри філософії Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.
21. **Пилипів Ігор Васильович** – доктор історичних наук, професор, заслужений працівник освіти і науки України, завідувач кафедри гуманітарних та фундаментальних дисциплін Івано-Франківського навчально-наукового інституту менеджменту Тернопільського національного економічного університету.
22. **Райківський Ігор Ярославович** – доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри історії України Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
23. **Сливка Любов Василівна** – кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства і філософії Івано-Франківського національного медичного університету.
24. **Федик Лідія Богданівна** – кандидат історичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права Івано-Франківського університету права імені короля Данила Галицького.
25. **Флис Світлана Семенівна** – історик-краєзнавець, старший науковий співробітник Музею етнографії та екології Карпатського краю м. Яремче, філіалу Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Йосафата Кобринського
26. **Чорнописька Вікторія Зіновіївна** – кандидат історичних наук, вчитель історії Зарудянської загальноосвітньої школи I-III ст. Зборівського району Тернопільської області.

До відома авторів

Вимоги редакції «Доброго Пастиря» до наукових статей

До друку приймаються лише наукові статті, які підготовлені за таким **планом:**

1. Вступ – постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями (5-10 рядків);

2. Вихідні передумови – аналіз останніх досліджень та публікацій, на які спирається автор, виділення невирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття (звичайно ця частина статті становить близько 1/3 сторінки);

3. Постановка завдання – формулювання цілей статті; вказаний розділ вельми важливий, бо з нього читач визначає корисність для себе пропонованої статті; мета статті впливає з постановки загальної проблеми і огляду раніше виконаних досліджень, тобто дана стаття має на меті ліквідувати «білі плями» у загальній проблемі (обсяг цієї частини статті 5-10 рядків);

4. Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів (від 5-6 сторінок тексту);

5. У закінченні наводяться висновки з даного дослідження і стисло подаються перспективи подальших розвідок у цьому напрямку.

Оформлення рукопису

Рукописи для публікації в наступних річниках вісника подаються до Редакції «Доброго Пастиря» в одному роздрукованому примірнику.

Електронний варіант статті виконується у вигляді rtf-файла (Rich Text Format) у форматі текстового редактора Microsoft Word на CD-диску, обсягом 0,5 друкованих аркушів (приблизно 20 тисяч знаків із пропусками):

Шрифт	Times New Roman;
Розмір шрифту	14 пунктів;
Відстань між рядками	1,5 інтервала;
Параметри сторінки	формат А4;
Верхній і нижній берег	20 мм;
Лівий берег	30 мм;
Правий берег	15 мм.

Роздрукований примірник статті та її електронний варіант мусять бути ідентичними.

На першій сторінці тексту статті автор обов'язково подає короткі відомості про себе:

1. Ім'я та прізвище;
2. Науковий ступінь, вчене звання;
3. Місце роботи або навчання (з поданням повної назви установи), займана посада;
4. Телефон, поштова та електронна адреси автора статті.

На останній сторінці тексту статті повинні бути розміщені короткі анотації українською та англійською мовами (4-6 речень).

Анотації мають обов'язково містити: 1) ім'я та прізвище автора статті, 2) назву статті, 3) стисло інформацію про основні ідеї та висновки статті.

Анотації як українською, так і англійською мовами мають бути ідентичними за змістом.

**Загальні правила цитування та посилання
на використані джерела**

При написанні статті автор повинен давати посилання на джерела, матеріали або окремі результати, які наводяться в тексті. Посилатися слід на останні видання публікацій.

Якщо використовують відомості, матеріали з монографій, оглядових статей, інших джерел з великою кількістю сторінок, то в посиланні необхідно точно вказати номери сторінок, ілюстрацій, таблиць, формул з джерела, на яке дано посилання.

Посилання в тексті статті на використані джерела слід наводити на нижньому колонтитулі сторінки (так звані «підрядкові посилання») за їх наскрізною нумерацією відповідно до існуючого **бібліографічного стандарту**. Підрядкові посилання наводяться арабськими цифрами за наскрізною нумерацією (1, 2, 3, ...) і створюються в MS Word 95–2003 з меню «Вставка», в MS Word 2007 та 2010 – із вкладки панелі інструментів «Посилання» або ж виведеною на панель швидкого доступу кнопкою «Вставити виноску»; в OpenOffice.org / Libre Office Writer з меню «Вставка».

Приклад оформлення посилання:

Цитата в тексті:

«Станом на 01.01.99 р. в Україні діє 21,8 тис. релігійних організацій, у т.ч. майже 21,1 тис. громад 80 конфесій, течій і напрямків»¹.

Якщо автор статті відсилає читача до певного масиву джерел або ж якийсь посилання є занадто великим за обсягом і подається всередині речення, тоді доцільно оформляти посилання як підрядкові та подавати їх після статті арабськими цифрами за наскрізною нумерацією (1, 2, 3...).

Якщо цитована праця в оригіналі не є україномовною, то в посиланні її автор, назва та місце видання подаються мовою оригіналу і на українську не перекладаються. **Цитати з іншомовних джерел (у тому числі й з російськомовних) наводяться автором в українському перекладі** (або з офіційного україномовного видання, або ж у випадку відсутності останнього автор здійснює переклад сам). Посилання наводити у відповідності з існуючим стандартом.

При посиланні на Кодекс Канонів Східних Церков замість «с.» (сторінки) вказуємо номер канону (кан.) з ККСЦ.

Посилання на тексти Біблії потрібно подавати прямо у тексті статті в круглих дужках згідно з прийнятим стандартом (скорочена назва книги Біблії, розділ, двокрапки, вірш / вірші). Наприклад: Мк. 1:9 (де «Мк.» – Євангелія від Марка, «1» – розділ 1, «9» – вірш 9). Скорочені назви всіх книг Біблії наводяться нижче (див. «Бібліографічний стандарт назв книг Біблії»).

Для підтвердження власних аргументів посиланням на авторитетне джерело або для критичного аналізу того чи іншого друкованого твору слід наводити цитати. Науковий етикет вимагає точно відтворювати цитований текст, бо найменше скорочення наведеного витягу може спотворити зміст, закладений автором.

Загальні вимоги до цитування такі:

а) текст цитати починається і закінчується лапками і наводиться в тій граматичній формі, в якій він поданий у джерелі, зі збереженням особливостей авторського написання. Наукові терміни, запропоновані іншими авторами, не

¹ Бондаренко В. Релігійна ситуація в Україні і перспективи її розвитку // Релігійна свобода: природа, правові і державні гарантії: Науковий щорічник. – К., 1999. – С. 73.

виділяються лапками, за винятком тих, що викликали загальну полеміку. У цих випадках використовується вираз «так званий»;

б) цитування повинно бути повним, без довільного скорочення авторського тексту і без перекручень думок автора. Пропуск слів, речень, абзаців при цитуванні допускається без перекручення авторського тексту і позначається трьома крапками. Вони ставляться у будь-якому місці цитати (на початку, всередині, на кінці). Якщо перед випущеним текстом або за ним стояв розділовий знак, то він не зберігається;

в) кожна цитата обов'язково супроводжується посиланням на джерело;

г) при непрямому цитуванні (переказі, викладі думок інших авторів своїми словами) слід давати відповідні посилання на джерело;

д) якщо виявляється ставлення автора статті до окремих слів або думок з цитованого тексту, то після них у круглих дужках ставлять знак оклику або знак питання;

е) якщо автор статті, наводячи цитату, виділяє в ній деякі слова, робиться спеціальне застереження, тобто після тексту, який пояснює виділення, ставиться крапка, потім тире і вказуються ініціали автора статті, а весь текст застереження вміщується у круглі дужки. Варіантами таких застережень є: (курсив наш. – М. Х.), (підкреслено мною. – М. Х.), (розрядка моя. – М. Х.).

Оформлення списку використаних джерел

Список використаних джерел – елемент бібліографічного апарату, котрий містить бібліографічні описи використаних джерел і розміщується після висновків.

Джерела можна розміщувати одним із таких способів: у порядку появи посилань у тексті, в алфавітному порядку прізвищ перших авторів або заголовків, у хронологічному порядку.

Відомості про джерела, включені до списку, необхідно давати відповідно до вимог державного стандарту України з обов'язковим наведенням назв праць.

У статті обов'язково мають бути посилання та список використаних джерел у кінці тексту.

Наукове видання

НАУКОВИЙ ВІСНИК

ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОГО БОГОСЛОВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ СВ. ІВАНА ЗОЛОТОУСТОГО

«ДОБРИЙ ПАСТИР»

Богослов'я

Збірник наукових праць

Випуск 6

Наукове редагування: *Олег Єгрешій, Руслан Делятинський*
Технічне редагування, комп'ютерна верстка, дизайн і макет: *Христина Тимів*
Літературне редагування: *Ірина Шалкітене*

**Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ
«Добрий Пастир»: Збірник наукових праць / Гол. ред. Р.А. Горбань. – Випуск 6.
Богослов'я: до 130-річчя з дня народження блаженного Миколая Чарнецького. –
Івано-Франківськ: Івано-Франківський богословський ун-т, 2014. – 254 с.**

Свідоцтво Міністерства юстиції України
про державну реєстрацію засобу масової інформації
Серія ІФ № 580-53-р від 03.03.2008 р.

Підписано до друку 23.12.2014 р.
Папір офсетний. Друк лазерний. Формат 60×84/8.
Умов. друк. арк. 23,63. Гарнітура Times New Roman.
Зам. № 89. Наклад 300 примірників.

Видавець: Івано-Франківський богословський університет
імені св. Івана Золотоустого
Україна, 76019, м. Івано-Франківськ, вул. Гарбарська, 22.

Друк: ПП Маргігича О. І.
76495, м. Івано-Франківськ, с. Хриплин, вул. Трояндова, 5.
Тел.: (096) 606 14 00, (0342) 74-20-03.

Свідоцтво суб'єкта видавничої діяльності
ДК № 001433 від 29.11.2006 р.